Бібліотека. Наука. Комунікація

Матеріали міжнародної наукової конференції
(Київ, 6–8 жовтня 2015 р.)

2

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
АСОЦІАЦІЯ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ
РАДА ДИРЕКТОРІВ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ
ЦЕНТРІВ АКАДЕМІЙ НАУК – ЧЛЕНІВ МААН

Бібліотека.
Наука.
Комунікація

Матеріали міжнародної наукової конференції
(Київ, 6–8 жовтня 2015 р.)
В 2-х частинах

Частина 2

Київ 2015

УДК 021.1:001:004.775

Збірник містить матеріали міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація», організованої Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського (6–8 жовтня 2015 р.), в яких розглянуто актуальні проблеми системного розвитку інформаційно-комунікаційної діяльності бібліотек як важливого чинника глобальних міжнародних комунікацій, що забезпечує додаткові можливості наукового, освітнього, культурного обміну, співробітництва та взаєморозуміння в умовах інтеграційних процесів у формуванні суспільства знання.

Українськими та зарубіжними фахівцями висвітлюються теоретичні і прикладні аспекти формування та розбудови вітчизняних інформаційних ресурсів, зокрема національної рукописної та книжкової спадщини, розвитку електронних сервісів, підвищення якості бібліотечно-інформаційних послуг. Розглядаються питання наукового, методичного, технологічного та кадрового забезпечення інформаційно-комунікаційних процесів в бібліотеках.

Видання адресовано працівникам бібліотечно-інформаційної галузі, фахівцям документно-комунікаційної сфери, викладачам, аспірантам і студентам вишів.

Бібліотека. Наука. Комунікація.: матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 6–8 жовт. 2015 р.): в 2 ч. Ч. 2 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. Рада дир. б-к та інформ. центрів академій наук – членів МААН. – К., 2015. – 303 с.

Редакційна колегія:

В. І. Попик – чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук; Л. А. Дубровіна – чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук; В. М. Горовий – д-р іст. наук; Т. П. Павлуша – канд. пед. наук; О. М. Василенко – канд. іст. наук; Гранчак Т. Ю. – д-р наук із соц. комунікацій; Т. В. Добко – д-р наук із соц. комунікацій; Г. І. Ковальчук – д-р іст. наук; Л. Й. Костенко – канд. техн. наук; К. В. Лобузіна – д-р іст. наук; Л. В. Муха – канд. іст. наук; О. П. Степченко – канд. іст. наук; Н. В. Стрішенець – д-р іст. наук; Л. М. Яременко – канд. іст. наук.

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
протокол № 9 від 15.09.2015

ISBN 978-966-02-7337-5

© Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського, 2015

БІБЛІОТЕЧНІ ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ

УДК 025.2(0.034.2):34:027.021(477-25)
Іванова М. В.,
завідділу НБУВ
Білінець Н. Г.,
голов. бібліотекар НБУВ
Гаркава М. В.,
пров. бібліотекар НБУВ

ЦИФРОВА СПАДЩИНА КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ТЕМАТИКИ У ФОНДАХ НЮБ НБУВ

Актуальність дослідження обумовлена продовженням конституційних реформ у нашій країні, необхідністю підвищення політико-правової культури населення та інформування суспільства в Україні стосовно національних електронних інформаційних ресурсів конституційно-правової тематики. Реформування Конституції України повинно забезпечити фундамент демократичних змін побудови України як незалежної європейської держави.

Питання створення електронних інформаційних ресурсів не є новим у сучасному українському суспільстві, до нього звертались такі вітчизняні науковці, як О. Онищенко, В. Попик, В. Горовий, Л. Дубровіна, Г. Ковальчук, Т. Гранчак, К. Лобузіна та ін.

НБУВ активно бере участь у міжнаціональних та міжнародних процесах створення історико-культурної та наукової цифрової спадщини. У 2010 р. було створено групу з оцифрування документів на традиційних носіях. Робота проводиться відповідно до рекомендацій провідних інформаційних центрів, де основу цифрового фонду становлять електронні колекції різного профілю. Як зауважує доктор наук К. Лобузіна, у професійному середовищі для визначення масиву електронних документів, поєднаних єдиною тематикою або типовидовою приналежністю, використовують поняття «електронна колекція». Сьогодні колекційний принцип є основним під час формування електронних бібліотек – електронна колекція є базовим навігаційним елементом електронних інформаційних ресурсів.

Починаючи з 2012 р., з метою збереження оригіналів рідкісних і цінних юридичних видань було розпочато формування цифрової

бібліотеки юридичного профілю. Створена повнотекстова, реферативна база даних «Цифрова бібліотека правової тематики», яка містить 220 оцифрованих та аналітико-синтетично опрацьованих ретроспективних джерел з фондів НБУВ: зібрання рукописів, стародруків, довідкових видань, з неодмінним дотриманням авторського права.

До рубрики «Конституційне право» можна віднести майже 50 джерел, серед яких тексти конституцій різних країн світу, опубліковані переважно на початку XX ст., наукові праці вчених – фахівців з конституційного права, які творили в кінці XIX – на початку XX ст. За необхідністю, виявлений та опрацьований матеріал у «Цифровій бібліотеці правової тематики» може бути згрупованим за будь-якою ознакою: типом документа, тематичною рубрикою, місцем зберігання, автором або персоналією. Пошук користувачем може відбуватись за ключовими словами, авторами, роками видання, назвами та рубрикатором. Зокрема, у цифрових фондах НБУВ зберігається копія українською мовою Конституції Пилипа Орлика, яка вважається першою українською конституцією, а також книжкова пам'ятка, яка «містить Козацькі вольності Війська Запорозького (кодекс законів козацької держави)», збірка «Конституционная хартия 1815 г.» тощо.

Цифрова бібліотека – інтернет-колекція цифрових об'єктів гарантованої якості, які створені та якими керують відповідно до міжнародних бібліотечних принципів формування фондів і надання доступу користувачам до інформаційних ресурсів. Головними завданнями створення цифрової бібліотеки є підтримка оцифрування, надання доступу та збереження культурної і наукової спадщини. Розгорнуте визначення цифрової бібліотеки наведено на веб-сайті Федерації цифрових бібліотек (Digital Library Federation, DLF, http://www.diglib.org) [1].

Основи стандартизації підходів до створення якісних цифрових колекцій, що узагальнюють міжнародний досвід формування та публікації оцифрованих матеріалів провідними бібліотеками і архівами, детально викладено в методичних матеріалах Національної організації з інформаційних стандартів США (National Information Standards Organization (NISO) – некомерційна організація США, яка розробляє, затверджує й публікує технічні стандарти, пов'язані з видавничою справою, бібліографією та бібліотечною технологією) [2, с. 144–149; 4].

Серед основних принципів побудови електронної колекції спадщини конституційно-правової тематики, викладених у рекомендаціях щодо створення якісних електронних колекцій, можна акцентувати увагу на деяких найбільш значущих аспектах: електронна колекція повинна створюватись відповідно до чітко визначеної концепції, відповідати

завданням і цілям організації, якою буде цільова аудиторія користувачів колекції; її необхідно детально описати так, щоб користувач зміг дізнатися про характеристики колекції, зокрема обсяг, формат; вона повинна мати куратора й активно керуватися протягом усього життєвого циклу; має бути широко доступною; повинна враховувати права інтелектуальної власності; мати інструменти для визначення ступеня її використання й популярності ресурсу; створення колекції має передбачати довгострокові заходи з її підтримки та управління: введення нових даних, збирання статистики, архівування й резервне копіювання, технічна підтримка сервера й програмного забезпечення [2, с. 150; 1].

Переводячи ретроспективні ресурси конституційно-правової тематики в електронний варіант, доктор наук Г. Ковальчук рекомендує з метою уникнення зайвих ризиків пошкодження книжкових пам'яток, їх оцифрування варто робити лише один раз у високій якості збереження зображення страхової копії пам'ятки. Обсяги сьогоднішніх цифрових копій, створених у наших бібліотеках, є незначними порівняно з фондами паперових документів, тому реальним є накопичення повнотекстових копій на сервері бібліотеки. Ще одна обов'язкова умова: цифрові копії мають бути зв'язані з електронними каталогами, інакше провести пошук і віднайти копії, що існують, проблематично [3, с. 138–139].

Формування цифрової спадщини конституційно-правової тематики у відділі баз даних правової інформації НЮБ відбувається спільно з центром ресурсів і технологій НБУВ. Вирішуються питання впровадження сучасних технологічних рішень на платформі САБ «ІРБІС-64», пристосування програмно-технологічного забезпечення баз даних до специфіки різних об'єктів юридичної інформації.

Таким чином, створення у НЮБ НБУВ цифрового фонду з ретроспективних джерел конституційно-правової тематики на основі грунтовних бібліотечних технологій є перспективним засобом організації інформаційних ретроспективних цифрових ресурсів, що сприяє глобалізації світового інформаційного співтовариства, відкриваючи принципово нові умови доступу до віддалених інформаційних ресурсів і забезпечуючи рівні права користувачів на отримання необхідної інформації.

Список використаних джерел

1. A Framework of Guidance for Building Good Digital Collections // NISO: how the information world connects [Electronic resource]. – Mode of access: http://framework.niso.org. – Title from the screen.

2. Лобузіна К. Технології організації знаннєвих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія / Катерина Лобузіна ; відп. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 252 с.

3. Ковальчук Г. Створення електронних інформаційних ресурсів книжкових пам'яток в НБУВ / Галина Ковальчук // Бібліотечний вісник : науково-теоретичний та практичний журнал / НАНУ; Нац. бібліотека України ім. В. І. Вернадського. – К., 2008. – № 3. – С. 3–10.

4. NISO (National Information Standards Organization) [Electronic resource]. – Mode of access:www.niso.org. – Title from the screen.

УДК 026(477):72:044

Борисенко А. В.,
заввідділу Державної наукової архітектурно-
будівельної бібліотеки імені В. Г. Заболотного

ДОСВІД АВТОМАТИЗАЦІЇ БІБЛІОТЕЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ДЕРЖАВНІЙ НАУКОВІЙ АРХІТЕКТУРНО-БУДІВЕЛЬНІЙ БІБЛІОТЕЦІ ІМЕНІ В. Г. ЗАБОЛОТНОГО

Електронні бібліотеки – це клас інформаційних систем, що поширює можливості інформаційного обслуговування користувачів у віддаленому режимі із застосуванням новітніх інформаційних та інтернет-технологій. Сучасну бібліотеку неможливо уявити без упровадження нових інформаційних технологій, компютеризації бібліотечних процесів та активного використання веб-технологій.

Швидко зростає попит на електронні ресурси, посилюється інтерес до бібліотечних баз даних, повнотекстових документів, графічних матеріалів поданих в електронному форматі.

Завдання сучасної бібліотеки нині полягає не лише у збереженні та накопиченні друкованих видань, а й у спроможності бібліотеки надавати доступ до власних інформаційних ресурсів, швидкості їх отримання та доступності цих видань для користувача.

У Державній науковій архітектурно-будівельній бібліотеці імені В. Г Заболотного (ДНАББ ім. В. Г. Заболотного) активно використовуються сучасні інформаційні технології. Створена локальна

комп'ютерна бібліотечна мережа з сучасними комп'ютерами і можливістю безкоштовного інтернет-доступу для кожного комп'ютера мережі.

З 2002 року впроваджено автоматизовану бібліотечну інформаційну систему – АБІС «ІРБІС», що дає можливість користувачам користуватись пошуком в електронних базах даних бібліотеки в читальному залі. Нині користувачам доступні: «База періодики» (300 тис. записів), «База графічних матеріалів» (15 тис. записів, 4 тис. з яких оцифровані), «База рідкісної книги» (16 тис. записів) та «База каталогу книг» (60 тис. записів). Всі бази даних постійно наповнюються та редагуються.

На сайті бібліотеки (dnabb.org) впроваджено цілодобовий безкоштовний доступ до електронного каталогу на базі веб – «ІРБІС-64», що також дає можливість користувачам використовувати пошук в електронних базах даних. Особливістю використання електронного каталогу є можливість онлайн-реєстрації нового читача бібліотеки та можливість замовлення необхідних видань, використовуючи онлайн-формуляр замовлення. Це дає змогу користувачам самостійно користуватись електронними ресурсами бібліотеки, робити пошук необхідних видань за різними параметрами, замовлення літератури для подальшого користування в бібліотеці. У майбутньому бібліотека планує глобальне оцифрування власних фондів, результатом якого будуть створені повнотекстові та ілюстративні бази даних з відкритим доступом до них.

На сайті бібліотеки для покращення якості обслуговування в 2012 році був створений розділ «Віртуальна довідка». Це бібліотечна служба, що виконує запити віддалених користувачів, пов'язані з пошуком інформації з питань архітектури, будівництва, житлово-комунального господарства, декоративно-вжиткового мистецтва та суміжних з ними галузей. Скористатися послугою «Віртуальної довідкової служби» можуть усі охочі, незалежно від того, чи є вони користувачами ДНАББ ім. В. Г. Заболотного.

Проводиться постійна робота з інформаційного наповнення сайту бібліотеки. На сайті розміщуються статті в 12 розділах, серед яких «Видатні особистості», «Подорожуючи містами», «Ресурси бібліотеки», «Проекти бібліотеки», «Публікації про бібліотеку» та ін. Публікуються бібліографічні покажчики, видані бібліотекою, щоденні дайджести галузевих інтернет-новин, інформація про бази повнотекстової електронної періодики тощо.

УДК 025.4.03:081:004.65:027.021(477-25)
Галицька С. В.,
мол. наук. співроб. НБУВ,
Орешина Н. В.,
мол. наук. співроб. НБУВ

СКОРОЧЕНИЙ ВАРІАНТ РУБРИКАТОРА НБУВ ЯК ЛІНГВІСТИЧНА ОСНОВА ОРГАНІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

Для спеціалізованих відділів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), а також для наукових бібліотек з фондами невеликого обсягу фахівцями відділу наукового опрацювання документів НБУВ розроблено проект скороченого варіанта Рубрикатора НБУВ, який охоплює всі розділи знань і за деталізацією відповідає робочим таблицям ББК для масових бібліотек. Скорочений варіант Рубрикатора НБУВ призначений для систематизації документів, організації систематичних каталогів, картотек, баз даних спеціалізованих відділів бібліотеки. Його можна використовувати під час виконання інформаційних запитів користувачів, а також у процесі предметизації та індексування документів ключовими словами, обравши алфавітно-предметний покажчик за основу для побудови нормалізованих словників у бібліографічних базах даних.

Відділами наукового опрацювання документів та інформаційно-комунікаційних технологій НБУВ розпочато роботу з розроблення бази даних «Скорочений варіант Рубрикатора НБУВ для наукової бібліотеки». База даних створюється з метою оптимізації процесу систематизації документів, організації та ведення систематичного каталогу, формування складника довідково-бібліографічного апарата бібліотеки. Крім того, для користувачів ця база даних стане ефективним засобом навігації в масивах інформаційних ресурсів, зокрема для тематичного пошуку за допомогою класифікаційної ієрархії та алфавітно-предметного покажчика.

Рубрика бази даних містить класифікаційний індекс, заголовок, методичні вказівки та посилання (якщо такі є), а також терміни для формування алфавітно-предметного покажчика (АПП). Тому роботу з цією базою розпочато заповненням відповідних полів.

Варто зазначити, що АПП в електронному каталозі НБУВ формується вперше. Внесення термінів АПП – тривала і копітка праця, але використання ретельно сформованого АПП під час систематизації документів є ефективнішим порівняно з використанням неконтрольованого

словника ключових слів. Для порівняння можна здійснити пошук рубрик за словом «статистика». За словником ключових слів знаходимо такі рубрики:

Б1 Охорона природи

В17 Теорія ймовірності та математична статистика. Математичні методи оптимізації

В172 Математична статистика

П8 Ветеринарна медицина

С6 Статистика

Р11(4УКР) Організація охорони здоров'я в Україні

Ф0 Теорія політики. Теоретична політологія

Х896 Судова статистика

За АПП знаходимо такі рубрики:

Статистика **С6**

бібліографічні посібники **Я1** і **С6**

в галузях господарства **-05* У52/54–У9**

ветеринарна **П8**

воєнна **Ц**

математична **В172–**

навколишнього середовища **Б1**

населення – методика і організація **С7**

охорони здоров'я **Р11(4УКР)**

політична **Ф0**

санітарна **Р11(4УКР)**

судова **Х896**

Таким чином, за словником ключових слів знаходимо рубрики, заголовок яких або методичні вказівки до яких містять слово «статистика», а за АПП – рубрики, під якими збираються документи з різних видів статистики. Крім того, АПП містить типовий поділ **-05** для утворення індексів у підрозділах **У52/54–У9** (для документів зі статистичних матеріалів). АПП дозволяє одразу обрати потрібний аспект розглядання предмета і здійснити швидкий перехід до відповідної рубрики.

Планується внесення в базу даних спеціальних типових поділів і планів розташування для певних розділів і підрозділів скороченого варіанта Рубрикатора НБУВ, географічних, етнічних, мовних, територіальних, хронологічних типових поділів, загальних типових поділів.

Під час роботи користувач отримає можливість доступу до ієрархічної структури скороченого варіанта РНБУВ і переходу з певного рівня класифікаційної ієрархії на рівень вищий або нижчий для розширення або звуження меж тематичного пошуку. Користувач зможе обирати

потрібні йому розділи, переглядати їх структуру і обирати необхідні рубрики, здійснювати швидкий перехід до бібліографічної бази даних з формуванням переліку бібліографічних записів відповідної тематики. Також для тематичного пошуку він зможе скористатися алфавітно-предметним покажчиком.

Упровадження бази даних «Скорочений варіант Рубрикатора НБУВ для наукової бібліотеки» дозволить працівникам спеціалізованих відділів НБУВ: самостійно, без допомоги професійних систематизаторів, опрацьовувати документи з використанням основних рубрик Рубрикатора НБУВ, тобто верхніх рівнів класифікаційної ієрархії; організовувати власні фонди (наприклад, колекції, рукописи, стародруки, електронні інформаційні ресурси) відповідно до системи представлення знань, прийнятої у бібліотеці, та інтегрувати їх в комплексну інформаційно-пошукову систему бібліотеки; створити умови для якісного тематичного пошуку інформації, тобто забезпечити ефективне використання своїх фондів як невід'ємної частини загального інформаційного потенціалу НБУВ.

Таким чином, актуалізація Рубрикатора НБУВ як методично-лінгвістичної основи наукового опрацювання документів спрямована на підвищення ефективності функціонування інформаційно-пошукової системи бібліотеки, зокрема, на забезпечення високого рівня результатів тематичного пошуку. Саме використання в автоматизованій бібліотечній технології ієрархічної інформаційно-пошукової мови класифікаційного типу забезпечує орієнтування у системі понять будь-якої галузі знань, є основою інформаційно-бібліотечного супроводження наукової роботи та освіти. Тому удосконалення і оптимізація Рубрикатора НБУВ, у тому числі його скороченого варіанта, укладання методичних та інструктивних матеріалів з його застосування, створення різноманітних бібліографічних баз даних -- це процеси, необхідні для адаптації бібліотеки до умов сучасного інформаційного суспільства, в якому інформація, знання та інформаційні технології є визначальними чинниками розвитку суспільства в цілому, і потреб сучасного користувача.

УДК 004.777:025.5
Добра Н. В.,
завсектору НБУВ

ІНТЕРНЕТ-НАВІГАТОР НАУКОВИХ ЕЛЕКТРОННИХ БІБЛІОГРАФІЧНИХ РЕСУРСІВ

У сучасних умовах розвитку інформаційних технологій широкого розповсюдження набувають колекції веб-ресурсів, в яких представлені електронні версії бібліографічних баз даних та друкованих видань. Будь-яка наукова робота ґрунтується на пошуку та постійному моніторингу джерел наукової інформації за певною галуззю знань. Сучасні електронні науково-інформаційні системи та бази даних, значна кількість яких є у вільному доступі та безкоштовними, надають науковцям значну допомогу для проведення аналізу сучасного стану наукових досліджень. Створення навігатора ресурсами, доступними через глобальні інформаційні комунікації, дає змогу оптимізувати зусилля, витрачені на науковий пошук, може бути корисним для проведення студентських та дисертаційних досліджень. Зібрання та представлення тематичних колекцій веб-ресурсів на сайтах бібліотек дозволяє користувачам в онлайновому режимі ознайомитися з інформацією, що значно розширює можливості доступу до неї, забезпечує оперативність та зручність використання, змістовне оновлення, збереження та редагування інформації.

З метою розширення спектру послуг електронного обслуговування вчених у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) започатковано формування нового розділу тематичного інтернет-навігатора – «Джерела наукової інформації», – який передбачає залучення до наукового обігу нових джерел інформації, що містять бібліографічні, повнотекстові та реферативні бази даних із різних галузей знання.

Провідні бібліотеки світу ведуть аналогічні ресурси, які є частиною електронного довідкового апарату наукової бібліографії. Щодо зарубіжних бібліотек, то однією з найпотужніших у цьому напрямі є Бібліотека Конгресу Сполучених Штатів Америки, яка представляє на своєму сайті базу даних Library of Congress E-Resources Online Catalog. Каталог включає в себе ліцензійні ресурси та ресурси у вільному доступі, які пропонують інформацію з каталогів, повнотекстових довідкових ресурсів та містять бібліографічні записи, реферати, повнотекстові документи, зображення, статистистичні дані тощо.

Російська національна бібліотека також приступила до реалізації проекту зі створення універсального віртуального путівника бібліографічними і довідковими джерелами. У путівнику представлено енциклопедії, словники, бібліографічні покажчики.

Проект «Прометей Бібліографічний» на веб-сайті Державної публічної науково-технічної бібліотеки Сибірського відділення Російської академії наук передбачає зібрання посилань на бібліографічні ресурси Інтернету і полегшення інформаційного пошуку для бібліотекарів, науковців, студентів. Матеріал розташований відповідно до схеми УДК. Кожне посилання (URL) проанотовано.

Проект «Регістр повнотекстових і бібліографічних ресурсів Інтернету для бібліотек» є спільним проектом Російської національної бібліотеки та Російської державної бібліотеки. Вони розробили проект зі складання каталогу, точніше регістру бібліографічних ресурсів на допомогу бібліотечним та інформаційним працівникам. Ресурс складається з посилань на сайти бібліотек, бібліотечних асоціацій і товариств, міжнародних організацій, описів проектів і корпоративних ініціатив, повних текстів матеріалів конференцій і журналів з бібліотечної справи, стандартів системи СИБИД та ряду інших матеріалів.

У НБУВ створення та упорядкування колекцій веб-ресурсів політематичного змісту здійснюється на платформі спеціально розробленої бази даних, що дозволяє формувати ресурс універсального змісту та представляти його у відповідних тематичних рубриках на сайті Бібліотеки. Джерелознавчою базою для формування такого розділу є електронні і довідкові видання, які представлені у мережі Інтернет, а саме: енциклопедії, словники, електронні бібліотеки, електронні каталоги бібліотек, електронні колекції карт, бібліографічні покажчики, реферативні огляди, інституційні репозитарії тощо. Відмінною особливістю структури розділу «Джерела наукової інформації» є зорієнтованість на тематику наукових напрямів та найважливіших проблем фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук НАН України, що має відображення у таких рубриках:

Політематичні ресурси
Фізико-технічні і математичні науки
Математичні науки
Фізика і астрономія
Інформатика. Радіоелектроніка
Науки про Землю (геонауки)
Енергетика. Енергозбереження
Хімічні і біологічні науки

Хімічні науки
Біологічні науки. Медицина
Соціальні і гуманітарні науки
Економічні науки
Історичні науки
Соціологічні науки
Політико-правові науки
Філософські науки
Науки про людину (психологія педагогіка)
Мовознавство та літературознавство
Сільськогосподарські науки

У процесі формування розділу відбираються джерела, які містять наукову інформацію відкритого доступу з природничих, технічних та гуманітарних наук (бібліографічні бази даних, бібліографічні описи, реферативні огляди, довідкові та інформаційні видання, бібліотечні покажчики, електронні каталоги, колекції повнотекстових документів, віртуальні виставки) і які постійно перевіряють на предмет їх змістовного наповнювання, а також функціонування. Сьогодні цей блок містить понад 500 анотованих гіперпосилань, які зорієнтовані на науковців, аспірантів, викладачів, спеціалістів, бібліотечних фахівців. Основними критеріями оцінки та відбору ресурсів для формування розділу «Джерела наукової інформації» є: змістовне наповнення, точність, якість інформації, доступний інтерфейс, ступінь оновленості інформації (особливо для сайтів державних установ), наявність повнотекстової, бібліографічної, реферативної інформації та ефективної системи посилань, рейтинг звернень до ресурсу, наявність анотацій (реферативної інформації).

Остаточний результат роботи представлено на порталі НБУВ у структурному блоці «Інтернет-навігатор». У користувачів є можливість отримати тематичну підбірку наукових інтернет-джерел за визначеними розділами, ознайомитись із змістом ресурсу, побачити характер його наповнення та доступність інформації (бібліографія, реферативна інформація, повні тексти), перейти за гіперпосиланням до необхідної інформації. Перевагою електронного варіанта путівника джерелами наукової інформації є можливість його постійної актуалізації. Створення інтернет-навігатора на єдиній платформі з іншими бібліотечно-бібліографічними ресурсами НБУВ дає змогу користувачам за одним тематичним запитом отримати весь спектр інформаційних джерел друкованих та електроннх, зовнішніх (Інтернет) та внутрішніх (із фондів НБУВ).

Здійснювана робота з організації навігації в електронних бібліографічних ресурсах відкритого доступу як частини комплексного

електронного обслуговування користувачів бібліотеки значно розширює джерельну базу інформування за різними галузями знання, а також надає оперативний доступ віддаленим користувачам до джерел наукової інформації відповідно до їх інформаційних потреб.

УДК 024:004.77
Каліберда Н. Ю.,
заввідділу НБУВ,
канд. іст. наук

ДИСТАНЦІЙНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ КОРИСТУВАЧІВ: ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ

Основними орієнтирами для ефективного розвитку провідних бібліотек світу в умовах трансформації їх функцій виступають рекомендаційні документи ІФЛА та ЮНЕСКО, в яких обґрунтовані принципи діяльності сучасного міжнародного бібліотечного співтовариства. Серед пріоритетних стратегій розвитку та основних орієнтирів у практичній бібліотечній реалізації, які позначені в документах, а саме: Декларації про бібліотеки, інформаційні служби та інтелектуальну свободу (прийнята в Глазго, 2002), Маніфесті ІФЛА про Інтернет (прийнятий сесією ради ІФЛА 23 серпня 2002), Рекомендаціях ІФЛА / ЮНЕСКО до інтернет-маніфесту (2006), Олександрійському Маніфесті про бібліотеки (2005), Олександрійській декларації про інформаційну грамотність і освіту протягом усього життя (2005), у документі «Бібліотечне обслуговування мультикультурного суспільства. Стратегічні плани» (2004–2005, 2006–2007, 2009–2010, 2011–2012 рр.), Програмі ЮНЕСКО «Інформація для усіх» (2001) та ін., особливу увагу приділено:

1) розвитку інформаційної політики на міжнародному, регіональному та національному рівнях (розвиток і підтримка співпраці, партнерських відносин серед виробників, розповсюджувачів і користувачів інформаційних ресурсів; просування використання ІКТ у державних установах, бібліотеках, багатофункціональних громадських центрах для забезпечення доступу до їхніх послуг та ін.);

2) розвитку потенціалу і можливостей людини в інформаційному світі (просування, популяризація основної та додаткової освіти для подолання розриву між інформаційно забезпеченими та інформаційно

обмеженими верствами населення, стимулювання дискусій у галузі інформаційного тренінгу на міжнародному, регіональному та національному рівнях, розвиток дистанційних форм навчання та ін.);

3) посиленню ролі бібліотек та інформаційних центрів, закладів освіти та культури як порталів для інформаційного доступу (створення національних точок доступу до інформації на безоплатній основі, розробка та реалізація національних програм з оцифрування, збільшення, вдосконалення використання інформаційних технологій і створення на їх основі сучасних послуг та ін.);

4) розвитку інструментів, засобів і систем інформаційного менеджменту (проведення постійних моніторингів та аналізу інформаційних потреб суспільства, планування політики створення інформаційного менеджменту, проведення пілотних проектів, які демонструють ефективність використання інформаційно-комунікаційних технологій, інформаційних послуг тощо);

5) вдосконаленню інформаційних технологій для розвитку освіти, науки, культури і комунікацій (створення всесвітньої системи моніторингу інформаційних потреб і тенденцій з урахуванням зростаючої ролі комп'ютерної освіти і технологій; прогрес у мережевій взаємодії закладів культури, науки і освіти, сприяння досягненню міжнародного консенсусу з питань забезпечення широкого доступу та створення електронної наукової інформації в країнах, що розвиваються).

Відповідно до пріоритетних стратегій, які позначені в вищеназваних документах, можна сформулювати основні принципи діяльності провідних бібліотек світу у напрямі бібліотечно-інформаційного обслуговування з урахуванням загальносвітової тенденції розширення аудиторії віддалених користувачів:

1. Доступність (орієнтація на легкі у використанні і доступні для кожного користувача сервіси та послуги).

2. Орієнтація на користувача інформації – індивідуалізація обслуговування (розвиток і вдосконалення онлайнових інформаційних сервісів: особистого кабінету читача, віртуальних довідково-інформаційних служб, адресно-цільового інформування, створення інформаційних продуктів під конкретний тематичний запит).

3. Використання всіх доступних технологічних нововведень.

4. Охоплення великої кількості користувачів.

5. Постійний моніторинг ефективності використання сервісів і послуг, їх розвиток та вдосконалення.

В останнє десятиріччя провідні вітчизняні та зарубіжні бібліотечні установи досить активно використовують нові техніко-технологічні

розробки та інноваційні електронні засоби, зорієнтовані на представлення широкого спектра інформаційних послуг як у локальному, так і у дистанційному режимах.

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) відповідно до стратегічних цілей та пріоритетів її розвитку, спрямованих на науково-інформаційне забезпечення вітчизняної науки, культури та освіти, з урахуванням загальносвітових стратегій, задекларованих в офіційних документах ІФЛА та ЮНЕСКО, принципів діяльності провідних бібліотек світу, за період 2011–2014 р.р. на основі спеціально розроблених програмно-технологічних рішень відбулося ефективне впровадження нових електронних технологій для забезпечення дистанційного обслуговування користувачів, які зорієнтовані на оперативне задоволення інформаційних запитів універсального характеру. Серед основних реалізованих проектів, ефективність використання яких підтверджено результатами моніторингових досліджень та статистикою звернень до них, можна виділити інформаційні сервіси «Віртуальна довідка» та «Зворотній зв'язок», як найбільш дієві форми довідково-інформаційного обслуговування у дистанційному режимі, основними перевагами яких є їх доступність для кожного користувача, прозорість, оперативність та зорієнтованість на представлення інформації не тільки у вигляді бібліографічних добірок і фактографічної інформації, а й повнотекстових документів та посилань на мережеві ресурси, надання інформації інформаційно-консультаційного та орієнтуючого характеру; колекцію веб-ресурсів «Інтернет-навігатор», яка містить тематично згруповану інформацію про найбільш актуальні та інформативні ресурси мережі Інтернет офіційного, науково-інформаційного характеру, а саме: сайти державних установ, наукових та бібліотечно-інформаційних центрів, великих книжкових видавництв, журналів, газет, новинних агенцій, музеїв, туристичних фірм, промислових корпорацій, а також веб-сайти, які змістовно наповнені великими обсягами повнотекстової, бібліографічної, реферативної інформації, оснащені системою посилань на довідкові джерела (енциклопедії, словники, довідники, адресно-довідкові матеріали тощо); колекцію тематичних добірок за пріоритетними напрямами наукової діяльності наукових установ НАНУ у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук – "Наукові реферативні огляди". За вищезгаданий період відбулося успішне тестування послуги з адресно-цільового інформування індивідуальних та колективних користувачів, серед яких наукові установи та бібліотеки системи НАНУ, бібліотеки вищих навчальних закладів України, індивідуальні користувачі шляхом надсилання тематичних добірок про щотижневі нові надходження до фондів НБУВ.

Відповідно до світових тенденцій та результатів проведених моніторингових досліджень серед пріоритетних у напрямі дистанційного обслуговування на сьогодні є розвиток нових клієнт-орієнтованих сервісів, подальше розширення репертуару бібліографічних, реферативних та повнотекстових електронних документів на сайті НБУВ, а також забезпечення доступу до іноземних і вітчизняних електронних ресурсів наукового призначення.

УДК 025.2-028.63(008.913)
Клочок С. Г.,
мол. наук. співроб. НБУВ

РЕЄСТР ОЦИФРОВАНОГО КУЛЬТУРНОГО НАДБАННЯ

Сьогодні оцифрування культурної спадщини проводиться масово у бібліотеках, архівах, музеях, галереях та інших аналогічних установах по всьому світу. Для структурування, обліку та зручності використання цифрових копій використовують бази даних. Вони лежать в основі масштабних інформаційних ресурсів, що надають онлайновий доступ до оцифрованого культурного надбання, створюваних установами пам'яті. Інформаційні і комунікаційні технології мають такі переваги, як можливість, представлення і популяризації культурної спадщини світу. Із зростанням обсягів оцифрування з'явилася велика кількість різноманітних ресурсів, що репрезентують оцифрованс культурне надбання. Серед цього розмаїття цифрових репозиторіїв іноді важко знайти необхідні цифрові об'єкти, а деякі з них представлені у багатьох варіантах, тому що вони оцифровані різними установами. Для архівних документів багатьох творів мистецтва і рукописів така проблема, як багаторазове оцифрування, не стоїть, оскільки вони унікальні, а, наприклад, газети, журнали, книги, стародруки та інші не унікальні видання часто зіштовхуються з нею.

Створення центрального реєстру оцифрованого культурного надбання допомогло б вирішити як проблему пошуку, так і проблему багаторазового оцифрування. Реєстр матиме зведений перелік усіх оцифрованих об'єктів та інформацію про доступ до них, крім того надасть можливість координувати зусилля культурних установ. Зараз багато країн вже створили подібні проекти – колекції оцифрованих документів, що є національним надбанням. Ці проекти частково пов'язані між собою великими міжнародними проектами. Національні проекти агрегують

метадані з цифрових ресурсів у рамках конкретної країни, іноді за її межами, за умови, що матеріали відповідають заданим вимогам, міжнародні проекти можуть агрегувати метадані звідусіль.

У статті розглянуто досвід створення реєстрів у країнах світу, таких як Америка, Німеччина, Іспанія, Росія, Сербія, Франція, Фінляндія тощо. Національні установи культурної спадщини вже накопичили великий досвід створення цифрових колекцій, і тільки відносно набуло актуальності завдання створення єдиного інформаційного простору, що об'єднає національні колекції. Відображено багато питань, які необхідно вирішити для створення національного реєстру. Досвід Росії та Сербії є для України найближчим.

Зі створенням центрального реєстру оцифрованого культурного надбання постають такі проблеми:

- проектування, пов'язане з ресурсами та відповідними джерелами (метадані, джерела інформації, організація контенту в колекції);
- безпека (безпека даних, політики доступу, повноваження користувача, допустимих операцій тощо);
- доступ та представлення цифрових об'єктів;
- адміністрування, зокрема завантаження інформації (цифрових об'єктів або метаописів) на сервер, оновлення інформації та створення резервної копії контенту);
- проблеми, пов'язані з проектуванням інтерфейсу для користувачів.

Загалом міжнародні і загальнонаціональні проекти є колекторами метаописів, самі ж цифрові копії документів зберігаються у постачальників (на сайтах бібліотек, музеїв, архівів тощо). Метадані агрегуються за допомогою спеціальних харвесторів, які використовують протоколи передачі бібліографічних даних Z39.50 і OAI-PMH. Метаописи містять посилання на джерело, де можна продивитися документ у вільному доступі або на умовах постачальника. Якщо один документ представлено у декількох джерелах, він міститиме посилання на всі джерела. Крім того, до метаданих обов'язково включається елемент, що точно ідентифікує документ і не допускає дублювання опису. Подібні ідентифікатори можуть мати не лише документи, а також імена (автор, герой твору тощо) або назви (географічні, організацій, видавництв та ін.), що мають відношення до створення документа або до його змісту. Отже, кожен документ має спеціальні ідентифікатори (наприклад Name Assigning Authority Number (NAAN), Archival Resource Key (ARK), Persistent Identifier (PI), тощо), що також сприяє вирішенню проблеми повторного оцифрування.

Вибір стандарту метаданих для великих проектів — складне питання, оскільки стандарт метаданих має відповідати великій кількості

вимог, серед яких сумісність з системами управління колекціями, підтримка багатомовності, наявність всіх необхідних елементів опису, розповсюдженість, щоб будь-яка організація могла представити опис документів у цьому форматі. Зараз немає поширеного стандарту метаданих для опису цифрових документів. Не зважаючи на те, що більшість установ, які піклуються про національну спадщину, почали процес оцифрування, немає узгодженого стандарту метаданих офіційно прийнятого на державному рівні. Різні постачальники ресурсів (бібліотеки, музеї, архіви, деякі дослідницькі інститути) використовують міжнародні стандарти, які відповідають вимогам конкретних галузей або правилам опису культурної спадщини (сформульованим у 1980-х або на початку 1990-х років). На міжнародному рівні є багато стандартів метаданих для опису ресурсів спадщини, наприклад: Dublin Core, EAD, MARC, METS, ALTO, TEI AP, FRBR тощо.

Проте, необхідно відобразити у метаописі якомога точнішу інформацію, наприклад, чи зазначена цифрова копія зроблена з оригіналу документа чи з його копії або факсиміле.

Іноді проекти збирають не лише метаописи, а і страхові копії документів (World Digital Library). Це передбачає великі фінансові можливості для утримання цифрового сховища, адже кількість інформації буде постійно зростати. Крім того, необхідно визначити мінімальні вимоги до якості інформації, яку передаватимуть культурні установи.

Одним із шляхів комплектування цифрових колекцій новими виданнями є домовленості з видавництвами про надання електронних копій зверстаних документів, зокрема отримання готових цифрових архівів періодичних видань (backfiles) з ретроспекцією номерів. У такий спосіб заощаджується час на оцифрування, оброблення, розпізнавання, редагування тощо, крім того зберігається оригінальна верстка.

Найчастіше ресурси організовано за колекційним принципом, таким чином користувачу легше працювати з ними. Використовуються системи управління колекціями та даними. Такі системи розробляються спеціальними організаціями і адаптуються під вимоги конкретного проекту. Вони полегшують роботу з контентом, створюють необхідні точки доступу для пошукових систем.

Документи завжди представлені так, щоб завантаження було неможливе або ускладнене. Деякі проекти пропонують за окрему платню не лише можливість завантажувати повні тексти, а й оцифрування на замовлення, запис на диск або навіть виготовляють факсимільні видання документів.

У більшості таких проектів політика доступу залежить від постачальника джерела, але іноді за вимогами проекту ресурс має бути у

вільному доступі. Різні електронні документи можуть мати різні політики доступу, навіть у рамках одного ресурсу, що пов'язано насамперед з авторським правом.

Також важливим питанням є якість представлених документів. Вимоги до скануючого обладнання та страхових копій у цьому випадку не є критичними, але вимагати забезпечення читабельності тексту реєстр має право. Якщо реєстр збирає лише електронні документи, тоді можна використовувати страхові копії, для обробки яких необхідно мати спеціальне програмне забезпечення і працівників.

Частіше за все, проекти агрегують метадані за допомогою спеціальних харвесторів, але зустрічаються проекти, де метадані вводить і перевіряє оператор. Звичайно, можливості харвестора ширші. але оператор вводить більш точну інформацію. Оновлення інформації, як і резервне копіювання, може проводитися автоматично або оператором.

Інтерфейс може бути адаптованим безкоштовним рішенням або його проектують на замовлення сторонні організації, партнери або організатори проекту. Вигляд і можливості інтерфейсу залежать від системи управління контентом, що використовується проектом. Деякі системи управління контентом мають вбудовані інтерфейси для представлення колекцій в Інтернеті. Зазвичай їх доводиться дороблятн, щоб ресурси були представлені якомога повніше.

Першочерговим завданням для українських бібліотек є відпрацювання технології формування реєстру цифрових ресурсів україніки. Сьогодні певні зусилля здійснюються у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) у напрямі формування фундаментальної електронної бібліотеки «Україніка». Реалізація такого масштабного проекту передбачає необхідність об'єднання зусиль провідних бібліотек України та інших культурних установ. Організація спільних зусиль зі створення загальнонаціонального ресурсу, який надасть можливість пошуку документів наявних у різних культурних установах, ставить перед НБУВ багато технологічних завдань.

Передбачається, що за прикладом багатьох успішних міжнародних проектів у реєстрі будуть збиратись та зберігатись лише метаописи документів. Доступ до самих електронних документів будуть надавати постачальники документів (зокрема вони будуть визначати їх правовий статус). Обов'язковими елементами інформації щодо електронного документа у реєстрі, крім бібліографічного опису, мають бути інформація про постачальника ресурсу, умови доступу, посилання до самого ресурсу (інтернет-адреса), приналежність до певної історичної або тематичної колекції. Як окремий напрям розвитку проекту електронної бібліотеки «Україніка» передбачається

надати можливість партнерам і користувачам НБУВ замовляти документи для оцифрування. Таким чином, з'явиться можливість складати перспективний і більш релевантний план оцифрування документів. Крім того, можна буде розподілити навантаження і об'єднати зусилля бібліотек, які мають змогу оцифровувати документи.

УДК 027.54(476):004.474
Клюшнікова О.В.,
мол. наук. співроб. НБУВ

Електронні бібліотечно-інформаційні ресурси Національної бібліотеки Білорусі в забезпеченні наукових досліджень (за матеріалами сайту www.nlb.by)

Питання впровадження в бібліотечну практику інноваційних технологій, створення власних електронних ресурсів та їх використання є пріоритетним для забезпечення розвитку наукового потенціалу провідних науково-дослідних установ світу, інформаційних центрів, бібліотек. Вітчизняні фахівці з бібліотечної справи активно вивчають і досвід у цій сфері країн пострадянського простору, зокрема Республіки Білорусь. Проблеми використання електронних інформаційних ресурсів у бібліотеках Білорусі, застосування нових інформаційних технологій у процесі обслуговування користувачів досліджували такі вчені: Н. Берьозкіна, Р. Мотульський, В. Васильєв, Р. Сухорукова, О. Долгополова, О. Дрозд, Ж. Молчан , Т. Кузьмініч та ін. У Білорусі функціонує система бібліотек, яку очолює Національна бібліотека Білорусі (далі -- НББ), що забезпечує широкий доступ до інформаційних ресурсів своєї країни та багатьох інших країн світу. Серед них – численні бази даних (БД), які генеруються в Західній Європі та США, такі, як «Cambridje Journals Online» , «East View", "EBSCO Complete», «Emerald Backfiles» та ін. На початку XXI ст., а саме з 2004 р. НББ відкрила своїм користувачам доступ до трьох тематичних колекцій, а з 2006 р. – до повної колекції видавництва Elsevier. НББ має більше 100 бібліографічних, реферативних та повнотекстових БД на компакт-дисках як багатогалузевого характеру, так і з окремих тем. Бібліотека надає своїм користувачам доступ до реферативних БД ВІНІТІ, ІНІОН, Science Citation Index, реферативних і повнотекстових БД EBSCO тощо.

Сьогодні НББ створює та розповсюджує серед користувачів власні проблемно-орієнтовані БД, серед яких «Беларусь у асобах і падзеях». Ця білорусознавча БД вміщує фактографічну інформацію про відомих людей, які зробили вагомий внесок у наукову, культурну та духовну спадщину Білорусі, а також про найбільш значні події в економічному, суспільно-політичному, культурному та інших сферах життя країни, про меморіальні комплекси, пам'ятки історії, культури, природи, професійні творчі колективи, про об'єкти, які є першими та унікальними (перший буквар, перша школа, перше зображення міста на карті та ін.).

БД «Беларусь: ад мінулага да сучаснага» («Беларусь: от прошлого к настоящему») містить поточну (з 2007 р.) білорусознавчу інформацію про документи з питань культури, бібліотечної справи, філософії, психології, релігієзнавства, історії, суспільних наук та інших галузей знань. БД вміщує бібліографічні описи збірників, авторефератів дисертацій, дисертацій, рукописів, образотворчі матеріали, нотні, картографічні видання, аудіо-, відеодокументи білоруською, російською та іноземними мовами, а також відомості про статті з періодичних і продовжуваних видань та збірників білоруською та російською мовами. З метою підвищення ефективного використання наукових інформаційних ресурсів бібліотека надає можливість здійснювати замовлення безпосередньо з інтернет-порталу. У БД також вміщені ретроспективні повнотекстові колекції білорусознавчих документів: «Источники по истории Беларуси конца XVIII – начала XX века», «Национальная библиотека Беларуси в печати», «Беловежская пуща», доступ до яких здійснюється в локальному режимі (в приміщенні НББ).

БД «Кніга Беларусі» («Книга Беларуси») є зведеним каталогом, який вміщує бібліографічні описи документів, виданих на території Білорусі в XVI–XVIII ст. латинським шрифтом, з фондів бібліотек Білорусі, СНД, Європи, а також Національного музею історії та культури Білорусі.

БД «Культура і мастацтва Беларусі 1993–2007 гг.» («Культура и искусство Беларуси 1993–2007 гг.») вміщує бібліографічні описи книг, брошур, наукових збірників, авторефератів дисертацій, дисертацій, статей із збірників, журналів та газет з питань культури та мистецтва Білорусі різними мовами. Містить бібліографічну інформацію, складену обласними бібліотеками Білорусі. Більша частина бібліографічних записів анотована.

БД «Нацыянальная бібліятэка Беларусі ў прэсе» («Национальная библиотека Беларуси в прессе») вміщує повні тексти публікацій про діяльність НББ у друкованих та електронних вітчизняних і закордонних ЗМІ.

БД «Radziviliana» («Радзивиллиана») вмішує бібліографічні записи документів з колекції приватної бібліотеки роду Радзивіллів у Несвіжі та є її бібліографічною реконструкцією. Хронологічне охоплення: XV–XX ст.

БД «Радавая геральдыка Беларусі» («Родовая геральдика Беларуси») вміщує чорно-білі та кольорові зображення родових гербів Білорусі та сусідніх територій, а також бібліографічні описи джерел XIX–XX ст., з яких відібрані ілюстрації.

БД «Электронны архіў нацыянальнай перыёдыкі» («Электронный архив национальной періодики») містить електронні копії періодичних видань, що видаються в Республіці Білорусь: газети (основні загальнореспубліканські, центральні суспільно-політичні та галузеві газети, а також деякі місцеві та районні газети), журнали, повідомлення інформаційних агентств.

БД «Библиотеки Республики Беларусь и зарубежных стран» вміщує інформацію про бібліотеки Республіки Білорусь, зарубіжних країн, контактні відомості їх керівників, а також відомості про електронні інформаційні ресурси, що вироблені та / або придбані бібліотеками Республіки Білорусь. База даних призначена для бібліотечних фахівців, осіб, що зацікавлені у співпраці з бібліотеками, а також всіх, хто користується послугами бібліотек сьогодні.

Важливе значення для підвищення якості обслуговування користувачів має також система бібліотечних каталогів. В електронному каталозі відображена бібліографічна інформація щодо документів фонду НББ. Постійно ведеться робота щодо бібліографічного відображення ретромасиву різних фондів бібліотеки. Бібліографічні записи електронного каталогу частково мають посилання на повні тексти документів.

Підсумовуючи вищесказане, слід зазначити, що НББ постійно створює власні електронні ресурси з використанням новітніх інформаційних і комунікаційних технологій. З метою підвищення інформування користувачів про наявні бібліотечно-інформаційні ресурси НББ широко використовує інтернет-ресурси, що надає можливість спеціалістам і вченим організувати доступ до інформації з будь-якої країни світу. У цій БД впроваджено технологію віддаленого доступу інтернет-замовлення та електронної доставки документів, яка забезпечує оперативне інформування про новації у різних галузях науки, дозволяє створювати архів електронних копій документів та здійснювати пошук в ньому, що сприяє збереженню найбільш цінних видань. Запровадження інноваційних технологій бібліотеками Білорусі сприяє розвитку наукової, науково-інформаційної, культурно-просвітницької та видавничої діяльності основних наукових установ країни.

УДК 021.1(4)-028.63:021.1(477)-028.27
Коновал Л. В.,
мол. наук. співроб. НБУВ

АНАЛІЗ ДОСВІДУ НАЦІОНАЛЬНИХ ЦИФРОВИХ ПРОЕКТІВ ЄВРОПЕЙСЬКИХ БІБЛІОТЕК У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ЕЛЕКТРОННОЇ БІБЛІОТЕКИ «УКРАЇНІКА»

Цифрові проекти національного масштабу, які відображають всю культурну спадщину народу, його надбання та інформацію про нього, є своєрідною візитівкою кожної держави. Такими проектами є цифрові бібліотеки з різними типами ресурсів, які, як правило, формують та підтримують національні бібліотеки країн. Створення національного цифрового проекту, який акумулюватиме всю культурну, наукову та літературну спадщину українського народу, є надзвичайно важливою місією сучасного суспільства. З метою дослідження міжнародного досвіду щодо формування та систематизації цифрового контенту електронних бібліотек розглянемо основні цифрові бібліотеки європейських держав. Головна увага під час дослідження була зосереджена на зручності інтерфейсу для користувача під час пошуку, на типах ресурсів та їх групуванні у колекції.

Франція. Цифрова бібліотека Gallica (http://gallica.bnf.fr/), яка була створена у 1997 році у Національній бібліотеці Франції (НБФ) – це енциклопедична бібліотека, яка надає доступ до всіх типів носіїв інформації: друкованих (книги, журнали і преса) у формі зображень і у текстовому варіанті, рукописів, звукозаписів, нот, іконографічних документів, карт і планів. На початок червня 2015 р. чисельність колекції наближається до 3,5 млн документів, майже половину з яких становлять періодичні видання та газети. Інтерфейс Gallica представлений п'ятьма мовами: французька, англійська, іспанська, португальська та німецька, а колекція документів мультимовна. Пошук документів є простий та розширений (окрім звичних елементів пошуку, як автор, назва, ключові слова, ISBN, можна додати вибір мови, теми, назву цифрової колекції (39 позицій). У проекті Gallica разом з НБФ беруть участь книгозбірні її мережі, а також інші французькі бібліотеки, музеї, архіви тощо. Документи, надані бібліотеками-партнерами НБФ індексуються, але доступ надається безпосередньо на сайтах установ-партнерів, чисельність яких становить 111 закладів. Ресурс Gallica включає франкомовні документи з усіх галузей знання різних хронологічних періодів. Користувачі можуть створювати свій віртуальний особистий простір для збереження результатів пошуку, бронювання

документів із НБФ, замовлення фотокопій чи репродукцій. Gallica має свій блог та сторінки у соц. мережах Facebook, Twitter, Pinterest.

Німеччина. Віртуальна національна бібліотека «Німеччина» (Deutsche Digitale Bibliothek, DDB; https://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/) – це колективний проект мережі, що складається з 13 культурних та академічних інститутів, головними з яких є Німецька національна бібліотека, Баварська державна бібліотека та Берлінська державна бібліотека – найбільші бібліотеки держави, які за сукупністю своїх фондів та функцій формують ядро національної книгозбірні. Головною метою DDB є поєднання цифрових послуг, що надають усі культурні та наукові установи в Німеччині для того, щоб надати усім зацікавленим сторонам доступ до культурної спадщини країни. DDB було створено у 2007 р., а у 2012 р. з'явилася бета-версія бібліотеки. Цифрова колекція включає книги, твори образотворчого мистецтва, скульптури, архівні документи, звукові записи, фільми, ноти. Відповідно до історичного розподілу тематики та мовного принципу комплектування здійснюється і оцифрування фондів та представлення відповідних колекцій у DDB. Доступ до всіх ресурсів безкоштовний.

DDB також є концентратором даних, який виступає як національний агрегатор для Європейської цифрової бібліотеки Europeana.

Великобританія. Національна бібліотека Великобританії (http://www.bl.uk/) представляє на своєму порталі електронні ресурси, об'єднані у такі колекції: оцифровані газети Великобританії, до якої входять газети, починаючи з 1600-х років, а також радіо-, теле- та інтернет-новини; книги про фестивалі епохи Відродження (253 книги); оцифровані рукописи (7236 документів). Дуже цікавою є колекція звукозаписів, що нараховує 60 тис. творів і охоплює весь спектр звуків – не лише музичні твори, а й звуки мовлення, навколишнього середовища, радіопередачі, аудіо-книги тощо. Це зібрання має велику наукову цінність у плані вивчення історії англійської мови, її діалектів та ареалу поширення. Цій колекції присвячений окремий змістовний та цікавий блог.

Іншим цифровим проектом, який було розпочато у 2004 р., є колекція веб-сайтів Великобританії. Весь архів сайтів систематизовано та розподілено на групи за темами, подіями, матеріальними та культурними об'єктами, яким вони присвячені. Спеціальні групи сайтів збиралися за конкретною темою бібліотекарями та іншими фахівцями, які працюють з ключовими організаціями в цій галузі. Є можливості пошуку за назвою сайту, колекцією чи організацією. У цілому вся сукупність цифрових колекцій дозволяє осягнути всі культурні та наукові надбання нації.

Польща. Цифровий проект Polona (http://polona.pl/), створений Національною бібліотекою Польщі, налічує 745 тис. об'єктів. Проект діє на платформі 2.0, що дозволяє інтегрувати каталог бібліотеки з соціальними мережами. Недоліком є відсутність мультимовної підтримки, що лише частково компенсується інтуїтивно зрозумілим інтерфейсом. Досить великим є перелік критеріїв пошуку, а також значна кількість тематичних колекцій.

Іспанія. Цифрова бібліотека Іспанії – The Hispanic Digital Library (http://www.bne.es/en/Catalogos/BibliotecaDigitalHispanica/Inicio/index.html) – є проектом Національної бібліотеки Іспанії, розпочатий у 2008 р. Завдання проекту – поширення іспанської культурної спадщини, забезпечення при цьому її захисту; виконання зобов'язань перед Європейським Союзом щодо створення Європейської цифрової бібліотеки; розкриття перед науковцями можливостей дослідження іспанської культури; розширення партнерських відносин з іншими іспанськими та латиноамериканськими бібліотеками.

Фонд цифрової бібліотеки складають 70 тис. друкованих книг, 12 тис. рукописів, 31 тис. малюнків та фотографій, 5,5 тис. картографічних матеріалів, 16 тис. музичних записів та 31 тис. нотних документів. Передбачена можливість пошуку за темою, автором, назвою, типом ресурсу, колекцією, мовними та хронологічними параметрами. Обрані документи можна надіслати на електронну пошту або завантажити.

Заслуговує на увагу ще один іспанський проект – Hispana (http://hispana.mcu.es/en/inicio/inicio.cmd) – колективний каталог цифрової мережі іспанських музейних колекцій. Ця мережа поєднує музеї, які використовують єдину документацію та систему управління для своїх колекцій (DOMUS), яка була розроблена Міністерством культури. На сьогодні 128 музеїв і колекцій є частиною цифрової мережі іспанських музейних колекцій. Hispana пропонує уніфікований доступ до 5 млн цифрових об'єктів з колекцій 215 репозитаріїв; включає в себе каталог проектів з оцифрування, які здійснюють в Іспанії, що забезпечує координацію проектів з оцифрування, тим самим запобігаючи цим повторному оцифруванню однієї роботи.

Узагальнюючим проектом європейських культур стала Europeana, яка інтегрує цифрові ресурси, надані різними країнами Європи. Цифрова бібліотека була створена у 2008 р. Це мультимовний, як за колекцією, так і за інтерфейсом, проект з різними типами медіа-ресурсів: тексти, відео, звуки, зображення та 3D об'єкти. Великий вибір параметрів пошуку сприяє задоволенню різних пошукових запитів. Реєстрація на порталі дозволяє зберігати результати пошуку, створювати теги, а інтеграція ресурсу з

соціальними мережами забезпечує оперативне інформування користувачів про новини, нові надходження та події. Цифровий проект має власний блог та «дошки» на фотосервісі Pinterest. Окремими колекціями виокремлені: Europeana 1914–1918, Europeana Exhibitions, Europeana Remix та Europeana Professional.

Повноцінне входження української держави до Європейського Союзу залежить від багатьох факторів економічного, політичного та юридичного спрямування. Важливим чинником є інтеграція культурної спадщини української нації з європейською культурою. Україна має гідно представити свою багатовікову історію, культуру, науку та мистецтво. Саме тому формування цифрової «Україніки» сьогодні є не лише значним науковим та культурологічним надбанням, але й важливим політичним кроком, який сприятиме утвердженню національної ідентичності українців, їх згуртуванню та подальшому піднесенню.

Проведений аналіз дає змогу зробити такі висновки:

– найбільш успішні національні цифрові проекти здійснюють та курують найбільші національні бібліотеки, взаємодіючи з багатьма бібліотеками країни з метою запобігання повторному оцифруванню документів;

– до цифрових колекцій включають також веб-ресурси відповідно до тематичного наповнення інформацією національно-державного змісту;

– для популяризації цифрових колекцій широко використовуються соціальні мережі та інші засоби інтерактивного зв'язку з користувачами (блоги, рейтинги, оцінки тощо);

– масштабні цифрові національні бібліотечні проекти передбачають інтеграцію з ресурсами інших культурних установ (архівів, музеїв).

УДК 026.08:004.771
Корнілова Є.О.,
мол. наук. співроб. НБУВ

АДРЕСНО-ЦІЛЬОВЕ І НФОРМУВАННЯ ВІДДАЛЕНИХ КОРИСТУВАЧІВ: ПРАКТИКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИ КОРИСТАННЯ

Переосмислення основ бібліотечно-інформаційного обслуговування базується на вивченні специфіки інформаційних потреб, ступеня їх задоволення, рівня науково-інформаційної культури користувачів. Відбувається переосмислення функцій бібліотеки в епоху інформатизації суспільства та переходу від управління потоками та масивами документів до управління самою інформацією. У зв'язку з цим актуальним є створення індивідуалізованих систем обслуговування, які задовольняють кожного користувача, враховують загальне та індивідуальне в його інтересах (Каліберда Н. Ю., 2005; Лобузіна К., 2012). Зокрема, до індивідуалізованого обслуговування можна віднести бібліографічне обслуговування віддалених користувачів.

Під час розгляду структури практичної бібліографічної діяльності можна побачити, що її невід'ємною частиною є бібліографічне обслуговування. Існують процеси практичної бібліографічної діяльності, які насамперед спрямовані на бібліографічне обслуговування конкретних інформаційних потреб, запитів або інтересів користувачів з використанням вже наявної бібліографічної інформації або завдяки її переробці та створенню бібліографічної інформації в нових формах. Розрізняють такі види бібліографічного обслутовування: довідково-бібліографічне обслуговування, бібліографічне інформування користувачів та рекомендаційно-бібліографічне обслуговування. Бібліографічне інформування – це систематичне забезпечення користувачів бібліографічною інформацією відповідно до їх тривалих та постійно діючих запитів та (або) без запитів, згідно з інформаційними потребами користувачів (Швецова-Водка Г. М, 2011).

Бібліографічне інформування звичайно здійснюється за ініціативою бібліотеки, оскільки її головною метою є активне донесення нової інформації до користувача, реклама власних інформаційних ресурсів (Лебедева Е.М.). Розрізняють індивідуальне, групове та масове бібліографічне інформування. Індивідуальне – це інформування окремого користувача бібліотеки відповідно до його інформаційних потреб і запитів. Групове – інформування групи користувачів бібліотеки, інформаційні потреби яких подібні. Масове – інформування широкого кола користувачів бібліотеки за соціально значущими темами (ДСТУ 7448:2013).

Відділ технологій дистанційного обслуговування Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) у 2012 році розпочав здійснення групового

та індивідуального адресно-цільового інформування віддалених користувачів про нові надходження до фондів бібліотеки; з 2014 -- масового інформування шляхом видання наукових реферативних оглядів за соціально значущими темами.

Для визначення кола індивідуальних і колективних користувачів, які потребують подібного інформування, була розроблена спеціальна анкета-заявка, що включає в себе такі дані: ПІБ, місце роботи / навчання, посаду, контактний телефон, електронну пошту та перелік розділів знань, з яких користувач може обрати необхідні. Розділи знань представлені в такому обсязі: «Загальнонаукове та міждисциплінарне знання»; «Природничі науки в цілому. Екологія»; «Фізико-математичні науки. Астрономія»; «Хімічні науки»; «Науки про Землю; Біологічні науки»; «Техніка. Технічні науки»; «Енергетика. Радіоелектроніка. Комп'ютерна техніка»; «Гірнича справа; Технологія металів. Машинобудування. Приладобудування»; «Хімічна технологія. Хімічні та харчові виробництва»; «Технологія деревини, легка промисловість, поліграфія, фотокінотехніка»; «Будівництво»; «Транспорт»; «Сільське та лісове господарство»; «Медицина. Медичні науки»; «Соціологія. Демографія»; «Історія. Історичні науки»; «Економіка. Економічні науки»; «Політика. Політичні науки»; «Держава і право. Юридичні науки»; «Воєнна наука. Військова справа»; «Культура. Наука. Освіта»; «Філологічні науки. Художня література»; «Мистецтво. Мистецтвознавство»; «Релігія»; «Філософські науки. Психологія»; «Література універсального змісту». Користувач має можливість обрати для себе будь-яку кількість розділів знання.

Зовнішній вигляд анкети показаний на рис. 1.

ис. 1. Анкета-заявка на адресно-цільове інформування.

Анкети-заявки розповсюджуються через читацькі зали бібліотеки для ознайомлення індивідуальних користувачів, за допомогою електронної пошти -- бібліотекам, науковим установам, навчальним закладам. Після отримання заповненої анкети електронну адресу вносять до списків розсилки. Списки оновлюються по мірі надходження нових запитів. Для зручності інформування подібні запити групуються за списками наук. Адресне інформування здійснюється щотижнево з використанням електронної пошти.

Формування переліків нових надходжень виконується з використанням засобів АБІС «ІРБІС-64». Завдяки напрацьованій технології з'являється можливість формування переліків з будь-якої відібраної кількості наук.

Середній час формування списків розсилки складає від 1 до 3 робочих діб. Також є можливість замовлення сканування змісту видань, які зацікавили користувача (до п'яти джерел).

Спеціалісти відділу постійно здійснюють відслідковують динаміку використання такої послуги (рис. 2).

Трирічний досвід адресно-цільового інформування показує високу зацікавленість користувачів у цій формі обслуговування. На сьогодні загальна кількість індивідуальних щотижневих розсилок складає 248, колективних – 94. Найбільш затребуваними розділами знань є «Історія. Історичні науки», «Економіка. Економічні науки», «Культура. Наука. Освіта», «Філологічні науки. Художня література», «Філософські науки. Психологія». Основні споживачі послуги – наукові співробітники, аспіранти та бібліотеки закладів Національної академії наук України.

До перспектив розвитку такої послуги можна віднести перехід до більш прогресивних форм розповсюдження інформації, зокрема з використанням RSS.

З 2014 року відділ технологій дистанційного обслуговування розпочав видання наукових реферативних оглядів за соціально значущими темами. Огляди розміщуються на порталі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в спеціальному розділі «Наукові реферативні огляди» (http://www.nbuv.gov.ua/references) у двох форматах: PDF-документа та каталогу. Каталог формується у спеціалізованій базі в САБ «ІРБІС-64» з використанням запозичення з загального каталогу НБУВ. До наукових реферативних оглядів включена вітчизняна й іноземна література за період 1995–2015 рр.: друковані видання, які зберігаються у фондах НБУВ (монографії, автореферати дисертацій, збірники наукових праць, матеріали міжнародних конференцій, глосарії, інформаційно-аналітичні матеріали, статті з періодичних видань); ті, які представлені в передплачених базах даних (Elzevier, EBSCO); інформаційні інтернет-ресурси. Окрім загальної бібліографічної інформації, записи включають у себе скановані варіанти обкладинок. Крім формування нових, відділ займається оновленням та доповненням вже наявних оглядів. Доповнення відбувається приблизно один раз на квартал. Реферативний огляд – це упорядкований в алфавітній послідовності перелік бібліографічних описів видань за темою огляду. Бібліографічні описи здійснено відповідно до чинних стандартів: ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.1-2003, IDT) : стандарт. – Офіц. вид., чинний в Україні від 2007-07-01. – К. : Держспоживстандарт України, 2007. – 46 с.; ДСТУ 3582:2013. Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила (ISO 4:1984, NEQ; ISO 832:1994, NEQ) : стандарт. – На заміну ДСТУ 3582-97; чинний від 2014-01-01. – К. : Мінекономрозвитку України, 2014. – III, 15 с.; ГОСТ Р 7.0.12-2011. Библиографическая запись. Сокращение слов и словосочетаний на русском языке. Общие требования и правила : нац. стандарт Рос. Федерации : введен впервые : введен 2012-09-01 / Федер. агентство по техн. регулированию и метрологии. – М. : Стандартинформ, 2012. – III, 23 с.

На сьогодні на порталі НБУВ розміщено чотири реферативних огляди: «Україна у європейському культурно-цивілізаційному просторі: особистість, національна державність (XIX – поч. XXI ст.)» (38 джерел), «Світова проблема питної води» (84 джерела), «Зелена" економіка – економіка майбутнього» (96 джерел), «Енергетична безпека України та світу» (70 джерел). На сьогодні співробітники відділу зайняті підготовкою огляду «Нанотехнології у XXI столітті»; вивченням інформаційних потреб користувачів і соціально значущих тем для формування подальшого плану видання реферативних оглядів.

УДК 070-028.63(100):027.021(477-25)
Коцюба Є. Ю.
мол. наук. співроб. НБУВ
Хоменко О. О.
провід. бібліотекар НБУВ

КОЛЕКЦІЇ ОЦИФРОВАНИХ ГАЗЕТ: АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ В НАЦІОНАЛЬНІЙ БІБЛІОТЕЦІ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

У всьому світі бібліотечні фонди розглядають як головний ланцюг системи збереження культурного надбання нації. Важливою ланкою збереження бібліотечних фондів є переведення видань в електронну форму, при цьому важливо отримувати цифрові копії, придатні для страхового зберігання, якісного розпізнавання тексту і подальшого використання документів у інформаційних системах. Одним із важливих затребуваних користувачами цифрових ресурсів є оцифровані газети. З метою забезпечення організації виготовлення якісних цифрових копій та надання доступу до них віддаленим користувачам було проведено дослідження міжнародного та вітчизняного досвіду онлайнової публікації газетних фондів на базі провідних бібліотек світу. Інформацію проаналізовано за такими критеріями: доступ авторизований чи вільний, чи потрібно для доступу мати читацький квиток бібліотеки; перегляд газет платний чи безкоштовний; чи можна обирати мову інтерфейсу, з якого року є архів випусків; які види пошуку доступні – за назвою газети, за змістрм випуску, за ключовими словами; чи є повнотекстовий пошук; чи є посилання на аналогічні сайти.

Europeana Newspaper – проект спрямований на відбір та агрегацію європейських газет, на цілісне вирішення проблем, пов'язаних з оцифруванням газетних матеріалів: використання методів розпізнавання тексту (OCR), постатейна сегментація матеріалів (OLR), визначення імен осіб (NER); якість цифрових копій; узгодження локальних моделей метаданих та моделі метаданих Європейської бібліотеки (EDM); стандартизація метаданих у співпраці з зацікавленими спеціалістами державного та приватного сектору. Проект Europeana Newspapers фінансує Єврокомісія, що дає можливість проекту опрацьовувати, об'єднувати та надавати дослідникам онлайновий доступ до історичних газет із 23 європейських бібліотек.

Британська бібліотека надає доступ до колекцій історичних газет у межах ресурсу British Newspaper Archive. Цей ресурс містить понад

10 млн. сторінок повнотекстового пошуку і налічує більше 200 газетних назв із кожної частини Великобританії та Ірландії. Сайт продовжує розвиватися, передбачено оцифрувати 40 млн газетних сторінок, щоденно додаються тисячі сторінок. За хронологією це газети XVIII–XIX сторіччя, вони охоплюють всі аспекти місцевих, регіональних і національних новин. Пошук можна проводити за темами: сімейні новини; некрологи; національні, регіональні, місцеві події; ілюстрації, об'яви, листи. Пошук в архіві безкоштовний. Перегляд тексту газети безкоштовний у читальних залах бібліотеки і платний через передплату.

Національна бібліотека Швеції в рамках проекту «Цифрові колекції» містить розділ «Газети і журнали» (Dagstidningar & tidskrifter), до якого надається доступ у двох режимах: пошук (Söka) та огляд (Bläddra). Режим «Огляд» дає можливість без здійснення пошукового запиту переглянути назви, роки і загальну кількість сторінок оцифрованих бібліотекою газет, отримати доступ до повного тексту обраної газети. Режим «Пошук» дає можливість доступу до інформації за такими параметрами: ключові слова, назва та рік видання газети. Всі ресурси знаходяться у вільному доступі. Газету можна передивитися, завантажити у PDF-форматі або роздрукувати.

Національна бібліотека Ізраїлю та Тель-Авівський університет запустили проект «Історична єврейська преса», для якого сканують і завантажують в Інтернет сотні тисяч сторінок з єврейських газет, починаючи з XIX століття і до наших днів. Вони створили сайт JPRESS (The Historical Jewish Press). Серед оцифрованих видань – перша щоденна газета на івриті, що видавалася в Санкт-Петербурзі у (1886–1888 рр.), Palestine Post – (попередник Jerusalem Post), і всі випуски газети «Маарів» з 1968 року. На сайті також можна знайти єврейські газети, що випускалися у Франції, Німеччині, Марокко, Єгипті та в інших країнах. Сайт дозволяє виконувати повнотекстовий пошук та переглядати текст оцифрованої газети. Пошук газет можна здійснювати за такими параметрами: назви газет, мова видання, колекція, країна, роки видання. Майже до кожної газети написано коротенький зміст. Вхід на сайт вільний.

Цифровий проект Національної бібліотеки Австралії, а саме пошукова система Trove, забезпечує доступ до більш ніж 90 млн одиниць зберігання, отриманих із понад 1000 бібліотек і культурних установ з усієї країни. Пошукова система була створена на базі проекту з оцифрування газет. Програмне забезпечення дало можливість реалізувати оптичне розпізнавання символів для автоматичного перетворення зображень газет у цифровий формат. Дрібний шрифт і нечіткість друку деяких сторінок зробили процес перетворення складним і не завжди точним. У результаті

більше п'яти тисяч інтернет-користувачів допомагали виправляти отриманий текст. Газетні матеріали також аналізує оператор їх розбивають на статті, сегменти, сторінки (зони), забезпечують метаданими.

Бібліотека Конгресу США надає доступ до цифрового ресурсу Historic Newspapers («Історичні газети»»). Це результат розробки National Digital Newspaper Program (NDNP) – Національної програми оцифрування газет, яка призначена для забезпечення розширеного доступу до газет США, виданих між 1826–1922 роками, кількість оцифрованих сторінок майже 9,5 млн. Газети упорядковані за роками, штатами, місцями видання, назвами, темами. Є можливість проводити пошук за ключовими словами та переглядати повний бібліографічний опис газети (альтернативні назви, перейменування, роки виходу тощо).

Серед українських проектів слід відзначити Acta Diurna – потужний проект Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка, який передбачає наповнення двох великих розділів – самого цифрового репозиторія повнотекстових копій і загального каталогу періодики. Каталог періодичних видань – частина комплексного проекту, що передбачає можливість бібліографічної ідентифікації газет, опублікованих в Україні або українськими політичними, громадськими, культурними та релігійними представництвами за кордоном. Проект було започатковано у 2012 році, сьогодні є доступ до 12 найменувань газет, 374 номерів, 4797 сторінок української періодики за 1919–1944 роки, представлено три колекції: «Єврейська міжвоєнна періодика Галичини та Волині», «Пропагандистська преса окупованих українських територій», «Українська міжвоєнна преса Галичини».

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) перша спроба з оцифрування газет була здійснена у 2005 році, перше оцифроване видання – газета «Краківські Вісті». У 2010 році в НБУВ була створена група з оцифрування документів, яка виготовляє електронні версії документів згідно з плановими завданнями. Головними пріоритетами оцифрування в НБУВ є найбільш цінні та унікальні документи, до яких відносяться також і газети. Станом на початок 2015 року оцифровано 19 найменувань, 66 річних комплектів, 12 904 номерів, 68 903 зображень сторінок. Здійснюється постійний облік робіт та бібліографічний опис газет для подальшої публікації на порталі НБУВ. У процесі підготовки номерів газет до онлайнової публікації цифрові копії проходять низку технологічних операцій: перевірка якості та повноти зображень сторінок, розкладання за номерами, підготовка електронних версій повних текстів для читання у браузері, внесення відповідних метаданих до бази даних. До оцифрованих газет на порталі НБУВ надається доступ у двох інформаційних блоках

«Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини» та «Газетний фонд». Є можливість перегляду інформації за ключовими словами, назвою газети, роками видання. Доступ до перегляду газет вільний, можливість завантажувати зображення сторінок заборонена. Сьогодні віддаленим користувачам доступна лише незначна частина колекції оцифрованих газет, на якій було відпрацьовано технологію підготовки газет до онлайнової публікації. Решта колекції знаходиться у стадії опрацювання і найближчим часом буде доступна на порталі НБУВ.

Проведений аналіз дає змогу зробити висновки, що оцифруванням газет у різних країнах займається значна кількість бібліотек – це є важливим внеском у збереження та розширення доступу до національного історико-культурного надбання. Кожна бібліотека обирає зручний для себе спосіб надання читачам інформації, узгоджений з іншими технологічними рішеннями бібліотеки та національним законодавством. Основними принципами організації газетних матеріалів є можливість перегляду інформації за колекціями (тематичними або регіональними), назвами газет, річними комплектами, окремими випусками газети. Найбільш розвинені газетні системи забезпечені введенням змісту випусків газет та повнотекстовим пошуком, але ці можливості для повноцінної реалізації потребують значних часових та людських ресурсів. Важливим принципом організації бібліотечного електронного каталогу газет є також інформування користувачів про повноту комплектів газетного видання, історичні зміни назви газети та всі наявні варіанти представлення (втілення) газетних матеріалів: паперовий, мікрофіші, цифрові копії тощо. Під час укладання опису газет необхідно дотримуватись загальноприйнятих стандартів та рекомендацій з метою подальшої інтеграції колекцій цифрових газет до міжнародних бібліотечних проектів.

УДК027.02-028.63:004.383.3
Лобузін І. В.,
наук. співроб. НБУВ

МІЖНАРОДНІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ЦИФРОВІ БІБЛІОТЕЧНІ ПРОЕКТИ: ТЕХНОЛОГІЧНІ ВИМОГИ І СТАНДАРТИ

З поглядуу основних концептуальних засад формування цифрових фондів можна відзначити низку проектів, що заклали основи для створення цілісних інформаційних продуктів на основі оцифрування архівних та

бібліотечних фондів. Основними тенденціями тут є створення порталів національної історико-культурної та наукової спадщини або міжнародні проекти з віртуальної реконструкції цілісних колекцій. Розглянемо більш детальніше деякі приклади зі світового досвіду щодо створення електронних бібліотек на основі оцифрованих матеріалів.

Міжнародні ініціативи.

Європейська електронна бібліотека (The European Library, TEL; www.theeuropeanlibrary.org) – це інтернет-портал, що відкриває доступ до ресурсів національних бібліотек Європи. Портал дає можливість пошуку як бібліографічних записів, так і цифрових об'єктів (доступ до яких, за деякими винятками, безкоштовний). Інтеграція інформаційних ресурсів на пошуковому порталі проекту TEL реалізована на основі протоколу SRU, який дає змогу створити єдине вікно доступу до інформації незалежно від того, який протокол обміну даними підтримує АБІС конкретної національної бібліотеки (Z39.50 або OAI-PHM).

Всесвітня цифрова бібліотека (World Digital Library, WDL; http://www.wdl.org). Веб-сайт Всесвітньої цифрової бібліотеки створений з метою сприяння дослідженню і вивченню світових історичних цінностей із різних країн. З точки зору технології основними принципами, прийнятими під час створення WDL, були такі: високоякісний одноманітний бібліографічний опис всіх цифрових об'єктів; переклад всіх описів на мови учасників проекту, високоякісні зображення; наділення ключовими словами всіх цифрових об'єктів за однією методикою; контроль якості (здійснюється силами співробітників Бібліотеки Конгресу США). Всі об'єкти та їхні описи збираються в одному місці у централізованому сховищі, всією обробкою займається штат проекту, і від партнерів вимагається тільки передавати матеріали.

В основу проекту «Золота колекція Євразії» (проект «Золотая коллекция Евразии»; http://bae.rsl.ru/programs/golden-collection) покладено «експозиційний підхід». Колекція представлена реферативно-бібліографічною інформацією про рідкісні та цінні видання, супроводжуваною зображеннями обкладинок. Повні тексти творів зберігаються на серверах бібліотек-фондоутримувачів.

У зазначених вище проектах представлено основні моделі інтеграції цифрових ресурсів: 1) централізоване збирання й опрацювання метаданих та цифрових ресурсів в одному сховищі, 2) організація розподіленого пошуку в електронних колекціях через протоколи збирання даних (метадані та цифрові ресурси зберігаються на серверах учасників проекту), 3) централізоване збирання та опрацювання метаданих в одному сховищі, цифрові ресурси зберігаються на серверах учасників проекту.

Національні цифрові проекти та програми

Сполучені Штати Америки. Основним цифровим проектом, який здійснюється у США, є проект «Національна цифрова інформаційна інфраструктура та програма збереження» (National Digital Information Infrastructure and Preservation Program, NDIIPP). Програма передбачає інвестиції в моделювання і тестування різних варіантів і технічних рішень, у результаті яких Бібліотека Конгресу США виробляє рекомендації щодо найбільш життєздатних і стійких варіантів у сфері збору, зберігання та доступу до цифрових об'єктів. У рамках цифрової ініціативи США була розроблена низка важливих стандартів, таких як PRISM (Preservation, Reliability Interoperability Security Metadata) – збереження, надійність, сумісність, безпека, метадані; глобальний реєстр цифрових форматів (Global Digital Format Registry, GDFR). Основи стандартизації підходів до створення якісних цифрових колекцій, що узагальнюють міжнародний досвід формування та публікації оцифрованих матеріалів провідними бібліотеками й архівами, детально викладено у «Загальних рекомендаціях щодо створення якісних електронних колекцій» (A Framework of Guidance for Building Good Digital Collections) Національної організації з інформаційних стандартів США; стандарт метаданих описування об'єктів (Metadata Object Description Schema, MODS) – XML-схема мінімального набору елементів бібліографічного опису бібліотечних документів різної природи; стандарт метаданих кодування і передачі даних (Metadata Encoding and Transmission Standard, METS) – XML-схема для кодування описових, адміністративних та структурних метаданих об'єктів цифрових бібліотек, розроблена за ініціативи Федерації цифрових бібліотек (Digital Library Federation, DLF).

Канада. Головною установою Канади, яка формує цифрові ресурси національного масштабу, є Бібліотека та архіви Канади (Library and Archives Canada, LAC). Національна бібліотека Канади підтримує проект «Надійного цифрового репозиторію» (Trusted Digital Repository, TDR). Основу національного цифрового репозиторію Канади складає система стандартів для представлення цифрових об'єктів та їх метаданих, єдина для всіх цифрових ресурсів сховища, та спеціалізований модуль розподіленого завантаження цифрових ресурсів через веб-інтерфейс. Підсумком проведених цифрових досліджень у Канаді стала Цифрова інформаційна стратегія Канади (Canadian Digital Information Strategy, CDIS). У межах Цифрової інформаційної стратегії Канади було розроблено також настанови з використання форматів файлів для довготривалого збереження та доступу (локальний реєстр цифрових форматів файлів – File Format Guidelines for Preservation and Long-term Access, FFGPLA),

формати файлів поділялись на дві категорії: рекомендовані та придатні для використання.

Австралія. Австралія також має досить розвинені цифрові бібліотечні ресурси. Головною установою, яка забезпечує формування національного цифрового фонду історико-культурної спадщини Австралії є Національна бібліотека Австралії (National Library of Australia, NLA). У межах проведених в Австралії досліджень основними релевантними стандартами було визначено MARC, MODS, METS, PREMIS, DCMI (Dublin Core Metadata Initiative), у розробці яких Національна бібліотека Австралії брала активну участь. Підсумком реалізації цифрових проектів Національної бібліотеки Австралії стала пошукова система Trove (http://trove.nla.gov.au/). Програмне забезпечення системи дає можливість реалізувати оптичне розпізнавання символів. Для інтеграції ресурсів на мультибазовій платформі використовується механізм протоколу OAI PHM.

Китай. Цифрові ініціативи Китаю реалізуються в межах прийнятого у 2005 р. проекту створення Національної електронної бібліотеки Китаю (National Digital Library Project, NDLP). Ключовою інституцією, яка координує ці роботи, є Національна бібліотека Китаю (National Library of China, NLC). Для створення якісних цифрових ресурсів було визначено систему стандартів (технічних, метаданих, статистичних, довгострокового збереження, відкритого доступу), розроблено мережеву інфраструктуру, визначено апаратне та програмне забезпечення проекту, платформу публікації ресурсів цифрової бібліотеки для користувачів.

Великобританія. Ключовими організаціями зі створення цифрових ресурсів Великобританії є Британська бібліотека (British Library, BL) та Центр цифрового кураторства (Digital Curation Center, DCC). Британська бібліотека співпрацює з іншими британськими відомствами стосовно розроблення національної електронної інфраструктури. Одним з елементів цієї інфраструктури буде Національна цифрова бібліотека: спеціально побудоване цифрове сховище електронних публікацій і цифрових об'єктів. Частиною цих проектів є розробка системи управління цифровими об'єктами (Digital Object Management, DOM), яка передбачає впровадження цілої системи заходів з цифрового кураторства. Головні принципи створення цифрових ресурсів Британської бібліотеки ґрунтуються на засадах технологічної якості цифрових матеріалів та метаданих, міжнародних стандартах, стратегіях цифрового збереження та надання широкого доступу до оцифрованих матеріалів.

Франція. Головною національною цифровою ініціативою у Франції є інформаційний ресурс «Галліка» (Gallica), створений під егідою

Національної бібліотеки Франції (Bibliothique nationale de France, BnF). Оцифровка колекцій почалась у 1992 році і включає матеріали з Національної бібліотеки Франції та пов'язані з ними колекції інших бібліотек. У межах виконання цього проекту також були напрацьовані значні технологічні досягнення у напрямі створення інструментів веб-пошуку орієнтованих на користувача. Зокрема, було розроблено модель структурованих даних, яка має на меті супровід бібліографічних записів традиційних бібліотечних каталогів спеціальною системою метаданих, які якісно індексують пошукові системи Інтернету.

Німеччина. Основним проектом, реалізованим у Німеччині в напрямку оцифрування історико-культурної спадщини, є Цифрова бібліотека Німеччини (Deutsche Digitale Bibliothek, DDB). Результатом реалізації цього проекту має стати комплексний науковий та історико-культурний портал доступу до цифрових книг, зображень та музики, який буде представляти оцифровані ресурси близько 30 тис. культурних установ Німеччини (архівів, бібліотек, музеїв тощо). Технологічна платформа проекту передбачає швидкий і зручний доступ до цифрових інформаційних ресурсів, зокрема у 3D-форматі, фотоматеріалів та фільмів.

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ) також активно бере участь у міжнаціональних та міжнародних процесах створення історико-культурної та наукової цифрової спадщини. У НБУВ у 2010 р. створено групу з оцифрування документів перед якою було поставлено два основні завдання: формування страхового фонду цифрових копій документів із фондів НБУВ та організація загальнодоступної цифрової бібліотеки історико-культурної спадщини. Створення значних за обсягом масивів оцифрованих матеріалів передбачено також у межах загальнонаціональної цифрової бібліотеки «Україніка».

На основі проведеного дослідження міжнародних та національних цифрових ініціатив можна зробити такі висновки:

1) ключовими організаціями у створенні цифрових ресурсів національного рівня є національні бібліотеки, що є природним наслідком того, що у цих інституціях накопичений значний досвід з описування та управління документальною інформацією різного формату;

2) під час створення цифрової бібліотеки важливим є визначення технічних та технологічних стандартів на основі прийнятої на міжнародному рівні системи вимог, що надалі забезпечить успішну інтеграцію цифрового ресурсу у глобальні цифрові проекти;

3) вже на перших етапах створення масштабного цифрового ресурсу важливим є визначення інформаційної інфраструктури проекту:

архітектури інформаційного комплексу, його основних підсистем, апаратного, програмного та кадрового забезпечення проекту;

4) відповідно до ініціатив цифрового кураторства, основними технологічними ланками управління життєвим циклом цифрового бібліотечного ресурсу є: підсистема створення цифрових копій, підсистема опису та обліку цифрових ресурсів, підсистема обробки та управління цифровими ресурсами; підсистема зберігання цифрового фонду; підсистема пошуку та публікації цифрових ресурсів;

5) основними проблемами, які необхідно вирішити під час формування цифрової бібліотеки є: створення умов для надійного зберігання великих обсягів цифрової інформації, визначення засад довготривалого збереження та надійного доступу до створеного цифрового ресурсу, впровадження системи організації знань для забезпечення досконалого доступу до оцифрованих документів; створення передумов для органічної інтеграції традиційних бібліотечних ресурсів та інформації цифрової бібліотеки.

УДК 025.4.01:33:027.01(477-25)
Медвідь Т. С.,
мол. наук. співроб. НБУВ

СКОРОЧЕНИЙ ВАРІАНТ РУБРИКАТОРА НБУВ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕМАТИКИ

Діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) спрямована на максимально повне інформаційне забезпечення наукового розвитку будь-якої галузі. Створення підґрунтя для організації інформаційних ресурсів, сприяння орієнтації в сучасних потужних документно-інформаційних потоках і забезпечення істотного підвищення оперативності пошуку потрібної інформації відбувається за рахунок аналітико-синтетичного опрацювання документів, а саме їх систематизації. Для систематизації інформаційних ресурсів, а також для організації та ведення систематичного (карткового та електронного) каталогу бібліотеки застосовують бібліотечно-бібліографічні класифікації, які, зі свого боку, завдяки своєму науковому підґрунтю стали основою інформаційно-пошукових мов (ІПМ) сучасних систем автоматизації.

На сьогоднішній день фахівці відділу наукового опрацювання документів НБУВ розроблено проект скороченого варіанта Рубрикатора НБУВ, який за деталізацією повною мірою відповідає робочим таблицям бібліотечно-бібліографічної класифікації для масових бібліотек, тобто охоплює всі розділи знань. Використання такого варіанта Рубрикатора можливе для організації систематичних каталогів спеціалізованих відділів бібліотек, а також для наукових бібліотек, фонди яких становлять невелику кількість примірників.

Скорочений варіант Рубрикатора НБУВ призначений для тематичного упорядкування документного потоку надходжень. Його можна застосовувати для упорядкування бази повнотекстових електронних інформаційних ресурсів НБУВ та як інструмент для тематичного пошуку під час виконання інформаційних запитів користувачів.

Скорочений варіант Рубрикатора складається з систематичної і алфавітної частин. Основною його відмінністю від повного варіанта є рівень деталізації рубрик. Так, наприклад, електронний каталог НБУВ налічує близько 4766 рубрик розділу «У Економіка. Економічні науки», а систематична частина скороченого варіанта Рубрикатора НБУВ, зі свого боку, містить 180 основних рубрик цього розділу.

Розділ «У Економіка. Економічні науки» скороченого варіанта Рубрикатора НБУВ починається з переліку основних поділів: «У01 Теоретична економіка. Основи економічної теорії. Політекономія. Економікс», «У02 Історія економічної думки», «У03 Економічна історія (історія господарства)», «У04 Економічна географія і регіональна економіка», «У052 Облік. Аудит», «У5 Світова економіка», «У52/54 Спеціальні та галузеві економіки», «У58 Міжнародні економічні відносини», «У9 Економіка окремих країн і частин світу», «У9(4УКР) Економіка України». Ці поділи визначають структуру всього розділу.

Більшість рубрик розділу містять методичні вказівки: текстові примітки, які допомагають ширше розкрити тематичний зміст рубрик і визначають напрям подальшої деталізації матеріалу в межах відповідної рубрики. Наприклад, у методичні вказівки до рубрики «У010.3 Мікроекономіка. Теорія фірми» внесено перелік тих питань, які розкриває ця рубрика, а саме: підприємницька діяльність, поняття підприємництва, підприємства і домашні господарства як об'єкти ринкових відносин, теорія управління тощо. За умови накопичення великої кількості інформації з будь-якого питання його можна виділити в окрему рубрику.

Методичні функції виконує також апарат посилань. За його допомогою встановлюються тематичні зв'язки між певними рубриками, визначається підпорядкування одного поняття іншим поняттям. Так,

наприклад, рубрика «У524 Економіка праці» має посилання «Соціальне страхування див. У527.1», де збираються всі документи з питань соціального страхування працівників різних галузей господарства в цілому. Якщо методичні вказівки містять переліки певних питань і визначають шляхи подальшої деталізації рубрики, то посилання спрямовують тематичний пошук, тим самим розширюючи його межі.

Для деталізації матеріалів у розділах «У52/54 Спеціальні та галузеві економіки», «У9(4УКР) Економіка України» наведено таблицю спеціальних типових поділів. Використання цих поділів під час опрацювання документів дозволяє детальніше відобразити актуальні проблеми економічної тематики в сучасних інформаційних ресурсах. Слід зазначити, що за умови загального скорочення кількості рубрик у деяких підрозділах залишено детальніший поділ. Зокрема, це стосується таких рубрик, як «У052 Облік. Аудит», «У5 Світова економіка», «У9(4УКР) Економіка України» тощо. Така деталізація зумовлена стабільним накопиченням нової інформації в межах цих рубрик і неможливістю повного розкриття тематики за умови зменшення розгалуженості структури, а також підвищеним попитом серед користувачів до інформаційних ресурсів з цих питань.

Отже, використання в автоматизованій бібліотечній технології ієрархічної інформаційно-пошукової мови класифікаційного типу у вигляді скороченого варіанта Рубрикатора НБУВ дозволяє підвищити рівень орієнтування користувачів у сучасних документно-інформаційних потоках і забезпечити оперативність тематичного пошуку в будь-якій галузі знань. Саме скорочений варіант Рубрикатора НБУВ є методично-лінгвістичною основою для формування та ведення спеціалізованих бібліографічних баз даних, спрямованих на підвищення ефективності функціонування інформаційно-пошукової системи бібліотеки у вітчизняному інформаційному просторі. Упровадження скороченого варіанта Рубрикатора в практику роботи електронного каталогу НБУВ (база даних «Скорочений варіант Рубрикатора НБУВ для наукової бібліотеки») спрямоване на інтеграцію у комп'ютерну пошукову систему усіх складників єдиного інформаційного ресурсу бібліотеки.

УДК 025.4:004.738.1
Перенесієнко І. П.,
мол. наук. співроб. НБУВ

СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПИТАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ КЛАСИФІКАЦІЙ У ВЕБ-СЕРЕДОВИЩІ

Сьогодні існування бібліотечних класифікацій складно уявити поза межами веб-середовища. Діапазон складових цього процесу варіюється від елементарної циркуляції тематичних електронних документів (інструкцій, статей, монографій) між фахівцями-систематизаторами до використання класифікаційних систем в інформаційних сервісах (воно не обмежується виключно електронними каталогами бібліотек), їхньої підтримки в актуальному стані.

Подібна ситуація зумовила появу низки досліджень, спрямованих на вивчення та аналіз названих процесів, виявлення закономірностей і формулювання перспектив їхнього подальшого розвитку.

Схематично такі роботи можна поділити на дві групи – роботи теоретиків та практиків. Подібне розділення дещо умовне, адже теоретичні і практичні аспекти з огляду на прикладний характер використання бібліотечних класифікацій тісно переплітаються. Проте для представлення у статті структурованого огляду сучасних досліджень подібне розмежування доречне.

У роботах теоретиків бібліотечної систематизації помітна тенденція запозичення ідей філософів та адаптації філософських методів наукового пошуку. Наприклад, індійський дослідник Р. Кумбхар. у монографії «Тренди бібліотечних класифікацій у XXI столітті» (Library classification trends in the 21st century) озвучує твердження про взаємозв'язок тверджень Аристотеля, Канта і Ранганатана. Згідно з Р. Кумбхара, Ш. Ранганатан, використавши напрацювання згаданих філософів, розвинув розуміння поняття «категорія» у прикладний напрям бібліотечної класифікації. У цілому у своїй роботі Кумбхар Р. здійснює значною мірою історіографічне розкриття питання функціонування бібліотечних класифікацій у веб-середовищі. Увагу акцентовано на особливостях використання бібліотечних класифікацій в епоху цифрових технологій, автоматизованій бібліотечній систематизації, сучасних теоретичних підходах до організації знань.

Сучасна актуалізація питання організації знань (knowledge organization) – глобальне питання для науки, а не лише локальна справа бібліотекознавства. Це зумовлено значними темпами створення нової

інформації та потребою оновлення і удосконалення наявних інструментів її систематизації. Одним з останніх і є інтегровані у веб-середовище бібліотечні класифікації.

Водночас, на сучасні теоретичні дослідження вагомо продовжують впливати роботи М. Дьюї та Г. Блісса – класиків бібліотечної систематизації, авторів однойменних класифікацій.

Не применшуючи значення теорії бібліотечної систематизації, безпосередній результат застосування бібліотечних класифікацій є наслідком практичної діяльності (хоча емпіричний пошук у цьому випадку повністю неможливий без пошуку теоретичного, і навпаки).

Сучасні дослідження питання щодо функціонування бібліотечних класифікацій у веб-середовищі впливають з потреб упорядкування інформації і наявного технологічного інструментарію. До питань практичної складової функціонування бібліотечних класифікацій у веб-середовищі, їхнього лінгвістичного забезпечення, підтримки в актуальному стані звертаються такі автори як Т. І. Вилежганіна, О. М. Збанацька, Н. М. Каспарова, В. П. Леонов, К. В. Лобузіна, Л. М. Пірумова, В. Г. Селіванова, Г. А. Скарук, Н. В. Стрішенець, Е. Р. Сукіасян, Л. М. Татарчук, В. Я. Цвєтков, C. Beghtol, B. Hjurland, R. Kumbhar, A. Noruzi, B. I. Palmer, A. Preater, M. P. Satija, R. Smiraglia та інші.

Предметизація, здійснена на базі бібліотечних класифікацій, наразі є важливим чинником забезпечення тематичного доступу до фондів бібліотек у веб-середовищі. Деякі дослідники, приміром, до переліку класичних систем класифікації взагалі відносять суто предметну класифікацій Брауна Д. З одного боку, вона має подібну до класичних класифікаціям ієрархію сталих і чітко визначених класів – ознаку суто систематизаційну. Проте ця ієрархія не сприяє появі чіткої системи підпорядкування в середині цих класів, а орієнтується на пошукові запити за окремими предметними рубриками. Наприклад, за задумом автора в рубриці «E917–кава» необхідно збирати увесь матеріал, що стосується кави, без таких суміжних заголовків, як тропічне землеробство, напої, зернові культури, харчові продукти, лікарські препарати, етика, література, звичаї та інші загальні теми.

У цілому фахівці звертаються до проблеми бібліотечної предметизації з огляду на низку причин. Головними з них є такі:

– бібліотечні класифікації як інформаційно-пошукові мови (ІПМ) є штучними і не зрозумілими для нефахівців. Читачеві складно оперувати індексами, що становлять собою циферно-літерні шифри. Інтерпретувати їх до конкретного пошукового запиту без знання змісту бібліотечної

класифікації неможливо. Натомість предметизація, навпаки, здійснюється зрозумілою всім природною мовою.

– Перехід від карткових каталогів до електронних є важливою і необхідною справою, проте цей процес не можна здійснити швидко, а особливо в бібліотеці з великим фондом. Предметизація ж дає змогу поступової адаптувати наявні карткові каталоги у веб-середовище, з огляду на це навіть проміжні напрацювання будуть вже доступними для використання користувачами.

– Актуалізація предметних рубрик здійснюється оперативніше, ніж актуалізація бібліотечних класифікацій – їхня система, на відміну від останніх, є не такою статичною і не підпорядкована природі ієрархії таблиці. Тому предметні рубрики у веб-середовищі зручніші для внесення доповнень та виправлень і побудови міжпредметних зв'язків.

Важливий аспект сучасного функціонування бібліотечних класифікацій у веб-середовищі окреслюється одним досить промовистим заголовком статті відомого датського теоретика з питань організації знань Йорлана Б. У публікації «Чи потрібна класифікація після Google?» («Is classification necessary after Google?») автор, віддаючи належне можливостям Google та іншим пошуковим системам, констатує, що повністю альтернативами бібліотечним класифікаціям стати вони не спроможні. Водночас доречними є пересторогі професора Маркі М. К. стосовно результатів масового оцифрування, котре неминуче вплине на онлайнову систематизацію, описову і предметну каталогізацію.

Таким чином, є очевидним, що питання функціонування бібліотечних класифікацій у веб-середовищі викликає значний інтерес серед дослідників. Зацікавлення темою підтверджує наявність низки досліджень, в яких обґрунтовується об'єктивний потенціал бібліотечних класифікацій в організації знань. Проте виходячи з реалій сучасності, чи не головною умовою його реалізації стає ефективність практичного їх функціонування у веб-середовищі.

УДК 001.102:050:004.77
Разважаєв А. Ю.
мол. наук співроб. НБУВ

АНАЛІЗ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ДЛЯ НАУКОВОЇ ПЕРІОДИКИ ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ

В останні роки традиційні канали розповсюдження результатів наукових досліджень за допомогою публікацій в наукових журналах зазнають глибоких змін, пов'язаних з переходом від традиційної публікації до створення відкритих архівів наукової продукції. Це явище пояснюється об'єктивними причинам розвитку суспільства: економічними, технологічними, організаційними та соціальними.

Традиційні джерела інформації стали менш доступні внаслідок значного зростання вартості передплати на періодичні видання у світі. Таким чином, бібліотеки змушені зменшувати перелік передплачених наукових журналів, що в свою чергу обумовило підвищення видавництвами вартості передплат. Вирішенням даної проблеми була поява електронних інформаційних систем наукової періодики.

Розглянемо можливості інформаційних систем для наукової періодики з відкритим доступом на теренах інтернету:

Directory of Open Access Journals (DOAJ) (https://doaj.org/) – Міжнародний інформаційний центр для бібліотек, видавництв та книжкової торгівлі, що надає онлайновий доступ до добірок повнотекстових електронних версій зарубіжних журналів з природознавства, хімії, економіки, бізнесу та фінансів.

Каталог журналів відкритого доступу створений за грантами благодійних фондів у 2002 році та підтримується науковою бібліотекою університету м. Лунд (Швеція).

У колекції понад 8 тис. назв журналів. Система є відкритою для розміщення наукових періодичних видань, які відповідають опублікованим стандартам системи.

Існує кілька видів пошуку на зазначеному ресурсі: за назвою журналу, за тематичним рубрикатором і розширений пошук. Пошук за назвою журналу здійснюється з головної сторінки і дозволяє ознайомитися з алфавітним покажчиком журналів, представлених на платформі DOAJ. Для перегляду списку журналів з цікавої теми необхідно скористатися предметним рубрикатором. Від списку журналів пропонується перехід до головної сторінки конкретного журналу. Для роботи в розширеному

пошуку необхідно перейти за посиланням статті, натискуючи кнопку «Знайти». Розширений пошук дозволяє об'єднувати декілька відомих атрибутів і зв'язувати їх логічними операторами «І», «Або» та «Ні».

Сенс пошукового запиту визначається пошуковими атрибутами: всі поля; назва (ключове слово, фраза з назви статті); назва журналу; ISSN – міжнародний стандартний номер серіального видання; автор; ключові слова; анотація (ключове слово або фраза з анотації).

Результат пошуку подано у вигляді списку журналів або бібліографічного списку статей. Основна частина статей з журналів директорії представлена у форматі PDF.

EconPapers (http://econpapers.repec.org) – колекція матеріалів економічного напрямку, що містять статті з журналів (490 тис., з них – близько 430 тис. у вільному доступі) та книги (6 тис., з них – близько 1,5 тис. у вільному доступі). Зазначений інформаційний ресурс є вузько спрямованим.

Він досить простий у використані – забезпечує пошук за назвами статей за допомогою пошукової функції в інтерфейсі самої системи, для більш конкретного пошуку публікацій застосовується розширений пошук за назвою публікації, автором, ключовими словами, JEL-кодом. EconPapers також надає можливість пошуку публікації. На даному ресурсі є пошук публікацій за допомогою алфавітного покажчика. Результуючий набір атрибутів пошуку буде містити всі документи, які містять принаймні один з використаних критеріїв пошуку. Також на цьому сервісі є функція логічного пошуку, що дозволяє обмежити пошук за авторами, назвами та ключовими словами або JEL-кодами полів документів. JEL-код на зазначеному інформаційному ресурсі застосовуються для розподілення статей на конкретні теми ("Загальна економіка і навчання", "Мікроекономіка", "Бізнес-адміністрування та Економіка", "Маркетинг", "Бухгалтерський облік", "Персонал", "Економіка"). Присутній пошук за більш точними фразами, використавши лапки ("фрази для пошуку"). Існує пошук за датою написання статті або публікації в журналі та датою викладення статті на інформаційний ресурс. Крім того, дата створення часто враховує, як рік (2007) так і місяць (2007-05). Пошук також може мати додатковий критерій «тип документа», що завантаженний на інформаційний ресурс.

E-LIS (http://eprints.rclis.org/) – найбільший міжнародний відкритий електронний архів з бібліотекознавства та інформаційних наук, що є цікавим та простим у використані. Зазначений інформаційний ресурс надає можливість пошуку за назвою або прізвищем автора, країни, роком публікації статті. В розширеному пошуку присутні такі критерії: назва, автор, країна,

тематика, тип об'єкту (файл), тип видання. Одним з атрибутів пошуку є такий, що є важливим критерієм для міжнародної інформаційної системи.

eLIBRARY.RU – це найбільший російський інформаційний портал у галузі науки, технології, медицини та освіти, що містить реферати і повні тексти понад 12 млн наукових статей і публікацій. На платформі цього ресурсу є доступними електронні версії більше 1900 російських науково-технічних журналів, з яких понад 900 журналів у відкритому доступі. Є порталом, що здійснює проект «Російський індекс наукового цитування».

Функціональні можливості даного інформаційного ресурсу інтуїтивно зрозумілі. Пошук ведеться за основними атрибутами: назвою публікації, автором, типами видання, роками. Наявний пошук за тематичним рубрикатором, що пришвидшує та конкретизує пошук видань.

Розглянувши функціональні можливості закордонних інформаційних систем, можна зазначити, що в Україні існує інформаційна система наукової періодики відкритого доступу на базі Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, в якій використовуються стандарти бібліографічного пошуку наукових публікацій. Ресурс перспективно розвивається, використовуючи міжнародний досвід, що забезпечує нові можливості для інформаційних систем, наприклад таких, як індекс цитування, предметні рубрики, реферативний пошук. Це суттєво покращить надання якісного бібліотечного сервісу.

Отже, питання розвитку електронної періодики, яка не має друкованих аналогів та існує винятково в мережі Інтернет, дедалі набуває актуальності у наукових бібліотекознавчих дослідженнях, що є очевидним фактом для бібліотекознавців, котрі мають справу з новими реаліями бібліотечної діяльності та трансформацією інформаційних функцій бібліотек, які стали невід'ємною складовою наукової періодики.

УДК 001.32(477):929:004.65
Руденко Є. В.,
пров. бібліотекар НБУВ

ДОВІДКОВИЙ БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ РЕСУРС «ПЕРСОНАЛІЇ НАН УКРАЇНИ»

Сучасне електронне середовище надає сьогодні значні переваги для створення довідкових ресурсів. Ці можливості значно розширили також сферу діяльності наукових бібліотек у галузі створення різноманітних інформаційних

путівників, які покращують доступ до електронних бібліотечних ресурсів. До такої важливої довідкової інформації, яка може бути використана дослідниками в процесі наукових пошуків, відноситься інформація про установи та персоналії. У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського започатковано формування інформаційного ресурсу «Наукове надбання України», метою якого є створення єдиного інформаційного середовища, доступу до знань накопичених у фондах НБУВ. Значний пласт наукових документних ресурсів НБУВ складають здобутки Національної академії наук України (НАНУ).

З метою покращення доступу до цих здобутків у НБУВ започатковано формування двох взаємопов'язаних баз даних «Установи НАНУ» та «Персоналії НАНУ», які зі свого боку пов'язані з авторитетними файлами наукових колективів та індивідуальних авторів. Доповнення авторитетних файлів необхідною довідковою інформацію дасть змогу повноцінніше розкрити потенціал наукового надбання України.

Для відображення в історичному розрізі найвагоміших досягнень академічної науки України основні зусилля були зосереджені на виявленні та збиранні інформації про академіків НАНУ. Розглянемо детальніше структуру наповнення бази даних «Персоналії НАНУ» та можливість її всебічного використання.

Структура запису поділена на такі інформаційні блоки: «Основні відомості», «Публікації та галерея», «Файли». Структура інформаційних блоків також поділена на розділи, які містять поля.

1. Інформаційний блок «Основні відомості» умовно поділений на коротку довідкову інформацію та описову (життєвий шлях особистості). Коротка довідкова інформація включає в себе дані про особу (прізвище, ім'я та по батькові особи), дату і місце народження (дата життя / смерті, місце народження / смерті, район, область, країна, освіта (навчальний заклад, спеціальність, рік закінчення), науковий ступінь, звання (ступінь, галузь, рік присудження, тема дисертації, основні місця роботи), наукові інтереси, пов'язані особи (вчителі, колеги, учні), установи НАНУ, цитування (Google Scholar, цитування, h-індекс), коментар (коротко про досягнення). Поле «Детальніше» передбачено для наповнення ширшою інформацією про особу і є описовою частиною інформаційного блоку. Для зручності інформацію можна розділяти на смислові блоки.

2. Інформаційний блок «Публікації та галереї» містить інформацію про бібліографію: власні публікації особи, публікації про особу та фотографії, пов'язані з вшануванням її пам'яті. Кожен з цих розділів має свої поля. Публікації особи та публікації про неї містять ідентичні поля через те, що це суто бібліографічна інформація. Це такі поля як «Автор», «Співавтор»,

«Назва», «Відомості до назви», «Відомості про авторство», «Видання, в якому опубліковано», «Випуск, номер», «Рік видання», «Місце видання», «Видавництво», «Сторінки», «Інтернет-адреса публікації», «Локальна адреса файлу», «Примітка». Розділ «Галерея» містить поля: «Зображення», «Назва», «Автор», «Функція автора», «Місто», «Рію», «Примітка» (адреса, розташування).

3. Інформаційний блок «Файли» надає можливість завантажувати на сервер потрібну інформацію: фотографії (фото особи, скульптури, пам'ятники, бюсти, меморіальні дошки, грошові знаки, марки тощо), повнотекстові публікації (власні публікації та про особу).

Переважна більшість наукових досліджень починається зі збору інформації. Наш випадок не виключення. Пошук у браузері здійснюється за ключовими словами. Серед запропонованої інформації перевагу надають друкованим науковим виданням в електронному вигляді та авторитетним сайтам (переважно сайтам інститутів Національної академії наук, освітянським сайтам, спеціалізованим вузькопрофільним сайтам, бібліотечним сайтам тощо). Звичайно, якщо інформації дуже мало, потрібно звернутися до електронного та традиційного карткового каталогів.

Оскільки робота з інформацією є аналітичною, відповідно опрацювання знайденого матеріалу вимагає певного вміння аналізувати, зіставляти, відбирати важливу і потрібну інформацію або відсівати другорядну інформацію. При цьому, якщо користувач зацікавиться і захоче детальніше ознайомитися з певним аспектом життя або діяльності вченого, він завжди зможе це зробити через бібліографію, яка є однією з важливих складових всієї комплексної інформації про особистість. Бібліографія подається переважно гіперпосиланнями.

Щоб знайти потрібну інформацію, потрібно передивитися велику кількість сайтів, друкованих наукових періодичних видань, книжкових видань. Перевага повинна надаватися саме друкованим виданням, бажано виданих Національною академією наук України або під її керівництвом. Найавторитетнішим друкованим виданням є видання Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України «Національна академія наук України 1918– …: Персональний склад». Це видання періодично оновлюється. Решту інформації, яку можна віднайти іншими шляхами, потрібно звіряти між собою. Оскільки видання Центру є довідковим, у ньому інформація подана дуже лаконічно: дати життя та смерті, місця навчання, наукові досягнення, основні місця роботи, теми, над якими працює або працював вчений.

Кінцевий результат, який побачить користувач, дуже залежить як від вміння бібліотечного працівника працювати з інформацією, так і від програмного забезпечення, яким він буде користуватися.

Програмне забезпечення, яким користується наш відділ, розроблено на основі бібліотечної АБІС «ІРБІС». Інформаційні можливості електронного ресурсу розробленого на основі АБІС не тільки набагато ширші, але і набагато гнучкіші, та за відповідної інформаційної підтримки актуальніші, ніж у друкованого довідкового видання. Так, якщо вчений є видатною відомою особою, про його життя та творчість надрукують не одну публікацію. Ці видання повинні постійно відображатись у довідковій бібліографії. Отже, оновлення інформації повинно відбуватися регулярно.

Остаточним результатом роботи є користувацький інтерфейс електронного біографічного довідника, який складається з прізвища, імені та по батькові вченого; фотографії вченого; коментарію; бібліометричного портрету; основних важливих дат (навчання, учені ступені, місця роботи, нагороди); короткої довідкової інформації про людину (звання, посади, основні нагороди); бібліографії (розділена на праці самого вченого та про нього); галереї вшанування пам'яті (скульптури, пам'ятники, бюсти, меморіальні дошки, грошові знаки, марки тощо).

Створення БД «Персоналії НАНУ» передбачає всебічне використання введеної інформації. Пошук може вестись за прізвищами, посадами, підрозділами, бібліографією, інтернет-ресурсами, роками. Крім того, передбачено можливість не лише відобразити життєвий шлях видатних людей, а й різноманітні зв'язки між персоналіями НАНУ та іншими базами даних, такими як наукова періодика, реферативна інформація, електронний каталог, зв'язки з науковими установами та багато інших.

Користувач, котрий зацікавився певною персоналією, матиме можливість ознайомитися не лише з біографією цієї особи. Він зможе дізнатися про наукову школу (вчителів, видатних колег, учнів), про видання і перевидання творів персоналії (електронний каталог та реферативну базу), дані особових архівів, що зберігаються у фондах НБУВ, біографічні та біобібліографічні ресурси, наукові установи, де вона працювала.

Ознайомлення з життєвим шляхом визначної людини – це не лише можливість отримати певні знання, а й нагода здобути гідний приклад і досвід. Адже далеко не всі вчені жили у комфортних умовах та легкий історичний час. Інформацію про особу в базі даних «Персоналії НАНУ» подано не сухо та лаконічно, зроблено спробу надати користувачеві можливість побачити за друкованими словами особистість.

Здійснена робота дозволить усім користувачам отримати доступ до наукових академічних ресурсів НБУВ, зокрема повнотекстових, незалежно від місцезнаходження наукових джерел у фонді. Бібліотечно-інформаційний ресурс «Персоналії НАНУ» постійно поповнюється, що дає змогу користувачам кожного разу отримувати нову інформацію.

УДК 001.102:050(477):004.65
Самохіна Н. Ф.,
заввідділу НБУВ, канд. техн. наук

ЕЛЕКТРОННІ ПЕРІОДИЧНІ РЕСУРСИ: НАУКОВЕ ОПРАЦЮВАННЯ

Інформаційний ресурс «Наукова періодика України» з вересня 2013 р. був переведений на нову пошукову платформу (САБ «ІРБІС») для реалізації сучасних інформаційних можливостей ресурсу, зокрема інтеграції «Наукової періодики України» до міжнародних науково-інформаційних систем, інтеграції електронної періодики в єдиний пошуковий апарат наукової бібліотеки.

За опрацювання електронного інформаційного ресурсу «Наукова періодика України» відповідає відділ наукової організації електронних інформаційних ресурсів (ВНОЕІР) НБУВ. Для наукового опрацювання електронних матеріалів зібрання «Наукова періодика України» у САБ «ІРБІС» відділ програмно-технологічного забезпечення комп'ютерних мереж НБУВ створив майже 150 відповідних полів та підполів, в які заносяться відомості про кожний журнал. Для реалізації сучасних інформаційних можливостей ресурсу «Наукова періодика України» на нову пошукову платформу переведено понад 2330 наукових фахових видань (з них 60 наукових журналів, що наявні тільки в електронній формі). На сьогодні у зібранні представлено 370 тис. наукових статей, внесених до змісту відповідних номерів електронних періодичних наукових видань. Інформаційний ресурс «Наукова періодика України» представлений на веб-порталі НБУВ (http://www.nbuv.gov.ua).

Група організації електронних наукових фахових періодичних видань ВНОЕІР здійснює наповнення та наукове опрацювання інформаційного ресурсу «Наукова періодика України», який вміщує електронні версії періодичних фахових видань наукових установ та навчальних закладів. Керівник групи організації електронних наукових фахових періодичних видань відповідає за загальну координацію роботи групи, проводить первинну експертизу комплектності та відповідності отриманого пакета документів встановленим вимогам та подальше опрацювання і ведення документації інформаційного ресурсу «Наукова періодика України», вносить до переліку фахових видань нові назви наукових журналів, врегульовує проблеми, що виникають у взаємовідносинах бібліотеки з редакціями тощо.

З редакціями наукових видань спілкується адміністратор інформаційного ресурсу, відповідальний за прийом електронних матеріалів.

Кожен випуск електронної версії періодичного видання має бути оформлений за відповідними правилами, представленими на веб-сайті НБУВ. Адміністратор інформаційного ресурсу листується електронною поштою з представниками періодичних видань, здійснює прийом електронних копій на компакт-дисках або флеш-носіях (доставлені особисто, надіслані Укрпоштою, службою кур'єрської доставки тощо), приймає інформацію від видавців електронною поштою, перевіряє комплектність та відповідність встановленим вимогам матеріалів, що надають видавці, проводять первинну перевірку всіх наданих файлів. Після розміщення видання в інформаційному ресурсі електронні копії зазвичай передають електронною поштою (e-journals@nbuv.gov.ua). У цьому випадку редакція видання надсилає електронною поштою не весь комплект документів, а лише ті матеріали, які необхідно додати або оновити. У разі виявлення відсутніх, пошкоджених або неналежно оформлених документів чи файлів керівник групи та адміністратор інформаційного ресурсу повідомляють про це редакцію видання і роблять відповідні значки у реєстрі надходжень, в якому фіксується вся службова інформація щодо відомостей про наукове періодичне видання, його електронні копії, прийняті бібліотекою на зберігання.

Адміністратор інформаційного ресурсу також здійснює розподіл файлів, отриманих від редакції видання, між операторами для опрацювання. Так, до комп'ютера керівника групи потрапляють анкети з вихідними відомостями періодичних видань (для оновлення відомостей про журнали, внесення до переліку фахових видань нового наукового журналу), ілюстративний матеріал, поданий у комплекті документів. На комп'ютери співробітників групи організації електронних наукових фахових періодичних видань по внутрішній комп'ютерній мережі адміністратор інформаційного ресурсу направляє комплекти файлів тих випусків видань, що потребують опрацювання. Оновлення веб-порталу НБУВ здійснюється раз на добу, тому опрацьовані випуски електронних періодичних видань з'являються на веб-порталі на наступного дня. Також адміністратор ресурсу приймає результати роботи у операторів і формує з них страхову копію електронних документів.

Якщо редакція видання потребує довідки про внесення електронної копії видання на зберігання для перереєстрації часопису в ДАК України, відповідну довідку готує керівник групи за фактом представлення електронного аналога наукового періодичного видання на веб-порталі НБУВ.

При першому зверненні до НБУВ щодо розміщення періодичного наукового видання на веб-порталі Бібліотеки редакція видання формує пакет супровідних документів. До цього пакета входять такі документи:

1. Лист-клопотання від установи-видавця періодичного видання на офіційному бланку, засвідчений підписом керівника установи. Лист готується у довільній формі, без зазначення конкретних номерів і років, які видавець просить взяти на зберігання.

2. Сканована копія «Свідоцтва про державну реєстрацію засобу масової інформації», оформлена у вигляді файлу формату jpg.

3. Сканована копія обкладинки одного з нових випусків видання, оформлена у вигляді файлу формату jpg (розмір 140x200 пікс.).

4. Анкета «Інформація для титульного файлу» (інформацію подають у вигляді таблиці текстового редактора Word):

- рік заснування;
- тематика;
- реферативні бази даних: назва БД, назва видання у БД, інтернет-посилання;
- ISSN;
- свідоцтво про державну реєстрацію;
- фахова реєстрація у ВАК України;
- спеціальність ДАК;
- періодичність;
- мова видання;
- засновник;
- головний редактор;
- заступники головного редактора;
- відповідальний секретар;
- члени редакційної ради (з розкриттям вчених звань та посад);
- члени редколегії (з розкриттям вчених звань та посад);
- адреса редакції;
- телефон;
- e-mail;
- адреса сайту видання (URL).

На вимогу редакції видання може бути встановлений період затримки представлення нових випусків журналу у відкритому доступі. У разі, якщо видавець бажає встановити термін такої затримки, замість листа-клопотання надається договір про передачу електронної копії на зберігання, у якому зазначено умови та вказано терміни публікації нових випусків видання в інформаційному ресурсі. Пакет супровідних документів представник редакції видання привозить особисто, надсилає Укрпоштою або іншою службою доставки документів.

УДК 027.021:004.65-049.5
Чабан І. А.,
наук. співроб. НБУВ

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦІЛІСНОСТІ ТА КОНФІДЕНЦІЙНОСТІ БАЗ ДАНИХ АВТОМАТИЗОВАНИХ БІБЛІОТЕЧНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ

У рамках робіт із впровадження в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (НБУВ) автоматизованої бібліотечної інформаційної системи «ІРБІС-64» (АБІС), створеної співробітниками Державної публічної науково-технічної бібліотеки Росії (м. Москва), була проведена розробка автоматизованого робочого місця пункту запису читачів НБУВ (АРМ ПЗЧ). АРМ ПЗЧ розроблено з використанням засобів АБІС та системи персоналізації пластикових карток IDCardMaster, створеної співробітниками ТОВ «Поллі-Сервіс» (м. Київ).

У процесі створення АРМу ПЗЧ були розроблені засоби для забезпечення цілісності та конфіденційності бази даних читачів НБУВ (БДЧ). Цілісна база даних (БД) – це БД, яка містить тільки повну, достовірну і несуперечливу інформацію. Обмеження цілісності – це умови, яким повинна відповідати інформація, що зберігається в базі даних. БД знаходиться в цілісному стані, якщо виконані всі обмеження цілісності, визначені для цієї БД. Обмеження цілісності можна класифікувати: за способом реалізації; часом перевірки; галуззю дії. Підтримка цілісності БД полягає в забезпеченні достовірності як значень всіх елементів даних, так і взаємозв'язків між цими елементами даних у БД. Порушення цілісності БД можуть бути викликані цілою низкою причин: апаратними збоями, псуванням або втратою інформації на жорстких дисках, аварійними відключеннями електроенергії, стихійними лихами, помилками санкціонованих користувачів, некоректними випадковими або навмисними діями несанкціонованих користувачів, помилками в прикладних і системних програмах, програмними збоями, одночасним паралельним виконанням різними користувачами конфліктуючих операцій з обробки інформації в БД тощо.

З метою підтримки цілісності БД в автоматизованій інформаційній системі (АІС) повинні бути передбачені засоби: для забезпечення достовірності як значень всіх елементів даних, так і взаємозв'язків між цими елементами даних у БД; управління доступом до інформації, що зберігається в БД; управління одночасним паралельним виконанням

різними користувачами різноманітних операцій з обробки інформації з БД; відновлення БД після будь-яких апаратних і програмних збоїв тощо.

У БДЧ зберігаються персональні дані читачів бібліотеки, які є різновидністю конфіденційної інформації. У Законі України «Про інформацію» наведене таке визначення конфіденційної інформації: «Конфіденційною є інформація про фізичну особу, а також інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою, крім суб'єктів владних повноважень. Конфіденційна інформація може поширюватися за бажанням (згодою) відповідної особи у визначеному нею порядку відповідно до передбачених нею умов, а також в інших випадках, визначених законом». Конфіденційна інформація є інформацією з обмеженим доступом і тому вимагає відповідної організації роботи з нею.

Проблеми підтримки цілісності та конфіденційності БД тісно пов'язані із завданнями управління доступом до інформації. Необхідно захищати БД від несанкціонованого доступу, а для санкціонованих користувачів БД визначати права доступу до певних елементів БД.

При збереженні у БДЧ заново створених або відредагованих записів значення ряду полів / підполів формуються автоматично. Це дозволяє скоротити час введення / редагування інформації та зменшити кількість помилок під час виконання цих операцій обробки даних.

З метою забезпечення контролю технологічної дисципліни та якості роботи бібліотекарів у процесі виконання бібліотечних операцій, пов'язаних зі створенням або редагуванням записів БДЧ, при збереженні цих записів у БДЧ у них автоматично зберігаються: назви бібліотечних операцій, що були виконані операторами; прізвища операторів; дати виконання цих операцій.

З метою забезпечення цілісності БДЧ у процесі розробки та впровадження АРМу ПЗЧ в експлуатацію особлива увага була приділена створенню зручного інтерфейсу користувача, написанню інструкції оператора по використанню АРМу під час виконання основних технологічних операцій обслуговування читачів на ПЗЧ НБУВ та навчанню операторів роботі з АРМом. АРМ ПЗЧ призначений для роботи користувачів-непрограмістів і тому має простий інтерфейс та надає велику кількість інформаційно-довідкової інформації.

АРМ ПЗЧ надає засоби для введення та редагування відомостей про читачів з використанням меню-довідників, словників, перемикачів і вкладених робочих аркушів. Ці засоби спрощують процес введення, забезпечують зручність інтерфейсу користувача та розширюють його можливості, скорочують час введення, зменшують ймовірність помилок у процесі введення інформації.

У процесі створення АРМу ПЗЧ було розроблено засоби для інтеграції АБІС та системи IDCardMaster. Завдяки цьому необхідні для друку пластикового читацького квитка відомості про читача бібліотеки автоматично передаються з БДЧ до системи IDCardMaster. Це виключає необхідність двічі вводити відомості про читачів бібліотеки: до БДЧ і до системи IDCardMaster. Завдяки цьому скорочується час введення та зменшується кількість помилок при введенні інформації.

З метою забезпечення цілісності БДЧ у процесі введення та редагування відомостей про читачів виконуються: формально-логічний контроль повноти та правильності заповнення полів / підполів записів БДЧ, що дозволяє суттєво знизити ймовірність помилок у процесі введення даних; контроль дублетності (перевірка наявності в БДЧ відомостей про декількох читачів НБУВ зі співпадаючими номерами читацьких квитків, паспортними даними та / або прізвищами, іменами, по батькові та роками народження), що забезпечує запобігання видачі одному й тому ж читачеві декількох читацьких квитків з різними номерами та виключення багаторазового введення в БДЧ відомостей про одного й того ж читача.

Формально-логічний контроль повноти та правильності заповнення полів / підполів записів БДЧ виконується не тільки в процесі введення та редагування відомостей про читачів. Періодично адміністратор БД виконує формально-логічний контроль всієї БДЧ. Такий контроль було проведено і після конвертування БДЧ, створеної на ПЗЧ НБУВ за допомогою засобів інформаційно-пошукової системи CDS/ISIS у БДЧ АБІС «ІРБІС-64». Аналіз цілісності БДЧ, отриманої в результаті конвертування, показав, що БДЧ НБУВ була конвертована у повному обсязі та без помилок.

АІС надають адміністраторам БД різноманітні засоби для обслуговування та підтримки цілісності бази даних, а саме для діагностики файлів, реорганізації файлів, копіювання та відновлення файлів, створення та актуалізації пошукових словників, зняття блокувань записів і БД в цілому, глобального коригування інформації в БД тощо.

Засоби для забезпечення цілісності БДЧ НБУВ, розроблені в процесі створення АРМу ПЗЧ, мають важливе значення у зв'язку зі значною трудомісткістю створення БДЧ та її великим обсягом. Нині БДЧ НБУВ містить відомості про 225 тис. читачів НБУВ.

Засоби для підтримки цілісності БДЧ дозволяють: виключити ряд помилок під час виконання технологічних операцій обслуговування читачів; забезпечити збереження, конфіденційність, повноту, достовірність і несуперечливість інформації в БДЧ; істотно підвищити швидкість, точність та надійність введення та редагування інформації з БДЧ.

Використання цих засобів: підвищує ефективність виконання технологічних операцій при записуванні читачів до бібліотеки, у процесі їх перереєстрації та при видачі разових перепусток і дублікатів утрачених читацьких квитків; приводить до росту продуктивності праці, фізичного та емоційного розвантаження бібліотечних співробітників, працюючих з АРМом ПЗЧ; підвищує якість обслуговування читачів.

Технологічні рішення, отримані в процесі розробки засобів для забезпечення цілісності та конфіденційності БДЧ АРМу ПЗЧ НБУВ, можуть бути застосовані у процесі розробки з використанням засобів АІС та систем персоналізації пластикових карток інших АРМів, призначених для автоматизації професійної праці фахівців у різних сферах діяльності.

НАУКОВА АРХІВНА СПАДЩИНА: ФОРМУВАННЯ, ДОКУМЕНТНИЙ СКЛАД, ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

УДК 930.251(477)ЦДНТА:001.32
Алєксєєнко А. О.,
начальник відділу Центрального державного
науково-технічного архіву України

ФОНДИ ЦЕНТРАЛЬНОГО ДЕРЖАВНОГО НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО АРХІВУ УКРАЇНИ З НАУКОВО-ДОСЛІДНОЮ ДОКУМЕНТАЦІЄЮ: ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ІНФОРМАЦІЙНА НАПОВНЕНІСТЬ

Центральний державний науково-технічний архів України (ЦДНТА України) – єдина в Україні архівна інституція, що спеціалізується на збиранні, зберіганні, обліку та всебічному використанні науково-технічної документації (НТД).

Вивчення і використання його документних ресурсів актуалізується з огляду на необхідність наукового та промислового розвитку країни, приведення економічних показників до світових стандартів, що неможливо без проведення ретроспективних досліджень та оцінки наявних напрацювань українських вчених.

Передумовою заснування архіву стала постанова Ради Міністрів СРСР від 21 травня 1964 р. № 431 «Про централізацію зберігання науково-технічної документації і організацію її широкого використання», яка зобов'язувала міністерства і відомства союзного та республіканського підпорядкування здійснити заходи щодо передачі НТД до спеціалізованих державних архівних установ. З цією метою 25 грудня 1969 р. у Харкові було створено Центральний архів науково-технічної документації УРСР (з 1992 р. він має назву Центральний державний науково-технічний архів України).

«Положенням про ЦДНТА України», затвердженим наказом Міністерства юстиції України від 21.05.2012 № 758/5, визначено склад профільної документації, яка підлягає зберіганню в архіві. Це три групи документів: проектна, конструкторсько-технологічна та науково-дослідна документація. До науково-дослідної документації відносять документальні матеріали, що утворюються в процесі науково-дослідної роботи (НДР),

послідовно відбивають історичні етапи теоретичного та практичного розв'язання наукових проблем та запровадження розробок у виробництво.

Науково-дослідна (або наукова) документація формується у діяльності науково-дослідних, проектних, конструкторсько-технологічних організацій, вишів, які мали конструкторські бюро (науковий сектор). Джерелами формування Національного архівного фонду у зоні комплектування ЦДНТА України є провідні установи України, які продукують НТД загальнодержавного значення.

У концепції комплектування архіву існують обмеження щодо приймання документів на зберігання. По-перше, архівні комплекси складаються суто з науково-технічної документації. Не беруться управлінські, організаційно-розпорядчі, інші супровідні документи. По-друге, до сфери комплектування ЦДНТА України не входять наукові інститути системи Національної академії наук України. По-третє, до Національного архівного фонду вносять тільки ті проекти та наукові розробки, які нагороджені державними та міжнародними преміями, відзнаками, мають цінність з огляду на внесок у розвиток науки і техніки.

За роки роботи ЦДНТА України сконцентрував у 78 фондах (80 комплексів НТД) майже 25 тисяч одиниць зберігання науково-дослідної документації за період 1926–2001 рр. Найпоширенішим різновидом наукової документації, який відповідно до «Основ відбирання на державне зберігання науково-технічної документації» передається до ЦДНТА України, є звіти про науково-дослідні роботи та звіти про дослідно-конструкторські роботи. Саме у звітах (проміжних, етапних, а головне – кінцевих) найповніше поєднуються організаційно-комунікативні властивості НТД як історичного першоджерела, відбиваються реальні, зафіксовані результати розвитку науки, техніки, виробництва; конкретизується обсяг відомостей про стан дослідження (розроблення), його завершеність на кожному з етапів.

Крім наукових ідей, виражених у винаходах та відкриттях, за документами можна простежити становлення окремих учених, формування творчих колективів та наукових шкіл, зародження і розвиток окремих наукових напрямів.

Звіти про НДР розкривають проблеми становлення вітчизняної металургії, коксохімічної галузі; удосконалення і розроблення нових технологій виготовлення сплавів, вогнетривів, високочистих речовин, будівельних матеріалів, нового промислового устаткування; налагодження роботи і автоматизації управління підприємств.

Дослідження українських учених періоду евакуації (1941–1944), а також після повернення на звільнені території, демонструють напрями

діяльності наукових установ у роки Другої світової війни та під час відбудови народного господарства. На сторінках звітів про НДР Інституту чорної металургії, Науково-дослідного гірничорудного інституту, УкрНДІ вогнетривів, УкрНДІмету, УХІНу, Харківського ПромбудНДІпроекту містяться відомості про складні умови роботи науковців у евакуації, підвищені обсяги виробничих програм заводів Сходу СРСР, терміни та хід виконання держзамовлень, штати працівників на підприємствах тощо.

За звітами з наукових тем, що розроблялися у 1950-х – 1980-х роках УкрНДІгазом та Південдіпрогазом, НВО «Монокристалреактив», НВО «Автоматгірмаш», Інститутом титану, Українським науковим центром охорони вод, УкрНДІм'ясомолпромом, НДІ целюлозної та паперової промисловості, інститутами Держбуду тощо, можна досить детально відтворити стан та основні тенденції розвитку вітчизняної промисловості відповідних галузей.

Таким чином, ЦДНТА України за роки свого існування зібрав і зберіг для дослідників потужну документальну базу з історії розвитку української науки. Унікальним джерелом для вивчення та відтворення якої є архівні звіти про науково-дослідні роботи.

УДК 35.077.1:004.738.1

Бєлая О. М.,
начальник відділу використання інформації
документів Державного архіву Київської області,
канд. іст. наук,

ON-LINE ДІЛОВОДСТВО З ДОПОМОГОЮ САЙТУ УСТАНОВИ

Діловодство кожної установи – це діяльність окремих працівників або підрозділів щодо створення документаційно-інформаційної бази на різних носіях для подальшого використання у процесі реалізації їх функцій. Традиційні машинописні, рукописні та друковані документи на сьогодні складають основу інформаційної сфери будь-якої установи України. Для прийому, реєстрації та доведення до виконавця документа в установі та (або) в її підрозділі існують паперові журнали.

В установах України останнім часом почали впроваджуватись системи електронного документообігу (далі – СЕД), які стали революційним кроком в діловодстві. Зокрема, в Державному архіві

Київської області (далі – ДАКО) велась журнальна та карткова система реєстрації кореспонденції (письмових запитів; вхідної та вихідної кореспонденції), а з листопада 2013 р. секторорганізаційно-аналітичної роботи та діловодного забезпечення ДАКО (далі – сектор діловодства) розпочав експлуатацію на постійній основі СЕД «АСКОД». Проте, незважаючи на в цілому успішне використання СЕД на прикладі ДАКО, було виявлено і суттєві недоліки, властиві такому типу універсальних систем діловодства. Так, наприклад, встановлена на комп'ютері працівника сектору діловодства СЕД забезпечувала діяльність зазначеного структурного підрозділу державного архіву, проте не звільнила інші підрозділи від ведення ряду паперових журналів, зокрема, у відділі використання документів та інформаційних технологій (з вересня 2014 р. – відділ використання інформації документів, далі -- відділ інформації). Крім того, з'ясувалось, що через універсальність та орієнтацію такої системи електронного документообігу на ведення загального документообігу неможливо або надто складно та незручно задіяти її для оброблення даних, які мають вузькоспецифічне призначення (наприклад, обліковувати кількість наданих кожним працівником відділу консультацій на різні теми, вести реєстрацію справ, виданих користувачам читальних залів, яких у відділі два, тощо). Елементом незручності був і наявний порядок використання вищезазначеної СЕД, яка встановлена лише на одному комп'ютері та в одному місці, що пояснюється умовами експлуатації такого виду комерційного продукту (вартість ліцензії, яку повинен купувати ДАКО, залежить від кількості робочих місць, на яких має бути встановлена система).

Все це разом спонукало автора взятись за розроблення принципово іншого функціоналу для діловодства, де основними вимогами було б таке: кожний напрямок діяльності (установи, структурного підрозділу) має забезпечувати окремий електронний журнал, який повною мірою повинен враховувати його специфіку та містити відповідні поля для заповнення; кожен з журналів – мати більш розширений і конкретніший перелік сервісних функцій, необхідність яких мотивована отриманим досвідом роботи з універсальною СЕД; електронні журнали не повинні бути програмою, яка встановлюється на комп'ютері, а мати веб-формат для доступу до них з будь-якого комп'ютера через інтернет; такий функціонал має бути безкоштовним; дані, які внесені до електронних журналів, повинні бути надійно захищеними.

У 2013 р. було розпочато розроблення моделей журналів, а до кінця року створені алгоритми були запрограмовані спеціалістами НТУУ «Київський політехнічний інститут», відтестовані у відділі інформації, а з початку 2014 р. комплект електронних журналів, вже як повноцінне

програмне забезпечення, став доступним для всіх архівних установ Київської області (через службові сторінки офіційних сайтів цих установ) та відділу інформації (через службову сторінку ініціативного сайту відділу) за допомогою відповідної кнопки – «Електронні журнали».

Система он-лайн-діловодства – функціонал «Електронні журнали» – підвищила ефективність контролю за термінами виконання запитів, обліком наданих консультацій, кількістю вхідної та вихідної кореспонденції, користувачів у читальних залах та виданих до читальних залів архіву справ і була впроваджена у 58 з 62 архівних установ Київської області та відділу інформації.

Функціонал «Електронні журнали» (повністю був впроваджений у відділі інформації) складається з дев'яти окремих тематичних електронних журналів, які мають спільну базу даних: «Журнал реєстрації письмових запитів», «Журнал реєстрації консультацій: на особистому прийомі, по телефону, електронною поштою або по зворотному зв'язку», «Журнал вхідної кореспонденції», «Журнал вихідної кореспонденції», «Журнал реєстрації користувачів у читальних залах архіву», двох журналів відвідування користувачами читальних залів державного архіву, розташованих у м. Києві (№ 1 – по вул. Мельникова, 38, кабінет 3 та № 2 – по вул. Солом'янській, 24), та двох журналів видавання справ користувачам читальних залів державного архіву. Вищезгадані журнали є інструментами, призначеними для узагальнення відомостей про кількість письмових запитів фізичних та юридичних осіб, консультацій громадянам України та іноземних держав, наданих за зверненнями, про спосіб їх надходження (на особистому прийомі, поштою, електронною поштою тощо), їх види (соціально-правові: щодо розміру зарплати, підтвердження стажу роботи тощо; біографічні; фактографічні; тематичні; майнові; генеалогічні), кількість позитивних, негативних відповідей, відповідей з рекомендаціями, надісланих інформацій, договорів, рахунків на оплату послуг державного архіву, зокрема виконаних для громадян України та іноземців по кожному виконавцю; узагальнення відомостей про кореспонденцію від установ та організацій, яка надходить до відділу інформації (архівної установи) до відома або на виконання, щодо ініціативних листів, іншої кореспонденції, що виходить з відділу інформації (архівної установи) на виконання доручень або листів від установ та організацій; даних про користувачів у читальних залах архіву, виданих їм справ. Графи «№ за порядком» та «Дата реєстрації» заповнюються автоматично із наповненням будь-якої іншої графи, визначеної кнопками меню конкретного журналу. Також автоматично збирається статистика про відомості, зазначені в меню електронних журналів. Дані щодо завантаженості читальних залів користувачами за будь-який період роботи залів з початку ведення журналів також можна

переглядати з допомогою спеціального інструменту у графічному вигляді – у формі діаграм.

Підсумовуючи, потрібно зазначити, що більш ніж річний досвід експлуатації архівними установами Київської області та відділом інформації новоствореного комплекту електронних журналів підтвердив, що такий програмний продукт не тільки не поступається за своїми основними функціональними показниками класичним СЕД (які доступні на комерційній основі), але й має ряд істотних переваг: доступ до електронних журналів через службову сторінку сайтів відділу інформації (архівної установи) є безкоштовним (оплачується тільки хостінг); електронні журнали не «прив'язані» до конкретного комп'ютера, тому надають можливість здійснювати документоведення звідусіль, наприклад, з ноутбука, який має доступ до інтернету через Wi-Fi, мобільний телефон або модем; доступ до електронних журналів захищений восьмизначним логіном, паролем та персональним ключем кожного працівника, який має доступ до них; з допомогою спеціальних інструментів можна рахувати статистику щодо будь-яких відомостей, внесених до електронних журналів, і головне – це абсолютно нові функціонали, вони не мають стандартних шаблонів (назви будь-яких граф в електронних журналах можна змінювати), і взагалі, за необхідністю, можна самостійно створювати повністю нові електронні журнали, розробляючи для них оригінальні форми.

УДК 930.253(477.41):004.65
Бойко Г. В.,
заступник директора, головний зберігач фондів
Державного архіву Київської області
Бойко І. М.,
підполковник міліції,
Головного управління МВС України в м. Києві

ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В АРХІВНІЙ ГАЛУЗІ

На сьогодні характерною особливістю соціально-економічного розвитку у світі та Європі зокрема є стрімке впровадження інтеграційних процесів. Навіть ті країни, які не входять до складу інтеграційних об'єднань, неминуче відчувають на собі їх вагомий вплив.

Європейська інтеграція і членство в Європейському Союзі є стратегічною метою України, тому що це найкращий спосіб реалізації національних інтересів, побудови економічно розвинутої і демократичної держави, зміцнення позицій у світовій системі міжнародних відносин. Як наслідок послідовної європейської інтеграції є зміцнення стабільності демократичної політичної системи та її інститутів, модернізація правового поля і забезпечення прозорості національного законодавства, повага до прав людини та наближеність влади до громадянського суспільства.

Варто зазначити, що протягом останніх років одним із пріоритетних питань діяльності архівних установ України залишається розширення доступу громадськості до ретроспективної інформації шляхом впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій в архівну галузь.

В архівній системі України відсутня єдина концепція вирішення вищезазначеного питання, а саме впровадження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій в архівну галузь. Проте під дією суспільно-політичних чинників сьогодення з метою забезпечення повноцінного використання документної інформації архівні установи змушені самостійно шукати шляхи виконання такого пріоритету.

Рухаючись у вище зазначеному напрямку, відповідальними працівниками Державного архіву Київської області (далі – Державний архів) у співпраці з фахівцями Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» були адаптовані необхідні функціонали інформаційно-комунікаційної системи «ПОЛІДАР» (далі – система «ПОЛІДАР» або Система) для потреб архівної галузі відповідно до міжнародного стандарту ISAD (G):1999 General international standart archival description та з урахуванням вимог ряду вітчизняних ДСТУ.

Система «ПОЛІДАР» реалізована на основі «хмарних обчислень» і розташована в «хмаринці» (тобто, це типовий представник SAAS-технології). Вона складається з окремих модулів, які, по суті, є окремими незалежними системами спеціалізованого призначення, що пов'язані між собою і функціонують як єдине ціле (тобто, як система) за допомогою відповідних синхронізуючих програм. Наприклад, один з цих модулів надає можливість створювати та наповнювати даними сайти без допомоги комп'ютерних спеціалістів. Упровадження такої Системи в архівну галузь розпочалося зі створення власних сайтів архівними установами Київської області за допомогою одного з її функціоналів – спеціалізованої CMS (Content Management System – системи управління контентом).

Після того, як архівісти створили певну кількість сайтів, був задіяний ще один функціонал Системи, який у формі порталу об'єднав ці сайти в

мережу, що отримала назву «Електронна мережа архівів Київщини» (далі – ЕМАК або Мережа).

Портал ЕМАК дуже ефективний та зручний функціонал, на головній сторінці якого розміщується інтерактивна карта районів Київської області, де користувач обирає район, в якому він хоче знайти потрібну архівну установу. При виборі району з'являється список усіх архівних установ, які у ньому є, після чого за допомогою відповідного посилання користувач заходить на сайт необхідної йому установи. Там він може отримати повністю всю інформацію про установу, скористатись пошуковими системами по фондах чи каталогу або мануально переглянути документи загального доступу: історичні відомості, тематичні покажчики чи описи, затребувані користувачем.

У своєму арсеналі портал ЕМАК має низку інструментів, що забезпечують як архівістам, так і користувачам ряд зручних сервісів, тому їх варто розглянути детальніше. Всі вони зібрані за такими тематичними розділами: «Інформаційний модуль», «Правові положення Мережі», «Методичні рекомендації», «Статистика Мережі», «Пошук» та «Обласний архів».

За відносно короткий термін свого функціонування ЕМАК показала високу ефективність та відповідність специфічним потребам архівної галузі, і на сьогодні вона є затребуваною як з боку архівістів, так і громадськості.

Завдяки реалізації такого проекту архівні установи області стали більш доступними, і тепер через портал та їхні офіційні веб-сайти можна ознайомитись з діяльністю майже кожної архівної установи області та з послугами, які вони надають, а також переглянути реєстри фондів, які в них зберігаються, та знайомитись із науково-довідковим апаратом архівів Київщини. З часом, після наповнення даними онлайн доступних електронних каталогів в кожному архіві, можна буде через портал ЕМАК за допомогою високофункціональної пошукової системи, здійснювати пошук по всьому цьому інформаційному масиву, що значно наблизить користувачів до отримання якісніших інформаційних послуг.

На сьогодні Мережа об'єднує шістдесят два сайти архівних установ Київської області, більшість з яких активно функціонує та удосконалюється.

В епоху глобалізації та становлення громадянського суспільства таке інтеграційне утворення, що формує єдиний галузевий інформаційний масив, це саме та інновація, яка може стати візитівкою архівної галузі нашої держави.

УДК 001.32(477):001.83(100):930.25
Бойко Ю. О.,
наук. співроб. НБУВ, канд. іст. наук
Березовська О. В.,
мол. наук. співроб. НБУВ
Шарабанова І. В.,
редактор І кат. НБУВ

НОВІ НАДХОДЖЕННЯ ДО АРХІВНОГО ФОНДУ НАН УКРАЇНИ: ДОКУМЕНТИ ІНСТИТУТУ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ І МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН НАН УКРАЇНИ

В Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України, який є головним архівним підрозділом в системі НАН України з питань формування, обліку зберігання й використання документів Архівного фонду НАН України (далі – АФ НАН України), поряд з особовими документами видатних вчених, зберігаються також архівні документи установ та організацій НАН України, серед яких комплекс документів академічних установ економічного профілю. Зокрема, архівні фонди Об'єднаного інституту економіки за 1941–2005 рр., Інституту соціальних і економічних проблем зарубіжних країн за 1978–1991 рр., Інституту Росії за 1965–1997 рр., Ради по вивченню продуктивних сил України за 1925–2012 рр. та її Обчислювального центру за 1973–1983 рр. У 2014 р. АФ НАН України поповнився документами Інституту світової економіки та міжнародних відносин НАН України (далі – ІСЕМВ), ліквідованого згідно з постановою Президії НАН України від 30.10. 2013 р. № 142 «Про впорядкування мережі наукових установ НАН України». Всього до Інституту архівознавства НБУВ було передано 1470 справ документів ІСЕМВ за 1991–2014 рр.

Архівний фонд інституту містить документи з науково-організаційної, управлінської, науково-дослідної діяльності інституту, які відкривають широкі всебічні інформативні можливості для дослідження історії створення та діяльності ІСЕМВ за весь період існування.

У фонді також відклалася документація з кадрових питань, зокрема з наукової діяльності видатних вчених інституту – академіків НАН України Ю. М. Пахомова, О. Г. Білоруса, члена-кореспондента НАН України В. Є. Новицького, докторів політичних наук Т. Ю. Туниці, О. В. Плотнікова, докторів історичних наук В. К. Гури, Є. Є. Камінського, Є. Б. Кіша, доктора політичних наук Р. Н. Жангожі та ін. Залучення цього масиву

особових архівних документів співробітників ІСЕМВ відкриває для дослідників можливості документного реконструювання наукових біографій вчених-економістів, їхнього життєвого та творчого шляху.

Науково-організаційна та управлінська складова документної бази архівного фонду ІСЕМВ представлена документами керівництва, вченого секретаря, спецради з присудження наукових ступенів, наукових відділів інституту, відділу кадрів та аспірантури, бухгалтерії, профспілкового комітету.

Постанови та розпорядження Президії НАН України за 1991–2013 рр., які відклалися в архівному фонді інституту, безпосередньо торкаються і регламентують його діяльність щодо створення установи, проведення інститутом наукових досліджень, фінансування, оцінки результатів, які досягнув колектив інституту під час участі в розробці фундаментальних досліджень, поточних питань управлінської діяльності тощо. Зокрема, процес утворення ІСЕМВ та становлення його як науково-дослідної установи відображає низка постанов. Так, постанова Президії АН УРСР «Про створення Інституту світової економіки і міжнародних відносин АН УРСР» від 11. 07. 1991 р. № 221 висвітлює питання з організації установи, прописує основні напрями наукової діяльності, фінансування, кадровий склад інституту та інші важливі питання. Постановою Президії АН України від 25. 12. 1991 р. № 339 ухвалено структуру новоствореного інституту, яка була побудована за проблемно-регіональним принципом і містила в собі два наукові відділення, у складі яких були сформовані наукові відділи. Крім того, цією ж постановою передбачено формування чотирьох регіональних відділів – ужгородського, чернівецького, донецького та кримського (два останні, однак, не були сформовані з об'єктивних причин, насамперед – відсутності відповідного кадрового та матеріально-технічного забезпечення). А постанова Президії АН України від 15. 07. 1992 р. № 208 «Про участь установ Відділення економіки АН України у вирішенні актуальних економічних проблем в Україні» свідчить про те, що протягом другого півріччя 1992 р. в інституті проведено докорінну структурну реорганізацію та якісну тематичну переорієнтацію. Серед розпоряджень НАН України увагу привертають розпорядження зі створення у 2001 р. на базі інституту та подальшої діяльності Робочої групи НАН України та МЗС України для опрацювання питань активізації міжнародного співробітництва у сфері науки і техніки. Слід також зазначити, що міжнародна діяльність інституту представлена і в інших архівних документах, зокрема, у щорічних річних звітах про діяльність інституту висвітлювались питання участі співробітників у міжнародних наукових конференціях, симпозіумах, круглих столах, подавався аналіз спільних наукових проектів інституту з зарубіжними установами та вченими. Наукові звіти співробітників

інституту про закордонні відрядження свідчать про тісні контакти ІСЕМВ з установами та організаціями, дослідними центрами, університетами Великобританії, Польщі, США, Угорщини та інших країн.

В архівному фонді ІСЕМВ наявні статути інституту (1991, 1997, 2003, 2010 рр.), які висвітлюють правове регулювання його діяльності. Накази директора інституту з основної діяльності за 2002–2012 рр. відображають науково-організаційну роботу установи, створення комісій, наукових рад, організацію конференцій на базі інституту та ін. Листування з питань організації та проведення науково-дослідних робіт містить інформацію про співпрацю інституту з вищими органами влади, Президією НАН України, академічними установами та організаціями, громадськими товариствами, де йдеться про участь інституту у спільних наукових проектах з науково-освітніми закладами України, виконання доручень виших органів влади, керівництва НАН України, процес підготовки аналітичних довідок та інформацій з питань українського законодавства в галузі економіки.

У документах ученого секретаря відклалися документи, що характеризують дослідницьку діяльність ІСЕМВ з питань цивілізаційних і глобалізаційних досліджень; трансформаційних, інноваційних, інтеграційних та безпекових студій; у вивченні фінансових процесів і структур, джерел, механізмів і стратегій зовнішньоекономічної та зовнішньополітичної діяльності держави. Це річні робочі плани науково-дослідних робіт ІСЕМВ, протоколи приймання і оцінки результатів завершених НДР, річні звіти про наукову та науково-організаційну діяльність Інституту та його відділів, інформації, програми, списки учасників, плани проведення інститутом наукових конференцій та круглих столів.

У фонді зберігаються документи з наукової діяльності видатних вчених-економістів: звіт про роботу академіка НАН України О. Г. Білоруса – першого директора ІСЕМВ та його особова справа, особова справа директора ІСЕМВ академіка НАН України Ю. М. Пахомова, особові справи членів-кореспондентів НАН України В. М. Ворони, В. Є. Новицького, В. Р. Сіденка, заслужених діячів науки і техніки України В. С. Будкіна, Є. Є. Камінського.

На базі інституту діяли спецради з захисту дисертацій з економічних та політичних наук, їхня діяльність представлена у фонді протоколами та стенограмами засідань спецрад, відгуками на дисертації співробітників інституту, річними звітами про захист дисертацій та роботу спецрад, наказами ВАК України про створення спецрад в інституті.

Діяльність наукових відділів висвітлена у протоколах засідань відділів та їхніх річних звітах про проведену науково-дослідну роботу.

Відділ кадрів представлений річними статистичними звітами про кількість і склад кадрів, списками наукових співробітників. У фонді містяться звіти про роботу аспірантури та докторантури. Фінансова діяльність відображена кошторисами і штатними розписами інституту, звітами про фінансово-господарську діяльність.

У фонді відклалися документи і з діяльності громадських об'єднань на базі інституту: профспілкової організації та Ради молодих вчених. Зокрема, діяльність профспілки ІСЕМВ висвітлюють протоколи засідань та її колективні договори з адміністрацією інституту. Так, протоколи свідчать про обговорення на засіданнях профспілки питань захисту трудових прав співробітників інституту, порядок преміювання, доплат, надбавок, надання матеріальної допомоги та санаторно-курортних путівок, оздоровлення дітей співробітників, ювілейних та пам'ятних дат тощо. Звіти про діяльність Ради молодих вчених відтворюють її роботу щодо координації наукової діяльності молодих вчених та аспірантів ІСЕМВ, їхньої участі в науковому житті колективу.

Результати наукових досліджень ІСЕМВ за 1992–2013 рр. зафіксовані у наукових звітах із завершених тем НДР, аналітичних довідках та збірниках тез наукових конференцій, проведених інститутом.

Кадрова документація за 1991–2014 рр. має у своєму складі накази директора з кадрових питань; штатно-посадові розписи; протоколи засідань конкурсних комісій; посвідчення та протоколи засідань комісії з приймання кандидатських іспитів; картки обліку наукових співробітників; контрольні списки наукових працівників; відомості та особові рахунки по зарплаті працівників; контракти з працівниками на виконання робіт; звіти та відомості з персоніфікованого обліку та особові справи звільнених працівників й аспірантів за 1991–2014 рр. Крім того, у фонді зберігаються особові справи співробітників, які працювали в Інституті соціальних і економічних проблем зарубіжних країн АН УРСР за 1979–1991 рр., на базі якого був утворений ІСЕМВ.

Отже, архівний фонд ІСЕМВ становить цілісний комплекс документів науково-організаційного, науково-дослідного, кадрового складу, який завдяки глибині та всебічності наповнення дозволяє скласти змістовне дослідне підґрунтя вченим у галузі історії науки і техніки, зокрема історії і діяльності українських наукових інституцій.

УДК 531/534:929Писар(477)"388":930.25
Брязкало Т. В.,
мол. наук. співроб. НБУВ
Піддубний О. П.,
пров. редактор НБУВ

БІОГРАФІЯ ТА НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ АКАДЕМІКА ГЕОРГІЯ СТЕПАНОВИЧА ПИСАРЕНКА В ДОКУМЕНТАХ ОСОБОВОГО ФОНДУ ВЧЕНОГО

Восени цього року світова наукова спільнота буде вшановувати 105-ту річницю з дня народження визначного ученого-механіка, фундатора наукової школи з механічних коливань, міцності матеріалів та елементів конструкцій в екстремальних умовах експлуатації академіка НАН України Георгія Степановича Писаренка (1910–2001).

Висвітленню біографії та наукової діяльності вченого, його вкладу в розвиток вітчизняної і світової науки присвячена низка статей К. Бобринцева, Л. Гелімсона, Б. Ковальчука, Р. Куріата, В. Іванової та ін., що виходили за життя вченого та з нагоди ювілеїв. Вагомим інформаційним джерелом для вивчення життєвого шляху вченого, аналізу наукового та творчого доробку Георгія Степановича є масив документів, які входять до особового фонду вченого №142, що зберігається в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Саме завдяки науковому аналізу документів можемо отримати досить точну і повну інформацію про постать вченого, його здобутки і досягнення.

Народився учений на хуторі Скрильники Кобелякського повіту Полтавської губернії у 1936 р. Як згадував вчений в автобіографічній монографії «Воспоминания и размышления», яка зберігається у фонді, походив він із багатодітної сім'ї козаків, що займалася сільським господарством (оп. 1. спр. 253). З самого малечку Георгій прагнув до здобуття нових знань і досвіду, які реалізував кропіткою важкою працею, що надалі стало життєвим кредо вченого.

З біографічних документів, а саме особових листків з обліку відділу кадрів, автобіографій, характеристик (оп. 2, спр. 2, 3, 4) можемо прослідкувати трудову діяльність вченого, яку він розпочав у 17 років. Серед документів у фонді відклався диплом про закінчення з відзнакою навчання на суднобудівельному факультеті Горьківського індустріального інституту у 1936 р. (оп. 2., спр. 15). У 1937 р. він вступив до аспірантури Київського індустріального інституту на кафедру парових двигунів і одночасно почав працювати в Інституті будівельної механіки АН УРСР

(нині Інститут механіки ім. С. П. Тимошенка НАН України). Фактично з цього часу своє життя та наукову діяльність Г. С. Писаренко тісно пов'язав з академічною наукою.

Кандидатську дисертацію вчений захистив у 1941 р. Згідно з витягом з протоколу Вченої ради Київського індустріального інституту 12 березня 1941 р. Г. С. Писаренко отримав ступінь кандидата технічних наук (оп. 2, спр. 1). Під час війни був евакуйований і працював на Уфимському моторобудівельному заводі, а потім у Центральному інституті авіаційного моторобудування, де досліджував проблеми підвищення міцності авіаційних двигунів. Серед документів особового фонду відклалися спогади Георгія Степановича про життя та трудові досягнення київських вчених у ті важкі часи. Такі спогади є цікавим і специфічним джерелом, оскільки зазначені події подані через суб'єктивну призму очевидця і активного учасника.

У 1944 р., будучи вченим секретарем Інституту будівельної механіки, Г. С. Писаренко докладав багато зусиль для відновлення діяльності інституту у звільненому Києві. У цей же час вчений розпочав свою роботу в Київському політехнічному інституті. За результатами наукових досліджень цього періоду Георгій Степанович у 1948 р. підготував і блискуче захистив докторську дисертацію.

Ціла низка документів особового фонду присвячена діяльності Георгія Степановича у відділі фізико-хімії металургійних процесів Інституту чорної металургії АН УРСР, на базі якого згодом був організований Інститут металокераміки і спецсплавів АН УРСР (нині Інститут проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича НАН України). Згідно з постановою Президії АН УРСР та наказу по Інституту чорної металургії Г. С. Писаренко восени 1951 р. був переведений на посаду завідувача лабораторії міцності Інституту чорної металургії АН УРСР. Серед документів, що висвітлюють його діяльність в інституті, відклалися доповідні записки, методичні плани, звіти про роботу відділу, присвячені результатам досліджень проблем міцності. З цього періоду всі зусилля вчений направляє на формування і розробку нового напряму в механіці – дослідження міцності матеріалів та елементів конструкцій в екстремальних умовах.

У 1966 р. втілюється у життя мрія вченого – на базі сектору міцності Інституту проблем матеріалознавства АН УРСР відповідно до постанови РМ УРСР від 3 липня 1966 р. було створено Інститут проблем міцності, який він і очолив. Георгій Степанович з когортою однодумців втілює у життя результати досліджень, які відбивають актуальні запити, інтереси і потреби атомної енергетики, авіаційної і ракетно-космічної техніки, машинобудування тощо.

Особливо великого значення для нього набули дослідження в галузі вивчення міцності матеріалів і елементів конструкцій у складних умовах термосилового навантаження відповідно до реального стану високонапружених конструктивних елементів нової техніки. Результати цих досліджень відображено в багатьох монографіях та довідниках, серед яких слід відзначити монографію «Міцність матеріалів за високих температур», яка була видана в 1966 р. та перевидана англійською мовою в США у 1969 р. За цю монографію колектив авторів, очолюваний Г. С. Писаренком, у 1969 р. отримав Державну премію УРСР. У 1980 р. під редакцією вченого вийшла друга узагальнююча двотомна монографія «Міцність матеріалів і елементів конструкцій в екстремальних умовах», підготовлена об'єднаним колективом авторів з Інституту проблем міцності АН УРСР і кафедри опору матеріалів КПІ. Цю монографію, що не мала аналогів у світовій літературі, у 1982 р. було відзначено Державною премією СРСР (оп. 2, спр. 13).

Вклад Георгія Степановича в розвиток точних наук важко переоцінити. Він автор понад 800 наукових публікацій, зокрема 60 монографій, підручників і довідників. Під його керівництвом та консультуванням підготовлено 180 кандидатів і 49 докторів наук, створено понад 100 оригінальних випробувальних установок, багато з яких відзначені медалями та дипломами міжнародних і всесоюзних виставок. Слід зазначити, що серед документів фонду в ІА НБУВ зберігаються наукові праці вченого, зокрема монографії, в кількох варіантах: рукописному, машинописному, і остаточному друкованому, що є грунтовною базою для вивчення творчої лабораторії вченого і його досягнень.

Життя Георгія Степановича тісно пов'язане з діяльністю Національної академії наук України: у 1957 р. вченого було обрано членом-кореспондентом, а в 1964 р. – академіком АН УРСР. З 1962 р. до 1966 р. він обіймав посади головного вченого секретаря Президії, віце-президента Академії (1970–1978), очолював Північно-Західний науковий центр АН УРСР, був радником Президії НАН України. За документами фонду можемо прослідкувати діяльність Георгія Степановича у складі експертної комісії Відділення математики, механіки і кібернетики НАН України по виборах академіків і членів-кореспондентів протягом 1969–2000 рр., участь у роботі Будинку вчених, Редакційно-видавничої ради АН УРСР.

Наукові досягнення вченого були удостоєні державних нагород, вітчизняних та міжнародних наукових відзнак, що також знайшло своє відображення у документах фонду (оп. 2, спр. 14, 20, 21, 22, 29).

Таким чином, вивчення життєвого та творчого шляху, наукового доробку, вкладу в розвиток світової науки академіка Г. С. Писаренка є одним з перспективних досліджень вітчизняної науки. Документи

особового фонду вченого, що зберігаються в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, є джерелом комплексної інформації з усіх сфер життєдіяльності цієї непересічної особистості.

УДК 531/534:929Ковал.(477)"388":930.25
Булгаков Ю. В.,
наук. співроб. НБУВ, канд. іст. наук

НОВІ ДОКУМЕНТИ В ОСОБОВОМУ АРХІВНОМУ ФОНДІ АКАДЕМІКА АН УРСР А. Д. КОВАЛЕНКА

У 2015 р. виповнюється 110 років з дня народження видатного українського вченого у галузі механіки, спеціаліста з теорії пружності і термопружності, доктора технічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки, лауреата Державної премії УРСР, академіка АН УРСР Анатолія Дмитровича Коваленка (1905–1973). Закінчивши Київський політехнічний інститут, вчений зробив блискучу кар'єру в Інституті будівельної механіки АН УРСР: у 1959 р. став директором цього інституту, який очолював до 1965 р. Набутими знаннями та досвідом вчений активно ділився зі студентами в Київському політехнічному інституті та Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка, виховав наукову школу, яка нараховує 7 докторів та 50 кандидатів наук.

Формування фонду А. Д. Коваленка відбувалося у декілька етапів. Перші документи вченого надійшли до Інституту архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІА НБУВ) у 1974 р. з видавництва «Наукова думка». У 1978 р. значну кількість документів до інституту передала вдова вченого З. П. Коваленко. За результатами наукового описування цих документів було сформовано три описи: опис № 1 «Наукові праці та матеріали до них (1943–1974 рр.)», опис № 2 «Біографія та діяльність (1905–1973 рр.)», опис № 3 «Листування (1955–1974 рр.)». Об'єм фонду склав загалом 284 справи за 1905–1974 рр.

Останнє доукомплектування фонду А. Д. Коваленка відбулося у 2006 р. – документи передав ІА НБУВ пасинок вченого М. П. Васильєв. У 2014 р. вони були описані і сформовані у 115 справ, до яких увійшло 608 документів за 1914–1978 рр. Метою нашої роботи є огляд саме цієї, нової, частини фонду вченого.

Збірку наукових праць А. Д. Коваленка поповнили спецкурс «Термоупругость пластин и оболочек» (1971), статті «Розв'язання однорідної задачі через алгебричні функції при розтягу або згині тонкого диску змінної цупкості» (1946), «Дослідження напруг в лопатках турбонагрівачів» (1947), «Вплив відцентрових сил на згин диска» (1948), «Расчет колес турбомашин по моментной теории оболочек» (1949), «Симметрическая деформация круглой пластинки в случае, когда модуль упругости изменяется по радиусу» (1949), «Напряженное состояние вращающейся конической оболочки с толщиной стенки, изменяющейся по линейному закону» (1951), «Нові розв'язки задачі про несиметричний згин круглих пластинок змінної жорсткості» (1952), «Расчет турбинных дисков на изгиб от неравномерного нагрева» (1952), «Изгиб круглой пластинки переменной толщины кориолисовыми силами» (1953), «Згин круглих пластин змінної товщини» (1955), «Огляд досліджень з теорії пластин і оболонок в роторах турбомашин» (1955), «Застосування гіпергеометричних функцій в теорії пластин» (1957), «Дослідження в галузі технічної теорії пружності – на службу технічному прогресу в енергомашинобудуванні» (1958), «Некоторые задачи термоупругости в связи с тепловыми напряжениями в турбинных роторах» (1958), «Аналогия между задачами о слабо изогнутой и неравномерно нагретой круглыми пластинами переменной толщины» (1959), «Методи технічної теорії пружності при дослідженні напруженого стану деталей турбомашин» (1959), «Симметрическая деформация диска переменной толщины в двухмерном темлературном поле» (1959), «Пологі оболонки обертання змінної товщини в просторовому температурному полі» (1960), «Решения в специальных функциях задач о несимметричной деформации пологих сферической и конической оболочек» (1960), «Обобщение некоторых вопросов теории расчета тепловых напряжений в конических оболочках» (1962), «Развитие теории расчета конических оболочек применительно к задачам машиностроения» (1962), «Дослідження в галузі технічної теорії пружності» (1963), «Несимметричная деформация конических оболочек, обусловленная неравномерным нагревом» (1963), «Решение задачи о циклически симметрической деформации конической оболочки в вырожденных гипергеометрических функциях» (1964), «Распространение волн в неограниченной вязко-упрутой среде с учетом термомеханического сопряжения» (співавтори – В. Г. Карнаухов, В. І. Тюптя, 1968), «Распространение волн Релея в вязко-упругом полупространстве с учетом термомеханического сопряжения» (співавтори – В. Г. Карнаухов, В. І. Тюптя, 1968), «Про теплоутворення у в'язко-пружних тілах з матеріалу з резонансною дисперсією» (співавтор – В. Г. Карнаухов, 1968), «Про

функціональні співвідношення для логарифмічних узагальнених гіпергеометричних функцій» (співавтор – І. П. Вовкодав, 1969), «Особенности современной теории термоупругости» (1970), доповідь 1950-х років про історію кафедри механіки в КДУ ім. Т. Г. Шевченка.

Фонд збагатився оригінальними біографічними документами. Серед них: витяг з метричної книги про хрещення А. Д. Коваленка (1914); свідоцтво про закінчення КПІ (1929); трудова книжка та витяг з трудової книжки; автобіографії; характеристики; анкетні листи та біографічні довідки; документи про присудження А. Д. Коваленку наукових ступенів, вчених та почесних звань, державних премій; вітальні адреси; документи про надання йому житлової площі; документи з приводу смерті та увічнення пам'яті вченого. Цінним джерелом для дослідження повсякденного життя А. Д. Коваленка є щоденник, який вчений вів упродовж 1945–1973 рр. У фонді представлено особові документи членів родини А. Д. Коваленка: довідки про роботу, лист до президента АН УРСР Б. Є. Патона та інші документи дружини вченого З. П. Коваленко, дарчий напис А. Д. Коваленку від його пасинка М. П. Васильєва.

До особового фонду А. Д. Коваленка долучено важливі та цікаві документи з діяльності, у яких висвітлюється його робота у групі динамічних досліджень під керівництвом академіка АН УРСР С. В. Серенсена (1943), участь вченого у роботі сесій та зборів АН УРСР, відділень та інститутів АН СРСР та АН УРСР, всесоюзних наукових з'їздів, всесоюзних, республіканських, міських, вишівських конференцій, наукових нарад, наукових сесій професорсько-викладацького складу КДУ ім. Т. Г. Шевченка, документи про наукове відрядження вченого до США. Науково-організаційна діяльність А. Д. Коваленка системно висвітлена у 12 робочих записниках за 1950–1973 рр. та 36 зошитах робочих щоденників за 1959–1973 рр.

Особовий фонд А. Д. Коваленка поповнено цікавими фотодокументами. Так, до фонду долучено фотознімки вченого серед учасників літньої практики на заводі «Червоний Путиловець» (1926), під час різних наукових заходів та відпочинку, а також фотопортрети 1930-х – 1970-х років. На окрему увагу заслуговує фотознімок, на якому зафіксовано А. Д. Коваленка поряд з Ю. О. Митропольським та Г. С. Писаренком ([1950-ті роки]). У майбутньому цих вчених було обрано академіками АН УРСР.

Суто особистий характер мають 17 листів А. Д. Коваленка до майбутньої дружини З. П. Васильєвої та лист до А. Д. Коваленка від сина Д. А. Коваленка, які увійшли до особового фонду вченого. Останнім документом, долученим до фонду вченого, є короткий курс стенографії В. Т. Іванова (1919), за допомогою якого Анатолій Дмитрович зашифрував частину вищезгаданого особистого щоденника.

Таким чином, нові документи значно доповнюють архівну спадщину А. Д. Коваленка, містять цінну інформацію про коло його наукових інтересів, основні сфери діяльності та повсякденного життя. Спецкурс, 29 наукових статей та наукова доповідь, підготовлені вченим, складають майже четверту частину його наукового доробку, дозволяють більш повно та всебічно дослідити внесок А. Д. Коваленка у розвиток теорії пружності і термопружності. Оригінальні документи, з одного боку, уточнюють, доповнюють та ілюструють, а з іншого – узагальнюють та цілісно висвітлюють інформацію про повсякденне життя видатного вченого, його діяльність та участь у житті наукової громадськості України та світу.

УДК 930.25(0.027)«388»:929Шевч.(477)
Вербіцька О. І.,
ст. наук. співроб. НБУВ, канд. філос. наук.

ПІДГОТОВКА НАУКОВИХ ВИДАНЬ В НАН УКРАЇНИ ДО ВІДЗНАЧЕННЯ ШЕВЧЕНКІВСЬКИХ ЮВІЛЕЇВ У 1961 р. ТА 1964 р. (ЗА АРХІВНИМИ ДЖЕРЕЛАМИ)

Ще на початку діяльності Української академії наук до основних її завдань було віднесено розробку спадщини видатних діячів української культури. І цей напрям діяльності активно розвивався, попри складні політичні та історичні реалії, упродовж усіх років майже сторічного її існування. Дослідженню життя і творчості Т. Г. Шевченка сприяла постійна робота Академії з концентрації та опрацювання документів, мистецьких творів, літературних праць, музейних цінностей, яка цілеспрямовано проводили з 1920-х років, та наслідком якої була передача у післявоєнний час РМ УРСР у підпорядкування АН УРСР чотирьох музеїв Т. Г. Шевченка (двох – у м. Києві, у м. Каневі та у с. Шевченкове Звенигородського району Черкаської обл.). Наприкінці 1950-х та на початку 1960-х років активізувалась робота вчених, спрямована на підготовку наукових праць до шевченківських ювілеїв: 1961 р. – 100-річчя від дня смерті – та 1964 р. – 150-річчя від дня народження Кобзаря. Продовжувались дослідження життя і творчості Т. Г. Шевченка та видання його творів, розпочаті у довоєнний час, розгорталась робота над новими темами. Відтворити сторінки розвитку шевченкознавства в НАН України дають змогу архівні документи,

однак на сьогодні не має спеціальних архівних досліджень з історії розвитку академічного шевченкознавства.

Зауважимо, що найбільш інформативним джерелом у цій галузі є документальні комплекси Архівного фонду НАН України, зокрема Архіву Президії НАН України та фондів академічних наукових установ, які здійснювали дослідження за цим напрямом. Значним за обсягом і надзвичайно інформативним є фонд Архіву Президії НАН України, де зберігаються документи різного видового складу – планово-звітна документація, постанови Президії АН УРСР з різних питань, довідки, постанови і розпорядження директивних органів та ін., які свідчать про активні дослідження творчості Т. Г. Шевченка вчених багатьох установ АН УРСР: інститутів літератури ім. Т. Г. Шевченка, мовознавства ім. О. О. Потебні, мистецтвознавства, фольклору та етнографії, філософії; здійснювались дослідження й у чотирьох музеях Т. Г. Шевченка у складі АН УРСР.

Головним чинником у розвитку діяльності установ АН УРСР були рішення Президії АН УРСР. Так, постанова № 459, прийнята на засіданні 22 червня 1956 р., фактично зафіксувала початок підготовчого процесу до відзначення ювілеїв Кобзаря в НАН України. У ній було затверджено підготовку збірника творів Т. Г. Шевченка (у 5-ти томах), видання творів малярської спадщини Т. Шевченка; окремі установи Відділу суспільних наук АН УРСР зобов'язувались зосередити увагу на розробці проблем шевченкознавства та поліпшенні експозиції музеїв. На розвиток цієї постанови 23 листопада 1956 р. Президія АН УРСР затвердила графік видання 7–10 томів художньої спадщини Т. Г. Шевченка (живопис і графіка); а постановою від 12 березня 1957 р. № 280 було затверджено порядок організації репродукування картин Т. Г. Шевченка для їх видання на Київській фабриці кольорового друку. З метою підготовки до шевченківських ювілеїв рішенням від 27 січня 1959 р. № 28 Президія АН УРСР ухвалила продовжити роботу над багатотомним виданням творів Т. Г. Шевченка і опублікувати у 1959–1961 рр. VII–X томи «Повного зібрання творів Т. Г. Шевченка», VII том видати у двох книгах (у першій – завершені твори, у другій – альбоми, ескізи, етюди та начерки) та альбом «Т. Г. Шевченко – художник» у двох томах українською, російською та англійською мовами. Проект альбому, до якого мали увійти всі завершені художні твори та найголовніші матеріали з творчої лабораторії Т. Г. Шевченка, було доручено скласти академіку Академії мистецтв СРСР В. І. Касіяну і мистецтвознавцю канд. іст. наук Б. С. Бутнику-Сіверському. Дещо пізніше, постановою від 13 березня 1959 р. № 186, Президія АН УРСР затвердила й склад комісії з підготовки до відзначення 100-річчя від дня

смерті і 150-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка під керівництвом Президента АН УРСР акад. О. В. Палладіна.

Архівні документи, що відклались у фонді Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка і зберігаються в Інституті архівознавства НБУВ (ф. 261, оп. 1), проливають світло на організаційний процес підготовки ювілейних видань, деталізують його. Це й план видань наукових праць про Т. Г. Шевченка, де містяться списки видань до обох ювілеїв, звіт про проведену роботу інституту до 150-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка (1964), річні звіти про виконання тематичних планів науково-дослідних робіт відділу шевченкознавства та установи загалом, перспективні тематичні плани науково-дослідних робіт та видань збірників праць класиків української літератури інституту на 1959 1965 рр. та звіти про їх виконання, звіти про проведення шевченківських наукових конференцій тощо. Також подібна інформація зустрічається у листуванні керівництва установи з бюро Відділу суспільних наук АН УРСР, Президією АН УРСР та з урядовими відомствами про напрями науково-дослідної діяльності, у переліках проблем і тем з координації наукової діяльності розвитку шевченкознавства в УРСР на 1961–1965 рр., у документах із захисту дисертацій на шевченкознавчу тематику співробітників (Є. С. Шабліовського, М. Ф. Коцюбинської, А. І. Костенка, Л. Ф. Кодацької). Зокрема, у них знаходимо відомості про кадровий склад відділу шевченкознавства Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР. Довідка інституту для Президії АН УРСР від 8 травня 1957 р. подає інформацію, що в 1957–1960 рр. тут працювали всього семеро вчених, на яких покладалось завдання з підготовки до відзначення в 1961 р. 100-річчя від дня смерті Т. Г. Шевченка, зокрема створення наукової біографії поета та ювілейного видання повної збірки його творів, монографій про життя і творчість, поетичну майстерність та особливості стилю.

Перспективний тематичний план Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка на 1959–1965 рр. містить інформацію про те, що на установу покладалось завдання вивчення таких тем: «Поетична майстерність Шевченка» (1958–1960), «Традиції Шевченка в українській літературі» (1959–1962), «Шевченко і література народів СРСР» (1960–1965), «Шевченко і зарубіжна література» (1960–1965), «Роль української художньої літератури у формуванні української нації» (1960–1962). Важливе значення мала й розробка таких нових та актуальних для тогочасного шевченкознавства тем, як «Гуманізм Шевченка й наша сучасність», та тем, що пов'язували творчість Шевченка з розвитком літератури слов'янських народів, які інститут виконував у 1960-х роках. Загалом виконання зазначених планів передбачало підготовку

співробітниками відповідних монографій, що й відображають звіти про наукову діяльність інституту та відділу. Перспективний план видання збірок творів класиків української літератури на 1959–1965 рр. передбачав спільну підготовку Інститутом літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР та Державним музеєм Т. Г. Шевченка видання «Нове зібрання творів в шести томах» у 1958–1960 рр. обсягом 180 др. арк. Президія АН УРСР віднесла шевченкознавство до координаційних проблем і для організації роботи створила координаційну комісію.

Листування Президії АН УРСР та керівництва цього інституту містить інформацію про відрядження співробітників інституту та наукові експедиції з метою підготовки наукових видань до шевченківських ювілеїв в установи як на території СРСР, так і за кордон. Так, чл.-кор. Є. С. Шабліовський для роботи над матеріалами, пов'язаними з науковою реконструкцією біографії Т. Г. Шевченка, працював в архівах та музейних фондах Москви (у відділі письмових джерел Державного історичного музею, рукописному відділі Державної бібліотеки СРСР, Центральному державному архіві літератури і мистецтва, в Будинку-музеї М. С. Щепкіна, Будинку-музеї С. Т. Аксакова), Ленінграда (в Інституті російської літератури (Пушкінський Дім) АН СРСР) та Саратова (у Будинку-музеї М. Г. Чернишевського). У Чехословаччині перебували чл.-кор. Є. С. Шабліовський для дослідження теми «Шевченко і чеська література 50–60-х років XIX ст.» та В. Є. Шубравський з метою пошуку нових матеріалів та публікації їх у збірнику «Шевченко та слов'янський світ». У Болгарії упродовж трьох тижнів чл.-кор. Є. П. Кирилюк виявляв нові матеріали до теми «Шевченко і болгарська література» (неопублікований переклад «Тополі» Т. Г. Шевченка П. Р. Славейковим, низку невідомих статей) та прочитав лекцію про Шевченка у Софійському державному університеті; у Польщі він досліджував тему «Т. Шевченко та польсько-українські взаємозв'язки».

Звіт відділу шевченкознавства за 1961 р. містить систематизовану інформацію про підготовлені до ювілею видання. Відділом рукописів за участю співробітників відділу шевченкознавства складено також «Опис рукописів Т. Г. Шевченка». Цікава інформація у документі й про те, що чотири статті чл-кор. Є. П. Кирилюка були опубліковані у закордонній пресі – у журналі «СССР» (м. Вашингтон, США, 1961, №2), «СССР сегодня» (м. Оттава, Канада, 1961 р., № 3), «Кур'єр ЮНЕСКО» (1961, № 3), альманах «Дукля» (Чехословаччина, 1961, № 1), і ще три статті Є. П. Кирилюка зарубіжні видання опублікували без відома автора: одну статтю – у виданні «Українські вісті» (м. Нью-Йорк, США), а дві – в «Українське життя» (м. Торонто, Канада).

У звіті Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка АН УРСР про роботу, проведену до відзначення 150-річчя від дня народження Кобзаря, подано інформацію про нове академічне видання літературної спадщини поета «Повне зібрання творів у шести томах» (голова редакційної колегії – акад. М. К. Гудзій), фототипічне видання «Малої книжки» та «Більшої книжки» автографів Т. Г. Шевченка (передмова чл.-кор. Є. С. Шабліовського), а також фототипічне видання «Кобзаря» 1840 р. за унікальним примірником, в якому в обхід цензури було відновлено рядки, вилучені цензором (післямова канд. філол. наук. В. С. Бородіна), низку монографій співробітників інституту; про перевидання до ювілею у республіканських та всесоюзних видавництвах монографії чл.-кор. Є. П. Кирилюка «Тарас Шевченко», чл.-кор. Є. С. Шабліовського «Народ и поэзия Шевченко», д-ра. філол. наук Ю. О. Івакіна «Сатира Шевченка». З річного звіту інституту про роботу у 1964 р. відомо, що співробітники відділу шевченкознавства написали велику кількість статей до наукових збірників (зокрема АН СРСР), у центральні журнали та газети («Вісник АН СРСР», «В мире книг», «Літературна Україна», «Вісті з України», «Радуга» тощо); виступили з численними доповідями і лекціями як в СРСР, так і за кордоном — Є. П. Кирилюк прочитав доповідь «Проблеми наукового вивчення літературної спадщини Шевченка» на Міжнародному шевченківському симпозіумі у м. Берліні (Німеччина), там же було прочитано текст доповіді Є. С. Шабліовського «Гуманізм Шевченка і наша сучасність»; написали низку виступів про Т. Г. Шевченка для радіопередач (Є. С. Шабліовський, В. С. Бородін), методичних розробок на шевченкознавчу тематику на допомогу лекторам м. Києва, підготували близько 50 рецензій на наукові праці та видання.

Отже, документи Архівного фонду Президії НАН України та Інституту архівознавства НБУВ, які висвітлюють історію підготовки наукових праць та видань творів Т. Г. Шевченка до відзначення ювілеїв у 1960-х роках, мають значну наукову цінність як джерело до вивчення шевченкіани в НАН України. Вивчення цієї теми залишається актуальним для висвітлення надзвичайно цікавої сторінки історії шевченкознавства і потребує подальшої уваги дослідників.

УДК 930.25:002.1:58:069.029(477-25)
Воловник Л. С.,
голов. редактор НБУВ

ДОКУМЕНТНИЙ СКЛАД АРХІВНОГО ФОНДУ НАЦІОНАЛЬНОГО БОТАНІЧНОГО САДУ ім. М. М. ГРИШКА: ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД

Національний ботанічний сад (НБС) ім. М. М. Гришка є державною науково-дослідною установою Національної академії наук України, яка входить до складу Відділення загальної біології НАН України. Архівний фонд НБС ім. М. М. Гришка станом на 1 січня 2015 р. – це 3837 справ науково-організаційної, управлінської, науково-дослідної документації та документації з кадрових питань за 1938-2013 рр.

У 1935 р. відповідно до постанови РНК УРСР від 22.09.1935 р. № 1220 було засновано Ботанічний сад Інституту ботаніки АН УРСР. До 1941 р. на території Ботанічного саду знаходилася експериментальна база Інституту ботаніки, де проводилася робота із вирощування посадкового матеріалу та була зібрана колекція більше ніж з 2000 рослин, яку майже повністю знищено під час нацистської окупації Києва. Згідно з постановою РНК УРСР від 23.03.1944 р. № 243 «Про відновлення будівництва і наукової роботи Центрального республіканського ботанічного саду АН УРСР в м. Києві» Сад отримав статус самостійної наукової установи та назву «Ботанічний сад АН УРСР». Саме у 1944 р. розпочинається систематичне документування діяльності Саду. Документи, що утворювалися в результаті діяльності установи, формувалися в описи справ з науково-організаційною та управлінською документацією, науковою та науково-технічною документацією, документацією з кадрових питань. Особливістю систематизації справ з науково-організаційною та управлінською документацією Саду є те, що вони просистематизовані в трьох описах за напрямами діяльності: опис № 1 – науково-організаційна та управлінська документація Саду, опис № 4 – документи Ради ботанічних садів та дендропарків України, опис № 5 – документація з капітального будівництва Саду.

До опису № 1 науково-організаційної документації НБС ім. М. М. Гришка включені постанови та розпорядження Президії АН УРСР, НАН України, що стосуються діяльності Саду, документи керівництва, ученого секретаря, наукових відділів та лабораторій, договори про творчу співдружність з організаціями щодо озеленення, документи спецради з присудження наукових ступенів, відділу кадрів та аспірантури,

бухгалтерії, профспілкового комітету. Опис розпочинається із справ з документами по організації будівництва Ботанічного саду у 1938 р. і 1940 р. та списками рослин наукових ділянок за 1936–1939 рр. – єдині документи, що збереглися за довоєнний період. Серед загальних документів Саду – річні звіти про роботу, накази з основної діяльності, про наукові закордонні відрядження співробітників, експедиції в Середню Азію, на Далекий Схід, у Крим, Карпати, рівнинну частину України. Збережено у фонді звіт про відрядження у 1946 р. першого завідувача відділу культурної флори Д. Ф. Лихваря до Німеччини, звідки було привезено десятки тисяч посадових одиниць, що стали основою багатьох колекцій. Документи свідчать про широкі масштаби робіт із будівництва Ботанічного саду та зв'язки з ботанічними установами Європи, Азії, Америки Австралії щодо обміну насінням та придбання саджанців. Привертають увагу дослідників історії Саду та науковців протоколи засідань науково-технічних нарад відділів алелопатії, медичної ботаніки, тропічних і субтропічних рослин, лабораторії цитології та інших структурних підрозділів.

Сад очолює Раду ботанічних садів та дендропарків України, які мають статус окремих установ, здійснює науково-консультативне керівництво та координує наукову діяльність. Із документів Ради сформовано окремий опис № 4, в якому представлено протоколи засідань, звіти, інформації.

Документи щодо здійснення будівельних робіт: генеральний план будівництва установи, мапи території, проектні завдання на будівництво оранжерей, головного корпусу, лабораторій, паспорти технічного стану будівель, звіти про результати обстеження будівель включено до опису № 5 – документація з капітального будівництва НБС ім. М.М. Гришка.

Уже в 1944 р. були сформульовані основні завдання Ботанічного саду як самостійної установи і центру науково-дослідної роботи з теорії та практики інтродукції рослин, селекції нових культур, зеленого будівництва, квітникарства, декоративного садівництва. У зв'язку із розширенням фундаментальних досліджень та відповідно до постанови Президії від 07.12.1967 р. № 314 Ботанічний сад отримав у 1967 р. офіційний статус науково-дослідного інституту АН УРСР. Документи щодо наукових здобутків Саду включені до опису науково-дослідної та науково-технічної документації, а саме: наукові звіти за темами, звіти наукових відділів з проблеми «Створення ботанічного саду», кліматичні довідники, методичні посібники, дисертації, свідоцтва на винаходи, записи спостережень метеорологічної станції Ботсаду. За період з 1965 р. до 2008 р. науковці Саду отримали 294 авторські свідоцтва на нові сорти рослин, серед яких: квітникові культури – айстри, жоржини, півонії, флокси, хризантеми;

зимостійкі сорти аличі, персика, абрикосів, актинідії, винограду; кормові культури – ріпак, гірчиця, редька олійна та інші; овочеві та пряно-ароматні культури. Свідоцтва на нові сорти рослин включені до опису науково-дослідної документації архівного фонду Ботсаду окремими справами. Слід зазначити, у 1940–1950-ті роки відділи Ботанічного саду готували окремі звіти про виконану роботу з проблеми «Будівництво ботанічного саду» (основні роботи з будівництва експозиційних ділянок були проведені до 1955 р.), які включено до опису.

Опис № 3-к документації з кадрових питань включає справи з наказами директора з кадрових питань, особові картки працівників, особові справи звільнених працівників, особові рахунки по зарплаті, протоколи засідань комісії з приймання кандидатських екзаменів, документи про надання пільг, пов'язаних зі шкідливими умовами праці в Ботсаду. У 2009 р. під редакцією чл.-кор. НАН України, доктора біологічних наук Т. М. Черевченко було видано біографічний довідник «Вони будували Сад», в якому наведено 210 коротких біографій співробітників, які працювали в період з 1936 р. до 1976 р. у Центральному республіканському ботанічному саду. Це видання було б неможливим без використання документації з кадрових питань.

Таким чином, документи Національного ботанічного саду ім. М. М. Гришка мають наукову та історико-культурну цінність і є вагомою часткою Архівного фонду Національної академії наук України.

УДК 929Шудря(477)-047.37:929Шевч.
Герасімова Т. В.,
пров. редактор НБУВ.

ОСОБИСТІСТЬ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА В ДОСЛІДЖЕННІ МИКОЛИ ШУДРІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ФОНДІВ ІНСТИТУТУ РУКОПИСУ НБУВ)

У цьому році виповнюється 80 років з дня народження українського журналіста, письменника, кінодраматурга Миколи Архиповича Шудрі. Документи, що відображають його творчу, публіцистичну діяльність та життєвий шлях, зберігаються в Інституті рукопису НБУВ і складають фонд 299. Серед них вагоме місце займають матеріали, пов'язані з постаттю Тараса Шевченка.

Особистість українського поета відіграла велику роль у житті митця. Він захоплювався його творчістю та протягом життя збирав «Кобзарі». Як зазначає український кінорежисер М. Сіренко, у М. Шудрі були «ледве не всі видання. Він міг їхати за «Кобзарем» чи не край світу. У його бібліотеці понад п'ять тисяч книжок про Тараса Шевченка! І кожну з них він вивчав, перегортав» [1, с. 25].

Особливо підкреслює захопленість М. Шудрі Кобзарем присяга, яку він дав поету, залишивши запис у «Книзі відгуків» Музею Тараса Шевченка в Києві. Цей запис згодом був уміщений у дослідження Ф. Погребенника «Народ про Шевченка»: «Клянуся тобі, Великий Кобзарю, що, як і ти, присвячу своє перо боротьбі за правду і справедливість» [2, с. 28].

Серед матеріалів фонду 299 є декілька основних категорій документів. Це, зокрема, статті фондоутворювача, присвячені Т. Шевченку («Шевченківська тема в журналі «Громада», «Де ж малював поет? З приводу однієї Шевченкової акварелі»), нариси («Земля Тараса», «Нам треба голосу Тараса»), есе («Стежки віщого кобзаря. Т. Г. Шевченко в Києві») [3].

З підготовчих матеріалів слід відзначити бібліографію «Лектура молодого Шевченка»; списки місць Києва, пов'язаних з Т. Шевченком; словник «Жінки в житті Т. Г. Шевченка»; генеалогічні таблиці Т. Шевченка, складені дослідником; перелік публікацій та документальних кінострічок, підготовлених М. Шудрею станом на 2001 рік; підготовчі матеріали до монографії, що охоплюють публікації про Т. Шевченка в періодичних виданнях за час його життя; виписки до біографії поета різними мовами; матеріали до історії села Моринці, а саме архівні виписки інвентарів за 1796–1850 роки, списки мешканців та сусідів Т. Шевченка, план села з розмітками фондоутворювача та ін. Також у фонді є публікація М. Шудрі з його ж вступною статтею витягів з листів біографа Кобзаря В. Маслія «Володар наших дум», сценарій телепрограми про Т. Шевченка в Києві «Живе слово», рецензія на книгу В. Яцюка «Таїна Шевченкових світлин».

Крім документів, автором яких був М. Шудря, у фонді також зберігається запрошення на 17 Наукову Шевченківську конференцію від Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка та Інституту литовської мови та літератури Литовської РСР тощо.

До фонду також увійшли праці дослідників на шевченківську тему, зібрані М. Шудрею. Насамперед, це праці, пов'язані з місцями в Україні, які відвідував Т. Шевченко, – статті: В. Жмира «З Шевченком по Києву», І. Олійника «Де б він не побував», С. Ткаченка «Кирилівка чи Керелівка?», З. Гутченко «До легенди про місце народження Т. Г. Шевченка в селі Моринцях», А. Овсяницького про Канів «Земля, яку сходив Тарас», рецензія на путівник «Шляхами великого Кобзаря» І. Стратілата «Знову по шевченківських місцях», уривки з творів П. Жура про шевченківський Київ.

У фонді є низка статей різних осіб на шевченківську тему: «Из встреч на шевченковских торжествах. К 20-летию Шевченковского юбилейного Пленума Союза Писателей» І. Айзенштока, «Шевченко і Гоголь» Є. Маланюка, «Гілки Шевченкового роду» Д. та Л. Красицьких, «К рисункам Т. Г. Шевченко» А. Прахова, «Коллекция рисунков Т. Г. Шевченко» О. Русова, «Діамант у кожусі» М. Чалого, стаття В. Калініченка «З тернистого вінка» про вшанування пам'яті Т. Шевченка в Єлисаветграді, стаття про художній фільм «Тарас Шевченко» І. Вєтрова, стаття про приятеля Т. Шевченка П. Корольова тощо.

Окрім статей, у фонді також є інші категорії документів різних авторів на шевченківську тему: вступ до публікації твору М. Чалого «Життя і твори Тараса Шевченка» В. Бородіна, альбом-проспект, складений В. Гапєєвою, «Меморіальна майстерня Т. Г. Шевченка в Академії художеств», нарис В. Голобородька «Кобзар у лимані», відгук на дослідження Я. Дзири «Літопис С. Величка і творчість Т. Г. Шевченка» М. Гудзія, рецензія П. Федченка на «Ілюстрований життєпис Тараса Шевченка», підготовлений А. Шевченком та художником І. Будзом, завірена печаткою Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка, спогади про Т. Шевченка, «Основні пропозиції громадськості щодо підвищення рівня увічнення пам'яті Т. Г. Шевченка» тощо.

Завдяки дослідженню М. Шудрі життєвого шляху С. Петлюри у його фонді відклалося дві праці публіциста: «Вчіться у Шевченка» 1908 р., публікацію та вступну статтю до якої в 1992 р. підготувала Н. Сидоренко, та стаття «Пам'яти поета-борця» 1907 р., у 1991 р. надрукована у газеті «Літературна Україна».

Увагу дослідників творчого шляху поета можуть привернути фотокопії автографів Т. Шевченка зі змістом збірки «Кобзар» та віршем «Заповіт», копія листа А. Кіріакової 1859 р. у справі допомоги Т. Шевченку у виданні його творів, а також фоторепродукції ілюстрацій до робіт Т. Шевченка, його фотографій та дарчих написів різним особам, зібрані фондоутворювачем.

Крім того, до складу фонду М. Шудрі також входить колекція екслібрисів шевченкіани, зроблених для нього художниками В. Вечерським та Б. Романовим.

Таким чином, архівні документи фонду М. Шудрі, присвячені дослідженню особистості Т. Шевченка, можуть становити інтерес для дослідників життєвого шляху видатного поета та доробку журналіста-пошуковця.

Список використаних джерел

1. Чечель Л. Пелюстки спогадів про Миколу Шудрю / Людмила Чечель / / Київський журналіст : альманах Київської спілки журналістів / упоряд. В. Г. Проненко. – К. : ВПК «Експрес-Поліграф», 2013. – С. 25.

2. Германова О. Г. Майстерність пошукової публіцистики Миколи Шудрі / О. Г. Германова // Українське журналістикознавство. – Вип. 1. – К., 2000. – С. 28.

3. ІР НБУВ, ф. 299.

УДК 930.25:929Заремба(477)-048.44
Горбач Т. С.,
наук. співроб. НБУВ, канд. іст. наук

ДОКУМЕНТАЛЬНИЙ СКЛАД АРХІВУ СЕРГІЯ ЗАХАРОВИЧА ЗАРЕМБИ: ПРОБЛЕМИ СИСТЕМАТИЗАЦІЇ

Сергій Захарович Заремба (1947–2003) належить до когорти видатних українських істориків-пам'яткознавців, котрі впродовж свого насиченого наукового життя лишили по собі значний доробок у царині дослідження ранньомодерної історії України. Не менший інтерес для наукових пошуків ученого становили вітчизняне краєзнавство та пам'яткознавство, що знайшло свій прояв у багатьох статтях та кількох монографіях.

Особовий фонд Сергія Заремби (Ф. 407) доволі великий за обсягом і різноманітний за складом документів. З огляду на широкий спектр наукових інтересів ученого, упорядкування його фонду потребувало розгорнутої структуризації наявних матеріалів.

Документи згруповано у дві головні групи: матеріали Сергія Захаровича Заремби та матеріали інших осіб. Весь масив документів фондоутворювача систематизований за тематичною та хронологічною ознаками. Власне матеріали Сергія Заремби, згідно з правилами опису особових фондів, прийнятих в ІР НБУВ, розподілені за чотирма основними розділами: «Біографічні документи», «Матеріали наукової діяльності», «Документи службової та громадської діяльності», «Листування». Створення додаткових підрозділів у цих розділах зумовлювалося потребами максимальної репрезентації наукових, громадських і творчих здобутків ученого. Зокрема, з огляду на відносно велику кількість грамот та службових нагород, котрими свого часу було відзначено Сергія Захаровича Зарембу, у розділі «Біографічні матеріали», на нашу думку, доцільним здалося їхнє виокремлення у додатковий підрозділ «Відзнаки та нагороди». З іншого боку, у розділі «Матеріали наукової діяльності» створено підрозділ «Конспекти та нотатки», в якому об'єднано документи автодидактичного характеру.

Характерною рисою наукової частини фонду Сергія Захаровича Заремби була наявність кількох редакцій тієї чи іншої наукової праці (статті, монографії), що вимагало відповідної структуризації. Приміром, авторська монографія «Хронологія українського літописання другої половини XVII–першої половини XVIII ст.» репрезентована чотирма, монографія

«Розвиток історичного краєзнавства в Українській РСР (1917–1941 рр.)» – трьома, колективна праця «Мала енциклопедія українського козацтва» – п'ятьма редакціями.

За умов, коли неможливо було встановити відповідність документа визначеній групі чи підгрупі за основними ознаками, до уваги бралося «переважаюче» інформаційне наповнення цього документа. Внутрішня систематизація проводилися за хронологічним принципом. Водночас, у розділах «Матеріали інших осіб» та «Листування» (особливо коли йшлося про кореспондентів) використано абетково-хронологічний спосіб упорядкування документів.

Істотну проблему при систематизації зазначеного фонду становило створення окремого розділу, до якого мали б увійти документи Центру пам'яткознавства НАН України та Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, в якому працював (з 1991 р. на посаді директора) Сергій Захарович Заремба. Втім, такі зміни тягли за собою необхідність перетворення особового фонду на дворівневий, що, на нашу думку, було недоречним, оскільки переобтяжувало б загальну структуру фонду і певним чином «заступало» постать фондоутворювача. Тому матеріали згаданих вище організацій були включені до вже існуючих розділів фонду.

Серед документів фонду Сергія Заремби значну частку становлять фотоматеріали, систематизація яких проводилася за тематичним принципом. (індивідуальні, групові, фотографії родичів, знайомих та колег фондоутворювача, знімки історико-архітектурних пам'яток, фотографії зроблені під час експедицій, фотоальбоми). Порядок розміщення матеріалів визначався ступенем їхнього зв'язку з біографією фондоутворювача, тоді як розташування фотографій у середині кожної конкретної підгрупи відбувалося в абетковому або хронологічному порядку.

Отже, документальний склад фонду Сергія Захаровича Заремби вирізняється різноманітністю інформаційного наповнення, що створювало суттєві проблеми під час його упорядкування, відтак систематизації. Зазначену проблему вдалося вирішити за допомогою розгорнутої структуризації матеріалів з виокремленням «нетипових» для стандартного опису підрозділів. Досвід з описування фонду Сергія Заремби може бути корисним при описуванні складних за структурою особових фондів.

УДК 930.25:929Сорокіна.(477):930
Горєва В. В.,
ст. наук. співроб. НБУВ, канд. іст. наук

ОСОБОВИЙ АРХІВ ОЛЬГИ ІВАНІВНИ СОРОКІНОЇ (1892–1988) У ФОНДАХ ІНСТИТУТУ РУКОПИСУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Ольга Іванівна Сорокіна – педагог, історик, краєзнавець – усе своє життя присвятила збиранню документальних свідчень про життя та діяльність декабристів – учасників російського опозиційного руху, членів різних таємних товариств Російської імперії 1810–1820-х років. Дослідниця захоплювалася мужністю цих представників російської та української інтелігенції, військових, дворян, вважаючи їхню участь в антиурядовому повстанні 14 грудня 1825 р. взірцем активної громадянської позиції.

Життєвий шлях О. І. Сорокіної, генеза її історичного пошуку, краєзнавчий доробок, громадська діяльність досі не були предметом спеціального дослідження. Значний масив джерел з її особового архівного фонду, який містить комплекс фотокопій, репродукцій, вирізок з друкованих видань з портретами та фотографіями декабристів і членів їхніх сімей, вимагає системного аналізу та висвітлення для залучення до наукового обігу.

Народилася Ольга Іванівна у 1892 р. в м. Кам'янці (нині м. Кам'янець-Подільський) Хмельницької області. Батько був сільським учителем, мати – домогосподаркою. У 1906 р. вона закінчила 4-річне училище, в 1910 р. – Немирівську прогімназію. У 1913 р. склала іспит на звання учителя сільської школи, пізніше, в 1930 р., закінчила заочно Харківський педагогічний інститут.

Педагогічна діяльність О. І. Сорокіної охоплює період з 1914 р. по 1958 рр. Так, у 1914–1920 рр. вона працювала в різних школах Літинського району Вінницької області – у селах Лозова, Куриловці, Боркове і Балине. Разом з чоловіком, Сорокіним Сергієм Порфировичем (теж учителем за освітою), з 1920 по 1931 рр. вчителювала в школі № 7 м. Новокостянтинова Летичівського району Хмельницької області.

Після переїзду до заміжньої доньки, Олени Сергіївни Захарової, до м. Ленінграда з 1931 по 1934 рр. Ольга Іванівна працювала у школі с. Володарська Ленінградської області, а по смерті чоловіка, з 1934 по

1941 рр.. у м. Ленінграді в школах № 265 та № 276, де викладала російську мову та літературу. У 1941 р. її було евакуйовано разом зі школярами на Урал у с. Велика Дубська Ірбітського району Свердловської області. Там до 1944 р. О. І. Сорокіна пропрацювала в місцевій сільській школі. За викликом районного відділу народної освіти в 1944 р. повернулась до м. Ленінграда і до пенсії (1958 р.) вчителювала в ленінградських школах № 113 та № 114. Померла О. І. Сорокіна в м. Ленінграді 27 січня 1988 р. у віці 95 років.

Її архів (фонд № 325), що нині зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – Бібліотека), був переданий у дар до Бібліотеки її донькою, Оленою Сергіївною Захаровою у 1991 р. відповідно до заповіту матері. На постійне зберігання до рукописного відділу надійшло понад 1800 документів, з них близько 1600 портретів та фотографій з життя та діяльності декабристів.

На сьогодні архів перебуває у науково-технічному опрацюванні. Під час первинної систематизації особового фонду № 325 «Сорокіна Ольга Іванівна (1892–1988) – історик, педагог», що надійшов до Бібліотеки в розсипу, було виділено такі основні групи документів: 1) біографічні матеріали; 2) наукові та творчі матеріали; 3) листування; 4) фотографії; 5) матеріали родичів фондоутворювача; 6) матеріали про фондоутворювача.

До біографічних матеріалів відноситься рукописна біографія О. І. Сорокіної, написана її донькою в 1990 р., щоденникові нотатки, записники.

У видовому складі найбільшої групи фонду «Наукові та творчі матеріали» превалюють фотокопії та репродукції портретів декабристів і членів їхніх родин (дружин, найближчих родичів), а також портретів історичних діячів першої половини XIX ст.; фотографії міст заслання декабристів в Сибіру; фотографії пам'ятників, могил, надгробних плит декабристів, померлих у засланні, та їхніх дружин; фотографії пейзажів і різних видів міст Сибіру; поліграфічні репродукції, вирізки з журналів та газет з портретами, творами художників, архітектурними пам'ятками, що мають відношення до декабристів, тощо. Також наявні робочі зошити О. І. Сорокіної з історичними замітками та бібліографією про родини Трубецьких, Давидових, Волконських та інших учасників антиурядового повстання.

Група документів «Листування» вміщує офіційне листування О. І. Сорокіної – листи з подяками з Іркутського обласного краєзнавчого музею, з Краєзнавчого історичного музею в м. Нижній Тагіл, з Центрального історичного архіву м. Ленінграда, з громадського музею

Макарівського районного відділу культури (там дослідниця сприяла організації стенда, присвяченого 150-річчю повстання декабристів, надаючи туди книги, фотографії та відомості про повстанців), з краєзнавчих музеїв м. Чити та м. Іркутська, куди Ольга Іванівна надсилала фотографії декабристів.

Серед приватного епістолярію найбільший комплекс становить листування з Марією Володимирівною Трубецькою, правнучкою Олександра Петровича Трубецького, брата декабриста Сергія Петровича Трубецького. О. І. Сорокіна листувалася з нею протягом 20 років (від 1956 р. до 1976 р.) до самої смерті Марії Володимирівни 17 березня 1976 р. Всього у фонді № 325 зберігається 50 листів М. В.Трубецької. Також Ольга Іванівна листувалася з Катериною Петрівною Івашевою (внучкою декабриста Василя Петровича Івашева), Марією Ростиславівною Капніст (правнучкою поета і громадського діяча Василя Васильовича Капніста), Ксенією Юріївною Давидовою (правнучкою декабриста Василя Львовича Давидова); Олександром Федуловичем Кожевниковим (краєзнавцем з м. Нижній Тагіл); Миколою Олексійовичем Раєвським (автором книги «Портрети заговорили»); Костянтином Георгійовичем Паустовським (радянським російським письменником) та іншими.

Рубрики «Фотографії», «Матеріали родичів фондоутворювача» та «Матеріали про фондоутворювача» невеликі за своїм наповненням та складаються з групових фотографій О. І. Сорокіної з сестрою, чоловіком та донькою; віршів доньки та чоловіка (серед них декілька поезій присвячено Ользі Іванівні) та автобіографії доньки.

Отож, особовий архів Ольги Іванівни Сорокіної переважно складається з багатої ілюстративної колекції матеріалів з життя, діяльності, генеалогії декабристів та їхніх родин, яка становить змістовний джерельний комплекс для фахівців-істориків, а також усіх, хто цікавиться громадськими діячами кінця XVIII – початку XIX ст.

УДК 050(430+571)-1860-1907(=411.16):090.1
Горшихіна О.Ю.,
мол. наук. співроб. НБУВ

ОГЛЯД РОСІЙСЬКО-ЄВРЕЙСЬКИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ (1860—1907 РР.) З КОЛЕКЦІЇ «ПЕРІОДИКА» ВІДДІЛУ ФОНДУ ЮДАЇКИ НБУВ

Першим єврейським періодичним виданням російською мовою став тижневик «Рассвет», що друкувався в Одесі з травня 1860 р. Його редактором-видавцем був письменник О. Рабинович. Метою «Рассвета» було не тільки поширення освіти і російської мови в єврейських масах, але і боротьба з наклепами і нападками на єврейський народ. Поряд з публіцистикою, біржовою хронікою, оглядами зарубіжної єврейської журналістики, історичними та іншими науковими статтями в «Рассвете» друкувалися і художні твори. Серед авторів: письменик Л. Леванда, професор Рішельєвського ліцею А. Георгіївський (вів рубрику «Огляд іноземної єврейської журналістики»), І. Чацький, лікар і громадський діяч Е. Соловейчик, юрист і історик Г. Барац, юрист А. Пассовер, іноземним кореспондентом був відомий єврейський історик І. М. Йост. З самого початку видання «Рассвета» зіткнулося зі значними труднощами. З одного боку, їх чинила цензура, з іншого – " матеріальне становище журналу було жалюгідним через байдужість меценатів, невдоволення ортодоксальних кіл викриттями негативних сторін єврейського життя, а також через байдужість більшості єврейського населення до російської мови. Тижневик існував всього один рік (до травня 1861 р.).

Другим російсько-єврейським виданням став щотижневик «Приложение к «Гакармелю», який був додатком до журналу «Гакармель», що виходив на івриті Вільно з червня 1860 р. Засновник журналу та його видавець-редактор – видатний історик, філолог, перекладач, громадський діяч С. Фін. Щотижневик мав інформаційний характер, розглядав питання культурного життя євреїв, просвітницької діяльності та політики Товариства для поширення освіти між євреями в Росії (ОПЕ), висвітлював громадські питання більш ліберально, ніж вони висвітлювалися в івритському «Гакармелі». Матеріальні труднощі заважали щотижневику виходити регулярно. З 1865 р. щотижневик змінює назву на «Гакармель», який друкується до 1869 р.

Відразу ж після припинення видання «Рассвета» замість нього став виходити тижневик «Сион» (травень 1861р.–квітень 1862 р.) під

редакцією Е. Соловейчика і Л. Пінскера (до №22), потім – Е. Соловейчика і Н. Бернштейна. Продовжуючи традицію «Рассвета», видання ставило за мету «пом'якшення суворого про євреїв судження». Під тиском цензури тижневик поступово набув не публіцистичного, а просвітницького характеру, проте це не врятувало видання від нападок цензури і переслідувань поліції, і редакція змушена була припинити видання журналу вже через рік. Лінію «Сиона» продовжив з 1869 р. тижневик «День» (редактор С. Орнштейн та І. Оршанський). Спочатку видання було офіційним органом Комітету Одеського відділення Товариства просвіти, але після виходу з редакції Е. Соловейчика і П. Левінсона «День» став незалежним виданням. Оголосивши себе «органом російських євреїв», журнал прагнув продовжити традиції «Рассвета» і «Сиона». Основна спрямованість – культурна і мовна асиміляції євреїв, боротьба за розширення громадянських і юридичних прав. У роботі тижневика брали участь Л. Леванда, П. Левенсон, Е. Соловейчик, М. Моргуліс. Після антиєврейських заворушень в Одесі в березні 1871 р. газета перестала виходити.

З 1871 р. російсько-єврейська періодика починає друкуватися в Петербурзі. «Вестник русских евреев» – перше російсько-єврейське періодичне видання, що вийшло в Петербурзі. Видавці-редактори А. І. Цедербаум та А.-І. М. Гольденблюм. Відображаючи різні сторони єврейського життя, газета, водночас, не мала певного напряму. Видання протягом перших трьох років було регулярним, виходило щотижня, а з 1874 р. до 1879 р. щорічно тільки по одному номеру для підтримки права на видання. Згодом цим правом скористалася редакційна колегія, до складу якої входили Н. Віленкін, М. Варшавський, Я. Розенфельд, С. Венгеров, П. Левенсон, М. Кулішер, Г. Богров, І. Оршанський, Г. Ітельсон, від імені А . Цедербаума та А. Гольденблюма отримали дозвіл на перейменування «Вестника русских евреев» в «Рассвет» (1879–1884).

«Еврейская библиотека» – щорічний історико-літературний збірник, який виходив у С.-Петербурзі під редакцією А. Є. Ландау. Перші вісім томів вийшли в період 1871–1880 рр. (з перервами в 1876 і 1877 рр.), дев'ятий том вийшов у 1901 р., а десятий – у 1903 р. А. Ландау залучив до свого видання кращих російсько-єврейських письменників, істориків і перекладачів того часу: Л. Леванду, Л. Гордона, Г. Богрова, М. Абрамовича, В. Нікітіна, М . Кулішера, С. Бершадського, М. Моргуліса, І. Оршанського та ін. Щорічник «Еврейская библиотека» залишався єдиним представником російсько-єврейської преси впродовж шести років (з 1874 до 1879). У кінці 1870-х років основним мотивом, який спонукав єврейські громадські кола до відновлення російсько-єврейської журналістики, стала ідея емансипації

та необхідності відстоювати своє громадянське рівноправ'я. У Петербурзі виходили тижневики «Русский еврей» (1879–84), «Рассвет» (1879–83) і щомісячний журнал «Еврейское обозрение» (1884). А. Е. Ландау вирішив перетворити історико-літературний збірник «Еврейская библиотека» на щомісячний журнал «Восход» , який сам редагував та друкував в своїй друкарні. Гасло журналу: «прогресс внутри и вне еврейства», характерна ідея поміркованої асиміляції та боротьба за єврейську рівноправність всередині Росії. На сторінках журналу обговорювалися нагальні проблеми національного життя та культури: історія євреїв в цілому та, зокрема, в Росії, розвиток літератури та її сучасний стан. Докладно розглядалась історія та практика російського законодавства у відношенні до євреїв. На сторінках журналу виступали майже всі відомі письменники та поети кінця XIX – початку XX ст.: Бен-Амі, С. Фрут, Шолом-Алейхем, Менделе Мойхер-Сфорім, В. Жаботинський, С. Ярошевський, Л. Леванда, Г. Богров, Х. Бялік, М. Рівесман, Н. Пружанський. Д. Фейзман. До початку 1885 р. «Восход» стає єдиним єврейським журналом на російській мові, але в березні 1891 р. його призупиняють на 6 місяців за забороною цензури. З січня 1899 р. редактором журналу стає С.О. Грузенберг. В червні 1899 р. журнал купує М.Г. Сиркін. Назва змінюється на «Книжки Восхода» (1899–1906), програма, термін виходу в світ та передплатна ціна не змінюється. Журнал мав щотижневий додаток – «Недельная хроника Восхода», виходило 52 номери на рік, з 1898 р. перейменован на «Хронику Восхода», з 1899 р. (№6) газета змінює назву на «Восход». Газета виходила з 1882 р. до 1906 р.

Вагоме місце у виданні російсько-єврейської періодики цього періоду займає тижневик «Будущность» (1899–1904), заснований в 1899 р. лікарем і вченим С.О. Грузенбергом , як незалежний орган російських євреїв. Тижневик широко надавав свої сторінки російським сіоністам, які не мали тоді свого органу. У тижневика «Будущность» був щорічний додаток «Научно-литературный сборник «Будущности» (1900–1904) в якому друкувалися наукові статті, присвячені переважно давній та новій історії євреїв, літературні та художні твори. Серед авторів- Л. Кацнельсон, Д. Хвольсон, С. Лівшиць, М. Крейнін, С. Фруг, Менделе-Мойхер-Сфорім, Шолом-Алейхем, С. Бейлін, И. Перец, Х. Зингер, Ю. Гесен, М. Сиркін та ін.

У 1902–1903 рр. виходив щомісячник «Еврейская семейная библиотека» (СПб., редактор М. Рибкін). Журнал друкував вітчизняну та перекладну белетристику, присвячену єврейському життю. У 1904 р. журнал змінює назву на «Еврейская жизнь» (1904–1907рр.) і до своєї художньо-літературної спрямованості додає і громадську. У журналі розглядаються питання з теорії та практики сіонізму і палестинської колонізації, з економіки, еміграції, націоналізму і територіалізму. Разом з

журналом виходили щотижневики «Хроника еврейской жизни» (1905–1906); «Еврейский народ» (1906) ; «Разсвет» (1907).

Завдяки громалському підйому в 1905–1906 рр. число російсько-єврейських видань досягло до середини 1906 р. рекордної для Росії цифри – 17 назв. Насамперед це були партійні органи, в тому числі сіоністські: тижневик «Еврейская мысль» (Одеса, 1906–1907, ред. М. Шварцман), журнал «Молода Иудея» (Ялта, 1906, Ред. : А. Я. Гофшнейдер-Левентон), Еврейский голос» (Білосток, потім Одеса, 1906–1907, ред.-изд. Л. Паперин) і «Еврейский народ» (СПб., 1906, ред.-изд. А. Зайденман) Органом Єврейської народної групи (СПб., 1907, ред.-изд. Д. А. Левин) був тижневик «Свобода и равенство», органом територіалістов – щотижневий журнал «Русский еврей» (Одеса, 1906, ред. Ф. Зельдіс).

Список використаних джерел

1. Вальдман Б. Русско-еврейская журналистика (1860–1914): литература и литературная критика /Центр изучения иудаики Латвийского университета. – Рига, 2008. – С. 32-38

2. Иваск У.Г. Еврейская периодическая печать в России: Материалы для истории еврейской журналистики. –Таллин, 1935. – С. 31-55

3. Кельнер В. Адольф Ландау"издатель, редактор, публицист (Из истории русско-еврейского издательского дела второй половины XIX в.) // Вестник еврейского университета. – № 2. – М.-Иерусалим: Мосты культуры, 1999. – С. 238-269

4. Литература о евреях на русском языке 1890–1947: Книги, брошюры, оттиски статей: Библиогр. указ. / Сост. В.Е. Кельнер, Д.А. Эльяшевич; Петербург. Евр. ун-т, Рос. нац. б-ка. – СПб. : Гуманит. Агенство "Академический проект", 1995. – С. 537-572

УДК 001.32(477)"1956-1960":001.83(100):930.25
Індиченко Г. В.,
завідділу НБУВ, канд. іст. наук

ВИКОРИСТАННЯ ДОКУМЕНТІВ АРХІВУ ПРЕЗИДІЇ НАН УКРАЇНИ В ІСТОРИЧНІЙ РЕКОНСТРУКЦІЇ МІЖНАРОДНОГО НАУКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА НАН УКРАЇНИ (1956–1960)

Національна академія наук України має власну багаторічну унікальну історію, яка тісно пов'язана зі становленням та розвитком української науки. Саме цим і зумовлюється стійкий дослідницький інтерес до вивчення історії провідної наукової організації України. У цьому контексті архівні документи дають можливість виявити маловідомі або і зовсім невідомі сторінки історії НАН України та комплексно відтворити її історію у різні хронологічні періоди. Зокрема, це стосується історичної реконструкції аспектів міжнародної наукової діяльності НАН України. Здійснити подібну реконструкцію можливо лише шляхом залучення широкого кола архівних документів, які відклалися в архівах України.

Архів Президії НАН України містить велику кількість документів, пов'язаних з міжнародною науковою діяльністю Академії наук. Найбільш інформативні документи з цього питання сформовано в архівні справи, що віднесені до опису «Відділ наукових зв'язків з зарубіжними організаціями». За хронологічний період 1956–1960 рр. за цим описом представлено 129 справ.

Найбільш систематизована інформація з питань міжнародної наукової співпраці міститься у щорічних звітах, довідках та відомостях АН УРСР про міжнародні наукові зв'язки (спр. 3, арк. 1–23; арк. 140–143), (спр. 27, арк. 1–16), (спр. 103, арк. 1–17), (спр. 135, арк. 25–41). Документи цього масиву містять статистичні дані про кількість делегацій, які відвідували науково-дослідні установи АН УРСР, участь українських вчених у наукових заходах за кордоном та іноземних колег у конгресах, симпозіумах та конференціях, що були організовані АН УРСР. Також висвітлена співпраця з країнами Центрально-Східної та Західної Європи, подані відомості про закордонні наукові відрядження українських учених, обмін науково-технічною інформацією та міжнародний книгообмін. Саме з масиву цього блоку документів можна зробити висновок про динамічний розвиток міжнародного наукового співробітництва АН УРСР, адже якщо у 1956 р. в АН УРСР побувало 70 делегацій та окремих вчених, то в 1960 р. установи Академії прийняли вже 723 зарубіжних учених. Питання розвитку

міжнародного книгообміну перебувало під пильною увагою Президії АН УРСР. Державна публічна бібліотека (далі ДПБ) УРСР постійно надсилала довідки до вищого керівного органу Академії наук. Так, довідка від 4 квітня 1957 р. «Про культурні зв'язки Академії наук УРСР з країнами Європи і США в галузі міжнародного книгообміну і виписки іноземної літератури» (спр. 19, арк. 2–74) містить детальну інформацію з цього питання, яка систематизована у вигляді окремих інформаційних блоків: стан міжнародного книгообміну АН УРСР у 1956 р. та в 1-му кварталі 1957 р. (загальні дані); стан міжнародного книгообміну з окремими країнами в 1956 р. і в 1-му кварталі 1957 р.; книгообмін з окремими науковими організаціями і бібліотеками різних країн; список іноземних установ, які нерегулярно висилають АН УРСР свої видання; відомості про кількість пропозицій із встановлення книгообміну, надісланих ДПБ у 1956 р. науковим установам і бібліотекам різних країн, і отримані від них відповіді; передплата на іноземну періодику; передплата на іноземні книги; виписка іноземних технічних каталогів.

Характеристика напрямів співпраці з зарубіжними установами, дані міжнародного книгообміну дозволяють дійти висновку про те, що особливо плідні творчі стосунки зав'язалися з ученими Чехословаччини, Польщі, Болгарії, Китаю, Румунії, Угорщини та Німецької Демократичної Республіки. Водночас розвивалися наукові зв'язки з ученими США, Англії, Франції, Італії, Австрії, Канади, Федеративної Республіки Німеччини, Індії.

Більш деталізована інформація представлена листуванням АН УРСР з вищими органами влади УРСР та СРСР, АН СРСР, Українським товариством культурного зв'язку з закордоном (далі – УТКЗ), академіями наук зарубіжних країн (спр. 19, спр. 37, спр. 38, спр. 39, спр. 136, спр. 137, спр. 138, спр. 139, спр. 140, спр. 141). Спектр питань, за якими здійснювалося листування, досить широкий – організація закордонних відряджень, обмін науковою інформацією, прийом іноземних делегацій та окремих учених, організація за участю АН УРСР міжнародних наукових заходів. Особливий інтерес становлять пропозиції Президії АН УРСР, спрямовані на інтенсифікацію наукових зв'язків Академії з іноземними партнерами. Аналізуючи перспективи розвитку міжнародних відносин АН УРСР, головний учений секретар Президії АН УРСР академік О. Н. Щербань у своїй доповідній записці до голови правління УТКЗ К. З. Литвина від 17 січня 1957 р. зазначав про необхідність об'єднання українських та іноземних учених у вирішенні великих наукових проблем (спр. 28, арк. 30). Зокрема, така співпраця могла б здійснюватися у рамках розроблення низки наукових проблем, участі у спільних наукових сесіях, конференціях та нарадах, організації наукових експедицій, розширення практики

публікації спільних наукових статей, збірок та монографій. Серед інших заходів – збільшення чисельності закордонних наукових відряджень українських учених та залучення до аспірантури АН УРСР молодих науковців зарубіжних країн. Академія наук неодноразово обґрунтовувала свою позицію щодо спрощення системи узгодження з директивними республіканськими органами плану прийому в АН УРСР зарубіжних науковців та виїзду українських вчених у закордонні наукові відрядження.

Листування Президії АН УРСР з науково-дослідними установами, представлене доповідними записками, інформаціями, повідомленнями, планами відряджень за кордон, короткими звітами про перебування в академічних установах іноземних делегацій та окремих учених, відображає конкретні заходи в рамках співпраці з іноземними науково-дослідними організаціями, участь у міжнародних наукових заходах, наданні методичної та практичної допомоги іноземним академіям наук.

Викликають інтерес документи, які висвітлюють участь українських вчених в окремих проектах – укладанні «Австрійського біографічного словника» (спр. 15), проведенні XII сесії Європейської економічної комісії ООН (спр. 19), міжнародних виставках та ярмарках (спр. 31, спр. 46), виготовленні та передачі продукції на експорт, обміні технічною документацією з іноземними країнами (спр. 50, спр. 51, спр. 82, спр. 83).

Окрему інформаційну цінність становлять протоколи засідань Президії АН УРСР, в яких відображено науково-організаційну діяльність найвищого керівного органу Академії у питанні розвитку міжнародного наукового співробітництва. Сформовані в архівні справи протоколи засідань Президії АН УРСР та матеріали до них віднесені до опису «Секретаріат». Факт прийняття постанови від 9 квітня 1957 р. про створення Сектору наукових зв`язків АН УРСР із зарубіжними організаціями вказує на зростання обсягів міжнародного наукового співробітництва, що вимагало створення окремого структурного підрозділу в апараті Президії АН УРСР. Матеріали до протоколів засідань Президії АН УРСР, представлені доповідними записками, листуванням та інформаціями, дають змогу деталізовано вивчити форми та напрями міжнародного співробітництва.

Стенограми засідань Президії АН УРСР відображають достовірну інформацію щодо процесу обговорення тих чи інших питань та прийняття кінцевих рішень з питань міжнародного наукового співробітництва. Стенограми засідань Президії АН УРСР також містять інформацію про відвідування іноземних наукових установ провідними вченими Академії наук. За результатами заслуховування повідомлень визначних вчених про результати наукових відряджень за кордон Президія АН УРСР приймала

постанови, якими визначалися напрями співпраці українських академічних установ з зарубіжними науковими організаціями. Наприклад, заслухавши інформацію академіка В. М. Корецького про його відрядження у складі делегації АН СРСР до Румунії (спр. 768, арк. 310–311, 336–336зв, 337–343) та розглянувши пропозиції Сектору держави і права АН УРСР про можливі напрями спільної роботи з науковими установами та вищими навчальними закладами Румунії, Президія АН УРСР прийняла постанову від 9 серпня 1957 р., якою рекомендувала Сектору держави і права АН УРСР налагодити обмін літературою з науковими установами цієї країни, організувати взаємне рецензування наукових праць з юридичної проблематики, схвалити пропозиції сектору про публікацію у румунському журналі «Justitia nuova» наукових статей співробітників сектору з проблем кодифікації наукового права, просити академіка В. М. Корецького опублікувати свої враження від поїздки у «Віснику Академії наук УРСР» (спр. 749, арк. 216).

У полі зору керівного органу Академії наук перебували також питання участі науково-дослідних установ у рамках міжнародних заходів, зокрема Міжнародного геофізичного року, міжнародних конференцій, розширення міжнародного книгообміну. Особлива увага спрямовувалася на вивчення результатів наукових відряджень та впровадження досвіду іноземних наукових організацій в установах АН УРСР та промисловості.

Отже, документальні ресурси Архіву Президії НАН України є вагомою джерелознавчою базою для здійснення історичної реконструкції міжнародної наукової співпраці Академії наук упродовж 1956–1960 рр. Потужний інформаційний потенціал Архіву Президії НАН України, доповнений документами з архівних підрозділів установ НАН України, Інституту архівознавства НБУВ, центральних архівних установ України (ЦДАВО України та ЦДАГО України), а також опублікованими джерелами з міжнародного наукового співробітництва, що містяться у «Віснику Академії наук УРСР», дає можливість комплексно реконструювати міжнародне наукове співробітництво НАН України в історичній ретроспективі.

УДК 027.021(477-25):930.25:024
Кіржаєва І. Г.,
пров. редактор НБУВ
Піддубний О.П.,
пров. редактор. НБУВ

ВИКОРИСТАННЯ АРХІВНИХ ФОНДІВ ІНСТИТУТУ АРХІВОЗНАВСТВА НБУВ: ТЕМАТИКА ДОСЛІДЖЕНЬ ТА СКЛАД КОРИСТУВАЧІВ (1991–2014)

Мета цієї публікації – проаналізувати роботу читального залу Інституту архівознавства за період незалежності України (1991–2014) з погляду на тематику досліджень, спектр використання фондів, контингент користувачів та ін. Джерельною базою дослідження стали особові справи користувачів, відомості з яких були узагальнені.

Зазначимо, що робота науковців Інституту архівознавства, які насамперед є користувачами архіву Національної академії наук України, не враховувалась.

Найбільш активною категорією дослідників (трохи не 40%), що працювали з архівними документами нашого Інституту, були доктори, кандидати наук та аспіранти з 34 установ мережі Національної академії наук України. З них 32 розташовані у Києві і 2 – у Львові. Майже половина академічних користувачів – науковці і аспіранти з Інституту історії України, Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва, Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного, Національного науково-природничого музею.

Вищі навчальні заклади представлено наймолодшим контингентом дослідників України, які склали мало не 30% від усіх користувачів. Переважно це аспіранти і здобувачі кандидатського ступеня; решта – докторанти, викладачі і студенти. «Географія» вишів вельми розлога: Вінниця, Дніпропетровськ, Донецьк, Дрогобич, Ірпінь (Київської області), Кам'янець-Подільський, Кіровоград, Київ, Луганськ, Луцьк, Львів, Мелітополь, Миколаїв, Ніжин, Одеса, Острог (Рівненської області), Переяслав-Хмельницький, Сімферополь, Харків, Херсон, Хмельницький, Чернігів, Черкаси.

До академічних архівних джерел зверталися також і дослідники з інших установ (до 20% від загальної кількості користувачів). У цій категорії переважають дослідники-аспіранти з Української академії аграрних наук.

Серед інших -- колеги-архівісти та бібліотекарі, телевізійники, журналісти, вчителі, музейні працівники та ін.

Окрема група – індивідуальні дослідники (до 7%). Цікаво, що мало не половина відвідувачів є родичами видатних науковців, документи яких зберігаються в архіві. Нащадки вивчали свій родовід, деякі з них мали на меті написати і опублікувати статтю або книгу.

З 1991 р. до Інституту архівознавства звертаються також науковці з Росії, Великобританії, Німеччини, Сполучених Штатів Америки.

Є й така категорія користувачів, в особових справах яких залишилися тільки листи-клопотання від установи з зазначенням планової теми і ніяких слідів дослідницької роботи. Припускаємо, що в окремих випадках у фондах просто не виявилося необхідних джерел для розробки конкретних тем.

Багатство нашого архіву складають персональні фонди наукової еліти України. Інтенсивність їхнього використання зростає у роки ювілейних дат. Особливий інтерес привертають документи академіків першого складу УАН, як, наприклад, ботаніка О. В. Фоміна, біолога М. Ф. Кащенка, економіста М. В. Птухи.

При дослідженні історичної науки найчастіше звертаються до фондів К. Г. Гуслистого, М. Н. Петровського, І. О. Гуржія; представники природознавчих наук – до фондів зоологів І. Г. Підоплічка та О. М. Нікольського, ботаніків М. Г. Холодного та А. М. Окснера, фізіолога рослин, агрохіміка та грунтознавця П. А. Власюка, вченого у галузі лісництва та грунтознавства П. С. Погребняка; дослідники з точних наук – до фондів геохіміка Є. С. Буксера, фізика Й. Й. Косоногова, фізико-хіміка О. І. Бродського; з галузі мостобудування і електрозварювання – до фонду Є. О. Патона; з медичної галузі – до фонду М. М. Амосова; серед правознавців вельми популярний фонд В. М. Корецького та ін.

До сьогодні посилений інтерес викликає фонд 257 «Колекція документів вчених України, репресованих у 30–40-х та 50-х рр. XX ст.». Порівняно з іншими фондами до нього звернулася рекордна кількість дослідників – мало не 9%.

В Інституті архівознавства, крім особових фондів, зберігаються документи окремих наукових установ (насамперед ліквідованих і частково діючих). З них найбільше зацікавлення викликають ф. 258 «Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена АН УРСР», ф. 360 «Об'єднаний інститут економіки НАН України» та ф. 261 «Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН України».

Щодо тематики досліджень користувачів архівних фондів ІА НБУВ, то її можна узагальнити за такими основними напрямками:

1. *Біографія та наукова діяльність вчених.* У цьому напрямку працювали і наші найшановніші користувачі. Так, академік О. С. Онищенко досліджував діяльність історика Б. М. Бабія та вченого у галузі правознавства В. М. Корецького; академік К. М. Ситник - вивчав документи ботаніка М. Г. Холодного, член-кореспондент В. Ф. Губарев – ученого в галузі технічної кібернетики О. І. Кухтенка.

2. *Історія НАН України та окремих установ.* Дослідники працювали над літописами Інституту теоретичної фізики ім. М. М. Боголюбова, Інституту хімії високомолекулярних сполук, Інституту українознавства ім. І. П. Крип'якевича, Зоологічного музею, Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка та ін.

3. *Становлення та історія окремих наукових напрямків як в національному, так і в регіональному масштабах.* Ось деякі з тем досліджень – «Українська історична думка в 1920–30-х рр.», «Розвиток литуаністики в Україні», «Розвиток природознавства на Україні у XIX–XX ст.», «Розвиток фізіології в Україні в контексті «Павловської сесії», «Розвиток досліджень із загальної теорії відносності та космології в Україні», «Академічне українознавство в західних областях України (1939–2005)», «Демографічні втрати України в XX ст.», «Історія сходознавства в Україні», «Фарфор-фаянс і промислова кераміка України кінця XVIII – початку XXI ст.» та ін.

4. *Історія вишів, факультетів та кафедр.* Майже в кожному випадку цю тематику розробляли крізь призму персоналій: «Ректори Київського університету», «Декани геологічного факультету Київського національного університету ім. Т. Г. Шевченка», «Історія становлення і розвитку біологічних досліджень в Одеському (Новоросійському) університеті», «Розвиток історичної науки в Кам'янець-Подільському національному університеті ім. І. Огієнка у 1918–1930: етапи та особливості», «До 80-річчя Полтавського сільськогосподарського інституту», «Діяльність Ніжинської науково-дослідної кафедри історії культури і мови (1922–1930)» та ін.

5. *Історія буття і культури окремих національностей в Україні.* Як приклад, можна навести: «Єврейські наукові заклади в СРСР (1917–1952)», «Мусульмани та юдеї Києва XIX – початку XX ст.», «Правова культура євреїв України (1905–1932)».

6. *Продовження наукових досліджень учнями видатних вчених.* Так, з фондом І. Г. Підоплічка працювала його учениця із Зоологічного музею для подальшого вивчення пізньопалеолітичної Межиріцької стоянки. За документами А. М. Окснера звертався співробітник Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного, щоб завершити

рукопис академіка «Флора лишайников Украины», результатом стало видання книги.

7. Підготовка та вдосконалення музейних експозицій

Дослідницька робота з архівними документами Інституту архівознавства сприяла створенню меморіального комплексу академіка В. М. Корецького в Інституті держави і права, виставки про відомих травознавців в Інституті ботаніки ім. М. Г. Холодного, експозицій до 200-ліття Зоологічного музею та Музею історії Ботанічного саду, деяких шкільних музеїв та ін.

Перші результати аналізу роботи читального залу Інституту архівознавства НБУВ показують, що певна кількість архівних документів ще недостатньо введена в науковий обіг. Але останнім часом спостерігаємо зростання інтересу користувачів до документів нашого архіву. Цьому сприяє оприлюднення інформації про документний склад фондів Інституту на сторінці ІА веб-порталу НБУВ у розділі «Інформаційні ресурси», а також наявне представлення архівних документів у вигляді електронних виставок. На жаль, дані опубліковано ще не на всі фонди. І тому сподіваємося, що повідомлення про наявність «архівної цілини» зацікавить і стимулює як науковців нашої установи, так і інших користувачів. А кінцевий результат, маємо надію, збагатить українську науку змістовними публікаціями, що ґрунтуються на документальних першоджерелах.

УДК 027.021(477-25):050(477)"1917-1920":087.5

Клименко І. В.,
наук. співроб. НБУВ, канд. іст. наук.

МАТЕРІАЛИ ДО ІСТОРІЇ ДИТЯЧИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ «ВОЛОШКИ», «БАРВІНОК», «ВЕСНЯНІ ХВИЛІ» В 1917–1920-ті рр. (З ФОНДІВ ІР НБУВ)

Питання історії створення і виходу у світ періодичних видань для дітей в 1917–1920-ті рр. досить цікава і маловивчена. Слід відзначити, що заборона на друковане українське слово та відсутність національної школи в дореволюційні часи й брак дитячої книжки під час революції викликали повне занедбання освіти, виховання і культурного розвитку дітей. Проте в цей період, незважаючи на складні політичні та економічні умови, видавництва і товариства намагалися друкувати дитячу літературу, створювати журнали для дітей. Тому актуальним стає дослідження архівних

фондів відомих діячів культури та мистецтва, які брали активну участь у редагуванні та виданні періодичних дитячих видань.

У фондах ІР НБУВ зберігається особовий архівний фонд письменниці Н. Д. Романович-Ткаченко. Серед документів архіву є матеріали, які стосуються історії видання дитячих періодичних видань та розкривають активну участь письменниці в справі видання журналів для дітей. Одним з таких є ілюстрований двотижневий часопис для дітей «Волошки», що був органом однойменного видавництва, яке друкувало дитячу літературу. За редагуванням Н. Д. Романович-Ткаченко він виходив у 1917 р. лише з жовтня по листопад раз на місяць. Передплата часопису «Волошок» становила 4 крб. 50 коп. на рік. Журнал публікував українські народні казки, поезії П. Тичини, О. Олеся, М. Жука, П. Стаха (С. Черкасенка), віршовані загадки М. Загірньої (М. Грінченко), оповідання на історичні та побутові теми, статті культурно-освітнього змісту, переклади казок.

Створене у 1919 р. Всеукраїнське видавництво, на чолі якого стояв І. Г. Клочко (літературний псевдонім І. Ливень), об'єднало всі окремі видавництва і продовжило працю, пов'язану з друком дитячих книжок і журналів українською мовою. Надаючи величезне значення дитячій книжці, друкованому слову у справі виховання і освіти дітей, редакційний відділ Всеукраїнського видавництва визнав своїм обов'язком розпочати видавати дитячу літературу і насамперед таких журналів для дітей та юнацтва, як «Барвінок» та «Весняні хвилі». У кінці липня 1919 р. видавництво оголошує про запланований на кінець місяця випуск першого числа ілюстрованого двотижневика для дітей на українській мові «Барвінок», а з початку серпня – першого числа місячника для юнацтва «Весняні хвилі». Приступаючи до видання зазначених журналів, редакція відразу ж визначила мету – заповнити ними повну відсутність дитячих книжок і журналів як в книгозбірнях, так і на книжковому ринку України. Розуміючи всі труднощі на шляху здійснення таких завдань, не маючи перед собою ні методичних, ні дидактичних напрацювань у цьому напрямку, редакція зверталася за порадою до компетентних фахівців, заздалегідь дякуючи їм за допомогу в цій справі.

Відповідальним редактором видань Всеукраїнське видавництво призначило І. Г. Клочка. Про свою участь у журналі заявили письменники Г. Журба, Н. Романович-Ткаченко, П. Тичина, Л. Яновська, Л. Чикаленко, Дніпрова Чайка, М. Жук. За ілюстративне оформлення журналів мали відповідати Г. Нарбут, І. Падалка, Т. Бойчук. Редакція видань на засіданні визначила заголовки, розміри видань (формат), склад першого числа, загальну програму журналів, коло авторів. Були розроблені плани діяльності та структура видань. Журнали мали містити такі рубрики:

1) поезії; 2) оповідання, казка, легенда, байка, п'єса; 3) природознавчі оповідання і нариси; 4) життєписи видатних людей; 5) нові винаходи та відкриття науки; 6) нариси з соціології; 7) бібліографія; 8) відділ мистецтва; 9) шаради, загадки, ребуси, сміховина; 10) листування. Редакція закликала до співпраці всіх авторів, що переймалися проблемою освіти, виховання та культурного розвитку дітей. Вона зверталася до своїх маленьких читачів з пропозицією надсилати їй листи з оцінкою прочитаних книжок та пропонувала видавництвам, що друкували дитячу літературу, інформувати про свої видавничі плани.

На жаль, розпочата робота по виданню цих журналів була припинена. Друга спроба видати ці дитячі журнали була в 1920 р. Редакційно-видавнича секція підвідділу «Книга» звернулася в офіційному листі до Губнаросвіти з проханням відновити працю випуску журналів «Барвінок» та «Весняні хвилі». Зокрема, затвердити місячники в планах Редакційно-видавничої секції підвідділу «Книга», штатний розклад часописів (редактор, член колегії, секретар) та паперовий кошторис (кожне число – 3 аркуші, на місяць – 6 аркушів, кількість примірників – 5000).

Журнали мали бути ілюстровані й виходити один раз на місяць. Незмінною лишилася мета видань – залучати дітей та юнацтво до праці, самодіяльності, творчості. Відбулися зміни в назвах окремих структурних рубрик журналів: 1) поезії і твори красного письменства; 2) нариси з соціології, історії людської культури і економіки; 3) історичні оповідання і нариси; 4) природознавчі оповідання і нариси; 5) життєписи борців за визволення людства; 6) життєписи поетів, письменників, вчених та артистів; 7) розвідки з поля мистецтва; 8) загадки, ребуси, шаради; 9) листування.

Отже, дослідження матеріалів дитячих періодичних видань 1917–1920-их рр., висвітлюють відомості про перші спроби започаткувань видання дитячої української преси в умовах громадянської війни з постійними змінами влади та відсутністю коштів на друкування. «Волошки» вийшли лише у 4-х номерах, а журнали «Барвінок» та «Весняні хвилі», незважаючи на ретельно проведену підготовчу працю, так і не вийшли в світ. Тому архівні документи з історії видань «Волошки», «Барвінок», «Весняні хвилі» є цінним джерелом для вивчення історії редакційно-видавничої справи 1917–1920 рр. в Україні.

УДК 001.32(477)"1950-1960":655.4/5
Коваленко С. М.,
мол. наук. співроб. НБУВ
Бондарчук Я. О.,
наук. співроб. НБУВ, канд. іст. наук.

РОЗВИТОК ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ В 1956–1960 рр.

З перших днів заснування Української академії наук постало питання про поширення наукових знань у суспільстві. У цій справі надзвичайно важливу роль відігравала видавнича діяльність Академії. Історії НАН України присвячено значну кількість наукових праць. До висвітлення історії видавничої діяльності від УАН до НАН України дотично зверталися у своїх дослідженнях такі науковці: Т. В. Варава, М. М. Варшавцева, Т. В. Вересовська, В. Г. Врублевський, В. В. Матусевич, Ю. Н. Неміш, Т. П. Папакіна, М. Б. Парахіна, С. В. Старовойт, Л. М. Яременко та Я. С. Яцків. Історіографічний аналіз наукових робіт цих учених доводить, що окремого комплексного дослідження розвитку видавничої діяльності Академії у період з 1956–1960 рр., яке б висвітлювало усі аспекти: науково-організаційний, редакційний, стану поліграфічної бази, не проводилося.

Керівництво всією видавничою діяльністю Академії здійснювала Редакційно-видавнича рада (далі – РВР), а саме: розглядала та затверджувала на підставі подання бюро відділів та академічних установ видавничі плани, здійснювала загальний контроль за видавничою діяльністю установ і наглядала за вчасним виконанням Видавництвом АН УРСР планів випуску видань, проводила вибіркове обговорення рукописів, перевіряла якість їхнього рецензування, розглядала та затверджувала до друку праці, що видавалися від імені Загальних зборів та Президії АН УРСР, ухвалювала плани і склад редакційних колегій, перевіряла роботу всіх редакцій академічних видань, координувала діяльність видавництва відповідно до рішень Загальних зборів та Президії АН УРСР, затверджувала постанови, положення та інструкції, обов'язкові для всіх академічних видань, здійснювала арбітраж стосовно виплат авторського гонорару. Очолювали РВР відомі вчені-академіки: упродовж 1956–1957 рр. – Президент АН УРСР О. В. Палладін, у 1957–1960 рр. – віце-президент АН УРСР М. В. Гулий. До її складу входило двадцять членів, зокрема дванадцять академіків і п'ять членів-кореспондентів. Для упорядкування роботи редколегій журналів Академії та визначення їхніх

прав та обов'язків у 1957 р. РВР розробила «Положення про журнали АН УРСР».

У 1956–1960 рр. до спектру видань АН УРСР, що були опубліковані як видавництвом Академії, так й іншими видавництвами, належать: періодичні видання, словники, наукові збірники праць, індивідуальні і колективні монографії, збірники документів, брошури, навчально-методичні посібники, інструктивні матеріали, науково-популярні видання. У зазначений період спостерігається загальне зростання кількості назв книжкових видань Академії. Так, у 1956 р. видано 274 назви наукових видань, у 1957 р. – 285, у 1958 р. – 404, у 1959 р. – 447 та у 1960 р. – 310. Динамічний розвиток обсягів публікаційної діяльності АН УРСР відбувався за рахунок зростання кількості переважно монографічних та періодичних видань. У досліджуваний період також значно зросла кількість наукових праць вчених АН УРСР, опублікованих іноземними мовами (китайською, німецькою, польською, англійською, чеською, французькою, латвійською, грузинською та ін.). Значна кількість праць співробітників АН УРСР виходила й в інших видавництвах: «Держлітвидав», «Держполітвидав», «Радянська школа», «Видавництво АН СРСР», «Видавництво КДУ ім. Т. Г. Шевченка» тощо.

Значним досягненням Академії у 1956–1960 рр. було видання фундаментальних праць з різних галузей знань: у галузі суспільних наук – «Історія Української РСР» (т. 2), «Історія української літератури» (т. 2), Т. Г. Шевченко «Повне зібрання творів в 10-ти томах» (т. 6), І. Г. Шовкопляс, С. М. Бібіков, В. М. Даниленко та ін. «Нариси стародавньої історії Української РСР», «Історія Києва» (т. 1–2), М. Х. Коцюбинська «Образне слово в літературному творі: питання теорії художніх тропів», В. П. Іванисенко «Поезія, людина, сучасність (особливості реалістичної типізації в ліриці)»; у галузі біологічних наук – надруковані праці із серії «Фауна України» (т. 1, вип. 1, т. 4, т. 7, т. 25, вип. 1); М. А. Воїнственський «Птахи степової смуги Європейської частини СРСР»; П. Г. Костюк «Мікроелектродна техніка», О. О. Богомолець «Вибрані праці в трьох томах» (т. 1–3), Д. К. Заболотний «Вибрані праці в двох томах» (т. 1–2), М. Г. Холодний «Вибрані праці в трьох томах» (т. 1–3); у галузі хімічних наук – Ю. К. Делімарський, О. В. Городиський «Електродні процеси та методи дослідження в полярографії», Л. А. Кульський «Хімія і технологія обробки води», П. П. Будников «Вибрані твори»; у галузі геологічних наук – М. П. Семененко, Н. І. Половко та ін. «Петрографія залізисто-кремнистих формацій Української РСР», К. Й. Новик, В. В. Пермяков та ін. «Історія геологічних досліджень кам'яновугільного басейну (1770–1917)»; у галузі технічних наук – М. М. Федоров «Вибрані праці в двох томах»,

Г. В. Самсонов та ін. «Бор: його з'єднання та сплави», С. М. Кожевников «Теорія механізмів і машин» (надруковано китайською мовою); у галузі фізико-математичних наук П. Ф. Фільчаков «Теорія фільтрації під гідротехнічними спорудами у двох томах», А. А. Смирнов «Теорія електроопору сплавів», М. П. Барабашов «Місяць» тощо.

Значною подією впродовж 1959–1960 рр. став випуск російсько-українських термінологічних словників: фізичного, хімічного, геологічного, гірничої справи, гідротехнічного, математичного та з машинознавства і машинобудування

Кількість журналів у 1956–1960 рр. зросла з 12 до 16 найменувань. У 1957 р. почали виходити три нові журнали: «Радянське літературознавство» та «Український історичний журнал» – 6 випусків на рік, «Народна творчість та етнографія» – 4 випуски на рік. У 1958 р. за пропозицією РВР Президія АН УРСР прийняла рішення про видання таких журналів: «Радянське право» та «Економіка радянської України».

У зв'язку зі значним зростанням наукових установ, напрямів досліджень, збільшенням кількості наукових співробітників Академії зросла кількість рукописів наукових праць, які подавалися до редколегій журналів. Для ліквідації великого розриву між термінами надходжень статей до редколегій і виходом їх з друку (наприклад, у портфелях редколегії «Українського ботанічного журналу» та «Мікробіологічного журналу» статті чекали черги на публікацію по 10–12 місяців) Президія АН УРСР прийняла рішення клопотатись до РМ УРСР про збільшення обсягу та періодичності виходу журналів. Таким чином, починаючи з 1 січня 1958 р. збільшено обсяг та періодичність таких журналів Академії: «Доповіді АН УРСР» з 8 до 10 друк. арк., періодичність з 6 до 12 номерів на рік; «Український фізичний журнал» з 8 до 12 друк. арк., періодичність з 4 до 6 номерів на рік; «Український біохімічний журнал» з 8 до 10 друк. арк., періодичність з 4 до 6 номерів на рік; «Геологічний журнал» з 6 до 10 друк. арк., періодичність з 4 до 6 номерів на рік; «Автоматична сварка» з 6 до 12 номерів на рік. Отже, якщо у 1957 р. Академія видавала 16 журналів загальною кількістю 84 випуски на рік, обсягом – 900 друк. арк., тиражем – 150 тис. примірників, то у 1960 р. загальна кількість випусків цих журналів зросла до 104 випусків на рік, обсяг – 1110 друк. арк., тираж – 184,5 тис. примірників.

На виконання постанови ЦК КПУ від 3 серпня 1959 р. Президія АН УРСР своєю постановою № 26 від 8 січня 1960 р. об'єднала журнали «Вісник АН УРСР» та «Доповіді АН УРСР». З 1 січня 1960 р. виходив один журнал «Доповіді АН УРСР» як друкований орган Президії АН УРСР, обсягом 12 др. арк. кожен номер, 12 випусків на рік. Основними завданнями

журналу було визначено публікацію коротких повідомлень про результати наукових досліджень українських вчених з усіх галузей науки.

Зазначимо, що поліграфічна база Академії надзвичайно мало забезпечувала її потреби, через що постало завдання у найкоротші терміни збільшити поліграфічні потужності. У її розпорядженні у 1956 р. були дві друкарні – у містах Київ та Львів. Обсяг їхньої продукції за післявоєнні роки зріс у 24 рази, причому значну кількість своєї наукової продукції Академія друкувала на поліграфічній базі Міністерства культури УРСР та видавництвах іншого підпорядкування. Щоб забезпечити виконання видавничого плану власними силами, Президія АН УРСР вживала заходів для збільшення потужності друкарні та посилення редакції Видавництва АН УРСР. Зокрема, з цією метою у 1957 р. було придбано 4 набірні машини (2 лінотипи і 2 монотипи), розширено на 130 м^2 площу друкарні у м. Києві; запроваджувались заходи для покращення технічного та художнього оформлення академічних видань. Станом на 1959 р. поліграфічну базу АН УРСР розширено за рахунок введення в експлуатацію філіалу Київської друкарні у Феофанії, де додатково було встановлено 3 лінотипи нових марок і 2 нові друкувальні машини. Загалом у 1959 р. АН УРСР закупила нове поліграфічне обладнання на суму 917 тис. крб.

Упродовж зазначеного періоду перед Академією також постала проблема розповсюдження наукових праць серед громадськості. Керівництво Академії постійно клопоталося перед директивними органами про відкриття книжкових кіосків у Харкові, Дніпропетровську, Сталіно, Одесі та Львові, прагнуло укласти договори на продаж книг через систему «Академкнига», організувати роботу громадських книгонош від книжкового магазину у м. Києві та книготоргівлю в усіх музеях України; спільно з Укркниготоргом та Укоопспілкою розробити план рекламних заходів для широкої популяризації видань АН УРСР серед наукових закладів та громадськості, але здійснити ці задуми не вдалося.

Отже, видавнича діяльність Академії у 1956–1960 рр. була спрямована на залучення до роботи редакційних колегій установ АН УРСР широкого кола вчених і фахівців, що дозволило пришвидшити видання наукових праць, покращити науковий рівень видань Академії та сприяло популяризації досягнень української науки і техніки, поширенню наукових знань як в СРСР, так і за кордоном.

УДК 026:72:004.65-028.46
Кучерява О. Ф.,
пров. бібліотекар Державної наукової
архітектурно-будівельної бібліотеки
імені В. Г. Заболотного, м. Київ

МЕТОДИЧНИЙ ФОНД НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ АРХІТЕКТУРИ І МІСТОБУДУВАННЯ (НДІТІАМ) – ОСНОВА ГАЛУЗЕВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Актуальність теми обумовлена тим, що на сьогодні існує проблема відповідальності перед майбутніми поколіннями за збереження світового та вітчизняного надбання. Дослідження історико-культурної спадщини українського народу є значним внеском до скарбниці світової культури.

Це повною мірою стосується і бібліотек як науково-інформаційних і просвітницьких центрів, основним завданням яких є поповнення, зберігання та надання можливості використання фондів.

У 2008 році на виконання наказу Мінрегіонбуду України № 313 «Про передачу методичного та бібліотечного фондів» з балансу Державного науково-дослідного інституту теорії та історії архітектури і містобудування (НДІТІАМ) на баланс Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені В. Г. Заболотного (ДНАББ і м. В. Г. Заболотного) було прийнято матеріали методичного та бібліотечного фондів, зокрема:

- книги у кількості 2607 од.;
- брошури – 168 од.;
- автореферати – 1095 од.;
- журнали – 3440 од.;
- база ілюстративних матеріалів, серед яких графічні матеріали – 9714 од., фотоматеріали – 4076 од.;
- науково-технічні звіти – 2695 од.;
- інформаційні картотеки фотонегативів та фотопозитивів на плівці і склі у загальній кількості 82 000 од.

Основною метою дослідження є вивчення, аналіз, склад, збереження унікального фонду НДІТІАМ та можливості використання його науковцями, спеціалістами будівельної галузі, архітекторами, істориками, культурологами тощо.

У представлених документах висвітлено актуальні питання архітектурно-будівельної науки і практики, містобудування, охорони

культурної спадщини України. За багато років працівники НДІТІАМ зібрали унікальну колекцію стародавніх креслень, гравюр та малюнків об'єктів архітектури та містобудування, що разом із колекцією фотографій та негативів стали основою методфонду інституту – безцінного джерела інформації про історію української архітектури.

З 2008 року і до сьогодні для роботи з одержаними матеріалами в ДНАББ ім. В. Г. Заболотного була створена спеціальна комісія. До оброблення матеріалів були залучені співробітники різних структурних підрозділів, пріоритетним завданням яких стало опрацювання переданого фонду (інвентаризація, систематизація та створення електронних баз даних).

Надзвичайно важливим на сьогодні є інформування про наукову значущість такого надбання, забезпечення максимально комфортного доступу користувачів до фонду НДІТІАМ завдяки створенню в ДНАББ ім. В. Г. Заболотного на базі інтегрованої системи автоматизації бібліотек «ІРБІС-64» електронних ресурсів: «База даних графічних документів», «База даних фотодокументів» та «База даних негативів», можливість отримати інформацію про фонд та замовити окремі документи через електронний каталог у віддаленому режимі.

Не менш важливим аспектом є використання документів фонду НДІТІАМ у процесі реалізації соціально-бібліотечного проекту «Історія малих міст України», у виставковій діяльності, під час проведення різних конференцій, семінарів, круглих столів, лекцій, що позитивно впливає на залучення широкого кола громадськості: науковців, фахівців-архітекторів, будівельників, студентів тощо. Ефективне використання інформації фонду НДІТІАМ сприяє створенню та удосконаленню науково-довідкового апарату на ці документи – довідників, путівників, бібліографічних покажчиків тощо.

УДК 001.32(477):001.83:061.2[621.38+654]"1947-1975"
Лук'янець О. А.,
наук. співроб. НБУВ, канд. істор. наук,

СПІВПРАЦЯ НАН УКРАЇНИ ТА УКРАЇНСЬКОГО РЕСПУБЛІКАНСЬКОГО ПРАВЛІННЯ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ТОВАРИСТВА РАДІОТЕХНІКИ, ЕЛЕКТРОНІКИ ТА ЗВ'ЯЗКУ ім. О. С. ПОПОВА (1947–1975 рр.): ДОКУМЕНТАЛЬНА СПАДЩИНА

Після Другої світової війни в Українській РСР починають активно розвиватися прикладні та фундаментальні дослідження у сфері радіофізики, радіотехніки, радіоелектроніки та суміжних наук. Основний внесок у розвиток цих досліджень зробила Академія наук Української РСР як вища наукова установа УРСР. У галузі популяризації досягнень українських вчених важливу роль відіграло Українське республіканське правління науково-технічного товариства радіотехніки, електроніки та зв'язку ім. О. С. Попова (далі – УРП НТТ РЕЗ ім. О. С. Попова).

Українське відділення наукового інженерно-технічного товариства радіотехніки та електрозв'язку ім. О. С. Попова (під такою назвою функціонувало в 1947–1968 рр.) розпочинає свою діяльність у 1947 р. Станом на 1 січня 1948 р. воно нараховувало 235 членів. До 1964 р. у всіх обласних центрах УРСР були організовані обласні правління. У 1974 р. товариство вже об'єднувало 25 обласних правлінь, 794 первинні організації із загальною кількістю членів – 78 718 осіб, з яких – 837 були юридичними особами.

Товариство організовувало та проводило конференції, наради, семінари, конкурси; всіляко сприяло впровадженню новинок радіоелектроніки та електрозв'язку у народне господарство та побут; розвивало творчу ініціативу наукових, інженерно-технічних працівників, раціоналізаторів та новаторів виробництва; залучало до науково-технічної діяльності радіолюбителів та молодь; сприяло своїм членам у розробленнні та впровадженні у практику нових винаходів та раціоналізаторських пропозицій тощо.

Основна документальна спадщина з діяльності Українського республіканського відділення науково-технічного товариства радіотехніки, електроніки та зв'язку ім. О. С. Попова зосереджена в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України у фонді 4652. Там містяться постанови РМ СРСР, РМ УРСР, ЦК КПРС, ЦК КПУ, Центрального правління та Українського республіканського правління науково-технічного товариства радіотехніки, електроніки та зв'язку

ім. О. С. Попова; стенограми різноманітних науково-технічних конференцій, нарад, зібрань; протоколи засідань президії та секцій науково-технічного товариства; плани та звіти республіканського та обласних правлінь; документи та матеріали про організацію та проведення тематичних конкурсів; річні фінансові та статистичні звіти республіканського та обласних правлінь та ін.

Документи, які висвітлюють діяльність АН УРСР, зосереджені в Архівному фонді Національної академії наук України, до складу якого входять кілька комплексів документів зосереджених в Архіві Президії НАН України, архівах установ НАН України, особових архівних фондах видатних вчених НАН України та низці фондів ліквідованих установ НАН України. Із заявленої тематики найбільш інформативний комплекс документів міститься в Архіві Президії НАН України, зокрема у фонді 251, описі 1. Там зосереджені різноманітні постанови, плани та звіти, довідки, доповідні записки, рішення, розпорядження, листування, протоколи та стенограми засідань та інші. Документальні ресурси фонду досить детально характеризують науково-організаційну, координаційну та науково-популяризаційну діяльність АН УРСР.

Співпраця АН УРСР та УРП НТТ РЕЗ ім. О. С. Попова полягала в проведенні спільної науково-організаційної та просвітньої діяльності. Науково-організаційна співпраця виражалася в організації та проведенні конференцій, нарад, відзначенні визначних подій. Так, Президія АН УРСР постановою від 6 січня 1959 р. створила організаційний комітет з проведення ювілею, присвяченого 100-річчю з дня народження видатного вченого та винахідника О. С. Попова. До його складу ввійшли провідні вчені, викладачі внз, члени товариства та ін. Комітет очолив акад. АН УРСР К. К. Хрєнов, вченим секретарем призначили заступника голови УРП НТТ РЕЗ ім. О. С. Попова О. М. Галлічука. Комітет розробив план урочистих заходів на 1959 р. згідно з яким була проведена низка всесоюзних конференцій, тематичних виставок, урочистих засідань та різноманітних конкурсів радіолюбителів, присвячених життю та діяльності О. С. Попова.

Іншим аспектом науково-організаційної співпраці АН УРСР та УРП НТТ РЕЗ ім. О. С. Попова було проведення спеціалізованих конкурсів. Як типовий приклад можна розглянути Республіканський конкурс на кращі роботи із застосування радіоелектроніки в медицині та біології. Його організаторами виступили Українське республіканське правління науково-технічного товариства радіотехніки, електроніки та зв'язку ім. О. С. Попова, Відділення біохімії, фізіології та теоретичної медицини АН УРСР та Міністерство охорони здоров'я УРСР. Конкурс тривав з 1 березня до 1 листопада 1971 р. і проводився з метою виявлення нових досягнень у

сфері застосування радіоелектроніки в медицині та біології з можливістю впровадження в практику нових радіоелектронних приладів та дослідницьких методів. Для відзначення конкурсних робіт виплачувалися грошові премії: за перше місце – 300 крб; за друге – 200 крб; за третє – 100 крб.; заохочувальні премії – 50 крб. Конкурсну комісію очолював акад. АН УРСР Р. В. Чаговець.

Співпраця у науково-популяризаційній сфері полягала в залученні фахових наукових працівники АН УРСР до читання лекцій та проведення різноманітних тематичних вечорів на підприємствах, в установах та організаціях. Основна тематики доповідей стосувалася стану та перспектив розвитку радіотехніки, електротехніки, зв'язку тощо.

Отже, зважаючи на висококваліфікований кадровий потенціал та потужну матеріально-технічну базу, АН УРСР брала активну участь у науково-організаційних та просвітніх заходах УРП НТТ РЕЗ ім. О. С. Попова, відіграючи у них провідну роль. Зазначені документи детально висвітлюють спільну діяльність у сфері організації різноманітних наукових форумів; сприяння впровадженню у практику досягнень науки і техніки; популяризації науково-технічних знань серед широких верств населення тощо.

УДК 33:929Птуха (477):930.25
Наумова Н. А.,
мол. наук. співроб. НБУВ

БІОГРАФІЧНІ ДОКУМЕНТИ М. В. ПТУХИ У СКЛАДІ ОСОБОВОГО ФОНДУ ВЧЕНОГО В ІНСТИТУТІ АРХІВОЗНАВСТВА НБУВ

Михайло Васильович Птуха – видатний вчений у галузі демографічної статистики, магістр політичної економії і статистики (1917), доктор економічних наук (1934), професор (1950), академік АН УРСР (1920), член-кореспондент АН СРСР (1943), заслужений діяч науки УРСР (1944).

На сьогоднішній день є велика кількість публікацій про М. В. Птуху, які висвітлюють основні етапи життя вченого, його наукову, науково-організаційну, громадську, педагогічну і видавничу діяльність. Це відгуки та рецензії на наукові праці М. В. Птухи, вступні статті до збірників його наукових праць, науково-довідкові статті про вченого в енциклопедичних і

довідкових виданнях, газетні статті та статті, що розміщені в інтернет-середовищі. Проте біографія М. В. Птухи висвітлена в них доволі стисло, основний акцент зроблено на аналізі його наукової, науково-організаційної та видавничої діяльності. Тому вважаємо доцільним зробити огляд біографічних документів М. В. Птухи, вивчення яких дозволить висвітлити раніше недосліджені події та факти в житті та діяльності вченого.

Найбільша кількість біографічних документів М. В. Птухи (613 одиниць) зберігається в особовому фонді вченого в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ф. 22, 4 описи, 749 справ). Невелика кількість документів біографічного характеру також міститься в особових справах М. В. Птухи в Галузевому державному архіві Служби безпеки України (ф. 6, спр. 39676), Архіві Президії НАН України, Архіві Російської академії наук (ф. 411, оп. 4а, спр. 160), в яких відклалися такі документи, як протокол допиту М. В. Птухи під час перебування під слідством, витяг з вироку Військового трибуналу Київського особливого військового округу, особові листки з обліку кадрів, автобіографії, копії документів про здобуття вчених ступенів і нагород, копії посвідчень та ін.

Значними джерельними ресурсами для детального вивчення життя і діяльності М. В. Птухи є біографічні документи, що увійшли до другого опису його особового фонду, що зберігається в Інституті архівознавства НБУВ. Ці документи систематизовані за тематичними групами: 1) особові документи; 2) автобіографії; 3) навчальні матеріали; 4) ювілейно-вітальні матеріали; 5) побутові матеріали; 6) матеріали про М. В. Птуху.

Важливим джерелом дослідження біографії вченого є його *особові документи*. Зокрема, оригінали документів про навчання М. В. Птухи в міському Катеринославському училищі, Петербурзькому та Берлінському університетах (1904–1912), читацькі квитки Британського музею (1915), Державної публічної історичної бібліотеки у Москві (1946), охоронна грамота на помешкання, книги та наукове приладдя, видана М. В. Птусі Українською академією наук (1919), членські квитки учасника Всесоюзного четвертого статистичного з'їзду (1925), Будинку вчених АН СРСР (1943–1945) та Українського товариства охорони природи і сприяння розвитку природних багатств (1957), перепустки, посвідчення, диплом доктора економічних наук (1949), атестат професора зі спеціальності «статистика» (1950), пенсійна книжка (1950) та ін. Загалом до складу цієї групи входить 28 документів, які дозволяють простежити етапи професійного становлення Михайла Васильовича Птухи, з'ясувати важливі віхи у його житті. Зокрема, уточнити дату присудження наукового

ступеня доктора економічних наук та ін. Так, за рішенням Президії АН УРСР 13 січня 1934 р. М. В. Птусі було присуджено науковий ступінь доктора наук, а сам диплом виданий 7 січня 1949 р. Така різниця між присудженням наукового ступеня та отриманням диплому пояснюється тим, що лише у 1945 р. були введені єдині дипломи, які видав ВАК.

До складу *автобіографій*, в якій зберігається 34 документи, входить декілька варіантів автографічних і машинописних автобіографій, життєписів та доповнень до біографій, складених вченим українською та російською мовами в 1941–1961 рр., а також анкети, особові листки М. В. Птухи з обліку кадрів за 1920–1961 рр. Серед документів відклалися «Воспоминания о Южнорусской группе учащихся средних школ 1902–1904 гг.» (1958), до складу якої входив М. В. Птуха під час навчання в Ростовському середньому механіко і хімічно-технічному училищі. Учасники групи вивчали політичну і економічну літературу, проводили заняття в робочих гуртках. За участь у діяльності цієї групи вченого було вперше заарештовано 8 вересня 1903 р., після чого в жовтні 1903 р. його відрахували з училища. Завдяки участі в цій групі М. В. Птуха здобув досвід організаторської діяльності і вже під час навчання в Петербурзькому університеті його було обрано до складу Ради старостів.

Серед документів цієї групи зберігається художньо оформлена автобіографія вченого, що висвітлює маловідомі сторінки приватного життя М. В. Птухи, побут та матеріальне становище його батьків, містить інформацію про дозвілля вченого – рибальство та мисливство. З цієї автобіографії дізнаємося, що М. В. Птуха був не лише кабінетним вченим, а й дуже любив природу, вважав її джерелом здоров'я людини.

Серед *навчальних матеріалів* М. В. Птухи у фонді зберігаються: інструкція та завдання, підготовлені професором І. І. Кауфманом для М. В. Птухи під час його закордонного відрядження до Німеччини (1910–1913); зошит із записами лекцій професора В. І. Борткевича і програма лекцій зі статистики, складена М. В. Птухою (1913). Зазначені документи розкривають тематику занять М. В. Птухи з теорії статистики і демографії, висвітлюють життя вченого в студентські роки, його успішність під час навчання, відносини вченого з викладачами.

До числа *ювілейно-вітальних матеріалів* входить 488 документів за 1944–1960 рр., які розкривають місце та роль М. В. Птухи в науково-громадському житті країни, містять біографічні відомості, дані про результати його досліджень. Це вітальні адреси, надіслані М. В. Птусі з нагоди нагородження його різними урядовими нагородами та до 70- та 75-річчя від дня народження. Серед документів відклалися вітальні адреси

від Президії і бюро Відділу суспільних наук АН УРСР, співробітників відділу статистики Інституту економіки АН УРСР та ін.

У фонді також зберігаються *побутові матеріали*, це 48 документів за 1937–1961 рр.: свідоцтва на право полювання із зазначеною мисливською зброєю (1937, 1940), мисливський квиток (1941), членські квитки клубу мисливця і рибалки (1944) та Московського мисливського товариства (1945), записники М. В. Птухи, перелік іноземних видань, складених власноруч М. В. Птухою для планування передплати АН СРСР на 1953–1961 рр. та ін. Цікавим джерелом для вивчення науково-громадської діяльності вченого є його записні книжки з адресами і телефонами різних осіб, систематизованими в алфавітному порядку та за сферою діяльності: АН УРСР, Центральне статистичне управління, Інститут історії АН СРСР, Інститут економіки, Ботанічний сад АН УРСР, Публічна бібліотека АН УРСР, Будинок вчених, бібліотеки, статистика УРСР, історики і географи, статистики, наука, загальні, ділові, спорт, склади матеріалів та ін. М. В. Птуха був не лише статистиком в науці, але й у власному житті.

Серед *матеріалів про вченого* містяться: характеристика, підготовлена Академією наук УРСР для обрання академіка АН УРСР М. В. Птухи до складу дійсних членів АН СРСР, характеристики науково-дослідної та науково-громадської діяльності вченого, складені президентом АН УРСР О. В. Палладіним (1946, 1948) та директором Інституту економіки АН УРСР О. О. Нестеренком. Серед документів цієї групи відклався відгук М. І. Туган-Барановського на наукові праці М. В. Птухи (1918), зокрема на монографію М. В. Птухи «Очерки по теории статистики населения и моральной», опублікованої в 1916 р., яку М. В. Птуха захистив у Московському університеті як дисертацію на здобуття наукового ступеня магістра політичної економії і статистики. М. І. Туган-Барановський високо оцінив працю вченого і наголосив: «... М. В. Птуха вполне заслуживает быть избранным директором Демографического института при Украинской академии наук».

Підводячи підсумок огляду біографічних документів вченого, зазначимо, що кожна тематична група біографічних документів доповнює одна одну і потребує комплексного вивчення дослідниками. Всі вони є дуже важливим і цінним джерелом для реконструкції маловідомих сторінок життя Михайла Васильовича Птухи, його діяльності та становлення як науковця.

УДК 930.251(477)-054.57
Павленко Л. А.,
доцент кафедри всесвітньої історії Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка,
канд. наук, доцент

СТВОРЕННЯ АРХІВУ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ РОЗГОРТАННЯ ВІТЧИЗНЯНИХ НАЦМЕНОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ 20-х рр. XX ст.

У відділі рукописних фондів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України зберігаються матеріали архіву Кабінету для вивчення національних меншин України Етнографічної комісії Всеукраїнської академії наук, які сьогодні є безцінними для дослідження історії та культури багатонаціональної України. Архів Кабінету нацменшин складається з рукописних та друкованих документів, примірників преси, афіш, програм, реклами, календарів, фольклорних збірок, епістоляріїв, щоденників, фотознімків, статистичних та історичних досліджень тощо, де міститься цікава і важлива інформація з життя представників різних народів, якими так щедро були завжди представлені українські терени.

На 18 жовтня 1958 р. фонд № 7 «Нацмен», описаний Л. М. Товстоліс, охоплював 1869–1931 рр. і мав 89 одиниць зберігання. Однак на 15 жовтня 1930 р. в «Описі матеріалів Кабінету нацмен», складеному виконуючим обов'язки керівника Кабінету нацменшин професором Євгеном Антоновичем Рихліком, зазначено дванадцять відділів, які включали 142 справи. Відомо, що на момент створення «короткого реєстру колекцій та матеріалів» цього наукового «архіву», Є. Рихлік продовжував отримувати нові надходження з різних державних установ та від приватних осіб, які входили до кореспондентської мережі Кабінету нацменшин. Цілком очевидно, що зібрані Кабінетом архівні матеріали частково втрачені, що було обумовлено низкою об'єктивних причин.

В основу наукового архіву Кабінету нацменшин була покладена колекція Євгена Рихліка – вченого-славіста, філолога, краєзнавця, етнолога, педагога та громадського діяча чеського походження, який може вважатися фундатором українського нацменознавства. Ініціатива професора Є. Рихліка зі створення Кабінету для вивчення національних меншин України при Етнографічній комісії ВУАН була схвально зустрінута в наукових колах та підтримана відповідними органами влади з огляду на

нагальну потребу залучення «нацменівського елемента» до економічного життя та процесу «радянізації» республіки, накопичення величезного нацменознавчого доробку, що вимагав систематизації та чіткої організації подальших досліджень. Вже на початку 1928 р. Є. Рихлік підготував обґрунтування необхідності створення Кабінету нацменшин, накреслив основні практичні та теоретичні завдання і приблизний план роботи. Він наполегливо переконував, що «спеціальна комісія Академії наук, безперечно, буде за найвищий щабель радянського культурного будівництва серед нацменшин України, буде гідним завершенням великого культурного шляху національних меншостей від лікнепу до Академії наую».

Пропозицію Є. Рихліка підтримало керівництво Етнографічної комісії, і на її засіданні 28 листопада 1918 р. було ухвалено «порушити перед Першим відділом Академії наук питання про організацію спеціального кабінету для виучування національних меншостей». Наприкінці того ж року Етнографічна комісія на чолі з В. Петровим серед найближчих своїх завдань поставила на перше місце «здійснення організації Кабінету для виучування нацменів України» і внесла до плану на поточний рік розширення відділів комісії за рахунок цієї наукової ланки. Склавши доповідну записку, комісія звернулася до Історико-філологічного відділу ВУАН, який 27 грудня 1928 р. ухвалив: «Організувати при Етнографічній комісії Кабінет для вивчення нацмен».

Доповідь Є. Рихліка на засіданні Етнографічної комісії 2 січня 1929 р. на тему «Науково-дослідча праця серед нацменів» дала підстави для прискорення вирішення питання про негайні заходи шодо розбудови нової наукової установи. 28 січня 1929 р. постановою Президії ВУАН був утворений Кабінет нацменшин при Комісії української етнографії (після перейменування – Етнографічної комісії). Кандидатура тимчасово виконуючого обов'язки керівника Кабінету не викликала жодних сумнівів, і 29 березня 1929 р. В. Петров сповістив Є. Рихліка, що члени Етнографічної комісії 27 лютого того ж року одноголосно обрали вченого на цю посаду.

9 жовтня 1929 р. Є. Рихлік представив на спільному засіданні Кабінету національних меншин та Етнографічної комісії «План праці Кабінету нацмен» і перші результати у справі організації Кабінету. 16 січня 1930 р. Історико-філологічний відділ, а 17 січня того ж року Президія ВУАН ухвалили: «по Кабінету нацмен затвердити тимчасово виконуючого обов'язки наукового співробітника тов. Рихліка з платнею з 1 січня до заміщення цієї посади за конкурсом». Обрання Є. Рихліка було цілком логічним з огляду на його національне походження, знання 11 іноземних мов, досвід роботи серед національних меншин, багаторічні тісні родинні, дружні та наукові зв'язки з національними колоніями України,

вітчизняними і зарубіжними науковими установами, бездоганну репутацію серед колег та вагомий науковий доробок.

За короткий термін свого керування Кабінетом нацмен Є. Рихлік започаткував «Архів національних меншин України», який, на думку вченого, мав сконцентрувати «усі писані та друковані матеріали, що мають будь-який стосунок до національних меншостей, – історичних документів, листів, фотографій, планів і т. ін.». Архів містив загальний відділ, до якого увійшли програмні статті та тексти доповідей Євгена Рихліка, таблиці, діаграми, проаналізовані статистичні дані, які віддзеркалювали «національний склад округ УРСР». Крім того, було сформовано болгарський, албанський, грецький, циганський та чеський відділи. У перспективі вчений мав намір організувати пошукову роботу в усіх архівах УРСР і, по можливості, в інших республіках СРСР та за кордоном з метою «виявити, сконцентрувати й описати відповідні архівні матеріали, щоб мати змогу взятися до історичних досліджень національних меншостей» .

На жаль, роботу Кабінету нацменшин та подальше формування фондів його архіву було припинено після арешту у січні 1931 р. Євгена Рихліка за звинуваченням у контрреволюційній діяльності на користь буржуазної Чехословаччини та розгрому історичної школи Михайла Грушевського.

УДК 001.32(477):061.2:008-027.252
Принь М. О.,
наук. співроб. НБУВ, канд. іст. наук

ЦЕНТР ПАМ'ЯТКОЗНАВСТВА НАН УКРАЇНИ І УТОПІК: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ (ЗА ДОКУМЕНТАМИ ФОНДУ УСТАНОВИ)

У поданій науковій розвідці за документами фонду розглядаються передумови створення та початковий етап становлення наукової установи пам'яткознавчого спрямування – Центру пам'яткознавства НАН України і УТОПІК як однієї з провідних установ в галузі пам'яткознавства та охорони культурної спадщини України.

Культурна спадщина є безцінним надбанням народу і в процесах її вивчення і збереження, крім науковців, також беруть участь широкі верстви небайдужої та свідомої громадськості, яка об'єднується в різні

організації. Найбільш вагомою громадською організацією ще з 1960-х років XX ст. є Українське товариство охорони пам'яток історії та культури.

Процес перебудови і настання змін у всіх сферах соціально-економічного життя в Україні спонукав до змін в організації і методах роботи в пам'яткоохоронній справі. Відновлення історичної пам'яті народу, збереження, дослідження і пропаганда охорони пам'яток історії та культури вимагали покращення теоретико-методологічного рівня пам'яткознавства, вирішення значної кількості теоретичних та прикладних проблем. Питання, які поставали, потребували залучення вчених і спеціалістів високої кваліфікації, об'єднання зусиль академічної науки і громадськості.

Так була запропонована та реалізована нова форма співпраці громадськості з академічним науковим співтовариством – створення наукової установи подвійного відомчого підпорядкування. Спільною постановою Академії наук УРСР і Українського товариства охорони пам'яток історії та культури від 23 травня 1991 року № 151 створено першу наукову установу пам'яткознавчого спрямування – Центр пам'яткознавства АН УРСР і УТОПІК, з 1994 року – Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК (далі – Центр). Його очолив заступник голови Українського товариства охорони пам'яток історії та культури, кандидат історичних наук С. З. Заремба.

З часу заснування Центр діє на правах науково-дослідного інституту з правами юридичної особи. Були визначені основні напрями наукових досліджень Центру: розроблення теоретико-методологічних і методичних основ вивчення, збереження, відновлення та використання пам'яток, історико-культурної спадщини України, зокрема історико-культурних і природно-етнографічних комплексів й заповідних зон у містах; розробка комплексних програм і методик, виявлення та збереження історико-культурних пам'яток та об'єктів, створення банків даних історико-культурної спадщини України; розроблення і впровадження сучасних методів комплексного дослідження багатопрофільних історико-культурних пам'яток та ін. Науково-методичне керівництво дослідженнями Центру на сьогодні забезпечує Відділення історії, філософії та права НАН України, до складу якого входить Центр.

Основним завданням Центру визначено здійснення фундаментальних і прикладних досліджень з метою одержання нових знань у галузі пам'яткознавства та охорони культурної спадщини України; розробка проектів нормативних документів та методичних рекомендацій з питань охорони, збереження і використання пам'яток культурної спадщини тощо.

Протягом двадцяти чотирьох років своєї роботи в архіві Центру відклався значний масив документів, які дають змогу прослідкувати історію створення, становлення науково-організаційної та наукової діяльності цієї установи.

Протягом перших років своєї діяльності з 1991 до 1995 року Центр проходив процес структурного становлення, що знайшло своє відображення у штатних розписах та річних звітах про науково-організаційну та наукову діяльність Центру.

Уже в 1992 році Центр мав у своїй структурі 2 відділи: 1) пам'яток історії та археології, 2) пам'яток архітектури і мистецтва. Планувалося створення відділу пам'яток української церкви, який з'являється як структурна одиниця вже у 1993 році.

У 1994 році в структурі установи був створений західнорегіональний відділ у м. Львові, завданнями якого стала розробка теоретико-методологічних проблем вивчення, збереження, відновлення та використання пам'яток історико-культурної спадщини західного регіону України.

Змінювався й якісний склад співробітників установи. Якщо в 1991 році в Центрі працювало 2 доктори наук та 13 кандидатів, то в 1994 році співробітників з докторським ступенем було вже 7 і 17 – з кандидатським.

Інформація з науково-організаційної та наукової діяльності установи представлена в протоколах засідань, річних звітах відділів Центру, протоколах засідань вченої ради Центру, документах про відкриття НДР, загальних річних звітах установи.

З документів видно, що відповідно до своїх завдань діяльність Центру має широкий спектр теоретичних і практичних напрямків. З 1991 року Центр почав працювати над п'ятирічною темою «Теоретико-методичні основи вивчення, збереження, відновлення та використання пам'яток історії, історико-культурних комплексів та заповідних зон», яка була направлена на узагальнення досвіду установ і організацій, що здійснюють роботу у сфері охорони, використання, реставрації пам'яток історії і культури та розроблення практичних рекомендацій для державних органів і установ.

У 1992 році Центр розпочав розробку науково-дослідного проекту «Створення на базі сучасних інформаційних технологій банку даних про історико-культурну спадщину України», а у 1993 році – «Концепції тематично-експозиційного плану музею науки і техніки України», рекомендації якої знайшли практичне впровадження під час зміни експозиції Музею електротранспорту м. Києва та створення Музею каналізації м. Києва, який був відкритий у 1994 році. Також на основі цієї

концепції були розроблені рекомендації для створення Музею науки і техніки Галичини у м. Львові (нині – Музей історії техніки, структурний підрозділ Львівського історичного музею), Музею «Степова Україна» у м. Одесі (нині – відділ Одеського історико-краєзнавчого музею).

Співробітники Центру проводили велику за об'ємом наукову консультаційну роботу з питань складання експозиційних планів, побудови та оновлення експозицій, комплектування та збереження фондів з Музеєм гетьманства, Національним історичним музеєм, історико-культурним заповідником «Києво-Печерська Лавра», парком-музеєм «Фортеця» в м. Ізмаїлі та ін.

Пропозиції фахівців Центру враховуються під час підготовки законів України, що стосуються охорони культурної спадщини та музейної справи, державних, обласних та районних програм щодо збереження різних видів рухомої і нерухомої культурної спадщини, реального впливу на покращення стану пам'яток. З 1993 року співробітники Центру брали участь у роботі Комісії Міністерства архітектури і будівництва України з підготовки проекту Закону України «Про охорону культурної спадщини». Також підготовлені пропозиції та зауваження до проекту закону України та «Про музеї та музейну діяльність».

У серпні 1994 року Центр став одним із співзасновників українського комітету Міжнародної ради з охорони пам'яток та визначних місць (ІКОМОСу). Керівник Центру С. З. Заремба був обраний дійсним членом, а завідувачка відділом пам'яток історії та археології О. М. Титова – членом-кореспондентом організації.

Центр також здійснює підготовку та видання наукових, науково-методичних і популярних видань з проблем охорони та використання культурної спадщини. Так, уже в 1992 році вийшов перший номер збірника наукових праць Центру – «Праці Центру пам'яткознавства», який містив статті з теоретичних проблем пам'яткознавства, міжнародні документи з питань збереження культурних надбань людства, дослідження історико-культурного середовища та ін. Другий випуск збірника побачив світ уже в 1993 році. На його шпальтах поряд з теоретичними проблемами пам'яткознавства були представлені й рекомендації, що стосуються питань реалізації охорони пам'яток науки і техніки на практиці та ін.

Отже, з'явившись на зламі епох, Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК розпочав активну діяльність у галузі пам'яткознавства та охорони культурної спадщини України.

УДК 904(477.62):929 Клим.
Принь О. В.,
ст. наук. співроб. НБУВ,
канд. іст. наук

НЕВІДОМИЙ РУКОПИС ІСТОРИКА П. В. КЛИМЕНКА ПРО ПРОВЕДЕННЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ Д ОСЛІДЖЕНЬ НА ТЕРИТОРІЇ ЗАВОДУ «АЗОВСТАЛЬ» БІЛЯ м. МАРІУПОЛЯ У 1931 РОЦІ

Історія археологічних досліджень території північного Приазов'я у 1920–1930-х роках досить широко досліджена та відображена в наукових звітах та польових щоденниках археологів, які особисто брали участь в охоронних розкопках на новобудовах. Зокрема, це звіт про діяльність експедиції у 1931 р., написаний особисто М. О. Макаренком (датований 15 січня 1932 р.), який знаходиться на збереженні в Інституті археології НАН України у фонді ВУАК (спр. 539, арк. 1–10.). Цей звіт містить інформацію винятково наукового характеру про процес розкопок, малюнки й креслення знахідок та кістяків.

Цінна інформація про події повсякденного життя, які відбувалися в зазначеній археологічній експедиції, представлена у виявленому та розшифрованому рукописі, що знаходиться на збереженні в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в особовому фонді – ф. 354 «Клименко Пилип Васильович (1887–1955) – учений у галузі історії та архівознавства». Він є досить інформативним і цікавим для дослідників історії археології, життєвого та творчого шляху П. В. Клименка та М. О. Макаренка.

Досліджуваний рукопис написано особисто вченим на восьми аркушах у м. Києві, датований 7 грудня 1931 р., і має заголовок «Щоденник археологічних розкопок на території «Азовсталі» (м. Маріуполь) у 1931 р. 17 жовтня–28 листопада 1931 р.». Під час дослідження та археографічного опрацювання рукопису було встановлено, що ці щоденникові записи вченого слід класифікувати як спогади про його особисту участь в археологічних розкопках на території Маріупольщини, які проводилися під керівництвом відомого українського вченого Миколи Омеляновича Макаренка, який у 1930-ті роки працював завідувачем сектору Інституту матеріальної культури ВУАН. Згадана експедиція приступила до роботи на території заводу «Азовсталь» біля Маріуполя 5 жовтня і закінчила працювати 28 листопада 1931 р.

Описуваний рукопис П. В. Клименка органічно доповнює звіт М.О. Макаренка, дає уявлення про внутрішні події, що відбувались в експедиції та містить етнографічні матеріали з історії м. Маріуполя.

Структурно у рукописі виокремлюється декілька інформаційних блоків: перший – опис поїздки П. В. Клименка та його попутників у потязі; другий – розповідь про прибуття та розміщення у м. Маріуполі; третій – про його обов'язки, фіксацію процесу розкопок житлових споруд та курганів; четвертий – побут м. Маріуполя.

Пилип Васильович описує події, свідком яких був, і зазначає, що брав особисту участь в археологічних розкопках в Маріуполі на території заводу «Азовсталь» у період з 17 жовтня до 28 листопада 1931 р. Добирався він до міста дислокації експедиції потягом з м. Києва до станції Ясинуватої. Ця станція розташована в однойменному місті сучасної Донецької області і є найбільшою вузловою залізничною станцією на Донбасі, що пов'язує п'ять напрямків, зокрема на Донецьк та Маріуполь. П. В. Клименко приїхав пізнього вечора [17 жовтня] до м. Маріуполя, знайшов музей, який став базою археологічної експедиції, та влаштувався в ньому на ночівлю. Згодом він знайомиться із завідувачкою археологічного відділу Н. П Єгоровою, яка допомогла йому влаштуватися.

У своїх спогадах П. В. Клименко звертається до опису повсякденного життя в експедиції, зокрема зазначає, що він харчувався у їдальні «Азовсталі» та неодноразово у родині Макаренків. Допомогала по господарству в експедиції дружина Макаренка Анастасія Сергіївна Федорова-Макаренко.

Велика описова частина рукопису присвячена характеристиці процесу розкопок. Так, він зауважив, що на розкопки виїздили візником близько сьомої години ранку, працювали до третьої години, потім візником поверталися додому. За дослідженим рукописом встановлено, що основним завданням П. В. Клименка під час проведення досліджень був нагляд за робітниками-копачами та фіксація знахідок. Він згадує свій перший досвід археологічних розкопок землянок забродів уздовж берегів р. Кальміус, яка впадає в Азовське море. Хто ж такі заброди? За записами М. О. Макаренка та нотатками П. В. Клименка – це селяни-кріпаки або батраки з різних місць, що через певні причини вимушені були втекти від своїх поміщиків у вільні приазовські степи.

У рукописі П. В. Клименка детально описано розкопані землянки разом з печами та знайдені в них артефакти: залишки добре орнаментованого посуду, гутної пляшки, віконного скла, порцелянової солянки, цвяхів, залізної підкови, двох поламаних сокир тощо. Наступна інформація подається про розкопки п'яти курганів, детально описано окремі поховання, обряд та інвентар похованих.

Після опису досліджених курганів П. В. Клименко звернувся до коротенької характеристики робітників, задіяних на розкопках. Він зазначає,

що землянки забродів розкопували музейні робітники; кургани – спочатку робітники із заводу «Азовсталь», потім – наймані робітники з Київщини, Уманщини та Мелітополя. Завершуючи опис про розкопки курганів, він зауважує, що разом з М. О. Макаренком та Н. П. Єгоровою закінчували розкопки, розчищаючи кістяки вже при морозах.

Завершуючи свій рукопис, П. В. Клименко звертається до опису м. Маріуполя, його архітектури, складу мешканців та їхніх занять. Описуючи місто, він звертає увагу як на житлову архітектуру, зокрема будинки греків, так і на культову, із захопленням описуючи грецьку церкву.

Серед ремісничого складу мешканців П. В. Клименко виокремлює греків, а серед інших – росіян, євреїв, українців. Серед грецького населення увагу дослідника привертають шевці чув'яків-сандаль та золотарі. Звертаючись до теми торгівлі, автор рукопису говорить про якість та красу грецької вишивки, серветок й рушників. Він зазначає, що маріупольський торг у 1880-х роках був розвинений, приїздило багато чумаків, які продавали збіжжя, а купували рибу. Із-за кордону на торг приїжджали італійські та французькі купці.

Ще на початку 1930-х років XX століття в Донбасі розпочато грандіозне промислове будівництво, в зону якого потрапила велика кількість степових курганів та давніх поселень. Починається будівництво заводів-гігантів: важкого машинобудування у Краматорську (1933), металургійного заводу «Азовсталь» у Маріуполі (1930 – 1933), розпочинає роботу Зуївська електростанція (1931), будуються Курахівська і Краматорська електростанції. Крім того, відбувається розбудова об'єктів легкої та харчової промисловості і, як наслідок, розвиток промисловості, що сприяло будівництву розгалуженої мережі залізниці та зі свого боку спричинило занепад маріупольського торгу, як зазначає автор рукопису.

П. В. Клименко у своєму рукописі, характеризуючи місто Маріуполь, зазначає, що в останні часи місто підпорядковується Донбасу: росіяни й бельгійці побудували металургійні заводи, на яких тепер працює до 25 000 робітників. Будується великий завод «Азовсталь». Пилип Васильович, описуючи Маріуполь, порівнює його з рідним для нього містом Кам'янець-Подільським, який після революції розвинувся як освітній осередок, а Маріуполь – як металургійний.

Таким чином, досліджений рукопис містить різнобічну інформацію, яка доповнює невідомі сторінки життя П. В. Клименка на ниві археологічних досліджень Донбасу, надає додаткові відомості про археологічні дослідження М. О. Макаренка у 1931 р., висвітлює історичні та етнографічні відомості про м. Маріуполь та його околиці.

УДК 001.32(477):930.25-048.42
Січова О. В.,
наук. співроб. НБУВ

ПРИНЦИПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОКУМЕНТІВ НАФ В АРХІВАХ УСТАНОВ НАН УКРАЇНИ

В організаціях НАН України з двох загальноприйнятих принципів організації архівних документів – пертиненції та провенієнції – пануючим є провенієнцпринцип. Провенієнцпринцип – це принцип організації архівних документів, що потребує врахування генетичних зв'язків документів з фондоутворювачем, його ще називають принципом походження. Пертинетпринцип – це принцип об'єднання архівних документів у групи відповідно до предметних та інших логічно визначених ознак, застосовується лише в кількох установах НАН України при архівуванні документальних колекцій, зібраних у процесі науково-дослідної роботи цих установ.

На практиці здійснення організації документів НАФ за фондовою системою, тобто фондування, полягає у визначенні чи уточненні фондової належності документів, утворенні архівних фондів, наданні їм назв та встановленні їхніх хронологічних меж, тобто сукупності процесів пофондової та внутрішньофондової систематизації документів.

Визначення фондової належності документів полягає у необхідності вивчення складу документів установи та визначенні належності їх до складу документації даної установи. Як відомо, для правильного визначення фондової належності документів та вилучення з їхнього числа документів, що належать іншим фондоутворювачам і є частиною інших архівних фондів, необхідно дотримуватися принципу історизму, який передбачає, що ретроспективна інформація виникла в конкретних історичних умовах і будь-яка штучно здійснена модернізація призведе до викривлення семантики документів. Саме тому перед початком роботи над визначенням фондової належності документів, особливу увагу приділено вивченню історії установи в той хронологічний проміжок часу, до якого відносяться дані документи, з врахуванням її юридичного статусу та підпорядкованості. Безперечно, важливу роль для уточнення складу документів відіграють знання про функції, напрями діяльності установи, її права і обов'язки, прописані у статуті чи положенні.

Окрему увагу приділено реорганізаційним змінам установи та її структурним підрозділам. Звичайно, більш пильну увагу під час фондування приділено комплексній реорганізації, оскільки вона може

призвести до закриття архівного фонду. Якщо створена у процесі реорганізації нова установа починає виконувати інші функції, ніж її попередник, то з'являється підстава для створення нового архівного фонду, навіть за умови збереження назви. Однак, коли організація зазнає часткових змін у напрямах наукових досліджень, які призводять до зміни назви, чи реорганізація полягає у зміні підпорядкування, то архівний фонд установи продовжується. Не є підставою для створення нового архівного фонду і зміна територіального розташування організації фондоутворювача.

Для правильного визначення фондової належності документів важливим є знання функцій організації та як ці функції документуються. З цією метою насамперед вивчається номенклатура справ та правила віднесення документів до діловодних справ, чинні на момент їх створення, реквізити документів, якщо недостатньо, то інформаційний зміст.

До архівного фонду відносяться документи створені установою, зокрема, копії листів, надісланих до інших організацій, які ще називають відпусками. Авторство установи відображається в реквізитах документа. Передусім це назва організації, розміщена у відповідному реквізиті. Реквізити «підпис», «гриф затвердження», «резолюція», «віза», «заголовок», «реєстраційний номер» дають можливість визначити, що документи відносяться до внутрішніх документів конкретної установи, тих, які покликані регулювати діяльність всередині установи. У випадках, коли вищезазначені реквізити документів оформлені з помилками, потрібно проаналізувати текст, і, виходячи зі знань про функції, статус та структуру установи, визначити належність документів до її архівного фонду.

Вхідні документи відносяться до архівного фонду установи, якій вони адресовані. У реквізиті «адресат» такого документа будуть прописані назва установи, якій він був направлений, чи прізвища й імена когось з її керівників або керівників наукових напрямів. У деяких академічних інститутів збереглися індивідуальні кореспондентські індекси, призначені в межах академії, тому в окремих випадках номери реєстраційний вхідних документів можуть бути використані для підтвердження адресата. Як додаткові елементи, що підтверджують адресата, можуть також використовуватися реквізити «заголовок» і «текст документа», але лише в тих випадках, коли в них безпосередньо йдеться про те, кому адресований такий документ.

Всередині архівного фонду установи НАН України документи НАФ систематизуються з врахуванням специфічних функцій академічних установ та загальноприйнятої класифікації службових документів. Як правило, документи розподіляються на дві групи: управлінські з науково-організаційними та науково-технічні документи. Всередині цих груп

документи систематизуються за структурним, номінальним або функціональним принципом у хронологічному порядку.

Назва архівного фонду установи НАН України відповідає її юридичній назві. Таким чином, назва архівного фонду, який продовжується, може кілька разів змінюватися.

У методичних рекомендаціях Укрдежархіву та УНДІАСД із фондування документів НАФ зазначається, що межі архівного фонду, як правило, визначаються крайніми датами існування фондоутворювача і для архівних фондів офіційного походження за основу рекомендується брати офіційні дати утворення та ліквідації установи. Однак в архівній системі НАН України за основу при визначенні хронологічних меж фонду беруться крайні дати документів фонду, які не завжди співпадають з датами створення чи ліквідації організації. Така ситуація зумовлена відсутністю у вітчизняній історіографії загальноприйнятої методики визначення дати створення і дати ліквідації організації, особливо державної форми власності, оскільки нерідко вищезазначені процеси, задекларовані в офіційних розпорядчих документах керівних органів, на практиці могли втілюватися в значно пізніший хронологічний проміжок часу або взагалі етапами, тому фактично створена організація з політичних, економічних чи інших причин могла тривалий час існувати лише на папері.

УДК 930.25:929Смір-Зам.(477):616.091

Слободян Л. О.,
мол. наук. співроб. НБУВ

БІОГРАФІЧНІ ВІДОМОСТІ ПРО АКАДЕМІКА О. І. СМИРНОВУ-ЗАМКОВУ ЗА ДОКУМЕНТАМИ ОСОБОВОГО ФОНДУ ІНСТИТУТУ АРХІВОЗНАВСТВА НБУВ

Олександра Іванівна Смирнова-Замкова – одна із небагатьох жінок-академіків АН УРСР, яка за своє життя досягла такого високого наукового звання. Рідкісною для жінок-учених є й галузь медицини, яку вона обрала, – патологоанатомія. Внесок дослідниці у розвиток медичної науки важко переоцінити. Фактично немає такого розділу медицини, який би не зацікавив учену. Олександра Іванівна працювала над дослідженням інфекційної патології (актиномікоз, висипний тиф, скарлатина, склерома,

кір тощо), онкології, пухлинного росту, над вивченням проблеми неклітинних структур організму. Це, зі свого боку, викликає інтерес до дослідження її біографічного шляху, щоб прослідкувати, із якої родини вона походить (в цьому питанні немає однозначності, є думки, що із родини земського лікаря чи священика), що саме спонукало стати медиком та які життєві ситуації впливали на становлення О. І. Смирнової-Замкової як науковця.

Аналіз наявної літератури про О. І. Смирнову-Замкову засвідчує, що її життєвий і творчий шляхи належним чином не досліджені. Матеріали про неї в енциклопедіях, довідниках, інтернет-джерелах тощо здебільшого дублюються та іноді містять неточні дані. Це простежується зокрема щодо дня та місця народження вченої, місць і років її роботи в різних наукових установах. Виходячи з цього, метою нашого дослідження є: подати уточнені, розширені біографічні відомості про вчену та опублікувати про неї нову, ще невідому, інформацію за документами її особового архівного фонду, який зберігається в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІА НБУВ).

Архівні документи академіка О. І. Смирнової-Замкової надійшли до ІА від її доньки А. В. Мельниченко. За результатами наукового описування документів було сформовано фонд ІА № 15 «Смирнова-Замкова О. І. (1880–1962 рр.) – патологоанатом, академік АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР», до якого увійшли 152 справи, зведені у 3 описи: 1) наукові та інші праці; 2) документи біографічного характеру та з діяльності вченої; 3) листування і матеріали інших осіб. Опис 2 «Документи біографічного характеру та з діяльності» має у своєму складі 4 розділи: 1) особисті документи; 2) ювілейно-вітальні матеріали; 3) ілюстративні документи; 4) матеріали з діяльності.

У наявній літературі про академіка О. І. Смирнову-Замкову (дівоче прізвище Смирнова, чоловік – Самуїл Абрамович Замков (теж лікар) зустрічаються різні дати її народження: 5, 18, 19, 31 травня 1880 р. Здебільшого фігурує число 31. Завдяки наявному в особистому фонді вченої документа «Свідоцтво про народження О. І. Смирнової-Замкової» (оп. 2, спр. 1) з'ясовуємо, що вона народилася 5 травня 1880 р. за старим стилем, а за новим (додавши 12 днів) – 17 травня 1880 р. Це підтверджують і документ «Трудовий список О. І. Смирнової-Замкової, де вона власноручно заповнила графу «Народилася в 1880 році, травня м-ця, 5 чис.» (оп. 2, спр. 5, арк. 2), і документ «Анкета А. І. Смирнової-Замкової» (оп. 2, спр. 15). Розбіжності прослідковуються і щодо місця її народження: м. Переяслав чи м. Київ. Із зазначеного вище свідоцтва та автобіографії вченої, написаної її рукою, дізнаємося, що відома дослідниця народилася у м. Києві.

Вагомим біографічним документом для встановлення більш повного життєвого шляху вченої є зібрані в одну архівну справу «Автобіографії О. І. Смирнової-Замкової» (оп. 2, спр. 17). З них ми дізнаємося, що вона народилася у родині земського лікаря. Згодом вони переїхали до м. Переяслава. У 1890 р. Олександра Іванівна повертається у Київ, щоб вступити до Міністерської гімназії, яку закінчує у 1898 р. Щоб здобути вищу медичну освіту, вчена у 1989 р. їде до Франції (м. Монпельє), де у 1906 р. закінчує медичний факультет університету та захищає дисертацію на ступінь доктора медичних наук. В особовому архівному фонді О. І. Смиронової-Замкової є фотодокумент, на якому вона в день захисту диплому в університеті м. Монпельє (Франція) (оп. 2, спр. 27).

Професійну діяльність вченої можна прослідкувати за документами «Трудовий список О. І. Смирнової-Замкової» (оп. 2, спр. 5) та «Анкета О. І. Смирнової-Замкової» (оп. 2, спр. і5). Для поєднання практичної і наукової діяльності Олександра Іванівна працювала одночасно у декількох місцях. Це, зокрема, Київський бактеріологічний інститут, Вищі жіночі курси у м. Києві, Перша робітнича лікарня в м. Києві, Охматдит, Київський виробничо-медичний інститут, Київський рентгенорадіологічний та онкологічний інститут, Український науково-дослідний інститут клінічної медицини Наркомздоров'я УРСР. З 1927 р. розпочинається її діяльність в Академії наук УРСР, де вона пропрацювала до кінця життя від наукового співробітника до завідувача лабораторії.

Померла О. І. Смирнова-Замкова 22 вересня 1962 р. Похована на Байковому кладовищі у м. Києві.

З біографічних документів, що відклалися в особовому фонді, які підтверджують становлення О. І. Смирнової-Замкової як видатної вченої-патологоанатома, важливими є: атестат професора по кафедрі паталогічної анатомії (1934 р.), диплом доктора медичних наук (1935 р.), посвідчення члена-кореспондента АН УРСР (1939 р.), посвідчення завідувача відділу патоанатомії Інституту клінічної фізіології АН УРСР (1941 р.).

Крім активної наукової та педагогічної діяльності О. І. Смирнова-Замкова активно брала участь і у громадському житті країни. У її особовому фонді відклався документ «Депутатські квитки Київської міської ради депутатів трудящих» (оп. 2, спр. 8), який свідчить про її участь у роботі Київської міської ради депутатів трудящих 5-ти скликань (1940 р.–1955 р.). Була делегатом «Четвертої Всесоюзної конференції прихильників миру» у м. Москві (оп. 2, спр. 14). Входила у редакційну колегію журналу «Врачебное дело».

За свою багаторічну науково-педагогічну діяльність Олександра Іванівна була удостоєна декількох нагород та звань. Так, в особовому фонді

зберігається документ «Орденська книжка А. І. Смирнової-Замкової» (оп. 2, спр. 10), у якій зроблено запис про нагородження вченої орденом «Знак Пошани» (1944 р.). Також у фонді відклалися документи про присвоєння О. І. Смирновій-Замковій звання «Заслужений діяч науки УРСР» (1945 р.) (оп. 2, спр. 11), нагородження значком «Відмінник охорони здоров'я» СРСР (1949 р.) (оп. 2, спр. 12) та «Почесною грамотою» Президії Верховної Ради УРСР за видатні заслуги в розвитку вітчизняної науки (1960 р.) (оп. 2, спр. 16).

Таким чином, документи біографічного характеру з особового фонду Олександри Іванівни Смирнової-Замкової мають значний інформативний потенціал, що дозволяє детально реконструювати біографію і висвітлити маловідомі сторінки життєвого шляху відомої вченої.

УДК 002.1:2-523.1(477-25)15-17:027.021

Сохань С. В.,
заввідділу НБУВ, канд. іст. наук, старш. наук. співроб.

ДОКУМЕНТИ КИЇВСЬКОГО ПУСТИННОГО МИКІЛЬСЬКОГО МОНАСТИРЯ XVI–XVIII ст. ЗІ ЗБІРКИ КИЇВСЬКОЇ КАЗЕННОЇ ПАЛАТИ З ФОНДІВ ІНСТИТУТУ РУКОПИСУ НБУВ

Документи Київського Пустинного Микільського монастиря з фондів Інституту рукопису НБУВ є об'ємною і репрезентативною групою джерельної бази з історії монастирського життя XVI–XVIII ст. в Україні, що розширює рамки досліджень про роль і місце монастирів у політичному, соціально-економічному та культурному житті суспільства.

Пустинний Микільський монастир належить до стародавніх монастирів Києва. Історія цього славетного монастиря бере початок від зведеної в урочищі Угорському Микільської церкви за часів княгині Ольги. З монастирем пов'язані імена багатьох видатних церковних і культурних діячів – Ісаї Трофимовича-Козловського, Інокентія Гізеля, Олексія Тура, Варлаама Ясинського, Антонія Радивіловського, Іоасафа Кроковського, Стефана Яворського. Документальна історія монастиря розпочалася з кінця XV ст., коли були надані у володіння обителі село Княжичі, землі Климятинські, Полукнязівські та інші маєтності польськими королями і великими литовськими князями – Казимиром IV, Сигізмундом I Старим,

Сигізмундом-Августом II. Процвітанню православної обителі в подальші роки сприяло надання дарчих на користь монастиря від київських воєвод – Юрія Монтовтовича, Андрія Немировича і представників знатних князівських родів – Остафія Дашковича, Рака Полозовича, Івана Волчковича.

Реконструкція документального комплексу архіву Київського Пустинного Микільського монастиря є важливим заходом для археографічно-джерелознавчого вивчення цих документів та оперативного доступу до інформаційного потенціалу монастирських архівів. У зв'язку з цим актуальним стає опрацювання та введення в науковий обіг унікальної за структурою та інформаційно-документним складом архівної збірки Київської казенної палати (ККП), що зберігається у фондах Інституту рукопису НБУВ.

Переважна більшість документів збірки ККП відклалася у ф. 301 – «Церковно-археологічний музей при Київській духовній академії» (ЦАМ) та ф. 420 «Документи київських монастирів XVI–XVIII ст.». Загальна кількість документів Київського Пустинного Микільського монастиря за описом монастирів Київської митрополії 1786 р. сягала 107 документів [1]. У 1837 р. за описом надходження до бібліотеки Київської духовної академії – їх уже було 88 [2]. Але облікові дані цих двох описів не давали чіткого обсягу документів монастиря, оскільки при складанні каталогу рукописів ЦАМ Миколою Петровим у першому випуску 1875 р. було описано 57 документів, а у третьому випуску – 188 документів зі збірки давніх актів ККП, які поступили в Музей у 1877 р. [3]. Залишки цієї збірки в незначній кількості увійшли до колекції архівних документів київських монастирів XVI–XVIII ст. [4]. Сьогодні фонди Інституту рукопису НБУВ містять 264 документи Київського Пустинного Микільського монастиря зі збірки ККП.

Вивчення характеру та складу документів монастиря дозволяє визначити кілька особливостей, що впливають на джерелознавчу цінність її матеріалів. Різноманітність дипломатичних форм документів (привілеї, універсали, грамоти, дарчі записи, позови, свідчення, зобов'язання, виписи з актових книг) заслуговує на увагу як джерело української дипломатики. Ряд документів зберіг у первісному стані печатки, які представляють цінний матеріал для сфрагістики. Особливий інтерес становлять відомості про заснування та перейменування назв населених пунктів України XVI–XVIII ст. для історичної топоніміки. Ці документи – важливе, досі повністю не використане джерело для дослідження біографічних відомостей видатних українських діячів, що розкривають різні аспекти суспільного життя того часу. Але найважливішу роль документи відіграють у вивченні історії землеволодіння, відтворюючи процес надбання та розширення

монастирської власності. Привілеї польських королів щодо власності монастиря представлені оригіналами привілеїв Сигізмунда I Старого, зокрема привілей від 22 лютого 1518 р. на підтвердження прав монастиря на чотири ниви – Теремище і Дереноватy та дві ниви в Печерській долині [5]. Тенденція претендування на одну й ту ж територію різними монастирями та її розмежування завжди підкріплювалася численними рішеннями судових процесів. Так, за декретом київського намісника Матуша Воронецького від 1 листопада 1585 р. Пустинний Микільський монастир отримав підтвердження на розмежування своїх земель – Дарниця, Княжичі та Бортничі з Печерським монастирем [6]. Універсали Богдана Хмельницького від 11 березня 1649 р. та 26 квітня 1650 р. надавали дозвіл обителі ловити рибу в Дніпрі та на «послушенство» міщан Максимівки і Городища монахам монастиря [7]. Придбавши величезні земельні угіддя, монастир за них неодноразово сперечався з такими найвідомішими польськими магнатами, як Вишневецькі, Острозькі та ін. Про це свідчать позови монастиря від 13 червня та 20 червня 1617 р. на володіння климятинських земель та села Тростянки [8]. З пізніших документів цієї збірки слід зазначити, декрет військового генерального осавула Федора Лисенка про розмежування острова Труханова між річками Дніпро та Чорторий у спірній справі між монастирем та київським війтом Дмитром Полоцьким з київськими міщанами від 20 жовтня 1731 р. [9].

Отже, документи Київського Пустинного Микільського монастиря зі збірки ККП не лише віддзеркалюють різні сторони монастирського життя, а й розширюють джерельну базу з багатьох питань історії України.

Список використаних джерел

1. ІР НБУВ, ф. 160, № 2996, арк. 9 зв.–10.
2. Там само, арк. 92–99.
3. Петров Н. И. Описание рукописей Церковно-археологического музея при Киевской духовной академии. – Вып. 1–3. – К., 1875–1879. – С. 162–167, 601–621.
4. ІР НБУВ, ф. 420, № 153–180.
5. Там само, ф. 301, № 216 В, за оп. № 6.
6. Там само, за оп. № 26.
7. Там само, за оп. № 52, 53.
8. Там само, ф. 301, № 595 В, № 65, 66.
9. Там само, ф. 420, № 156, за оп. № 18.

УДК 930.25:929 Лебедев (477):531/534
Старовойт С. В.,
заввідділу НБУВ, канд. іст. наук
Завалішина Л. І.,
редактор І кат. НБУВ

ОСОБОВИЙ АРХІВНИЙ ФОНД АКАДЕМІКА НАН УКРАЇНИ А. О. ЛЕБЕДЄВА: ІСТОРІЯ ФОРМУВАННЯ, СКЛАД ДОКУМЕНТІВ, ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Академік НАН України Анатолій Олексійович Лебедєв (01.02.1931–28.03.2012) – визнаний в Україні та поза її межами вчений у галузі механіки, один з провідних фахівців Інституту проблем міцності ім. Г. С. Писаренка НАН України. Його наукові здобутки відзначено званням «Заслужений діяч науки і техніки України» (2001), Державною премією СРСР (1982), Державною премією України (1997) та преміями НАН України імені С. П. Тимошенка (2004) та Г. С. Писаренка (2011). Комплекс документів, що утворився в процесі життя і діяльності А. О. Лебедєва, став основою для формування його особового архівного фонду. Метою даного дослідження є висвітлення історії формування фонду, видового складу джерел та інформаційного потенціалу його документів для досліджень з історії української науки.

Особовий архівний фонд А. О. Лебедєва формувався в Інституті архівознавства НБУВ протягом 2012–2015 рр. Відбір документів вченого за місцем роботи в Інституті проблем міцності ім. Г. С. Писаренка НАН України проведено членами комісії з його наукової спадщини у складі співробітників згаданого інституту та Інституту архівознавства НБУВ. Протягом 2012–2013 рр. переглянуто і відібрано до складу майбутнього фонду значну кількість документів з науково-дослідної та науково-організаційної діяльності А. О. Лебедєва. Масив оригінальних біографічних документів надійшов у 2015 р., коли вже було розпочато впорядкування та наукове описування документів. Їх люб'язно передала дружина вченого Зоя Євгенівна Лебедєва. Таким чином, було остаточно сформовано фонд № 420 «Лебедєв Анатолій Олексійович (01.02.1931–28.03.2012) – вчений у галузі механіки, академік НАН України (1988)» загальним обсягом 266 справ, до яких увійшло 2252 документа за 1944–2011 рр.

Документи систематизовано за шістьма основними розділами. Кількісно найбільший з них розділ, де представлені наукові праці А. О. Лебедєва та робочі матеріали до них. До нього увійшло 115 справ з документами за 1961–2011 рр., зокрема окремі розділи колективних

монографій «Механическое поведение материалов при различных видах нагружения» (2000) та «Прочность материалов и конструкций» (2006), написані вченим, значна кількість наукових статей, опублікованих у різних вітчизняних і зарубіжних періодичних та продовжуваних виданнях, таких як журнал «Проблемы прочности» (33 статті, опубліковані протягом 1970–2012 рр.), «Strength of Materials» (7 статей, опублікованих протягом 2002–2008 рр.), «Acta Astronautic», «Вопросы механики твердого тела и системы твердых тел», «Высокие давления и свойства материалов», «Моделирование в механике», «Доповіді АН УРСР» та багатьох інших. До цього розділу включено також комплекс робіт зі створення новітніх методів оцінки міцності та довговічності елементів конструкцій сучасної техніки, представлених на здобуття Державної премії України в галузі науки і техніки у 1997 р.; низку опублікованих і неопублікованих доповідей та тез доповідей (понад 40 документів), виголошених на українських, всесоюзних та зарубіжних наукових конференціях. Представлені тут і патенти, авторські свідоцтва та описи винаходів А. О. Лебедєва (близько 50 документів). Велику групу документів у цьому розділі складають рецензії та відгуки А. О. Лебедєва на наукові праці різних вчених, дисертаційні дослідження та автореферати дисертацій (понад 600 документів).

До розділу, сформованого з біографічних документів, увійшло 54 справи з документами за 1948–2012 рр. Серед них свідоцтво про народження вченого, оригінали документів про отримання вищої освіти, присудження наукових ступенів кандидата та доктора технічних наук, присвоєння вчених звань – атестати старшого наукового співробітника і професора, комплекси документів про висунення кандидатури А. О. Лебедєва до складу членів АН УРСР та дипломи члена-кореспондента і академіка АН УРСР. У масиві біографічних документів представлено низку характеристик (8 документів), біографічних довідок (11 документів), автобіографій, собових листків з обліку кадрів та анкет (7 документів), довідок про наукову, науково-організаційну і громадську діяльність (3 документи). Є комплекс документів з трудової діяльності (посвідчення, довідки), про наукові та державні нагороди і відзнаки: список державних нагород, почесні грамоти (9 документів), документи про представлення А. О. Лебедєва на здобуття державних та іменних премій, дипломи лауреата Державної премії СРСР у галузі науки і техніки (1982) та Державної премії України в галузі науки і техніки (1997), премій НАН України імені С. П. Тимошенка (2004) та імені Г. С. Писаренка (2011). Документи про обрання А. О. Лебедєва до складу різних наукових організацій і товариств представлені свідоцтвами про обрання до складу Нью-Йоркської академії наук, Міжнародної асоціації матеріалознавців (ASM), дипломами та

посвідченнями академіка Міжнародної академії стандартизації та Санкт-Петербурзької академії наук з проблем міцності, члена Українського товариства з механіки руйнування матеріалів і Наглядової ради Одеської державної академії технічного регулювання та якості.

Документи з діяльності вченого об'єднано у складі 27 справ. Хронологічно вони охоплюють період з 1967 р. до 2010 р. У цій групі документів є значна кількість тих, що відображають діяльність вченого в Інституті проблем міцності ім. С. П. Тимошенка НАН України: звіти про виконання науково-дослідних робіт під керівництвом А. О. Лебедєва чи його участь у таких дослідженнях, зокрема і у спільних проектах з вітчизняними та зарубіжними установами та організаціями, про роботу на посаді завідувача відділу статистичної міцності і пластичності, роботу з молодими науковцями. Представлені також документи про участь вченого у роботі Наукової ради з проблеми «Механіка деформівного твердого тіла» НАН України, Національного комітету України з теоретичної та прикладної механіки та Національної ради України з проблеми «Фізико-хімічна механіка матеріалів», Національного комітету СРСР з теоретичної і прикладної механіки, Міждержавної ради з фізики міцності і пластичності матеріалів, експертної комісії ВАКу України. Одна з найбільших за обсягом група документів стосується участі А. О. Лебедєва у різних наукових заходах – конференціях, симпозіумах, семінарах, з'їздах тощо, які були організовані і проходили на території СРСР та країн співдружності СНД (50 документів), країн Європи (108 документів), Америки та Азії (35 документів).

Епістолярну спадщину вченого за 1981–2011 рр. сформовано у 35 справах і систематизовано за двома підрозділами: листи А. О. Лебедєва та листи до нього. Серед адресатів і кореспондентів вченого професор Інституту океанології ім. П. Л. Ширшова АН СРСР Г. І. Баренблатт, професори МДУ ім. М. В. Ломоносова В. Д. Клюшников та Р. О. Васін, професор Палермського університету (Італія) Ф. Стассі, керівник секції закордонних зв'язків Білостоцької політехніки (Польща) А. Чех, професор Сіанського транспортного університету (КНР) Мао Хонг Ю, професор Сайтамського університету (Японія) Е. Шараторі, директор Інституту механіки і математики Санкт-Петребурзького університету М. К. Чирков, професор Мюнхенського технічного університету Ліпман та багато інших. Загалом листування представлено 64 документами.

До складу фонду увійшло також понад 70 фотодокументів, де відображено окремі моменти життя та діяльності А. О. Лебедєва протягом 1944–2009 рр. Це фотопортрети вченого, знімки з президентом НАН України Б. Є. Патоном та академіками Г. С. Писаренком і М. В. Новицьким,

з учасниками Загальних зборів НАН України, фотознімки, на яких зафіксована участь А. О. Лебедєва у роботі III Всесоюзного з'їзду з теоретичної і прикладної фізики, багатьох конференцій і симпозіумів, фотознімки А. О. Лебедєва з науковцями НТУУ «КПІ», у робочому кабінеті та одній з лабораторій Інституту проблем міцності НАН України в процесі проведення наукових досліджень, під час захисту дисертації на здобуття ступеня доктора наук, святкування ювілейних днів народжень, а також фотознімки з членами сім'ї.

У складі фонду є низка документів, зібраних А. О. Лебедєвим в процесі своєї наукової діяльності.

Отже, особовий архів А. О. Лебедєва достатньо великий кількісно, різноманітний за видами та якісно інформативний за змістом. Документи, зібрані в ньому, висвітлюють науковий і творчий шлях видатного вченого, значний внесок у розвиток механіки деформівного твердого тіла, міцності матеріалів і елементів конструкцій як в Україні, так і за її межами, його дослідницький хист і організаторський талант. Загалом цей цінний інформаційний комплекс слугуватиме повноцінним джерелом для досліджень, спрямованих на вивчення загальної історії академічної науки в Україні і розвитку такої наукової галузі, як механіка, фахової наукової співпраці і наукових зв'язків НАН України, участі провідних вчених НАН України в системі підготовки майбутніх наукових кадрів. Окремі групи джерел у ньому безсумнівно зацікавлять дослідників у галузі біографістики.

УДК 930.251(477)ДАСУ:004.738.1
Товкач І. О.,
магістрант НТУУ «КПІ»

ЕФЕКТИВНЕ РІШЕННЯ ДЛЯ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ АРХІВНОЇ ГАЛУЗІ – УНІФІКОВАНИЙ ІНТЕРАКТИВНИЙ САЙТ

Стрімкий розвиток комп'ютерних (електронних) засобів оброблення інформації став невід'ємною складовою процесу проникнення їх у всі сфери життєдіяльності людини, зокрема в архівну галузь. Масова інформатизація та запровадження нових ефективних технологій у сфері архівної справи – це та стратегічна направленість, яка має суттєво покращити якість та ефективність діяльності архівістів, внаслідок чого пришвидшиться доступ користувачів до архівної інформації.

В числі пріоритетів у роботі Державної архівної служби України (далі -- ДАСУ) окремо зазначена необхідність розширення доступу до архівної інформації за допомогою впровадження інформаційно-комунікаційних технологій, щоб у такий спосіб наблизити діяльність архівних установ до сучасних потреб громадянського суспільства та мати можливість створювати інформаційні ресурси, які будуть інтегровані у світовий інформаційний простір.

ДАСУ планомірно вирішує питання практичного впровадження в повсякденну діяльність архівних установ вимог нормативно-правових актів, які прийняті Кабінетом Міністрів України впродовж останніх років щодо розбудови інформаційного суспільства в нашій країні. Зокрема, на вимогу ДАСУ центральні, галузеві та державні архіви областей створили власні сайти, унаслідок чого значно збільшився доступ громадськості до архівної інформації, що в цілому сприяло підвищенню якісного показника в діяльності цих архівів.

Проте на початковому рівні міські та районні архівні установи (архівні відділи райдержадміністрацій, міські ради, трудові архіви міст та районів), переважно, взагалі не мають не тільки власних сайтів, а й окремих сторінок на сайтах райдержадміністрацій та міських рад. Саме з цієї причини вони залишаються осторонь процесу розбудови інформаційного суспільства в Україні.

Відсутність можливості мати у своєму штаті відповідного спеціаліста є непереборною силою на шляху створення та підтримки офіційних сайтів у таких установах, особливо в сучасних складних фінансових умовах, а самостійне створення сайту та його наповнення даними за допомогою CMS (Content Management System – систем управління контентом), наприклад, таких як Joomla, eZ Publish, XOOPS (безкоштовних), або Бітрікс, AMO CMS і Site Sapiens (платних), також не набуло поширення через низку причин (насамперед через складність для архівістів опанувати роботу з ними).

Вищевказана ситуація в архівних установах початкового рівня спонукала автора взятись за впровадження в архівну галузь свого дипломного проекту на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» – «Розробка структури та програмного забезпечення універсального галузевого інтерактивного сайту».

У результаті роботи над вказаним дипломним проектом було створено комплексне рішення для генерації сайтів неспеціалістами за допомогою оригінальної інформаційної технології для сайтобудування, яка надає можливість створювати та розвивати локальний та глобальний галузевий інтернет-проект за допомогою розробленого модуля взаємодії

з спеціалізованою CMS одним з функціоналів інформаційно-комунікаційної системи «ПОЛІДАР», робота якої базується на паралельному обробленні лінійних ірраціональних даних алгоритмами рекомбінації (від чого й походить її назва).

CMS інформаційно-комунікаційної системи «ПОЛІДАР» містить все, що необхідно для створення сучасного веб-проекту: організація довільної структури сайту, керування контентом (створення сторінок та розділів, публікація новини, статей, каталогів), отримання докладних звітів про відвідування, оцінювання ефективності викладеної інформації користувачами, організація служби зворотнього зв'язку на сайті, забезпечення функціонування пошукових алгоритмів тощо.

Модуль взаємодії зі спеціалізованою CMS інформаційно-комунікаційної системи «ПОЛІДАР» включає в себе також і модуль задання профілю, за допомогою котрого CMS може бути автоматично налаштованою на тематичну специфіку будь-якої галузі.

Тепер пояснимо, як все це працює в комплексі.

Система «ПОЛІДАР» реалізована на основі «хмарних обчислень», тобто, це типовий представник SAAS-технології. Модуль взаємодії з нею, зокрема, з її функціоналом – спеціалізованою CMS – розміщується на спеціалізованому хостінгу на віртуальному сервері VPS і забезпечує синхронізацію зв'язку з системою «ПОЛІДАР». На хостінгу розміщується також й контент сайту, який створюють.

Користувач, який отримує доступ до такої технології, у модулі задання профілю вибирає галузь, до якої буде відноситись сайт, що створюється, та заходить до CMS, в якій вже всі розділи автоматично налаштувались на тематику обраної галузі. Тепер залишається лише наповнювати сайт необхідними даними – все настільки просто, що для цього вистачає початкових навиків роботи з текстовим редактором.

Ефективність роботи вищезазначеної технології та її якісну складову забезпечує модуль задання профілю, до якого завантажується у спеціальній формі комплект тематичних даних для наповнення всіх шаблонів необхідними атрибутами, в результаті чого уніфікований універсальний сайт CMS перетворюється на сайт, який вже орієнтований на конкретну галузь, тому надзвичайно важливим є фахове формування даних для такого комплекту.

Причинно-наслідкові зв'язки та комплект тематичних даних для автоматичного перетворення уніфікованого універсального сайту на сайт для архівної галузі було розроблено відповідно до вимог ДАСУ заступником директора-головним зберігачем фондів Державного архіву Київської області Г. В. Бойко.

У вже сконфігурованому вигляді уніфікований сайт архівної установи має чотирнадцять розділів, доступ до котрих забезпечують відповідні кнопки, які розмішуються з лівого боку від основного поля відображення інформації. Дизайн сайту виконаний у стилі hi-tech в сіро-синіх тонах. Кожен з розділів несе конкретне функціональне та змістовно-тематичне навантаження.

Обслуговування сайту здійснюється архівістами самостійно, через розділ, який називається «Службова сторінка» (вхід до нього регламентований), за допомогою низки спеціалізованих інструментів, які зібрані в три групи: «Листування» – має інструменти для забезпечення функціонування зворотнього зв'язку та листування в електронній мережі; «Редагування сайту» – має індивідуальні інструменти для кожного розділу сайту для зміни текстової та графічної інформації; «Керування сайтом» – має інструменти для введення даних до пошукових систем електронного каталогу та електронних описів фондів, забезпечує доступ до журналів електронного документоведення та забезпечує доступ до системи шифрування даних для пересилання їх по відкритому каналу зв'язку – інтернету.

Таким чином, сайт, створений за допомогою запропонованої технології, містить всі необхідні функціонали та інструменти, які потрібні архівній установі для якісного інформування громадськості про свою діяльність та про послуги, які можна отримати при зверненні до неї. Крім того, такий сайт забезпечує користувачам зручні високотехнологічні способи доступу до архівної інформації, залишається надзвичайно простим в обслуговуванні та не потребує допомоги комп'ютерних спеціалістів, тобто він маловитратний, що є дуже важливим в сучасних умовах (оплачується лише інтернет-доступ та хостінг).

За допомогою розробленої технології для створення сайту, на сьогодні вже згенеровано шістдесят два сайти для архівних установ Київської області, які переважно активно функціонують, а отриманий досвід дозволяє стверджувати, що створення архівами сайтів в усіх куточках України – відтепер реальна справа і все залежить лише від ініціативи керівництва архівів.

УДК 930.25:929Компан(477):027.021
Філіпович М. А.,
наук. співроб. НБУВ, канд. іст. наук

АРХІВ ОЛЕНИ СТАНІСЛАВІВНИ КОМПАН (1916–1986): ОГЛЯД ФОНДУ

В Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зберігається особовий фонд Олени Станіславівни Компан (фонд № 297) [1]. Олена Компан (1916–1986) – відомий український історик, професор, доктор історичних наук, фахівець з історії пізнього Середньовіччя та раннього Нового часу. Серед її дослідницьких пріоритетів – історія українських міст та міщанства XVII ст., соціально-економічні питання середньовічної історії України, проблеми історичної демографії XVII ст., історія українського козацтва [2].

Автор сотень публікацій, кількох монографій, зокрема унікальної праці «Міста України в другій половині XVII ст.» (Київ, 1963), О. Компан фактично створила власну школу в українській історіографії, яка нині стала особливо актуальною.

Напівполька, напівросіянка (уроджена Ейсмонт) – вона була справжньою патріоткою України, людиною з активною громадською позицією. За «націоналістичні» погляди, зв'язки з шістидесятниками у 1972 р. її було звільнено з Інституту історії АН УРСР, де вона працювала у відділі феодалізму разом з М. Брайчевським, Я. Дзирею, О. Апанович.

Ім'я Олени Компан, її наукові студії відомі вузьким спеціалістам (дослідникам-медіївістам, фахівцям з урбаністики) та практично невідомі широкому науковому загалові. До цього часу величезний джерельний комплекс особового фонду дослідниці не залучений до наукового та суспільного обігу.

Архів О. С. Компан було передано в дар Інституту рукопису НБУВ онуком фондовласниці Іваном Ярославичем Компан 1 грудня 1999 р. До фондів ІР на постійне зберігання надійшли наукові праці фондоутворювача (рукописи неопублікованих праць, зокрема «Мухомори», [«Фарфор»]), біографічні матеріали, матеріали службової та громадської діяльності, фотографії та листування (понад дві тисячі одиниць документів у розсипу) [1].

Наразі архів перебуває в опрацюванні. Здійснено систематизацію матеріалів особового фонду № 297 («Компан Олена Станіславівна (1916–1986) – історик») за основними групами. Зокрема, під час первинного розбору виділено такі структурні розділи фонду, як: 1) «Біографічні матеріали»; 2) «Наукові та творчі матеріали»; 3) «Матеріали

про службову та громадську діяльність»; 4) «Листування»; 5) «Матеріали з дарчими написами»; 6) «Фотографії»; 7) «Матеріали родичів фондоутворювача»; 8) «Матеріали про фондоутворювача»; 9) «Матеріали інших осіб».

Розділ біографічних матеріалів охоплює невеликий, порівняно з іншими рубриками фонду, комплекс документів, серед них: рукописна автобіографія О. С. Компан (1956 р.), грамота від Президії Правління Українського товариства охорони пам'яток історії та культури за участь у республіканському конкурсі на кращий текст лекції-екскурсії про пам'ятки історії та культури (1970 р.), щоденникові нотатки, записні книжки та ін.

Найбільша за обсягом рубрика фонду «Наукові та творчі матеріали» містить: рукописи і машинописи монографій, статей, дисертацій, матеріалів до тез, виступів, нотаток, рецензій, відгуків, підготовчих матеріалів; картотеки. Ця група документів репрезентує багатогранні наукові інтереси дослідниці.

Матеріали службової та громадської діяльності складають невелику частину фонду, це – запрошення на наукові конференції, зокрема запрошення взяти участь у пленарних засіданнях IX Міжнародного з'їзду славістів (Київ, 1983 р.), сесії та літературні вечори.

Структурна група «Листування» складається з офіційного та приватного листування. О. С. Компан. Серед офіційного епістолярію – вітальні листи та телеграми, листи від «Українського товариства охорони пам'яток історії та культури», Інституту історії АН УРСР, видавництва «Советский писатель». Приватне листування представлене листами від колег-істориків, рідних, друзів (М. Е. Котляревської, М. З. Преображенського, В. С. Ейсмонта, З. О. Кописького, Д. П. Калюжного, О. С. Завгороднього та ін.).

О. Компан брала активну участь у діяльності «Українського товариства охорони пам'яток історії та культури», зокрема очолювала секцію досоціалістичних формацій, про що свідчать такі матеріали фонду, як запрошення взяти участь у роботі 11 з'їзду товариства, «абонемент» товариства та ін.

Рубрика фонду «Матеріали родичів фондоутворювача» містить документи чоловіка О. Компан, українського письменника Івана Юхимовича Сенченка (творчі матеріали, рецензії, відгуки, запрошення, посвідчення та ін.), та її сина, українського вченого Ярослава Юрійовича Компана (розділи дисертації, малюнок та ін.).

Серед архівних документів фонду – матеріали (16 канцелярських папок), які належать історику, архівісту, історику Павлу Костянтиновичу Федоренку (1880–1962). Документи будуть вилучені з фонду № 297 та приєднані до фонду № 215 (в описі нараховується 21 од. зб.) [3].

Матеріали архіву О. С. Компан стануть у нагоді дослідникам життєвого та творчого шляху українського історика. Зауважимо, що наближається 100-річний ювілей Олени Компан. Такий цікавий та неординарний дослідник («Золота пектораль української історії» – так назвав Олену Станіславівну один з її учнів) не заслуговує на забуття.

Документи фонду будуть важливими також для фахівців з історії України радянського періоду, зокрема для реконструкції історичного процесу 30–70-х років XX ст.

Список використаних джерел

1. ІР НБУВ, ф. 297.

2. Історик Олена Компан : матеріали до біогр. / упоряд. Я. Компан. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська акад.», 2007. – 532 с. : іл.

3. ІР НБУВ, ф. 215, 21 од. зб.

УДК 929 Береж. (477)(044)

Шипко Л. В.,
ст. наук. співроб. НБУВ, канд. іст. наук

ЛИСТУВАННЯ М. М. БЕРЕЖКОВА ЗІ СПІВРОБІТНИКАМИ ТА ВИПУСКНИКАМИ НІЖИНСЬКОЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ (ЗА ДОКУМЕНТАМИ ІНСТИТУТУ РУКОПИСУ НБУВ)

У сучасній українській історіографії достатньо уваги приділяється вивченню життя, діяльності та творчості М. М. Бережкова (1850–1935) – фахівця у вивченні проблем середньовічної історії Росії та історії України нового часу, а також історіографії, джерелознавства, археографії та архівознавства. Вчений протягом 1882–1904 рр. працював професором російської історії Ніжинського історико-філологічного інституту князя Безбородька (далі – НІФІ), з 1919 р. повернувся до викладацької діяльності в інституті, а в 1924–1926 рр. очолював секцію української та російської історії науково-дослідної кафедри Ніжинського інституту народної освіти (далі – НІНО). За цей проміжок часу М. М. Бережков зробив значний внесок у становлення історичної освіти у ніжинському навчальному закладі та підготовку його наукових кадрів. Також М. М. Бережков протягом вісімнадцяти років співпрацював з Історичним товариством Нестора-

літописця при Київському університеті (з 1885 р.), брав участь у роботі низки археологічних з'їздів: VI, який проходив у Одесі (1884), VII – в Ярославлі (1887), IX – у Вільно (1893), X – у Ризі (1896), XII – у Харкові (1902), XIII – у Катеринославі (1905), XIV – в Чернігові (1908), та III Обласному археологічному форумі у м. Володимир-на-Клязмі (1906). Також ініціював з 1894 р. діяльність Ніжинського історико-філологічного товариства, був обраний членом Таврійської (з 1893 р.), Чернігівської та Володимирської (з 1899 р.) губернських учених архівних комісій.

Активна науково-організаційна позиція вченого сприяла налагодженню великої кількості контактів з провідними представниками науки та культури другої половини XIX – першої третини XX ст., про що свідчить багата епістолярна спадщина М. М. Бережкова, яка відклалася у розрізнених фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – ІР НБУВ). Метою наукової розвідки є аналіз листування вченого-історика М. М. Бережкова, який надасть змогу реконструювати наукові та особисті зв'язки між вченим та його колегами й учнями-випускниками НІФІ. У 2010 р. до вказаної проблеми ситуативно звертався Д. С. Гордієнко, який у рамках власної тематики досліджень виокремив з архівної спадщини М. М. Бережкова листування вченого з ніжинським професором П. І. Люперсольським [1]. Відтак, з огляду на нерозробленість у сучасній вітчизняній історіографії листування М. М. Бережкова з ніжинськими колегами та учнями, дослідження обраної тематики є перспективним та актуальним.

Загалом у складі фондів ІР НБУВ виявлено 78 листів за період з 14 травня 1880 р. до 20 лютого 1932 р., які містять листування М. М. Бережкова зі співробітниками та випускниками НІФІ. Зокрема, у комплексному фонді «Листування» (ф. III) зберігається 21 лист; в особових фондах М. М. Бережкова (ф. XXIII) – 54 листи, В. Г. Ляскоронського (ф. 90) – два листи та М. І. Лілеєва (ф. 127) – один лист. Географічна розпорошеність кореспондентів та адресатів охоплювала такі вітчизняні та європейські міста, як Варшава, Казань, Карлсбад, Катеринослав, Київ, Москва, Ніжин, Париж, Полтава, Прага, Санкт-Петербург, Томськ, Харків та ін. Кореспондентами-колегами, які надіслали 53 листи М. М. Бережкову, були славіст Р. Ф. Брандт (ф. XXIII, од. зб. 781–782), філософи М. Я. Грот (ф. III, од. зб. 55327–55337) та Г. В. Малеванський (ф. XXIII, од. зб. 919–929), філолог Г. Е. Зенгер (ф. XXIII, од. зб. 825–826), історики П. І. Люперсольський (ф. XXIII, од. зб. 904–908, опубліковані), Є. В. Петухов (ф. XXIII, од. зб. 971), В. К. Піскорський (ф. XXIII, од. зб. 980–985), О. І. Покровський (ф. XXIII, од. зб. 992–994), І. Г. Турцевич (ф. XXIII, од. зб. 1067) та В. Г. Ляскоронський (ф. 90, од. зб. 120), а також Почесний попечитель ніжинського навчального

закладу О. О. Мусін-Пушкін (ф. XXIII, од. зб. 943), директори НІФІ М. Є. Скворцов (ф. XXIII, од. зб. 1010–1013) та П. В. Тихомиров (ф. XXIII, од. зб. 1062-1066). Крім цього, у особових фондах вчених-істориків В. Г. Ляскоронського та М. І. Лілеєва вдалося виокремити з масиву джерел два адресні листа М. М. Бережкова до цих вчених-колег (ф. 90, од. зб. 166 та ф. 127, од. зб. 123). Щодо кореспондентів-вихованців, якими свого часу опікувався М. М. Бережков, то загалом в ІР НБУВ відклалися 23 їх листи до вченого, зокрема від О. О. Васильєва (ф. III, од. зб. 55303, 55309), В. М. Булашова (ф. XXIII, од. зб. 786–787), В. В. Данилова (ф. III, од. зб. 55340, ф. XXIII, 806), О. В. Добродєєва (ф. III, 55407–55413, ф. XXIII, од. зб. 817), А. П. Кадлубовського (ф. XXIII, од. зб. 848), П. О. Незнамова (ф. XXIII, од. зб. 950), В. І. Савви (ф. XXIII, од. зб. 1003–1006), І. Г. Спаського (ф. XXIII, од. зб. 1058) та два листи від невстановленої особи учня вченого (ф. XXIII, од. зб. 1186–1187).

Більша частина листів невелика за своїм обсягом, однак інформативна за змістом і проливає світло на проблеми наукового та особистісного характеру, які піднімалися та підтримувалися у листуванні з огляду на інтереси М. М. Бережкова та його кореспондентів.

Цінність складають листи М. Я. Грота до М. М. Бережкова, які можуть сприяти реконструкції біографій обох вчених. Слід зауважити, що свого часу їхні стосунки склалися під час навчання у Санкт-Петербурзькому університеті. Так, лист від 14 травня 1880 р. засвідчує, що М. Я. Грот хоча і був обраний ординарним професором НІФІ (1876 р.), однак не полишав надії про переведення до Московського університету. Як свідчить його листування з М. М. Бережковим з 30 серпня 1883 р. до 24 серпня 1887 р., М. Я. Грот, пропрацювавши в НІФІ до 1883 р., декілька років потому викладав у Новоросійському університеті м. Одеси, а з 1886 р. увійшов до професорського складу омріяного університету. При цьому слід відзначити, зважаючи на листування вчених, що до часу припинення роботи М. Я. Грота у НІФІ, вчений відіграв провідну роль у працевлаштуванні до інституту самого М. М. Бережкова. З листів за 31 серпня, 20 вересня та 4 жовтня 1882 р. дізнаємося про перемовини М. Я. Грота від імені керівного складу НІФІ з М. М. Бережковим щодо зайняття останнім вакантної кафедри російської історії після смерті М. Я. Арістова. З листів також можна дізнатися про обговорення детальних умов щодо матеріального забезпечення вченого та терміни підготовки ним програми курсу лекцій для студентів.

Інший лист, який відклався в ІР НБУВ від 22 листопада 1930 р. П. В. Тихомирова, керівника ніжинського навчального закладу (1918–1922 рр.) до М. М. Бережкова також може стати у нагоді у справі

відновлення деяких сторінок біографії вже Павла Васильовича. Зокрема, у листі вказано, що восени 1922 р. П. В. Тихомиров вимушений був виїхати з м. Ніжин до м. Одеса, в 1923 р. – м. Петроград. У 1927 р. перед ним гостро постала проблема повернення до ніжинського навчального закладу 53 бібліотечних книг. Така заборгованість за фактом могла спричинити виклик його до суду. У листах від 12 грудня 1930 р. та 20 лютого 1931 р. П. В. Тихомиров дякує М. М. Бережкову як бібліотекарю НІНО за сприяння та за підтвердження факту повернення наукової літератури.

Через призму листів Р. Ф. Брандта, Г. Е. Зенгера, В. Г. Ляскоронського, В. К. Піскорського та О. І. Покровського за 1889–1928 рр. дослідник може отримати інформацію про настрої, ідеї та ініціативи, які вирували у тогочасному науковому середовищі. Наприклад, ініціативи щодо розшуку етнографічних матеріалів та предметів для Товариства любителів природознавства, антропології та етнографії при Московському університеті та свідчення про залучення до цієї справи М. М. Бережкова виявляємо у листі Р. Ф. Брандта до вченого від 4 березня 1890 р. Інформацію про інтерес у вчених колах до таких наукових заходів, як організація роботи міжнародного конгресу істориків у м. Берліні та археологічного з'їзду в м. Чернігові у 1908 р., а також святкування 100-річчя від дня народження М. В. Гоголя в 1909 р., можна отримати з листів за 13 квітня 1908 р., 27 березня та 26 квітня 1909 р. від В. К. Піскорського до М. М. Бережкова. Проблема хвилювань серед студентів та професорського складу Київського університету піднімається в листах О. І. Покровського від 8 серпня 1910 р. і за квітень 1911 р. та ін.

Також, окрім обговорення суто наукових питань, листи висвітлюють теплі товариські стосунки між науковцями. Яскравим прикладом у цьому плані може виступати листування Г. В. Малеванського до М. М. Бережкова. Аналізуючи епістолярій учнів вченого, можна зробити висновок, що практично в усіх листах вихованці повідомляють Михайла Миколайовича про зміни у їхньому професійному житті та засвідчують про різноплановість їх наукових інтересів, шляхом обговорення важливих для них проблем у сфері вітчизняної науки та культури. Наприклад, О. О. Васильєв у листі від 16 січня 1883 р. обговорює проблему розшуку серед творчої спадщини св. Дмитра Ростовського його оригінального підпису, ймовірно, за проханням М. М. Бережкова, а у одному з листів В. І. Савви від 9 березня 1913 р. змістовно викладено його бачення на протистояння «Історій» С. М. Соловйова та В. О. Ключевського; І. Г. Спаський листом від 24 січня 1927 р. інформує М. М. Бережкова про виконання його клопотання щодо розшуку достовірних свідчень про дату та місце поховання професора Н. П. Кондакова. Про небайдужість та

підтримку безпосередньо з боку М. М. Бережкова у справі працевлаштування його учнів Є. І. Кашпровського та В. В. Данилова засвідчує лист від Почесного попечителя НІФІ О. О. Мусіна-Пушкіна за 15 вересня 1890 р., де обумовлено факт їхнього призначення на посади за рекомендацією останнього.

Отже, залучення до наукового обігу та проведення наукового аналізу змісту рукописного епістолярію М. М. Бережкова з колегами та учнями-випускниками НІФІ, які зберігаються у фондах ІР НБУВ, може слугувати повноцінним джерелом для вивчення їхнього життєвого і творчого шляху та сприяти у справі дослідження епохи.

Список використаних джерел

1. Гордієнко Д. С. З епістолярної спадщини професора Петра Люперсольського / Д. С. Гордієнко // Ніжинська старовина: Збірник регіональної історії та пам'яткознавства (Серія «Ніжинські студії», № 7) / Центр пам'яткознавства НАН України та УТОПІК. – К., 2010. – Вип. 9 (12). – С. 24–37.

УДК [351.85+37](477)"19":929 Сокол

Черняк І. В.,
наук. співроб. Музею народної архітектури та побуту Середньої Наддніпрянщини, Національного історико-етнографічний заповідника «Переяслав», магістр, здобувач КНУКіМ

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ А. С. СОКАЛЬСКОГО КАК РУКОВОДИТЕЛЯ ОТДЕЛА УПРАВЛЕНИЯ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ МИНИСТЕРСТВА КУЛЬТУРЫ УССР В ПЕРИОД 50–60-Х гг. XX ВЕКА (ПО ДОКУМЕНТАМ ЦГАВО УКРАИНЫ)

В докладе представлены результаты исследования по изучению архивных документов Центрального государственного архива высших органов власти и управления Украины (ЦГАВО Украины), которые раскрывают деятельность Алексея Степановича Сокальского в период его пребывания на должности руководителя отдела управления учебных заведений Министерства культуры УССР и его вклад в развитие учреждений образования культурно-художественного направления.

Изучая жизненный и творческий путь известного организатора деятельности учебных заведений Украины, библиотековеда и педагога профессора А. С. Сокальского, мы понимаем, что для раскрытия его заслуг, необходимо более детальное изучение его деятельности. Один из периодов, в котором ярко проявляются его организаторские способности, можно выделить этап пребывания на должности руководителя отдела учебных заведений Министерства культуры УССР (1953–1964).

Результаты деятельности Сокальского на этой должности до сих пор не были исследованы должным образом, но первые попытки возвратить его имя из небытия уже были сделаны некоторыми учеными – Т. В. Новальской и Т. И. Кившар.

Отсутствие историографических материалов о деятельности А. С. Сокальского в этот период побудило провести поиск, выявление, анализ и исследование архивных источников. Был проведен источниковедческий поиск по фондам ЦГАВО Украины. Выяснилось, что проследить профессиональную деятельность А. С. Сокальского в исследуемый период можно по документам нескольких фондов этого архива – фонда № 5236 и фонда № 5116. Так в фонде № 5236 «Пенсионные дела персональных персионеров республиканского значения» отложилось «Личное дело № 46 715 – Сокальского А.С.» (ф. 5236, оп. 1, дело 26 347). Основная же часть информативных для нашего исследования документов сосредоточена в этом архиве в фонде № 5116 «Министерство культуры Украины» среди документов описи № 12 «Отдел учебных заведений Главного управления кадров и учебных заведений». Среди них: «Переписка с высшестоящими организациями по вопросам открытия новых учебных заведений, учебно-воспитательной работы за 1955 год (ф. 5116, оп. 12, д. 67), «Справки и докладные записки о работе учебных заведений Министерства культуры УССР за 1958 год» (ф. 5116. оп. 12, д. 234), «Справки о работе учебных заведений за 1961 год» (ф. 5116, оп. 12, д. 313), «Справки и докладные записки о роботе учебных заведений Министерства культуры УССР за 1962 год» (ф. 5116, оп. 12, д. 348), «Справки о работе учебных заведений за 1968 год» (ф. 5116, оп. 12, д. 536).

Как свидетельствуют архивные документы Алексей Степанович был профессионалом своего дела, имел качества лидера, был исполнительным, ответственным и требовательным не только к подчинённым, но и к себе. Он в достаточной мере владел информацией о ситуации в подчинённых ему учебных заведениях, способствовал решению различных проблем, постоянно заботился о развитии учреждений культуры и искусства.

А. С. Сокальский не жалел сил, используя все свои знания и возможности с целью развивать и усовершенствовать образовательные учреждения, так как понимал, что профессиональный уровень работников театров, библиотек, музеев и других заведений культуры непосредственно зависит от качественного образования.

Одним з главных критериев профессионального образования Алексей Степанович считал качественно организованный учебный процесс. Это требовало, в первую очередь, усовершенствования учебных планов, которые, по его мнению, были устаревшими, а также увеличения количества часов на профильные предметы, усовершенствования производственной практики. Одновременно с этим он акцентировал внимание на научной работе студентов и отборе лучших молодых ученых в аспирантуру.

В 1959 году количество высших учебных заведений в области культуры в Украине составляло 10, в том числе 4 консерватории, 1 институт прикладного и декоративного искусства, 2 театральных, 2 художественных и один библиотечный институт. Их месторасположением были культурные центры Украины – города Киев, Харьков, Львов, Одесса, так как именно в них для должной профессиональной подготовки специалистов были созданы соответствующие условия, а именно – достаточное количество творческих высококвалифицированных преподавателей, наличие музеев, театров и библиотек.

Имея значительный опыт преподавательской работы, А. С. Сокальский первым делом отмечал обязательным условием наличие высокого профессионализма преподавателей, соответствующие требования к лекциям, межсессионным консультациям, подготовке методических разработок по дисциплинам. Но главным он считал обеспечение студентов профессиональной учебной литературой. По мнению Сокальского, качество образования зависит от способности ученика и таланта преподавателя.

Как свидетельствуют архивные документы (переписка, служебные записки, докладные, обращение к Совету Министров и прочие) руководитель отдела учебных заведений всячески способствовал расширению заочной и вечерней форм обучения, с целью привлечения как можно большего числа работников культуры к повышению своего образовательньного и профессионального уровня без отрыва от производства.

Для средних специальных учебных заведений заочная форма обучения была введена еще в 1948 году. В 1955–1957 гг. заочная форма обучения была введена в Киевской и Львовской консерваториях, Киевском

институте театрального искусства, а в 1959 году еще при шести вузах. Все это способствовало значительному увеличению количества студентов – в 1957 году план набора насчитывал – 480 студентов, в 1958 году – 540, в 1959 – 660 студентов. Статистика исследуемых лет показала весьма высокие результаты в деле расширения как общего числа средних специальных учебных заведений, так и студентов, в том числе и на вечерней и заочной формах обучения. Так, например, если в 1955 году всего действовало 23 техникума подготовки специалистов культурно-образовательных учреждений и в них обучалось 15,5 тисяч студентов, в том числе на заочных отделениях около 8 тысяч студентов, то в 1960 году общее количество средних специальных учебных заведений увеличилось до 62, из них – 23 просветительных, 28 музыкальных, 2 театральных и 1 хореографическое училище. Количество студентов на дневном отделении в это время также заметно выросло и насчитывало – 17 049 студентов, на заочном – 8288 студентов.

С целью контроля над учебным процессом, Сокальский изучал деятельность заведений и организовывал проверки, в результате которых обнаруживались определенные недостатки. Так, например, директора Неженского, Киверецкого, Тульчинского училищ в 1956/57 учебном году недостаточно уделяли внимания пропаганде заочной формы обучения, не содействовали созданию условий конкурсного отбора поступающих. Постоянное внимание и контроль со стороны Сокальского способствовали значительному улучшению набора в соответствующие училища. Так если в 1958/59 учебном году было принято около 2500 человек, то уже в 1959/60 учебном году прием увеличился до 3240 студентов.

В связи с постоянной работой над улучшением качества образования, в том числе и заочного, эта система становилась все более популярной среди молодежи. В 60-тые годы XX в., по сравнению с 50-ми годами, средние специальные учебные заведения без отрыва от производства окончило 11 166 студентов по 22 специальностям. Выпускники этих заведений были трудоустроены в учреждения культуры.

Не осталась без внимания и вечерняя форма обучения. Для ее улучшения и развития в высших учебных заведениях системы Министерства культуры УССР в 1959 году были открыты вечерние отделения по 17 специальностям при всех консерваториях, библиотечных, художественных и театральных институтах.

Таким образом, найденные и исследованные архивные документы дают возможность более конкретно и детально изучить пребывание Алексея Степановича Сокальского на должности руководителя учебных заведений Украины, оценить его вклад в их становление и

существенное развитие в период 1950–1960-х гг., сделать вывод, что его профессиональные знания, опыт и организаторский талант способствовали улучшению качества образования, эстетическому воспитанию студенческой молодежи Украины.

УДК 930.25:027.021(477-25):929(044)
Шаповал А. І.,
ст. наук. співроб. НБУВ,
канд. іст. наук, ст. наук. співроб.

ЛИСТИ В. М. ПЕРЕТЦА ДО С. О. ЄФРЕМОВА У ФОНДАХ ІНСТИТУТУ АРХІВОЗНАВСТВА НБУВ

31 січня 2015 р. виповнилося 145 років від дня народження Володимира Миколайовича Перетца (1870–1935) – історика літератури, мовознавця, мистецтвознавця, академіка Петербурзької (з 1914) і Української академій наук (з 1919), який відіграв значну роль у становленні українознавства та організації українського наукового життя. Як професор Київського університету (1903–1914) В. М. Перетц домагався створення кафедр української історії, літератури, мови, етнографії, звичаєвого права та виступав за скасування заборони української мови. Учений був дійсним членом Наукового товариства ім. Шевченка у Львові (з 1908), головою філологічної секції Українського наукового товариства у Києві (з 1908), брав діяльну участь у заснуванні УАН (1918), створив і очолював Товариство дослідників української історії, письменства і мови у Ленінграді (з 1921) та керував Комісією давнього українського письменства ВУАН (з 1927).

Оскільки на сьогоднішній день в українській історіографії відсутній повний життєпис В. М. Перетца, надзвичайно цінним джерелом для дослідження його життя та наукової діяльності є епістолярна спадщина вченого. В Інституті архівознавства НБУВ (далі – ІА НБУВ) відклалися листи В. М. Перетца, які він надсилав з Петрограда (Ленінграда) у Київ до видатного українського літературознавця, академіка (з 1919), віце-президента (1922–1928) та голови господарської управи (1924–1928) ВУАН Сергія Олександровича Єфремова (1876–1939). У цій статті ми ставимо за мету проаналізувати кореспонденцію В. М. Перетца до С. О. Єфремова та визначити її інформаційний потенціал.

Листи В. М. Перетца до С. О. Єфремова у кількості 73 одиниці містяться у фонді 257 ІА НБУВ «Колекція документів вчених України,

репресованих у 30-х, 40-х та 50-х рр. XX ст.». Хронологічно документи охоплюють період з 22 лютого 1923 р. до 17 травня 1929 р. Переважна більшість листів В. М. Перетца написана українською мовою, якою вчений володів досить добре, і лише 7 із 73 – російською.

У грудні 1921 р. з ініціативи В. М. Перетца у Петрограді створено Товариство прихильників української історії, письменства та мови, яке у 1923 р. дістало назву Товариство дослідників української історії, письменства і мови, що діяло як складова частина Історично-філологічного відділу ВУАН. В. М. Перетц був головою Товариства і у своїх листах до С. О. Єфремова регулярно інформував останнього про його діяльність. Зокрема, у листі від 10 березня 1924 р. містяться відомості про організацію і проведення Товариством у Петрограді урочистого зібрання з нагоди 110-ї річниці від дня народження Т. Г. Шевченка. На святковому заході, який відвідало понад 100 осіб, з доповідями виступили В. М. Перетц та члени Товариства В. О. Щавинський, В. Т. Боцяновський і К. О. Копержинський. Чимало листів присвячено питанню публікації у Києві праць членів Товариства, що були підготовлені на базі документів, виявлених у петроградських і московських архівах та бібліотеках.

В. М. Перетц прагнув розширити представництво ВУАН у Росії, зокрема, у листах обговорювалася можливість організації у Ленінграді інституту (кафедри) українознавства, який би діяв під егідою ВУАН. На жаль, через брак коштів цей проект не вдалося здійснити. Більш реалістичною виявилася ідея створення на базі ВУАН Комісії давнього українського письменства, про яку йдеться у листі В. М. Перетца від 5 листопада 1927 р.

З листів дізнаємося про наукову діяльність В. М. Перетца, зокрема, його роботу над монографією «Слово о полку Ігоревім. Пам'ятка феодальної України-Русі XII віку», яку вчений відмовився друкувати в Росії й опублікував у Києві у 1926 р., про працю вченого над складанням бібліографії давнього українського письменства, підготовку науковцем низки доповідей для виступів на засіданнях історично-філологічного відділу ВУАН, про роботу В. М. Перетца за запрошенням видатного німецького мовознавця і славіста М. Ю. Фасмера над «Нарисами слов'янської філології й історії культури», які мали вийти у Берліні. До роботи над «Нарисами» В. М. Перетц долучив й С. О. Єфремова.

Як свідчать листи, В. М. Перетц всіляко намагався сприяти поверненню до науково-культурних установ України пам'яток української історії та культури, що перебували у Росії. Так, у низці його листів до С. О. Єфремова йдеться про спадок дійсного члена Товариства дослідників української історії, письменства і мови, мистецтвознавця і колекціонера

В. О. Щавинського, який заповідав передати зібрані ним колекції картин і рідкісних книг до України. Зусиллями В. М. Перетца збірки В. О. Щавинського було відправлено до Києва. Переймався В. М. Перетц й долею великої колекції української старовини, яку зібрав військовий історик та мистецтвознавець П. П. Потоцький. У одному з листів В. М. Перетц рекомендував ВУАН придбати листування між М. Г. Кулябко-Корецьким і О. О. Русовим, яке могло б стати в наголі Комісії для дослідів над історією громадських течій ВУАН.

Велике задоволення у В. М. Перетца викликало обрання у 1926 р. членами-кореспондентами ВУАН представників Товариства дослідників української історії, письменства і мови А. І. Лященка і В. П. Адріанової-Перетц. У листі до С. О. Єфремова від 12 січня 1926 р. Володимир Миколайович зазначав, що таке обрання надасть науковцям ще більшого духу і бажання працювати в галузі українознавства. Водночас, В. М. Перетца турбувало постійне недофінансування потреб Товариства. Він негативно поставився до рішення українського уряду, який відмовився виділити кошти на діяльність етнографічної секції, що утворилася при Товаристві.

З листів можна дізнатися про негативне ставлення В. М. Перетца до боротьби за лідерство в українській академії між С. О. Єфремовим і А. Ю. Кримським, з одного боку, та М. С. Грушевським – з іншого, оскільки вчений небезпідставно вважав, що конфлікт між вченими може привести до руйнації ВУАН. Водночас непрості стосунки склалися між М. С. Грушевським і самим В. М. Перетцом. Причиною суперечки стала конкуренція щодо публікації пам'яток літератури. На думку В. М. Перетца, цим мала б займатися Комісія давнього українського письменства, яку він очолював, тоді як Археографічній комісії ВУАН під керівництвом з М. С. Грушевського слід було б зосередитися на виданні пам'яток української історії.

Таким чином, аналіз листів В. М. Перетца до С. О. Єфремова свідчить про великий вклад видатних українських вчених у становлення та розвиток вітчизняної науки. Введення листів до наукового обігу значно розширить джерельну базу дослідження життя та діяльності науковців.

УДК 004.7:929:001.32(477)
Шихненко І. М.,
наук. співроб. НБУВ, канд. іст. наук.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ ЯК ДЖЕРЕЛО З ВИВЧЕННЯ ЖИТТЯ І НАУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВЧЕНИХ НАН УКРАЇНИ (1956–1960 рр.)

У процесі висвітлення життя і наукової діяльності вчених НАН України періоду 1956–1960 рр., а також дослідження їхньої творчої спадщини, важливе значення має використання великого комплексу історичних джерел. Це насамперед архівні документи, друковані наукові праці, а також інформаційні ресурси мережі Інтернет. Вказаний хронологічний період характеризувався в житті Академії наук значними здобутками в галузі фізики, хімії, електротехніки, геології, електрозварювання, біології. Все це, відповідно, сприяло створенню нових науково-дослідних установ і розширенню діяльності їхніх структурних підрозділів (лабораторій, відділів, секторів), вимагало збільшення особового складу наукових працівників і підготовки молодих спеціалістів.

Інформаційні ресурси мережі Інтернет є одним із джерел, що дають можливість дослідити біографії вчених, які працювали в НАН України, а також здійснити аналіз їхнього наукового доробку. Умовно ці джерела можна поділити на декілька основних груп: відомості на сайтах науково-дослідних академічних установ; вищих навчальних закладів; бібліотек; краєзнавчих сайтах міського та регіонального підпорядкування; тематичних інформаційних ресурсах.

Найбільш інформативно наповненими є сайти науково-дослідних установ НАН України: Інституту історії України (http://www.history.org.ua), Інституту українознавства ім. І. П. Крип'якевича (http://www.inst-ukr.lviv.ua), Інституту геологічних наук (http://igs-nas.org.ua), Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного (http://www.botany.kiev.ua), Інституту кібернетики імені В. М. Глушкова (http://www.icyb.kiev.ua), Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона (http://paton.kiev.ua), Інституту фізики (http://www.iop.kiev.ua) та ін. На сторінках вказаних сайтів у рубриках на зразок «Про нас», «Історична довідка», «Наша історія» «Персоналії» містяться відомості про заснування і основні етапи історичного розвитку установи, її завдання і напрями наукової діяльності, сучасні розробки, міжнародні зв'язки, а також біографії вчених, які працювали в структурі НАН України, зокрема у 1956–1960 рр. Наукову інформативність цих сайтів збагачують також розміщені на них рідкісні фотознімки співробітників

установ під час проведення наукових досліджень, експедицій, виступів на конференціях тощо.

Значний інтерес для дослідників становить інформаційний масив сайтів провідних вищих навчальних закладів України, зокрема: Київського національного університету імені Тараса Шевченка (http://www.univ.kiev.ua), Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» (http://kpi.ua), Національного медичного університету імені О. О. Богомольця (http://www.nmu.edu.ua), Львівського національного університету імені Івана Франка (http://lnu.edu.ua), Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (http://www.univer.kharkov.ua) та ін. Упорядники вказаних сайтів розміщують на них інформацію, насамперед, про сучасний професорсько-викладацький склад ВНЗ, але інколи у рубриках «Історія університету», «Історія факультету» та «Видатні постаті університету» можна знайти цікаві біографічні довідки, а часом і змістовні статті про життєвий шлях і наукову діяльність вчених НАН України, які працювали також за сумісництвом у вищеназваних освітніх закладах. Наприклад, на сайті Київського національного університету імені Тараса Шевченка є наукова стаття про літературознавця О. К. Бабишкіна (1918–1991) та хіміка-органіка І. В. Смирнова-Замкова (1913–1995). На сайті Львівського національного університету імені Івана Франка міститься довідка про мінералога П.-Б. І. Крип'якевича, наповнена багатими біографічними відомостями про вченого.

Серед сайтів провідних бібліотечних установ України, на яких можна знайти цікаву інформацію з життя і діяльності вчених НАН України, насамперед варто назвати сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (http://www.nbuv.gov.ua). На його сторінках містяться електронні виставки документів з особових архівних фондів академіків і членів-кореспондентів НАН України, підготовлені науковими співробітниками Інституту архівознавства. Це, зокрема, автобіографії, листки з обліку кадрів, нагородні листи, фотографії, титульні сторінки наукових праць академіків: Б. М. Бабія (1914–1993), О. І. Кухтенка (1914–1994), В. І. Толубинського (1904–1988), О. П. Маркевича (1905–1999), членів-кореспондентів: В. Я Дідковського (1914–1995), Є. М. Кондратюка (1914–1992), М. М. Підоплічка (1904–1975) та ін.

На сайті Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника (http://www.lsl.lviv.ua/index.htm), Національної парламентської бібліотеки України (http://www.nplu.org), Національної історичної бібліотеки України (http://www.nibu.kiev.ua) можна знайти

електронні бази даних наукових праць (монографій, нарисів, навчальних посібників, статей тощо) колишніх співробітників академічних установ.

У рубриках на зразок «Видатні науковці», «Відомі земляки», «Календар знаменних і пам'ятних дат», що знаходяться на сайтах Миколаївської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. М. Гмирьова (http://www.reglibrary.mk.ua), Дніпропетровської обласної універсальної наукової бібліотеки (www.libr.dp.ua), Луганської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. М. Горького (http://www.library.lg.ua), Харківської обласної універсальної обласної бібліотеки (http://library.kharkov.ua), Чернігівської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка (http://secinfchounbk.blogspot.com) зустрічаються цікаві відомості про біографію вчених НАН України, які народилися в тій, чи іншій місцевості України, послужилися своїми науковими доробками вивченню її історичного минулого та збагаченню культурної спадщини.

Серед електронних інформаційних ресурсів регіонального значення, що містять відомості з життя і наукової діяльності наукових працівників академічних установ періоду 1956–1960 рр., великий інтерес становлять: Сумський історичний портал (http://history.sumynews.com/pronas.html), Волинський історично-краєзнавчий портал «Історична Волинь» (http://istvolyn.info), Одеський краєзнавчий портал (http://odportal.com.ua), Інформаційно-аналітичний портал «Дніпровська правда» (http://dneprovka.dp.ua), «Портал современных педагогических ресурсов» (http://intellect-invest.org.ua). Статті про українських вчених на вказаних ресурсах характеризуються новизною у викладі інформації, оскільки більшість з цих матеріалів створювалися не лише на основі друкованих наукових праць, але також і архівних документів, що є результатом добре проведеної дослідницької роботи.

Тематичні інформаційні ресурси, як, наприклад: «Українці в світі» (http://www.ukrainians-world.org.ua), «Лексика.ua» (http://leksika.com.ua), «Биография.ru» (http://www.biografia.ru), «Центр генеалогических исследований» (http://rosgenea.ru) та «База патентів України» (http://uapatents.com) містять, головним чином, короткі відомості про роки народження та смерті науковців, їхні наукові спеціальності, роки присудження звань і вручення нагород. Хоча більшість з цих повідомлень запозичені з друкованих наукових видань, зокрема «Української радянської енциклопедії» та «Большой советской энциклопедии», але серед них зустрічаються цікаві описи про наукові розробки вчених, фотокопії нагородних листів, подяк і патентів на їхні винаходи.

Отже, можна стверджувати, що інформаційні ресурси мережі Інтернет є важливим історичним джерелом і становлять вагому наукову цінність для сучасних вітчизняних дослідників. Найбільш наповненими з них є статті, есе і довідки з життя і наукової діяльності вчених НАН України, розміщені на офіційних сайтах науково-дослідних академічних установ і вищих навчальних закладів України. У процесі формування цих інформаційних ресурсів автори використовували не лише загальнодоступні наукові праці (енциклопедії, довідники, ювілейні статті та некрологи), але також архівні документи і спогади сучасників. На жаль, більшість підготовлених відомостей про вчених НАН України у мережі Інтернет не мають уніфікованої структури викладу інформації і джерельної бази дослідження, що значно ускладнює роботу науковцям. Загалом же такий різновид історичних джерел може бути використаний під час реконструкції життя і наукової діяльності вчених, які працювали в структурі НАН України у 1956–1960 рр. Під час опрацювання інформації, виявленої на електронних ресурсах мережі Інтернет, дослідники повинні використовувати передусім документи з особових архівних фондів академіків і членів-кореспондентів НАН України (автобіографії, листки з обліку кадрів, наукові праці та ін.), планово-звітну документацію з діяльності Академії наук, протоколи засідань Президії НАН України та матеріали до них, документи з особового складу наукових кадрів академічних установ (контрольні списки співробітників, накази і розпорядження директорів інститутів), листування Президії НАН України з вищими органами влади у 1956–1960 рр. (Радою Міністрів УРСР і СРСР, ЦК КПУ, Держпланом УРСР і СРСР, галузевими міністерствами і відомствами).

УДК 76(4-15)"15-17":7.02:2-523.1(477-25)
Щеколдіна Н. О.,
мол. наук. співроб. НБУВ

ДО ПРОБЛЕМИ ОПИСУ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ДРУКОВАНОЇ ГРАФІКИ XVI–XVIII ст. У КОЛЕКЦІЇ АЛЬБОМІВ НАВЧАЛЬНИХ МАЛЮНКІВ ІКОНОПИСНОЇ ТА МАЛЯРСЬКОЇ МАЙСТЕРНІ КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКОЇ ЛАВРИ (КУЖБУШКИ)

Колекція альбомів навчальних малюнків іконописної та малярської майстерні Києво-Печерської лаври кужбушки, куншти, кунштбухи від нім. Kunstbuch -- мистецька книга, посібник з мистецтва складається з колекції альбомів XVIII ст. з навчальними малюнками учнів і наставників іконописної та малярської майстерні Києво-Печерської лаври, одного з найстаріших художніх закладів Східної Європи, а також альбомів із зразками західноєвропейських гравюр XVI–XVIII ст. Серед малюнків чимало портретів визначних церковних і політичних діячів того часу, студії на релігійні та міфологічні сюжети, пейзажі та орнаментальні проекти, жанрові сценки, вправи з анатомії, серед яких є багато датованих та підписаних учителями й учнями. Кужбушки – важливе джерело для дослідження історичного розвитку станкового і монументального живопису в Україні, свідчення художніх та культурних зв'язків із західноєвропейським мистецтвом та унікальний пам'ятник художньої культури як України, так і взагалі східного слов'янства XVIII ст.

Загальна кількість кужбушків становить 48 одиниць. Тематичний склад колекції: малюнки учнів і наставників іконописної та малярської майстерні Києво-Печерської лаври – 23 одиниці (біля 1500 малюнків), техніка виконання: малюнки тушшю та чорнилами пензлем та пером, аквареллю, олівцем, сангіною; альбоми із зразками західноєвропейських гравюр XVI–XVIII ст. – 25 одиниць (біля 2000 гравюр) різними техніками. В альбоми зброшуровано як мальовані безпосередньо на їх сторінках твори, так і такі, що вирізані з інших книг або альбомів. Альбоми з малюнками містять портрети визначних церковних і політичних діячів того часу, студії на релігійні та міфологічні сюжети, пейзажі та орнаментальні проекти, жанрові сценки, вправи з анатомії, серед яких є багато датованих та підписаних учителями й учнями. серед авторів: Аліпій (Галик) бл.1685–1768), Семен Галик (1756), Грицько Маляренко (1753/55), Опанас Іраклейський-Перехрестенко (1749), Іван Попович (1751/52), Кирило Попович (1750/1774), Грицько Тесленко (1750/1772) та ін. В альбомах із зразками західноєвропейських гравюр XVI–XVIII ст., якими користувались

учні лаврської майстерні як навчальними посібниками, є лицьові Біблії: Піскатора (1674) (visscher, claes jansz 1587–1652), М. Меріана (1625) (Merian, Matthaeus (der Dltere) 1593–1650); зображення святих А. Колларта (Collaert, Adriaen 1560–1618); міфологічні сюжети І. Кока (Cock, Hieronymus 1510–1570), П. Бребьетта – Brebiette, Pierre (1598–бл.1650), К. Блумарта (Bloemaert, Cornelis бл. 1603–1684); театральні декорації М. Кюсселя (Kьsel, Mathdus 1629–1681), Дж. Торелли (Torelli, Giacomo 1604 / 1608–1678); пейзажі Стефано делла Белла (Bella, Stefano della 1610–1664), І. Сильвестра (Silvestre, Israll 1621–1691); орнаменти Ж. А. Дюсерсо (du cerceau, jacques androuet; (ок.1520–1586), О. Фиалетти (Fialetti, Odoardo (1573–1638), Я. Лутма (ст.) (Lutma, Janus (der Altere) 1584–1669) та багатьох інших знаних граверів Європи. Серед гравюр і роботи українських граверів, наприклад: А. Козачковського (1721–1737), Г. Левицького (1697–1769), Д. Галаховського (1674–1709), І. Ширського (бл.1650–1714).

Використання творів друкованої графіки як іконографічних зразків займало важливе місце в практиці європейських, українських та російських художників XVII–XVIII ст.

Альбоми з друкованою графікою досі залишались безіменними. Перед нами постала задача опису граверних аркушів з подальшою можливістю порівняння їх з малюнками українських майстрів. Розробка структури опису гравюр основана на зборі, аналізі, узагальненні матеріалів у сфері уніфікації описів музейних об'єктів, опублікованих в Україні і за кордоном (склад ознак і структура опису: аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду). У результаті було запропоновано такі поля ознак: номер предмета; автори; місце створення; назва предмета; дата створення; короткий опис предмета; матеріали та техніка; розміри; бібліографія; коментар. Кожне поле має пояснювальний коментар та приклади для опису. Розробка структури опису предметів друкованої графіки, повинна бути розрахована на використання в мережі Інтернет та бути доступною для найширших верств населення.

УДК 930.25:001.32(477):167/168
Яременко Л. М.,
директор ІА НБУВ, канд. іст. наук, ст. наук. співроб.

НОРМАТИВНІ ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ АРХІВНИХ ПІДРОЗДІЛІВ УСТАНОВ НАН УКРАЇНИ

Діяльність архівних установ України, зокрема і Національної академії наук (НАН) України, регулюється комплексом законодавчих, нормативно-правових актів, державних і галузевих стандартів, методичних та інших документів у цій галузі.

До системи архівних установ України входять архіви та архівні підрозділи, що забезпечують формування Національного архівного фонду (НАФ), його зберігання та використання відомостей, що містяться в архівних документах, здійснюють управлінські, науково-дослідні та довідково-інформаційні функції в архівній справі. Вони можуть засновуватися державними органами, органами місцевого самоврядування, юридичними та фізичними особами на будь-якій формі власності. Більшість з них у рамках організаційної структури архівної системи України входять до системи Державної архівної служби України (ДАСУ). Водночас весь комплекс робіт, зазначений вище і віднесений до компетенції архівних установ і насамперед державне зберігання документів НАФ, здійснюють також архівні установи, що не входять в систему ДАСУ, це – галузеві державні архіви, архівні підрозділи державних наукових установ, музеїв та бібліотек. До таких установ входить і низка архівних підрозділів установ НАН України.

Головним і визначальним документом в організації роботи архівних установ України є Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» (прийнятий 24.12.1993 р., зі змінами, останні – 09.04.2015 р.), який унормовує єдині основи системи архівних установ у незалежній Україні та регулює відносини, пов'язані із формуванням, обліком, зберіганням і використанням НАФ, та інші основні питання архівної справи. Зокрема, місце в системі архівних установ України архівних підрозділів установ НАН України як архівних підрозділів державних наукових установ, закріплене ст. 23 цього Закону, а ст. 30 визначає їх призначення як зберігачів документів НАФ та унормовує статус.

Водночас треба зазначити, що академічна архівна система складається з низки підрозділів, які мають різний статус і щодо утворення та зберігання документів Архівного фонду (АФ) НАН України як невід'ємної складової НАФ, і щодо виконання управлінських функцій у

забезпеченні формування та обліку його документів. Ці аспекти зафіксовані в Положенні про АФ НАН України, затвердженому постановою Президії НАН України (від 05.12.2001 р. № 299) та схваленому центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері архівної справи і діловодства (на той час – Державний комітет архівів України). Умовно ці підрозділи академічної системи можна поділити на такі групи:

1. Головний архівний підрозділ в системі НАН України, що виконує функції науково-дослідного, науково-методичного та науково-організаційного центру з питань формування, зберігання, обліку й використання документів АФ НАН України – Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ІА НБУВ). Він також наділений правом комплектування і постійного зберігання частини документів АФ НАН України.

2. Архівні підрозділи, рукописні відділи, музеї та музейні кімнати установ НАН України, яким надано право постійного зберігання документів АФ НАН України і які водночас підпорядковуються Інституту архівознавства НБУВ у науково-організаційних та науково-методичних питаннях щодо здійснення експертизи цінності, формування, обліку документів своїх фондів та подання цієї інформації для забезпечення централізованого обліку АФ НАН України. Серед них підрозділи таких установ: НБУВ, Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка, Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського, Інституту археології, Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника та ін. Статус цих підрозділів щодо постійного зберігання документів НАФ, крім Положення про АФ НАН України, також закріплений у Списку юридичних осіб – джерел формування НАФ, які не передають документи до ІА НБУВ.

3. Архівні підрозділи установ НАН України, що включені до Списку юридичних осіб – джерел формування АФ НАН України, які передають документи до ІА НБУВ, схваленого Експерно-перевірною комісією (ЕПК) НАН України та затвердженого головним вченим секретарем НАН України (29.09.2011), і які зберігають документи НАФ тимчасово, до передачі на державне зберігання до ІА НБУВ. Проте з огляду на норму зазначеної вище ст. 23 Закону, з урахуванням відсутності в Академії приміщення загальноакадемічного архівосховища ось уже майже протягом 50-ти років (з моменту створення у 1968 р. ІА НБУВ – тоді Центральний науковий архів АН УРСР) на порядок денний найближчим часом може бути поставлене питання щодо надання цій категорії архівних підрозділів установ НАН України права постійного зберігання документів НАФ.

4. Архівні підрозділи установ НАН України, в діяльності яких не утворюються документи АФ НАН України і які перебувають у зоні

комплектування ІА НБУВ. Вони включені до відповідного Списку юридичних осіб, схваленого ЕПК НАН України та затвердженого головним вченим секретарем НАН України (04.04.2013).

Для всіх категорій вищезазначених архівних підрозділів НАН України нормативно-правова і науково-методична база забезпечення діяльності включає: законодавчу базу; нормативно-правову базу вищих органів влади; постанови і розпорядження Президії НАН України; накази керівника установи; державні і галузеві стандарти; нормативні і інструктивно-методичні розробки ДАСУ, Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства, ІА НБУВ; індивідуальні нормативні документи установи в галузі діловодства і архівної справи. Але виконання, дотримання і врахування у роботі вимог конкретних нормативних документів залежить від визначення статусу архівного підрозділу установи в архівній академічній системі, закріпленого у відповідному списку.

Також треба зазначити, що ІА НБУВ, з огляду на ст. 26 Закону, яка нормативно закріплює порядок створення галузевих державних архівів «для зберігання специфічних видів архівних документів, які потребують особливих умов їх зберігання і використання відомостей, що в них містяться», фактично виконує в системі НАН України функції такого галузевого державного архіву, тільки без статусу юридичної особи. Визначним особливих функцій ІА НБУВ є також організація роботи на його базі ЕПК НАН України, яку традиційно очолює директор ІА НБУВ, із залученням до її складу провідних фахівців інституту.

Інститут архівознавства НБУВ протягом всього часу свого функціонування розробляє теоретичні та науково-практичні засади організації комплектування, наукового опису, зберігання та використання специфічних наукових архівних фондів, за результатами яких створює нормативні і науково-методичні документи з діловодства і архівної справи для архівної системи НАН України. Серед вже напрацьованого ІА комплексу таких документів, зокрема, є положення про: АФ НАН України, Експертно-перевірну комісію НАН України та експертні комісії установ НАН України, фонд особового походження видатного вченого, науковий архів установи, методичні рекомендації щодо складання описів, інструкція з діловодства та ін. Відповідні розробки ІА НБУВ після затвердження постановами або розпорядженнями НАН України головним ученим секретарем Академії, рішеннями ЕПК НАН України стають обов'язковими для виконання установами НАН України і сприяють удосконаленню діяльності їхніх архівних підрозділів та формуванню архівних фондів.

УДК 001.4:33:81'373.613(051)
Ейсмонт Ю. В.,
мол. наук. співроб. НБУВ

ЕКОНОМІЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ НА СТОРІНКАХ УРЖ «ДЖЕРЕЛО»: СПЕЦИФІКА ТА ДИНАМІКА ІНШОМОВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ

Інтенсивний розвиток ринкових відносин, організація сучасних виробничих і комерційних структур, зміни в політичному й економічному житті нашої держави сприяють активному поповненню української мови новими термінами економічної сфери. На сучасному етапі іншомовні запозичення посіли вагоме місце у лексичному складі української літературної мови. Загалом запозичення в термінології – природний процес, властивий усім мовам світу. Однак, повноцінний розвиток тієї чи іншої терміносистеми можливий лише за умови збереження балансу національної та інтернаціональної складових. Усі викладені вище суб'єктивні й об'єктивні аспекти зумовлюють актуальність досліджуваної теми.

Методи дослідження – описовий, порівняльно-зіставний.

Питання запозичення іншомовних термінів, пов'язаних з економічною сферою, активно вивчається. Зокрема, роль запозичень-англіцизмів у розвитку сучасної української мікроекономічної термінології досліджує А. Олійник; міжсистемну взаємодію як чинник терміноутворення на прикладі англомовних фінансових термінів вивчає А. Грицьків; аналітичну номінацію в економічній терміносистемі досліджує О. Чуєшкова. В. Сімонок аналізує лексико-семантичну рецепцію іншомовних слів в українській мові.

Щоб з'ясувати особливості вживання нових іншомовних термінів економічної, зокрема ринкової та банківської сфер, які активно поповнили українську мову, проведено практичний аналіз частоти використання нових економічних термінів у реферативних текстах Українського реферативного журналу «Джерело». УРЖ «Джерело» є національним

[illegible] [illegible] [illegible] [

Нові економічні терміни поповнили нашу мову, і на сучасному етапі така тенденція зберігається. Хоча, як слушно зауважує М. Вакуленко, маючи значний словотвірний і лексичний запас, українська мова здатна відобразити такі тонкі відтінки значень, які неможливо передати іншими мовами. Це сприяє добору влалого національного терміна. Тому не варто зловживати іншомовними термінами. Скажімо, якщо у мові є свої відповідники, наприклад, слово *допомога* відповідає *субсидії*, *брокер* українською мовою *посередник*, а *бартер* – *обмін*, то навіщо послуговуватися чужими запозиченнями? Справедливо зазначити, що питання доцільності іншомовних запозичень викликає дискусії і на термінологічних конференціях. Однак реалії сьогодення такі: більшість нових економічних термінів іншомовного походження настільки відомі, що не викликають у більшості фахівців заперечень.

УДК 025.34
Костиря Б. М.,
мол. наук. співроб. НБУВ

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПІДРОЗДІЛУ «ЛІТЕРАТУРА УКРАЇНИ» В СИСТЕМАТИЧНОМУ КАТАЛОЗІ

Розвиток літературного процесу ставить перед систематизацією нові завдання, продиктовані необхідністю розставлення сучасних акцентів у систематичному каталозі. Постає питання переосмислення представлення художньої літератури та історико-літературних досліджень. До 1991 р. були введені роздільники персоналій українських радянських письменників. Нерідко також виділялися найбільш визначні твори того чи іншого письменника. Згодом, у 1990-ті рр., у каталозі були виокремлені персоналії Б.-І. Антонича, Л. Костенко, М. Куліша, В. Симоненка, В. Стуса, Г. Тютюнника, М. Хвильового. Але нові завдання і виклики часу зумовлюють необхідність подальшої модернізації систематичного каталогу, представлення в ньому письменників, які в новітній період створили вагомий літературний доробок.

У зв'язку з новітніми завданнями останнім часом в систематичному каталозі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі НБУВ) були виокремлені персоналії Р. Андріяшика, М. Дочинця, В. Дрозда, В. Лиса, П. Мідянки, К. Москальця,

І. Нагутяк, Є. Пашковського, І. Римарука, Т. Федюка, В. Шевчука та інших видатних сучасних письменників.

Є необхідність виділити лауреатів Національної премії України імені Тараса Шевченка як найбільший літературний нагороди. Як показує практика, твори, відзначені цією нагородою, проходять випробування часом. Коли до фонду НБУВ стали надходити твори української діаспори (І. Багряного, В. Барка, У. Самчука, Е. Андієвської, Б. Бойчука, Б. Рубчака та ін.), цей сегмент у систематичному каталозі був виділений в окремий підрозділ, у якому вказані персоналії.

Раніше в підрозділі творів художньої літератури часто ставили роздільники персоналій письменників незалежно від значення їхнього літературного доробку. Нерідко виділяли персоналію письменника, який мав за певним жанром одну чи дві книжки. Можливо, такий підхід є не зовсім правильним. Нині виділяють письменників, чия творчість стала етапною у розвитку української літератури. Зрозуміло, що читачі, які користуються систематичним каталогом, зазвичай обізнані, які зможуть орієнтуватися в бурхливому потоці інформації, виділити головне від другорядного. Але систематизатор повинен допомогти всім читачам.

Про одного митця слова може бути написано багато літературознавчих праць, але його творча спадщина невелика, інший, попри значний літературний доробок, не стає об'єктом дослідження. Літературний процес переосмислюється, канон класичної літератури з часом змінюється та уточнюється. У цьому питанні не можна керуватися політичною кон'юнктурою, потребами сьогоднішнього дня.

Чимало творів перебувають на межі між науковими історико-літературними працями та нарисами з літератури та мистецтва. Іноді важко провести межу між ними. Є письменники, які водночас займаються науковим літературознавством, є митці, які пишуть письменницьку літературну критику. Треба звертати увагу на домінанту того чи іншого складника у виданні.

Проблема розмежування характеру видання виникає й тоді, коли певна книжка написана на межі історичного, політологічного досліджень та публіцистики або публіцистики та журналістики. Постає проблема і чи слід систематизатору брати до підрозділу художньої літератури мемуари, які не є художньою цінністю, не створені на високому мистецькому рівні. З цього питання думки практиків розходяться. Раніше дослідження мови письменника, здійснені лінгвістами, а не літературознавцями, систематизатори НБУВ відносили до підрозділу мов, в останні роки їх стали відносити до підрозділу історико-літературних праць. Це також суперечливе питання. Адже читач, який звернувся до підрозділу мов за

діленням «Мова письменників», може не знайти потрібне йому дослідження. І слід відзначити, що методологія дослідження мови письменника в лінгвіста та літературознавця буде різнитися.

Відповідаючи на виклики часу, робота систематизатора спрямована на впорядкування потоку інформації, модернізацію систематичного каталогу, об'єктивного відображення української літератури в ньому. Таким чином, вітчизняне письменство постає як мистецтво слова у всій своїй повноті, розмаїтості та без ідеологічних акцентів.

УДК 021.85:01
Коваль Т. В.,
заввідділу НБУВ, канд. іст. наук

ВЗАЄМОДІЯ БІБЛІОТЕК У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ З ДОКУМЕНТООБМІНУ

Широке використання сучасних інформаційних технологій та засобів доступу до інформації відкрило нові перспективи для формування фондів бібліотек. Найбільш актуальним питанням у бібліотечній діяльності є комплектування бібліотечних фондів. Для забезпечення максимальної повноти фондів в умовах обмеженого фінансування бібліотеки використовують різні джерела надходження документів. Стабільним джерелом доукомплектування фондів бібліотек залишаються обмінно-резервні фонди (ОРФ). Значне місце в цьому напрямі діяльності бібліотеки посідає обмінний фонд та здійснення на його базі документообміну з іншими бібліотеками.

За даними Національної парламентської бібліотеки України, яка веде статистичний облік обмінно-резервних фондів, у бібліотеках України налічується 250 відділів, секторів, груп ОРФ, де зберігається майже 6 млн документів. За останні роки через систему обмінних фондів було перерозподілено близько 5 млн видань і цей показник щорічно зростає. Тенденція до зростання є наслідком взаємодії багатьох чинників, які впливають на роботу бібліотек. Недостатнє фінансування, зменшення кількості нових надходжень, і як наслідок погіршення якісного складу діючого фонду, призводять до використання обмінного фонду як одного з найдоступніших джерел безкоштовного поповнення. Поряд з

перерозподілом шляхом книгообміну зайводублетних та непрофільних видань обмінні фонди здійснюють розповсюдження документів серед бібліотек за рахунок дарунків різних установ, фондів, приватних осіб та у рамках державних, регіональних цільових програм поповнення бібліотечних фондів.

Обмінні фонди мають значний потенціал у процесі заповнення лакун бібліотечного фонду та його ретроспективного доукомплектування. Переосмислення історичного минулого, зміна ціннісних орієнтирів впливає і на зміну читацьких запитів. Зростає попит на літературу минулих років, як читачів так і бібліотек, музеїв, установ для реконструкції бібліотечних зібрань, історичних колекцій, поповнення експозицій.

Інформаційна діяльність є пріоритетною ділянкою роботи з обмінними фондами. У минулому існувала централізована система забезпечення бібліотек інформацією з документообміну, яка була представлена у вигляді зведених каталогів обмінних фондів. На сучасному етапі бібліотеки самостійно проводять роботу з поширення даних про обмінні фонди. Традиційними формами такої роботи є інформаційні бібліографічні списки, картотеки, зведені каталоги. Паралельно з традиційними все частіше бібліотеки використовують сучасні технології. Створення та розміщення на веб-сайтах інформаційних бібліографічних покажчиків (списків), використання електронної пошти.

Сучасні інформаційні технології відкрили нові перспективні напрями співпраці бібліотек зі створення даних про документи з обмінних фондів. Об'єднання розрізнених інформаційних списків бібліотек різних систем і відомств в єдиний інформаційний ресурс дозволить суттєво підвищити ефективність роботи обмінно-резервних фондів. Запропонований ресурс повинен не тільки забезпечити інформаційні потреби бібліотекарів, але й прискорити документообмінні операції між бібліотеками.

Створення такого ресурсу передбачає вирішення цілого ряду організаційних, методичних, технологічних та технічних питань.

Необхідно об'єднати зусилля різних бібліотек для формування міжбібліотечного обмінного ресурсу, створити єдину систему перерозподілу документів, визначивши завдання та функції кожного учасника проекту. Для успішного та ефективного функціонування ресурсу необхідно розробити інструктивно-методичні документи, які б регламентували процеси обміну та перерозподілу фондів.

Одним із основних технічних питань створення єдиного інформаційного ресурсу є вибір програмного забезпечення. Враховуючи можливості різних програмних продуктів, можливим варіантом для

створення колективного накопичення, збереження текстів, файлів, мультимедійних даних є вікі-технології. Сьогодні вікі-технології використовуються для створення енциклопедій, словників, баз даних тощо. Запропонована технологія дозволяє бібліотекам самостійно оперативно поповнювати та змінювати інформацію про обмінні фонди, переглядати історію внесених змін, здійснювати швидку навігацію та інформаційний пошук. Розробка такого інтернет-ресурсу дозволить акумулювати на одному сайті всі дані про обмінні фонди бібліотек.

Взаємодія бібліотек у процесі формування інформаційного обмінного ресурсу буде сприяти підвищенню іміджу бібліотеки, розширенню кола партнерських зв'язків, популяризації обмінних фондів.

УДК 004.9:027
Курвякова Л. П.,
мол. наук. співроб. НБУВ

СТВОРЕННЯ ЕЛЕКТРОННОГО КАТАЛОГУ КНИГ, НАДРУКОВАНИХ ЛАТИНСЬКИМ ШРИФТОМ

В умовах глобальної інформатизації на перший план в діяльності бібліотек виходить забезпечення вільного доступу до міжнародних та національних інформаційних ресурсів. Одним із важливих завдань НБУВ є надання користувачам можливості багатоаспектного оперативного пошуку видань, надрукованих латинським шрифтом.

Перед каталогізаторами постала проблема професійного аналізу та оцінки перспектив ретроспективної конверсії карткового алфавітного каталогу іноземних книг, його перетворення в електронну форму.

Проблема перетворення традиційних карткових каталогів в електронні є предметом активних досліджень багатьох зарубіжних і вітчизняних фахівців. Розроблено досить багато технологій ретроконверсії, описані методи і засоби їх впровадження. Цю тему висвітлювали в своїх працях І. І. Ільїна, Л. Я. Бєляєва, Ф. С. Воройський, Я. Л. Шрайберг, М. І. Вершинін, Н. Н. Каспарова, О. Л. Лаврєнова, П. І. Рогова, Н. В. Вараксіна та ін.

З 1995 р. у НБУВ існує електронний каталог (ЕК) іноземних книг паралельно з картковим. Сканування карток, як один з етапів ретроконверсії іноземного алфавітного каталогу книг, на зразок вітчизняного

Генерального алфавітного каталогу не було здійснено. Втім, перед конверсією картковий каталог потребує редагування, основною метою якого є необхідність уніфікувати заголовки багатомовних бібліографічних записів (БЗ).

Для здійснення трансформації карткового каталогу в електронну форму необхідно вивчити які вже маємо методи, враховуючи особливості реалізації основних технологічних процесів, технічних засобів, призначених для вирішення поставленого завдання. Переведення вже наявної бібліографічної інформації на традиційному носії в зручнішу для використання машиночитану форму створить принципово нове середовище для інформаційного та документального забезпечення користувачів (насамперед через мережу Інтернет).

Відомі різні методи ретроконверсії каталогів, але в цілому можна виділити такі:

1. Переведення в електронну форму (MARC-формат) БЗ безпосередньо з карток або з титульного аркуша книги de visu.

2. Використання БЗ з інших ЕК і довведення власних даних бібліотеки (індексів класифікації, шифрів зберігання та ін.).

3. Сканування карток з метою створення їх цифрових образів, оптичне розпізнавання символів і приведення записів до стандартного MARC-формату вручну або автоматично.

Ручний набір інформації з каталожної картки в поля БЗ потребує дуже багато часу та людських ресурсів і не є ефективним під час оброблення вел ких масивів карток найбільших бібліотек. Для якісного виконання робіт за цим методом потрібно задіяти виконавцями досвідчених бібліографів. Можливо, звичайно, використання дешевшої робочої сили (наприклад студентів), але істотного збільшення продуктивності праці при цьому не відбудеться (І. Ю.Черкасова).

Сканування карткових каталогів з використанням спеціальних високопродуктивних сканерів, пристосованих для автоматичного подання каталожних карток, формування масивів факсимільних образів карток, використання програмного забезпечення з ретельно продуманими довідниками і словниками для розпізнавання образів карток і маркування розшифрованого тексту маркерами MARC-формату, дає суттєву економію часу для проведення ретроконверсії. Ця технологія є досить складною, відносно недешевою, але потребує не так багато часу, як інші. Доцільно сканувати карткові каталоги хорошої якості (картки, надруковані на друкарській машинці, принтері). Всі рукописні картки треба вносити вручну. Найчастіше бібліотеки використовують змішані технології, коли

перетворення записів в електронну форму залежить від якості кожного конкретного каталогу.

Деякі бібліотеки країни, такі як ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, НТУ України «Київський політехнічний інститут», ЦНБ ХНУ ім. В. Н. Каразіна та ін. завершують створення ЕК на свої ретроспективні фонди. У ДНПБ була проведена експериментальна конверсія зі сканованих карток до САБ ІРБІС-64 (Н. В. Вараксіна).

Звернувши увагу на особливості ретроконверсії багатомовних каталогів ВДБІЛ Росії, слід зазначити, з якими проблемами зіштовхнулися фахівці. Л. Я. Бєляєва у своїй статті вказує, що мета проведення ретроконверсії (почалася у 1998 р.) зводилася до наступного: 1) зменшити витрати часу на бібліотечні процеси опрацювання документів; 2) скоротити площі, які займають шафи зі старими каталожними картками; 3) ліквідувати витрати на підтримку, обслуговування і збереження карткових каталогів; 4) представити свій багатомовний фонд в Інтернеті. Оскільки було поставлено за мету здійснити ретроконверсію двох мільйонів карток, особливу увагу приділено таким критеріям: вартісті витрат, час виконання робіт, кількість задіяних співробітників. Перед початком сканування фірмі, яка виконувала роботу, було передано списки мов, література на яких зберігається у ВДБІЛ, список артиклів основних європейських мов, список слів, що визначають початок поля «Відомості про відповідальність» (by, von, de та ін.), типові назви англійською мовою, наприклад, Collected works, Guide, Letters та ін., також було вказано, як відрізнити уніфіковану назву від авторського поля, можливі види шифрів розстановки і класифікаційних індексів. Пояснено, яким чином заповнювати поле автора, якщо в авторському полі вказано «Ім'я автора [et al.]».

Наступним етапом було сканування каталожних карток і запис результатів на CD-ROM у графічному вигляді без розпізнавання. Розпізнавання і автоматичне редагування символів (перетворення графічного образу в текстовий файл) здійснювалося методом порівняння з еталонними зразками всіх букв алфавіту до повного збігу, слова порівнювалися з еталоном із довідника.

М. І. Вершинін (Росія) вважає, що імідж-каталог є тимчасовим рішенням на шляху до повноцінного ЕК. Головним недоліком імідж-каталогу, вважає дослідник, є те, що пошук інформації, до якого звикли читачі, користуючись Інтернетом, здійснюється шляхом перегляду карток, і те, що рукописні каталожні картки і рукописні позначки в імідж-каталозі не розпізнаються, веде до втрати даних. До безперечних переваг імідж-каталогу відноситься збереження цифрового образу паперової бібліографічної картки, яка вже є історичною цінністю.

Для наукових бібліотек створення ретроспективного ЕК має велике значення тому, що зростає наповнення інформаційного масиву, за яким можна проводити повноцінний і швидкий інформаційний пошук. Опрацьований належним чином ретроспективний каталог у майбутньому стане базою для корпоративної взаємодії бібліотек щодо створення і використання електронних інформаційних ресурсів країни.

УДК 025.21(043.31.5):027.021(620)
Лямець А. М.,
мол. наук. співроб. НБУВ

КОМПЛЕКТУВАННЯ ФОНДІВ АЛЕКСАНДРІЙСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ: ОБОВ'ЯЗКОВИЙ ПРИМЫРНИК ДИСЕРТАЦІЙ

Важливим джерелом комплектування Александріни є надходження до секції комплектування відділу бібліотечного опрацювання видань та роботи з фондом обов'язкових примірників (ОП) дисертацій Єгипту. У цій сфері Александрійська бібліотека тісно співпрацює з Університетом Айн Шамс та іншими вищими навчальними закладами країни. У 2010 р. кількість дисертацій у фонді становила понад 42 тис. од. зб., 1400 з яких були видані ще до 2002 р., коли відбулося офіційне відкриття Бібліотеки. Як депозитарій дисертацій Єгипту, Бібліотека реєструє їх в електронному каталозі, оцифровує і надає повнотекстовий доступ. Дисертації зберігаються у спеціальних сховищах і не є доступними на відкритих полицях. Замовлення приймаються через довідкові служби.

Відповідно до Закону Єгипту № 82 «Щодо захисту прав на інтелектуальну власність» від 2002 р. дисертаційні дослідження підпадають під категорію документів, які захищаються авторським правом. Окрім вітчизняних дисертацій, Александріна надає доступ до електронних баз даних іноземних дисертаційних досліджень. Серед яких: CCSD thesis-EN-ligne,[1] ETD Center,[2] ERC-Online Thesis and Dissertations,[3] Networked Digital Library of Theses and Dissertations (NDLTD)[4], Theses Canada Portal, VT

[1] База французьких дисертацій.
[2] Electronic Thesis and Dissertations from OhioLINK.
[3] ERC-Online Theses and Dissertations from Mississippi State University.
[4] Theses from NDLTD members: 195 member universities and 28 institutions. Міжнародна організація, має підтримку UNESCO.

ETDs: Electronic Theses and Dissertations[1]. Статистика надходжень ОП дисертацій до Александрійської бібліотеки за 2002–2011 рр. представлено на діаграмах 1, 2 та таблиці:

Діаграма 1

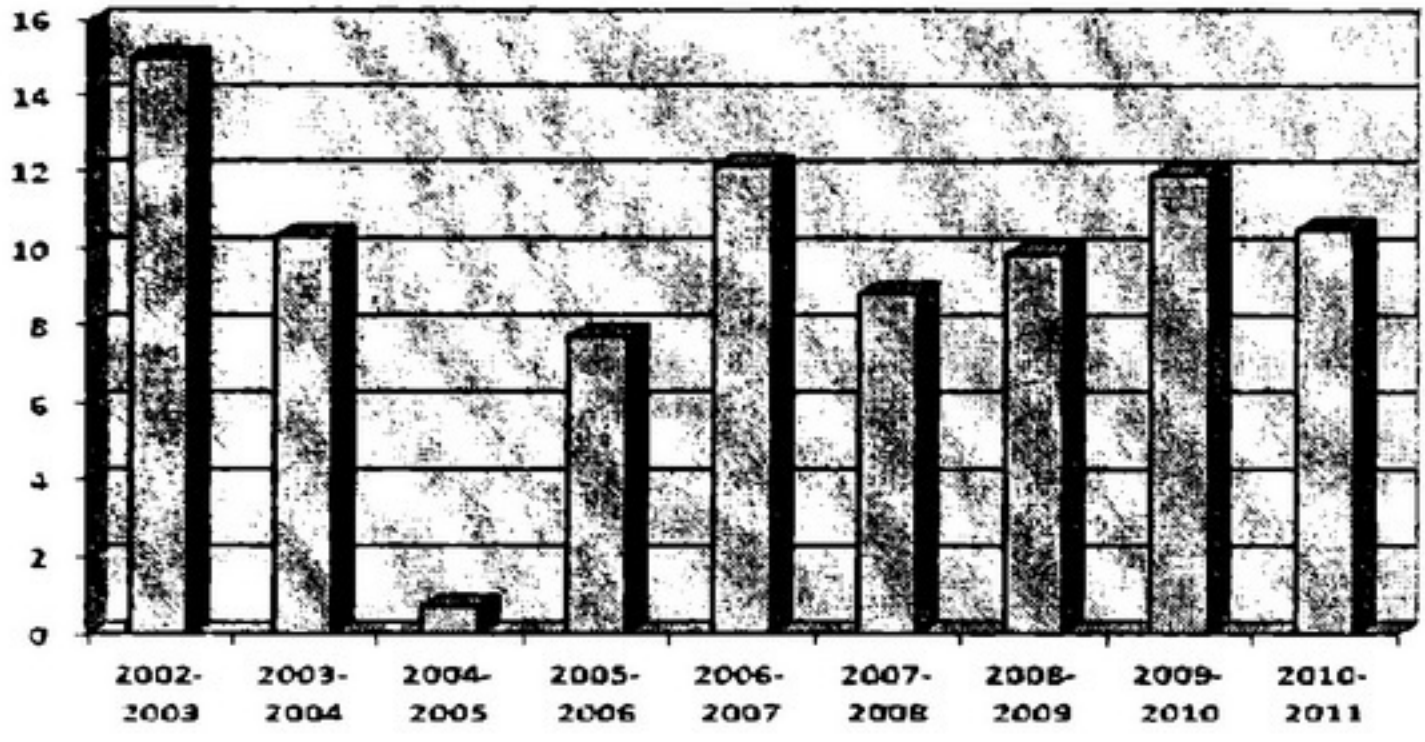

Таблиця

2002–2003	**15 000**
2003–2004	**10 335**
2004–2005	**725**
2005–2006	**7747**
2006–2007	**12175**
2007–2008	**8845**
2008–2009	**9871**
2009–2010	**11954**
2010–2011	**10507**

[1] Theses from Virginia Polytechnic Institute and State University. Інститут розташований у місті Блаксбург, штат Вірджинія, США.

Діаграма 2

Зростання фонду ОП дисертацій[1]

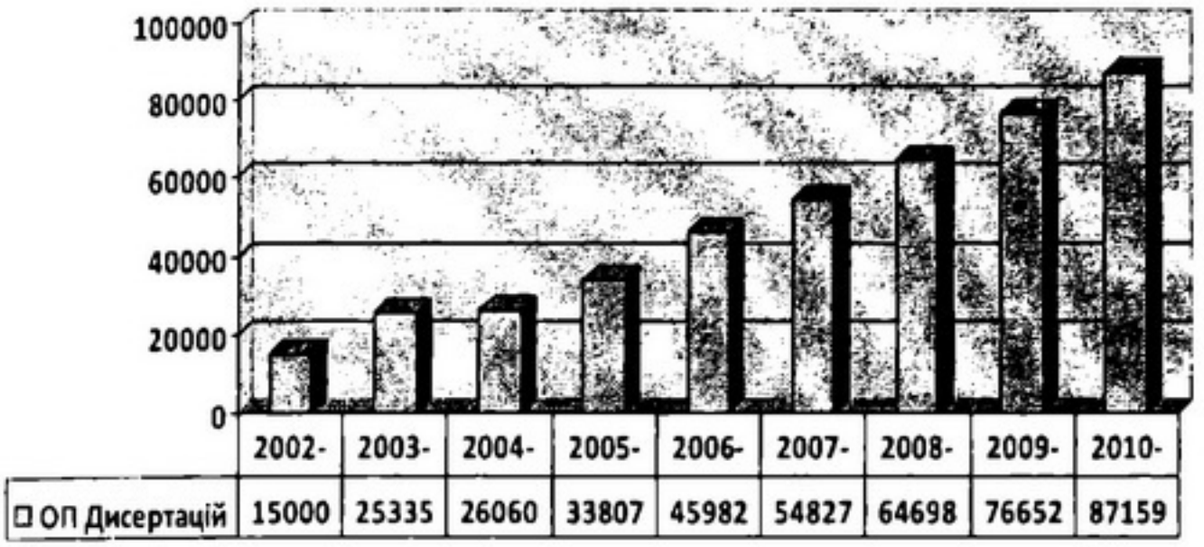

Комплектування дисертаціями планувалося в Александрійській бібліотеці ще до офіційного відкриття в 2002 р. Зокрема, у Профілі формування фондів, що був запропонований UNESCO у 1991 р., було заплановано вибірково комплектувати дисертації у паперовому форматі. Доцільнішим вважалося комплектувати дисертації на мікроформах, і они вважалися дешевшими, займали у сховищі менше фізичного простору тощо. Після 2002 р. ці тенденції змінилися – Александріна була визнана депозитарієм дисертацій Єгипту на державному рівні.

Надходження ОП дисертацій до Бібліотеки не відзначалося стабільністю. Найбільша кількість дисертацій зафіксована у 2002–2003 зв. р. – 15 000 (включено кількість надходжень до офіційного відкриття бібліотеки). У середньому кожен рік надходить 9684 дисертації. У 2002–2003 та у 2003–2004 зв. рр. спостерігаємо спад надходжень (кількість надходжень залежить від кількості захищених дисертацій та швидкості їх опрацювання відділом бібліотечного опрацювання видань та роботи із фондом). Після чергового спаду у 2004–2005 зв. р. спостерігається збільшення надходжень у 2006–2007 зв. р.

До Александрійської бібліотеки надсилають дисертації університети, інститути та науково-дослідні установи країни. Дисертант надає на зберігання одну копію дисертаційного дослідження, що є обов'язковою умовою для отримання вченого ступеня. Надходження дисертацій регламентується Статтями 2 і 3 Закону Єгипту № 1 «Щодо Александрійської бібліотеки» (отримання Александріною науково-дослідних та інших матеріалів, які містять інтелектуальні здобутки країн світу, зокрема і Єгипту).

[1] Цифри відображені у тисячах од. зб.

УДК 027.021:025.2:004
Пристай Г. І.,
завідувач відділу Івано-Франківської обласної
універсальної наукової бібліотеки ім. І. Франка

ФОРМУВАННЯ ТРАДИЦІЙНИХ ТА ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ: СКЛАДОВА КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКОГО ПРОФІЛЮ РЕГІОНУ

Бібліотекам сьогодні важливо відчувати себе не стільки частиною соціального простору, як бути провідним ланцюжком місцевої культури. Кожен регіон має свою особливість, де домінують невичерпні народні обряди і традиції. Тому регіональні інформаційні ресурси є неповторними. Роль публічної бібліотеки в культурному просторі регіону – це питання створення, організації та збереження регіональних мистецько-краєзнавчих ресурсів.

Досліджуючи та популяризуючи мистецтво, в Івано-Франківській обласній універсальній науковій бібліотеці ім. І. Франка (далі ОУНБ ім. І. Франка) відділ літератури з мистецтва формує серії видавничого арсеналу. Інноваційні підходи фахівців до формування регіонального ресурсу дозволяють виокремити декілька авторитетних проектів.

Серія «Екскурс видами мистецтв» дає можливість зафіксувати дослідження провідних мистецтвознавців, краєзнавців, науковців, уточнити й узагальнити внесок кожного в справу збереження культури Прикарпаття, України, світу. У рамках цієї серії з 2010 по 2015 рр. створено та наповнено рубрики: «Світ декоративно-прикладного мистецтва», «Перлини архітектурних епох», «Рисунок. Живопис. Іконопис», «Мистецтво скульптури України та світу», «Український кінематограф».

Основою професійної діяльності бібліотечних працівників було і залишається формування, збереження та популяризація фонду книгозбірні. Відділ літератури з мистецтва ОУНБ ім. І. Франка формує фактографічні бази мистецьких цікавинок, зберігає по теках і кейсах друковані матеріали та світлини з історії та діяльності театрів, філармонії, музеїв, Національної спілки художників України та Івано-Франківського осередку Національної спілки кінематографістів України.

У 2015 р. започатковано повнотекстову БД «Майстри Прикарпаття», як спробу представити користувачам талановитих людей регіону та залишити нащадкам ілюстровані пам'ятки про них. Потужним за обсягом та змістовним є інноваційний проект «У колі муз», в межах якого створюється ресурс, присвячений окремим митцям. Започатковано

також серію слайд-вернісажів, що презентують розмаїття мистецьких колективів Івано-Франківщини; активно наповнюється ресурс з архівних джерел «Етностиль Івано-Франківщини» та «Літопис сценічного вбрання», що популяризує розмаїття костюмів – справжніх витворів народного мистецтва від минувшини до сьогодення.

Підкреслимо, до діяльності бібліотеки долучаються провідні науковці, письменники, які виступають не лише консультантами, але й співавторами, готуючи фундаментальні вступні статті та надаючи різні цікаві матеріали. Як зазначив Народний артист України, головний балетмейстер Національного академічного гуцульського ансамблю пісні і танцю «Гуцулія» Іван Курилюк, вищенаведені ресурси є унікальним джерелом інформації. Діячі ж культури, наголосив маестро танцю, готові допомагати фахівцям бібліотеки у пошуку інформації про творчі колективи, щоб вона не розпорошувалася, а навпаки, зберігалася й популяризувалася по всьому світу.

Слід також зауважити, що протягом 2015 р. в рамках партнерства бібліотека проводить мистецький марафон «Відлуння незабутніх зустрічей» з нагоди відзначення ювілеїв закладів культури регіону. Зокрема, створено різновекторні моделі видань, фотолітописи співпраці тощо. Започатковано серію «Галерея зустрічей», у рамках якої наповнюється ресурс за темами «Бібліотека і Музей мистецтв Прикарпаття: грані співпраці», «Ми любимо театр» тощо. Варто зазначити, що ця робота знаходить серйозний резонанс у культурно-мистецькому середовищі краю, висвітлює багаторічні комунікаційні зв'язки бібліотеки та мистецьких інституцій.

Певним інформаційним проривом, що сприятиме репрезентації діячів культури має стати серія друкованих видань «Знайомства. Зустрічі. Події». Започаткована в 2015 р. відділом літератури з мистецтва ОУНБ ім. І. Франка, вона є своєрідним продовженням збірника-інтерв'ю «Гості літературно-мистецької вітальні», який знайомить читачів з доробком і неординарними долями відомих творчих особистостей України, зокрема Прикарпаття, та відкриває читачам нові імена. За структурою, інформаційним наповненням нове видання кардинально вирізнятиметься серед інших і стане хорошою базою у написані статей, монографій, розвідок тощо. Запропонований формат розкриває і багаторічні творчі зв'язки митців Прикарпаття з ОУНБ ім. І. Франка.

Окремо слід відзначити видання «Народжена для творчості», присвячене ювілею знаної прикарпатської художниці Тетяни Павлик, що понад 15 років співпрацює з бібліотекою. Ця книга влючає біографію мисткині, підбірку газетних і журнальних статей про неї, фрагменти

виступів учених, мистецтвознавців, літераторів, документи й світлини з бібліотечних фондів та домашнього архіву художниці. Адже творчість Тетяни Павлик помітне явище на тлі культурного процесу в українському образотворчому мистецтві і займає гідне місце серед майстрів першої величини.

Бібліотеки почали активно створювати власні оригінальні інформаційні продукти, які відображають культурний розвиток регіонів: Вінницька ОУНБ ім. К. А. Тімірязєва; Херсонська ОУНБ ім. Олеся Гончара; Рівненська ОУНБ; Полтавська ОУНБ ім. І. П. Котляревського; Кіровоградська ОУНБ ім. Д. І. Чижевського та ін. Сформовані фахівцями зазначених бібліотек е-ресурси дають змогу значно розширити спектр послуг.

Підсумовуючи, варто зазначити, що діяльність наукових бібліотек з формування власних ресурсів, як складова культурно-мистецького профілю регіонів потребує ґрунтовнішого дослідження з метою генерування нових ідей щодо створення, наповнення та впровадження в практику унікальних інформаційних продуктів. Окремого висвітлення потребує питання розробки класифікації новостворених регіональних ресурсів.

УДК 01:004:026:001.32(477)
Сокур О. Л.,
мол. наук. співроб. НБУВ

БІБЛІОГРАФІЧНА СКЛАДОВА ОРГАНІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЇ В БІБЛІОТЕКАХ НДУ НАН УКРАЇНИ

Специфіка роботи бібліотек науково-дослідних установ НАН України визначається тематикою їх наукових досліджень. Наукові бібліотеки організовують роботу з підготовки бібліографічних покажчиків, закрема й у е-вигляді, які узагальнюють науковий доробок окремих установ і вчених; беруть участь у підготовці видань та серії «Біобібліографія вчених України»; регулярно складають тематичні бібліографічні списки з актуальної тематики, готують інформаційно-аналітичні матеріали, поточні та щорічні інформаційні бюлетені нових надходжень.

Вивчення щорічних звітів бібліотек НДУ НАН України за останні роки показує, що важливою складовою бібліографічної роботи наукових бібліотек є створення бібліографічних посібників різних видів. Так, бібліотека Інституту геотехнічної механіки постійно відстежує нову інформацію, готуючи тематичний бібліографічний покажчик «Геотехнологія» (з періодичністю 1 раз на 2 місяці), в якому матеріали згруповано у 10 розділах, позиції анотовані та охоплюють всю наукову тематику установи. Покажчик оперативно розсилається е-поштою по структурних підрозділах Інституту та виставляється на сайті. Бібліотека Інституту електрозварювання шість разів на рік видає сигнальну інформацію «Сварка и родственные технологии», підготовлену на основі розкриття змісту вітчизняних та іноземних періодичних видань, матеріалів наукових конференцій і симпозиумів з проблем зварювання та споріднених технологій. Бібліотекою установи підготовлені вже два випуски бібліографічного путівника по власних ресурсах «Электронные ресурсы научно-технической библиотеки». Бібліотека Інституту кібернетики підготувала тематичний ретроспективний покажчик «Системи штучного інтелекту». Продовжуючи роботу над створенням бібліографічної БД з нанотематики, бібліотека Інституту металофізики щорічно готує бібліографічні покажчики статей та книжкових видань «Наносистеми, наноматеріали, нанотехнології».

Значну увагу наукові бібліотеки приділяють укладанню бібліографічних покажчиків, що узагальнюють науковий доробок установ за певний період. Прикладом є щорічний покажчик «Фізико-хімічний інститут ім. О. В. Богатського НАН України: публікації за ... рік», що відбиває діяльність учених установи за рік. Бібліотека Інституту електрозварювання до 80-річчя установи підготувала бібліографічний покажчик «Труды сотрудников ИЭС им. Е. О. Патона (1985–2014 гг.): к 80-летию Института», де представлено інформацію про багаторічний науковий доробок: 732 монографії, матеріали конференцій, наукових збірників, які вийшли як у вітчизняних, так і зарубіжних видавництвах. З нагоди 75-річчя бібліотека Інституту чорної металургії підготувала ретроспективні покажчики «Монографії співробітників з 1952 по 2014 рр.» та «Збірники праць Інституту 1948–2014 рр.».

Бібліотекою Інституту надтвердих матеріалів у 2014 р. створено бібліографічний е-список наукового доробку співробітників установи; підготовлено та виставлено на сторінці бібліотеки «Дисертації співробітників Інституту» (бібліографічний опис 318 кандидатських та 53 докторських дисертацій), «Дисертації, що зберігаються у фонді бібліотеки та архіві Інституту», де подано 258 бібліографічних описів з шифрами

зберігання; «Періодичні видання, що зберігаються у фонді бібліотеки» з хронологічними межами.

Бібліотека Інституту керамології готує матеріали до Національного наукового щорічника «Бібліографія українського гончарства», що охоплює публікації про українське гончарство, кераміку, керамологію. Загалом до видання включено матеріали, що надійшли до Керамологічної бібліотеки, Українського керамологічного архівного фонду Інституту керамології – відділення Інституту народознавства НАНУ, Гончарської книгозбірні та Національного архіву українського гончарства Національного музею-заповідника українського гончарства в с. Опішня. Усі бібліографічні матеріали мають анотації, підготовлено короткі біографічні довідки про відомих гончарів та керамістів.

Бібліотека Інституту літератури здійснює постатейний розпис літературно-мистецької періодики 20–30-х рр. XX ст.: «Нова генерація», «Плуг», «Плужанин», «Гарт», «Критика». Журнал «Нова генерація» опрацьовано за 1927–1930 рр. і за матеріалами укладено хронологічний та тематичний бібліографічні покажчики.

У НДУ НАН України за останні три роки підготовлено та видано низку біобібліографічних покажчиків. Так, вийшли біобібліографії І.-Я. Д. Гамкала та А. В. Денисенка (Інститут енциклопедичних досліджень), В. Т. Трощенка (Інститут проблем міцності), Олеся Ноги (Інститут народознавства), М. П. Щербака (Інститут геохімії, мінералогії та рудоутворення), М. Ф. Веклича (Інститут географії). У серії «Біобібліографія учених України» побачили світ покажчики, присвячені ювілеям Г. В. Горра та Н. С. Хапілової (Інститут прикладної математики і механіки), В. Г. Скляренка (Інститут мовознавства), С. В. Комісаренка (Інститут біохімії), М. А. Кохна та С. І. Кузнецової (Національний ботанічний сад), П. М. Томчука (Інститут фізики), А. К. Шидловського (Інститут електродинаміки), А. Я. Красовського (Інститут проблем міцності), В. Г. Манжелого (ФТІНТ), З. А. Чегусової (Інститут мистецтвознавства, фольклористики і етнології). Бібліотекою Інституту фізіології укладено друкований бібліографічний покажчик наукових праць директора установи академіка НАН України О. О. Кришталя, а на сторінці бібліотеки викладено його е-версію.

У бібліотеках НДУ НАН України за основними напрямами наукової роботи щомісяця готуються інформаційні бюлетені нових надходжень, так звані експрес-інформації, які розсилають е-поштою на персональні адреси науковців, розміщують на сторінках бібліотек, регулярно публікують окремими розділами в наукових журналах установ. Бібліотека Інституту історії України традиційно в «Українському

історичному журналі» розміщує інформацію у спеціальних рубриках «Нові надходження до бібліотеки Інституту історії України НАН України» і «Наукова література, видана Інститутом історії України НАНУ у ... р.»; щорічно готує друкований «Каталог видань Інституту історії України НАН України за ... рік». Бібліотеки інститутів електродинаміки, технічної механіки, кібернетики, українознавства, металофізики, чорної металургії, геохімії, мінералогії та рудоутворення, археології, економіки та прогнозування, вугільних енерготехнологій готують бібліографічні покажчики нових надходжень, беруть участь у підготовці видань своїх установ.

НБУВ як методичний центр для бібліотек НДУ НАН України формує фонд виконаних бібліографічних довідок та видає «Інформаційний покажчик неопублікованих бібліографічних списків, підготовлених бібліотеками НДУ НАН України». Тематичні списки літератури, підготовлені фахівцями відділу довідково-бібліографічного обслуговування Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського зберігаються в Архіві виконаних бібліографічних довідок на сайті НБУВ www.nbuv.gov.ua та доступні користувачам.

Таким чином, підготовка та представлення бібліографічних, біобібліографічних, інформаційно-аналітичних продуктів у бібліотеках НДУ НАН України відбувається як у друкованому, так і е-вигляді, що сприяє ширшому розкриттю інформаційних ресурсів бібліотек, популяризації установ та окремих вчених, допомозі в організації інформації у бібліотеках. Сьогодні потребують активізації процеси підготовки тематичних бібліографічних списків у системі вибіркового розповсюдження інформації; оперативного доведення бібліографічної інформації до читача; посилення координації між профільними бібліотеками в процесі підготовки бібліографічних продуктів; поглиблення співпраці бібліотек з інформаційними підрозділами своїх установ.

УДК 025.32:050
Шекера Петро І.,
мол. наук. співроб. НБУВ
Хандошко І. Л.,
пров. бібліотекар НБУВ

РЕТРОСПЕКЦІЯ ЖУРНАЛІВ ТА ПРОДОВЖУВАНИХ ВИДАНЬ У НБУВ: ПІДХІД ДО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ

У Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (далі– НБУВ) зберігається найбільший в Україні фонд журналів та продовжуваних видань, які виходили в попередніх століттях на теренах нашої держави та зарубіжних країн ці видання складають ретроспективний фонд, який слугує для задоволення інформаційних, наукових, освітніх, культурних потреб користувачів.

У картковому та електронному каталогах журналів та продовжуваних видань НБУВ відображено альманахи, бюлетені, вісники, відомості, інформаційні та наукові збірники, праці, вчені записки, доповіді та інші періодичні видання, що підпадають під поняття журнал або продовжуване видання і зберігаються в фондах Бібліотеки не лише основного книгосховища, а й функціональних відділів.

НБУВ має електронний каталог (ЕК) журналів та продовжуваних видань, але, на жаль, він не відображає повний склад фонду. Зараз розробляється методика повної каталогізації періодичних видань до ЕК.

В Україні ретрокаталогізацією журналів та продовжуваних видань займались багато бібліотечних установ. Серед великих бібліотек варто згадати Харківську державну наукову бібліотеку ім. В. Г. Короленка, де також здійснювалася ретрокаталогізація всього фонду Бібліотека Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна ще в 2002 р. здійснила ретрокаталогізацію всіх друкованих видань. На стадії завершення роботи з введення до ЕК всієї періодики перебуває Державна науково-педагогічна бібліотека України ім. В. О. Сухомлинського. Багато обласних і вузівських бібліотек розглядають це питання.

Переважна частина фонду журналів та продовжуваних видань, надрукованих кириличним і латинськими шрифтами XIX – поч. XX ст. у НБУВ знаходиться на збереженні в основному книгосховищі. Основний масив періодики залишається неопрацьованим в е-вигляді і зберігається як у книгосховиші, так і в різних підрозділах Бібліотеки. Отже, постало нагальне завдання його опрацювання.

Для ретроспекції періодики велике значення відіграє готовність Бібліотеки, що потребує концентрації сил, можливостей і засобів всієї установи. Наявність і функціонування ЕК для всього фонду журнальних та продовжуваних видань — важлива умова для користувачів НБУВ.

З 2011 р. створення та підтримка ЕК журнальних і продовжуваних видань НБУВ здійснюється на базі АБІС ІРБІС-64. До цього з 1995 р. до ЕК вносились журнали та продовжувані видання в системі Allegro. Для повного ЕК періодики необхідно насамперед здійснити ретроконверсію карткового каталогу в електронний. Щодо інших відділів-фондоутримувачів журналів та продовжуваних видань, які мають для користувачів локальні електронні бази, потрібно конвертувати бібліографічні записи до загального ЕК. Перед конвертуванням виникає необхідність редагувати, а також звірити з оригіналом de visu. Періодика підсобних фондів деяких відділів внесена до локальних електронних баз, але нині існує проблема з тією, яка не має ні шифру, ні інвентарного номера.

Проаналізувавши світовий досвід щодо переведення карткового каталогу в електронний, а також після ознайомлення з уже діючими і відпрацьованими у деяких бібліотеках світу системами ретроконверсії, ми прийшли до висновку про необхідність розроблення методичних рекомендацій ретроконверсії журналів та продовжуваних видань. Це допоможе фахівцям створювати бібліографічний запис ретроспективного періодичного видання і отримувати його повний бібліографічний опис (з шифром зберігання на полиці основного книгосховища або відділу-фондоутримувача, індивідуальний інвентарний номер, місцезнаходження видання в Бібліотеці), використовуючи стандартні правила, а також додаткові джерела інформації. На початковому етапі проекту розробляється комплекс методичних і технологічних рішень для поєднання локальних електронних баз періодики з електронним каталогом, які були створені в деяких відділах для полегшення користування підручним фондом. У багатьох бібліографічних записах локальних електронних баз потрібно додавання полів для повного бібліографічного опису.

Основна функція Бібліотеки — забезпечення інформаційних потреб користувачів, тому створення електронного каталогу ретроспективних періодичних видань і відображення інформації про них у ЕК НБУВ є важливим кроком для поліпшення обслуговування.

УДК 004.777:026(477-25):34
Іванова М. В.,
зав відділу НБУВ

ФОРМУВАННЯ ІНТЕРНЕТ-НАВІГАТОРА КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ТЕМАТИКИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЮРИДИЧНІЙ БІБЛІОТЕЦІ НБУВ

Інформаційне забезпечення конституційної реформи проводиться відповідно до Основних засад розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр. [1]. Завданнями бібліотеки в цьому контексті є забезпечення створення загальнодоступних електронних інформаційних ресурсів, що передбачає: гідну інформаційну ідентифікацію України у глобальному інтернет-просторі; відповідність електронних інформаційних ресурсів стандартам і технічним регламентам, загальнодержавним, галузевим і локальним класифікаторам і довідникам; забезпечення доступу до інформаційних ресурсів органів державної влади, органів місцевого самоврядування, населення із застосуванням мережі Інтернет; створення необхідної технічної та технологічної інфраструктури, електронних інформаційних ресурсів з визначенням вимоги щодо обов'язкового зберігання в єдиному електронному форматі результатів наукової діяльності.

Кабінет Міністрів України своїм розпорядженням затвердив Стратегію розвитку інформаційного суспільства в Україні до 2020 р., [2] у якій зазначив, що у сучасному світі конкурентоспроможність держав підвищується насамперед у результаті розвитку науки та інновацій. У стратегії передбачено прискорення розвитку національної системи наукової цифрової інформації шляхом створення цифрових ресурсів, електронних баз даних; інформаційної інфраструктури, що має сукупність різноманітних інформаційних (автоматизованих) систем, інформаційних ресурсів систематизованої інформації або знань, що мають цінність у певній предметній галузі можуть бути використані людиною у своїй діяльності для досягнення певної мети.

Громадяни повинні мати широкий доступ до публічної інформації. Відкрита інформація є основою дієвого та прозорого процесу прийняття рішень, а також умовою для розвитку демократичного суспільства. Одним з основних завдань розвитку інформаційного суспільства в Україні є повномасштабне входження України до глобального інформаційного простору. Реалізація державної політики повинна сприяти розширенню можливостей отримання інформації для всіх верств населення, створенню

інформаційного наповнення та якісного контенту. Політика забезпечення доступу до інформації та знань спрямована на підтримку інституціональних зусиль з нарощення потенціалу, надання доступу до суспільно необхідної інформації, з використанням Інтернету зокрема, створення та впровадження єдиної інформаційної системи надбань документальної спадщини.

Вивчаючи бібліотечно-інформаційну діяльність К. Лобузіна зазначає, що завдання сучасної бібліотеки полягає у виявленні найбільш цінної та достовірної інформації в гетерогенному інформаційному потоці веб-публікацій, провести її експертну оцінку, опрацювати на загально-бібліотечних засадах та надати до неї доступ за єдиними правилами щодо представлення знань у бібліотечному фонді. За її словами, навіть не зберігаючи безпосередньо у своїх фондах архів мережевих інформаційних ресурсів, бібліотеки можуть, з одного боку, значно розширити інформаційний потенціал своїх фондів, а з іншого – забезпечити користувачам семантичну навігацію ресурсами всесвітньої павутини. Тут особливо важливою вбачається роль національних бібліотек, які мають створювати національну інтернет-бібліографію (вебліографію) так само, як вони формують та впорядковують національну бібліографію.(Лобузіна К. В., 2012).

Електронні інформаційні ресурси конституційно-правової тематики Національної юридичної бібліотеки (НЮБ) є складовою фонду інтегрованої бібліотечно-інформаційної системи Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ). З 2010 року в НБУВ було розпочато масштабну роботу стосовно комплексної автоматизації бібліотеки на платформі САБ «ІРБІС-64». У відділі баз даних правової інформації НЮБ з 2011 року розпочатий проект зі створення колекцій веб-ресурсів юридичного профілю, одним із розділів якого є база даних інтернет-навігатора конституційно-правової тематики – анотована з гіперпосиланнями на найбільш актуальні українські та світові інформаційні ресурси юридичної спрямованості мережі Інтернет.

Станом на 01 травня 2015 року база даних інтернет-навігатора конституційно-правової тематики нараховує – 2400 посилань на інтернет-ресурси, серед яких є розділи: «Органи державної влади України», «Органи місцевого самоврядування», «Електронні бібліотеки юридичної спрямованості», «Довідкові видання юридичної спрямованості», «Бібліотеки України юридичної спрямованості», «Вищі юридичні навчальні заклади України», які цілеспрямовані на ефективне задоволення юридичних інформаційних запитів як локальних, так і віддалених користувачів. Запропоновану модель бази даних інтернет-навігатора конституційно-правової тематики на

платформі САБ «ІРБІС-64» розробляють у співпраці з відділом інформаційно-комунікаційних технологій Центру ресурсів і технологій НБУВ. З метою впровадження нової платформи для фахівців відділу були центру ресурсів і технологій НБУВ розроблені програмно-технологічні рішення щодо організації формування електронного ресурсу, розроблення робочих аркушів з оптимальним для оперативної роботи набором полів та переліку тематичних рубрик. Наповнення цих рубрик виглядає так: авторське право – 5 посилань, агентства – 28, аграрне право – 5, апеляційні адміністративні суди – 9, апеляційні господарські суди – 8, апеляційні суди – 47, виконавча влада – 596, вищі спеціалізовані суди – 3, військове право – 1, господарські місцеві суди – 28, загальні апеляційні суди – 33, загальні місцеві суди – 659, законодавча влада – 1, земельне право – 5, інші органи державної влади – 5, комісії – 3, комітети – 5, міжнародне гуманітарне право – 58, міжнародне морське право – 94, міжнародне право – 209, міжнародне право прав людини – 4, міністерства – 16, місцеве самоврядування – 362, місцеві суди – 720, міські ради України – 357, обласні державні адміністрації – 27, обласні ради України – 6, окружні адміністративні суди – 28, органи виконавчої влади – 3, органи державної влади – 1807, право – 16, Президент України – 1, прокуратура України – 33, районні державні адміністрації – 467, сімейне право – 18, служби (інспекції) – 4, страхове право – 4, судова влада – 843, трудове право – 9, юридичні установи – 10.

Перспективою розширення електронного бібліотечного фонду юридичного профілю можливо за рахунок «віртуального» комплектування веб-ресурсами. Перевагою проекту цього напрямку є відсутність фінансових потреб за умов загальнодоступності каталогізованих ресурсів.

У цілому діяльність національної бібліотеки в аспекті створення електронних інформаційних ресурсів спрямована на забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів бібліотеки, розвиток українського національного інформаційного простору, вихованню патріотичних почуттів, поваги до Української держави, її історії та державних символів.

Формування інтернет-навігатора передбачає забезпечення електронної взаємодії державних органів між собою та з громадянами і організаціями; розвиток національної, галузевих і регіональних інформаційних систем, мереж та електронних ресурсів, електронних інформаційно-аналітичних систем державних органів та органів місцевого самоврядування.

Список використаних джерел

1. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки: Закон України від 09.01.2007 р. № 537–V // Відом. Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – Ст. 102.

2. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386–р // Офіц. вісн. України – 2013 р. – № 44. – С. 79. – Ст. 1581.

БІБЛІОТЕКИ ЯК ІНТЕГРАТОРИ І ПОШИРЮВАЧІ БІОГРАФІЧНОГО ЗНАННЯ

УДК929:025.171(477)
Попик В. І.,
директор Інституту біографічних досліджень НБУВ,
чл.-кор. НАН України

ЗДОБУТКИ І ЗАВДАННЯ СУЧАСНОЇ БІБЛІОТЕЧНОЇ БІОГРАФІКИ

Наприкінці 2015 р. Інститут біографічних досліджень НБУВ завершує виконання теми НДР «Бібліотеки як центри формування ресурсів біографічної інформації». Здійснене в її межах узагальнення світового і вітчизняного досвіду діяльності бібліотек з інтеграції та поширення бібліотеками біографічних знань переконливо довело, що саме бібліотечні установи як провідні центри соціальних комунікацій традиційно є головними осередками формування ресурсів рукописної та друкованої (а нині – й електронної) історико-біографічної інформації, її систематизації, опрацювання та підготовки для використання різними категоріями читачів, довідково-бібліографічної підтримки біографічних студій, а також використання біографічних знань у культурно-освітній діяльності.

На відміну від наукових установ і навчальних закладів, архівів, музеїв, наукових товариств та громадських організацій, які провадять історико-біографічні, літературно-біографічні та краєзнавчі біографічні дослідження за пріоритетною для них тематикою, зосереджуючись переважно на постатях відомих діячів історії та культури, представниках суспільно-політичних рухів, певних професій і регіонів, біографічно-інформаційна й наукова дослідницька діяльність бібліотек позначена значною широтою проблемно-тематичного діапазону. Власне, лише вона взмозі дати суспільству найбільш повне уявлення про людські обриси світової й національної історії та культури, науки, освіти, зрештою – усіх сфер життєдіяльності. Жодна інша наукова, освітня, культурна, інформаційна інституція не виконує і не може виконувати зазначених науково-інформаційних, комунікаційних функцій та й не ставить перед собою подібних завдань.

Бібліотеки своєю потужною науково-інформаційною підтримкою (фонди, каталоги, бази даних, друкована і електронна біобібліографія, електронні колекції) забезпечують також реалізацію численних – великих і малих проектів створення ресурсів біографічної інформації видавництвами та корпораціями й осередками, що створюють електронні продукти. Класичним прикладом цього стало тісне переплетіння роботи Видавничого дому «Заур» (Мюнхен, Німеччина) – творця унікального друкованого і електронного «Всесвітнього біографічного архіву» з провідними німецькими бібліотеками та світовими інформаційними корпораціями. «Заур» є видавництвом, яке працює саме в інтересах великих наукових бібліотек, його словникова й енциклопедична продукція призначена майже виключно для них. Подібна тенденція до поширення своїх напрацювань через мережу бібліотек стала у наш час визначальною в роботі багатьох видавничо-інформаційних корпорацій. Значна вартість створюваних ними електронних баз даних і архівів обумовлює те, що вони від початку розраховані на використання у стінах бібліотек, а не індивідуальними споживачами.

Центром тяжіння, навколо якого обертається вся дослідницька і видавнича робота у галузі біографіки, є бібліографічна діяльність бібліотек. Власне, історично сама бібліографія виросла з персональної бібліографії або біобібліографії діячів науки і освіти. Нині, за доби інформаційної революції, саме на основі досвіду й практики бібліотечно-інформаційної роботи постало формування універсальних, національних, галузевих та тематичних, регіональних електронних ресурсів біографічної інформації. Сучасні технології дозволили поєднати у них біобібліографічну матрицю зі створенням персональних біографічних колекцій та представленням повнотекстових бібліотек документів і матеріалів.

Саме завдяки цьому на інформаційних порталах і сайтах бібліотек зосереджено нині найбільш цінну частину електронних історико-біографічних ресурсів. Прикладами цього можуть бути колекції «Пам'ять Америки», матеріалів з родинної історії та генеалогії, меморіальні зібрання президентів США на інформаційному порталі Бібліотеки Конгресу США. З вітчизняної практики – електронні колекції, присвячені Тарасові Шевченку та Володимиру Вернадському, бази даних за персоналіями відомих українських вчених, а також науково-інформаційний проект «Український національний біографічний архів», що розбудовуються нині на порталі Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Подібні за принципами побудови ресурси створюються нині й галузевими науковими бібліотеками України, у регіональному аспекті – численними великими і малими бібліотеками у всіх куточках України.

Не дивлячись на те, що значна маса електронних ресурсів біографічної інформації формуються нині поза межами бібліотечних установ – інформаційними кампаніями, державними, громадськими, науковими діловими організаціями та об'єднаннями, дійсно вдалими з погляду інформаційного наповнення та структурної організації вони стають лише за умови якомога більш повного використання теоретичних і методичних напрацювань бібліотекарів, навіть незалежно від того, чи усвідомлюють це повною мірою їх упорядники, які часто не задумуються над джерелом походження тих чи інших практичних підходів та методичних приписів. Зазначене дуже відчувається, зокрема, під звернення до численних інформаційних інтернет-ресурсів, присвячених нашим сучасникам – за усіма «плюсами» і «мінусами» їх організації.

Значне поширення біографічно-інформаційної роботи впродовж останніх років гостро поставило питання про її належне науково-методичне забезпечення. Стихійність і кустарництво в історико-культурологічному сегменті інформаційного простору України все ще відчутно дає про себе знати: через брак коштів, організаційних та технічних можливостей, недостатнє володіння упорядниками ресурсів новітніми методичними та технологічними підходами. Так, зокрема, практично жоден з інформаційних сайтів наукових установ та навчальних закладів, розкриваючи персональний склад вчених і спеціалістів, не охоплює всього кола інформації, конче необхідної для презентації їх досягнень і можливостей, наукових зв'язків, участі у престижних наукових проектах, що є дуже важливим для більш глибокої інтеграції вітчизняної науки, освіти і культури у європейський та світовий простір. Зважаючи на це, Інститут біографічних досліджень НБУВ напрацьовує нині методичні рекомендації з проблем ефективності репрезентації у електронних мережах історичного і сучасного креативного людського потенціалу України, підвищення якості персональних бібліографічних покажчиків.

Серед назрілих завдань теоретичного і методичного забезпечення діяльності бібліотек у галузі інтеграції й поширення біографічного знання, реалізації науково-інформаційних проектів -- вироблення оптимальних моделей розбудови бібліотеками спільно з науковими установами, закладами освіти, архівами та музеями, громадськими осередками, видавництвами та інформаційними центрами тематичних, галузевих і регіональних електронних ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації; опрацювання на сучасному інформаційно-технологічному рівні проблем поєднання довідкових матеріалів з повнотекстовими бібліотеками публікацій та відкритими архівами документів і матеріалів, з застосуванням систем інтелектуального пошуку, бібліометрії та

наукометрії, використанням баз бібліометричних портретів вчених; формування єдиного дослідницького простору у галузі біографіки, біографістики та споріднених спеціальних історичних та бібліотечно-інформаційних дисциплін з розбудовою різних типів віртуальних дослідницьких лабораторій, розрахованих на інтеграцію зусиль розподілених творчих колективів фахівців з усіх регіонів України та зарубіжжя; дослідження проблем активної участі бібліотек у формуванні культури видавничої діяльності в галузі біографіки та культури біографічного читання різних категорій читачів, насамперед, дітей та юнацтва.

УДК 929:78.03
Бугаєва О. В.,
ст. наук. співроб. НБУВ,
канд. іст. наук

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ СУЧАСНОГО ЕЛЕКТРОННОГО РЕСУРСУ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ БІОГРАФІКИ

Характерною ознакою сучасного гуманітарного розвитку в Україні і світі є суттєве збільшення електронних інформаційних потоків, що актуалізує зміни у різних сферах життя та професійної, зокрема наукової, діяльності. Водночас створення електронної продукції (накопичення, систематизація, обмін) у різних галузях культури в нашій країні не завжди відбувається з урахуванням потреб і вимог сьогодення. Визначення своєї специфіки потребує й електронний ресурс Української музичної біографіки (УМБ).

Ресурсна база УМБ, як і багатьох інших сегментів загальнонаціонального електронного ресурсу, знаходиться у стадії становлення. Відтак сьогодні можна говорити лише про аналіз окремих музично-біографічних і бібліографічних сайтів, визначення тенденцій розвитку наявної електронної інформації та шляхів адаптування її до загальних вимог. Наявність значної кількості концептуально і структурно різних електронних продуктів музично-біографічного спрямування, зокрема і в Україні, обумовлює дві протилежні тенденції: з одного боку, відсутність «регламентації» і «керованості» зазначеними процесами у музичній інфраструктурі відкриває широкий шлях для винаходу

оригінальних індивідуальних, авторських електронних проектів; з іншого – значна частина з них реалізується на аматорському рівні, іноді засобами, які мало призначені для подібного типу задач, що відбивається на якості кінцевого продукту. У таких умовах одним із суттєвих завдань створення УМБ як центральної складової інформаційного простору української музичної культури стає гармонійна інтеграція наявного позитивного світового і вітчизняного досвіду й одночасно фільтрація негативного.

Наш час вносить свої корективи у розстановку суспільних пріоритетів, перевага віддається не загальновідомим (культовим) постатям української музики, а музичним «персонажам» сьогодення, незалежно від їхньої популярності – професіоналам і аматорам, виконавцям класичної та естрадної музики, митцям регіонального або місцевого рівня тощо. Сьогодні підставою для соціалізації того чи іншого музиканта в електронному просторі є його особисте «Его», його «Я» – те, що мотивує бажання поширювати інформацію про себе і своє музичне оточення, духовне спілкування і творчі інтереси всіма доступними способами комунікації – від започаткування персональних інтернет-сторінок і тематичних сайтів до спілкування у соцмережах і чатах. Останні, до речі, містять важливі просопографічні відомості про особу, широкий спектр фото-, відео-, аудіоматеріалів (документів), які додають рельєфності портрету «живої» людини і позбавлені зайвої формалізації образу. Електронне спілкування, що прийшло на зміну рукописному листуванню минулих сторіч, дозволяє не тільки архівувати інформацію про особу на майбутнє, а й уже сьогодні, в режимі онлайн, використовувати цю інформацію як біографічне джерело для електронного ресурсу УМБ.

Оскільки в сучасному світі важлива роль у створенні потужних електронних каталогів, баз даних (БД) біографічної і бібліографічної інформації та різних тематичних електронних сайтів належить бібліотекам, не випадково до їх арсеналу залучаються не тільки джерела, пов'язані зі словом, а й нотні, рукописні документи, аудіо-, відеоматеріали. Велике значення мають електронні ресурси, створені на базі бібліотек різних типів і різної відомчої приналежності, сайти архівних установ, спеціалізованих навчальних закладів, краєзнавчих музеїв, будинків-музеїв українських митців, що отримали можливість поширювати наявну інформацію і «відкрити фонди» для орієнтованих на певну тематику категорій користувачів[1]. Необхідно віддати належне регіональним установам, електронні і книжкові видання яких за інформативною новизною і змістовою оригінальністю фактично посідають чи не перші позиції. Електронний ресурс УМБ у своєму комплексі обов'язково має складатися з каталогів нотних видань і книг, описів персональних архівних фондів,

бібліографічних покажчиків, сайтів з аудіо- і відеоресурсами творів українських композиторів, сайтів українських музичних і театральних періодичних видань, електронних видань календарів знаменних і пам'ятних дат, електронних персональних сторінок та БД митців на сайтах музично-освітніх закладів, мистецьких установ, громадських організацій (Спілки композиторів України, музично-виконавських колективів України, спеціальних вищих навчальних закладів, театрів опери і балету тощо).

Структура і зміст електронного ресурсу (сайту) зазвичай визначається тими матеріалами або документами, що містяться у фондах тієї чи іншої установи. Так, з метою збереження пам'яток музичного мистецтва України співробітниками відділу формування музичного фонду НБУВ було започатковано електронний каталог, що складається з кількох окремих тематичних бібліографічних БД, що можуть працювати в автономному режимі. Це «Анотований путівник музичних інформаційних ресурсів Інтернету», присвячений музичній культурі України та українській музиці у світі, і електронна колекція «Раритети Відділу формування музичного фонду НБУВ», до якої ввійшли цифрові копії унікальних та старовинних нот, рідкісні портрети музикантів, автографи тощо[2].

Тематичні електронні ресурсні бази бібліотек України навіть місцевого рівня сьогодні надають доступ до неповторних скарбів і архівних документів з персональних колекцій українських митців, фондів меценатів і музикантів-освітян, укомплектованих і збережених завдяки подвижництву й ентузіазму бібліотечних працівників. Так, наприклад, Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. Франка опублікувала знакове для цього регіону видання «Композитори української діаспори. Бібліографічний покажчик», укладене на основі наявних у її фондах книжкових та періодичних публікацій, що охоплюють період 1990–2007 рр.[3]. Розміщена на сайті бібліотеки електронна версія книги пришвидшує шлях залучення її до електронного ресурсу УМБ.

Цікавим прикладом електронного біографічного і бібліографічного ресурсу може слугувати інтернет-сайт «Аколада» (сторінки музикантів України), що об'єднує різнобічну інформацію за такими рубриками, як афіша, журнал, бібліотека, форум, контакти, де подано численні імена, фактичні дані, біографічні уточнення, публікації статей, анотації. На «Аколаді» представлено: музичні колективи (оркестри, ансамблі, джаз-, рок-групи, хорові колективи), персоналії (солістів, молодих композиторів, диригентів, естрадних виконавців), фестивалі, конкурси, музичні заклади (музичні училища, музичні вузи, філармонії і театри України, «Джазова освіта»), музичні клуби (джаз-клуб, етноклуб), нотна індустрія, музичні магазини Львова, ремонт і настройка інструментів, лінки (друзі сайту)[4].

Одним із найбільш вдалих персональних сайтів, що містить важливу біографічну і просопографічну, музикознавчу і культурологічну інформацію, є сайт львівської співачки, солістки Львівської філармонії, викладача Львівської національної музичної академії ім. М. В. Лисенка Лілії Коструби. Цей сайт разом з персональною інформацією відтворює сторінки музичного мистецтва України на перетині минулого і сьогодення у переліку подій та імен сучасних виконавців, незнаних або маловідомих творів композиторів, що вже пішли у небуття, нових фактів їхнього життя. Персональна сторінка має чітко визначену структуру, що дозволяє швидко отримувати розгорнуту інформацію за такими позиціями - домашня сторінка, біографія, репертуар, CD, ноти, контакти[5] - і у неформалізований спосіб розкривати особистість музиканта на тлі історичних процесів сьогодення як митця, громадського діяча і людини.

Панорамний огляд наявного сьогодні бібліографічного електронного продукту з УМБ свідчить про варіативність поглядів і креативність підходів авторів електронних сайтів, що визначає оригінальність і неповторність їх формату, складу, змісту і обсягу поданої інформації. Важливим виявляється фактор мобільності створення електронного ресурсу і своєчасність його залучення для фахового користування, а потреба отримання швидкої інформації прискорює ці процеси відповідно до технічних можливостей, науково-практичних завдань і суспільних потреб.

Список використаних джерел

1 *Майсенович О. А.* Общая методика формирования библиографических баз данных [Електронний ресурс]] // Республиканчкая научно-техническая библиотека Беларуси. – Режим доступа : http://rlst.org.by/izdania/ib209/369.html. – Загл. с экрана.

2 Відділ музичних фондів [Електронний ресурс] // Офіційний сайт НБУВ. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/node/65. – Назва з екрана.

3 Композитори української діаспори. Бібліографічний покажчик / Уклад. В.Хомейчук, авт. передм. Г.Карась // Івано-Франківська обласна державна універсальна наукова бібліотека імені І.Франка. – Івано-Франківськ, 2007. – URL : http://lib.if.ua/publish2007/1200413335.html#_ftn1. – Назва з екрана.

4 Аколада [Електронний ресурс] // Сторінки музикантів України. – Режим доступу : http://akolada.org.ua. – Назва з екрана.

5 Лілія Коструба [Електронний ресурс] // Персональний сайт. – Режим доступу : http://kostruba.com. – Назва з екрана.

УДК 159.937.51:004.5
Верник Ю. В.,
наук. співроб НБУВ

УКРАЇНСЬКИЙ БІОГРАФІЧНИЙ АРХІВ ЯК ОСНОВА ВІРТУАЛЬНОЇ БІОГРАФІЧНОЇ ЛАБОРАТОРІЇ

Становлення інформаційного суспільства тісно пов'язане з інтенсивним розвитком інформаційних технологій, збільшенням використання апаратно-програмних засобів і телекомунікаційних мереж. Воно потребує від науковців нових підходів до вивчення феномену соціальних комунікацій. Розповсюдження інформаційно-комунікаційних технологій змінює характер суспільних відносин, сприяючи появі не тільки нових форм комунікації різних груп, окремих осіб, а й нових віртуальних спільнот.

Канадський дослідник сучасних соціальних комунікацій Р. Луппічіні розрізняє формальні і неформальні спільноти за соціальним призначенням. Він вважає, що життєдіяльність спільнот може бути зосереджена: на генеруванні знання, дослідженнях, практиці, культурі, соціалізації. В основі даних об'єднань лежить інтеграція формалізованого знання і неформальної практики, що підвищує рівень зацікавленості учасників спільноти своєю діяльністю. Успіхи мережевих технологій сприяли глобалізації і локалізації розповсюдження комунікації, якісно змінюючи соціальну взаємодію, співробітництво і кооперацію учасників з метою навчання і генерування знання.

Залежно від критеріїв виділяють різні типи мережевих спільнот. Зокрема, за метою об'єднання: спільноти вільного доступу в комп'ютерні мережі (*free nets*); локальні мережеві спільноти (*community network*); спільноти підтримки (*support communities*); глядацькі (*audience community*); медіа (*media communities*) і кільця веб-сайтів (*web rings*), що формуються для поліпшення пошуку інформації і обміну ресурсами; спільноти за інтересами (*community of interest*), члени яких обмінюються думками з приводу тих чи інших подій, суттєво на них не впливаючи, та спільноти обміну знаннями (*community of practice*), що залучені до спільної діяльності.

Будь-які наукові інтернет-угруповання можна розрізняти: 1) за характером наукового знання, що ними продукується; 2) даними, на основі яких такі знання отримуються; 3) інструментальними засобами, за допомогою яких здобуваються дані. На основі цього виділимо такі віртуальні наукові спільноти:

· спільноти із загальнодоступними інструментами (основна функція створення обумовлена в розширенні доступу до наукового інструментарію, забезпеченні учасників широко розвинутою комунікаційною інфраструктурою й унікальними даними);

· спільноти із загальнодоступними базами даних (ґрунтування своїх досліджень на використанні інформаційних ресурсів, що створені, підтримані або вдосконалені географічно розподіленою спільнотою професіоналів, – зазвичай такі інформаційні ресурси відносяться до сфери загального вжитку і є практично загальнодоступними; типові приклади таких спільнот формуються на базі цифрових та електронних бібліотек);

· віртуальна спільнота практики або спільнота обміну знаннями – *community of practice* (даним терміном, введеним Е. Венгером, позначається суспільне утворення, члени якого залучені до спільної діяльності, причому онлайн-спілкування є необхідною умовою їх співробітництва; у процесі взаємодії відбувається обмін професійними новинами, методиками, знаннями дослідників, не об'єднаних формально в організаційно оформлених проектах; науковці залишаються у таких спільнотах не тому, що повинні, а тому, що хочуть отримувати знання і обмінюватися ними; спільноти існують як у середині формальних організацій, так і поза ними; загальна компетенція в окремих питаннях виокремлює членів такої спільноти з маси інших людей і членів інших спільнот);

· віртуальна освітня спільнота (має на меті розширення, поглиблення знання не обов'язково шляхом здійснення власного оригінального дослідження; такі віртуальні спільноти отримали найбільше розповсюдження у сфері освіти і демонструють різноманітний спектр знань: від звичайного дистанційного навчання до проведення онлайнових наукових експериментів і сеансів підвищення професійної кваліфікації);

· розподілений дослідницький центр (для його роботи характерно, що співробітники, які мають наукові знання і ресурси, географічно розподілені та об'єднані спільною сферою дослідження і сумісними проектами в ній).

Саме з останнім типом віртуальної спільноти ми пов'язуємо Український національний біографічний архів (УНБА), створюваний Інститутом біографічних досліджень, в якому передбачається залучення спеціалістів для реалізації науково-комунікаційного біографічного проекту на кількох рівнях:

1) інформаційно-технічний рівень, який відповідає залученню спеціалістів з інформаційних технологій – системних адміністраторів, розробників ПЗ, тестувальників та ін. На цьому рівні відбувається

розроблення та технічна підтримка УНБА, змістове наповнення, редагування, контроль, координація комунікації;

2) рівень фахових спеціалістів, пов'язаний із фахівцями з того чи іншого напряму біографічних досліджень – мемуаристами, іконографістами, бібліографами – певної місцевості чи певного історичного періоду, залученими до реалізації окремих частин проекту. На зазначеному рівні передбачено: наповнення бази даних УНБА та бази науковців-дослідників, наукові напрацювання, професійне та особисте спілкування на форумі з різним рівнем доступу до загальної інформації та наукових праць, організація заочних та віртуальних конференцій тощо;

3) рівень зареєстрованих користувачів, що надає доступ до професійної інформації з бази даних УНБА. Такі користувачі отримують права часткового редагування, для них буде передбачено: адресну розсилку інформації про наукові проекти та заходи, можливість отримання повнотекстових матеріалів публікацій, участь у віртуальних конференціях, семінарах, круглих столах, запрошення до участі у конкретних частинах проекту;

4) рівень «популяризації», тобто загального доступу до інформації, призначеної для широкої аудиторії, – ознайомлення з персональними сторінками, публікаціями вчених, користування базою даних УНБА без можливості редагування та зворотним спілкуванням для коригування та уточнення даних.

Таким чином, у проекті Українського національного біографічного архіву об'єднуватимуться дослідники та фахівці із різних галузей знань – краєзнавці, біографісти, історики, культурологи, освітяни та ін. – з метою збереження національної пам'яті і культурного надбання, популяризації української культури на теренах країни та у світі.

УДК929:061.27(477)"18-19"
Ляшко С. М.,
пров. наук. співроб. НБУВ,
канд. іст. наук

НАУКОВІ ТА КУЛЬТУРНО-ГРОМАДСЬКІ ОБ'ЄДНАННЯ ЯК ФОРМА ОРГАНІЗАЦІЇ БІОГРАФІЧНОЇ ПРАКТИКИ XIX – ПОЧАТКУ XX ст.

Формування наукового співтовариства у будь-якій галузі знань характеризують ступінь зрілості та організації відповідного дисциплінарного напряму. Для кожної наукової дисципліни цей процес має свої особливості, але завжди є точка відліку. Критеріями для цього періоду ми обрали наявність колективної праці задля отримування інтегрованого або розподільного біографічного ресурсу, відповідних форм організації такої роботи та кроків, спрямованих на створення біографічних довідкових видань.

У новітній історіографічній літературі проблема інтелектуальних співтовариств розглядається як структура інтелектуальних мереж і корелюється з техніками мережевого аналізу культурно-інтелектуальної історії України (І. І. Колесник). Тоді як тема формування біографічного співтовариства в Україні, характеристика колективного суб'єкта цього явища, за нечисленними винятками, поки що залишається поза увагою науковців.

На теренах України для цього періоду можна умовно виокремити такі культурно-інтелектуальні осередки: Київський, Харківський, Таврійський, Чернігівський, Полтавський, Катеринославський, Подільський, Волинський, Львівський. На механізми виникнення та функціонування, пріоритети їх діяльності впливала регіональна специфіка, наявність або наближеність до університетських центрів, ступінь розвитку інфраструктури та засобів комунікації, склад та рівень наукової підготовки осіб, залучених до наукової та науково-громадської діяльності, наявність лідерів, які впливають на обрання напрямів інформаційних практик.

Для створення моделей умовних осередків біографічної діяльності, аналізу форм і напрямів діяльності ми обрали як типи Чернігівське інтелектуальне співтовариство, біографічний гурток В. Б. Антоновича, об'єднання професійних науковців і аматорів, які згрупувалися навколо Тимчасової комісії для розбору давніх актів.

У зазначений період у Чернігівської губернії збіглися об'єктивні і суб'єктивні фактори, що сприяли розвитку інтелектуальної діяльності,

сформувався прошарок провінційної інтелігенції в особах нащадків українських старшинських родин – носіїв культурно-національних цінностей і традицій, чиновників державних органів, місцевої громадськості, науковців, аматорів – дослідників старовини, які прагнули поєднати зусилля у справі дослідження історії, культури, природи свого краю через науково-громадські комісії – Чернігівську статистичну комісію (ЧСК) та Чернігівську губернську вчену архівну комісію (ЧГВАК).

На останню чверть XIX ст. у Чернігові була акумульована величезна джерельна база цінних документальних комплексів з історії всього «малоросійського» краю й України, зокрема матеріали другої Малоросійської колегії, Генеральної військової канцелярії, Чернігівського та Новгород-Сіверського намісництв, Чернігівської казенної палати та архів дворянського депутатського зібрання.

Найбільш плідні роки діяльності комісій були пов'язані з іменами О. М. Лазаревського, Г. О. Милорадовича, В. Л. Модзалевського, чиї праці відіграли визначну роль у формуванні генеалогічної інформації, становленні і розвитку в Україні генеалогії як наукової дисципліни й одного з важливих джерел біографіки і біографічних зведень як інтегрованих ресурсів. Їм належить ініціатива у визначенні напрямів науково-практичної діяльності з урахуванням місцевих особливостей, відповідних можливостей та власних інтересів і пріоритетів.

Іншим провідним напрямом діяльності стало збирання, систематизація і бібліографування краєзнавчого матеріалу з місцевої преси «Черниговских губернских ведомостей», «Записок Черниговского статистического комитета», «Черниговского листка» та інших джерел, присвячених Чернігівщині. Значний внесок у розвиток персональної краєзнавчої бібліографії зробили О. М. Лазаревський, Г. М. Геннаді, П. С. Єфименко, Г. О. Милорадович, С. І. Пономарьов, В Ф. Різниченко. Створені нами бібліографічні розписи за матеріалами (переважно губернських видань) допомагали в пошуках творчого доробку авторів матеріалів та містили коротку інформацію про самих авторів. На її основі формувалися інші розподілені біографічні ресурси – персональні бібліографія та біобібліографія, біографічні списки, словники.

Таким чином, у зазначений період на Чернігівщині був створений своєрідний осередок, членам якого були започатковані систематичне вивчення масиву джерел з генеалогії козацько-старшинських і дворянських родів, розроблення прикладних проблем української бібліографії, зокрема персональної і галузево-персональної краєзнавчої бібліографії. Дослідженню історії, культури, «збиранню імен» на Чернігівщині присвятили свою діяльність українські і російські історики, археографи,

бібліографи, генеалоги і аматори-краєзнавці. Завдяки їхній діяльності в губернії здійснювалося систематичне накопичування біографічних ресурсів у вигляді біографій співвітчизників, ювілейних статей, некрологів, біобібліографій, родинних, генеалогічних розписів. Створений ними сукупний продукт продовжує відігравати роль важливого ресурсу біографічної інформації.

Серед форм колективної співпраці – пошук, збирання, збереження, оброблення документальних джерел, обговорення на засіданнях комісій поточних проблем та підготовлених до друку публікацій, влаштування урочистих засідань, присвячених пам'яті діячів, пов'язаних із Чернігівщиною, та персональні наукові зв'язки.

Інший тип інтелектуального співтовариства, що виник у середовищі культурно-громадських рухів, представлено київським культурно-громадським осередком В. Б. Антоновича з укладання українського біографічного словника. Гурток виник у другій половині 1870-х рр. у межах громадських культурно-просвітницьких програм та практик і об'єднував на добровільній основі через інтелектуальні й корпоративні зв'язки (викладачі та випускники Київського Імператорського університету св. Володимира, співробітники редакцій, викладачі київських гімназій, співробітники Тимчасової комісії для розбору давніх актів та ін.) національно свідому інтелігенцію, переважно членів Старої київської громади, яка згрупувалася навколо В. Б. Антоновича та ідеї національного біографічного словника.

До основних надбань біографічного гуртка В. Б. Антоновича в контексті біографічної довідкової справи слід віднести закріплення традицій підготовки біографічних довідкових видань, що включає колективну працю, методику підготовки біографічних довідок і самого видання, передавання досвіду. Тобто традиція виступає засобом зберігання і передання інтелектуальної спадщини через носіїв ідей (В. Б. Антонович – Д. І. Багалій, В. Б. Антонович – М. С. Грушевський).

Для розвитку біографічної довідкової справи особливе науково-методичне та практичне значення мають наукові та науково-корпоративні співтовариства. До структур такого типу, що діяли в українському культурному і науковому просторі, можна віднести об'єднання професійних науковців і аматорів, які згуртувалися навколо Тимчасової комісії для розбору давніх актів (1843–1921). За характером діяльності комісію можна віднести до науково-просвітницьких. Її діяльність як офіційної імперської наукової установи була спрямована на збирання, опрацювання, систематизацію та публікацію й біографічних матеріалів

зокрема. Значний обсяг складали біографічні матеріали про відомих і маловідомих предків, історичних діячів, вчених, співробітників комісії.

Співробітники комісії працювали в спільному комунікативному полі, як члени інтелектуального співтовариства були пов'язані різними науковими стосунками. Засобами комунікації інтелектуальних практик стали друковані видання Київської археографічної комісії, а також публікації в часописах «Журнал Министерства народного просвещения», «Киевская старина», «Чтения в Историческом обществе Нестора-летописца» та ін. У цих виданнях публікувалися результати пошуків у галузі збирання історичної інформації та її науково-дослідного оброблення, а також дослідження, що є близькими до біографічної тематики (біографічні розвідки, присвячені діяльності окремих вчених, публікація листів та спогадів постійних і тимчасових співробітників, наприклад щодо діяльності Т. Г. Шевченка у 1846–1847 рр.) тощо.

Отже, зазначимо, що становлення біографічного наукового співтовариства і його осередків в Україні необхідно вивчати у системі відносин суспільно-політичного життя, наукових і культурних процесів певної доби. Головну увагу варто приділити причетним до цього конкретним особам, їхньому науковому, світоглядному, освітньому потенціалу в площині консолідації колективних зусиль науковців, аматорів. При цьому слід ураховувати особливості, традиції, специфіку загального стану наукової і громадської діяльності в загальноукраїнському і регіональному вимірі. Особливу увагу слід приділити інформаційним і комунікаційним потокам, завдяки яким формуються і передаються ідеї, теорії, концепції.

УДК [016:929]:087.5
Марченко Н. П.,
ст. наук. співроб. НБУВ,
канд. іст. наук

НОВІТНЯ БІОГРАФІКА ДЛЯ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ У ТРАНСКОРДОННОМУ ДІАЛОЗІ КУЛЬТУР

Нині, на жаль, проблема кордонів набула для України цілком конкретного геополітичного значення, водночас спонукаючи суспільство до активного свідомого вибудовування власних інформаційних меж. Останнє потребує індикаторів, які б могли об'єктивно свідчити про стан вибудовування та сприйняття українською спільнотою власних соціокультурних «меж» і співвідношення останніх із кордоном Української держави як фактом її існування. Одним із таких індикаторів, на нашу думку, є книга для дітей як специфічний соціокультурний феномен, який природним чином об'єктивує собою так званий діалог поколінь і водночас відображає стан і напрямок розвитку усіх сфер буття суспільства. Водночас у своїх роботах ми вже доводили, що змогу неупереджено виявляти основні риси новітніх уявлень українців про своє минуле та встановлюти їхні ціннісні орієнтири щодо майбутнього дає аналіз сучасної біографіки для дітей України. Відтак, метою нашого дослідження є встановити, яке місце посідає біографіка для дітей в Україні у транскордонному діалозі культур та які погляди щодо особистісного ідеалу нашого сучасника вона декларує.

Аби з'ясувати, які уявлення про сусідні нам країни пропонує сучасна дитяча книга в Україні та які зміни простежуються відносно попередніх періодів, ми проаналізували наявний фонд (станом на 1 січня 2015 р.) провідної спеціалізованої книгозбірні країни – Національної бібліотеки України для дітей як найбільш репрезентативний на сьогодні.

Серед зарубіжних персонажів новітньої української біографіки для дітей найпопулярнішими виявилися представники англомовної культури. Значно менше італійців, німців і французів. Поодиноко згадуються албанці, бенгальці, бразильці, датчани, єгиптяни, індуси, ірландці, іспанці, китайці, непальці, нідерландці, німці, норвежці, перси, португальці, серби, таджики, тибетці, чеченці, шведи, швейцарці, шотландці. Та найменший інтерес авторів викликають представники сусідніх із українцями народів і тих, що здавна проживають в Україні.

Гадаю, причина цього в історично зумовленій (значні періоди бездержавного існування) відсутності в української творчої еліти відчуття себе представниками титульної нації, природним обов'язком і

покликанням якої є визнання та поширення в соціумі відомостей про заслуги представників усіх національних спільнот у розбудові спільної держави. А також притлумлене в радянський час відчуття «закордонності» наших найближчих сусідів і, як наслідок, втрата інтересу до них як «інакших».

Також показовою щодо транскордонних стосунків видається ситуація з перекладною книжкою сусідніх Україні народів.

Лише у 1950–60-х рр. XX ст., завдячуючи становленню вітчизняної видавничої та перекладацької справи, починають активно з'являтися україномовні переклади для дітей з мов усіх народів, що сусідили з Україною як в «безкордонних» межах СРСР, так і в його прикордонні як країни «соціалістичної співдружності». Найбільш масово та широко література сусідніх українцям народів представлена в книзі для дітей 70–80-х рр. минулого століття. З початку 90-х рр. комерціалізація видавничої справи та відсутність ідеологічно зумовленої настанови на увагу до культури сусідів призвели до різкого скорочення серед видань для дітей книг, які репрезентують ці народи. За роки Незалежності, з одного боку, різко зріс інтерес до окремих сусідніх Україні культур (переклади з польської за роки Незалежності становлять 60 % від загалом наявних у фонді, з російської – 41 %), а з іншого – впав (з молдовської – 7,5 % з угорської – 8 %). При цьому за той самий період кількість перекладів з англійської становить 78 % від загалом наявних у фонді, а приміром із японської – 66 %. Це засвідчує явну (але іншими маркерами рідко означувану) нерівномірність трансграничних устремлінь українського соціокультурного ядра. Фактично ігноруючи наявність низки сусідніх Україні країн, перекладна книжка для дітей засвідчує різке зростання зацікавлення культурами, котрі становлять ядро «західного» та «східного» світів як таких. Водночас інтерес і намагання «здолати кордон» помітні лише щодо двох сусідніх Україні народів – поляків і росіян. Можливо, тому, що саме вони стали нині уособленням соціокультурного кордону між «українським світом» як центром слов'янської цивілізації та дотичними їй західною та східною.

УДК 01:72
Мироненко Д. О.,
завідділу бібліографічної та
довідково-інформаційної роботи
ДНАББ ім. В. Г. Заболотного

РОЗДІЛ «ВИДАТНІ ОСОБИСТОСТІ» НА ВЕБ-САЙТІ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВОЇ АРХІТЕКТУРНО-БУДІВЕЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ ІМЕНІ В. Г. ЗАБОЛОТНОГО ЯК ДЖЕРЕЛО БІОГРАФІЧНИХ ЗНАНЬ ПРО АРХІТЕКТОРІВ, ІНЖЕНЕРІВ-БУДІВЕЛЬНИКІВ, МИТЦІВ

Важливим і невід'ємним складником діяльності Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені В. Г. Заболотного (далі – ДНАББ ім. В. Г. Заболотного) є робота щодо створення галузевих біографічних ресурсів. Збереження пам'яті про видатних архітекторів минулого та сучасності, на нашу думку, є одним з ключових аспектів діяльності головної галузевої бібліотеки.

Увагу ДНАББ ім. В. Г. Заболотного до розвитку національної біографістики засвідчує ініційований тут бібліотечний клуб «Національні святині». Мета його проведення – активізація уваги громадськості, науковців, галузевих фахівців, студентів до життя та діяльності визначних архітекторів, інженерів-будівельників, художників, скульпторів, краєзнавців.

Засоби інформаційно-комунікативних технологій на нинішньому етапі розвитку бібліотек розширюють канали комунікації з їх користувачами. Крім традиційних (але не менш вартісних) засобів акумулювання та фіксування біографічних відомостей про спеціалістів галузей архітектури, будівництва, житлово-комунального господарства та мистецтва, укладання бібліографічних і біобібліографічних покажчиків, у ДНАББ ім. В. Г. Заболотного приділяють увагу створенню відкритого електронного ресурсу на сайті бібліотеки.

З метою акумулювання і поширення біографічної інформації про непересічні особистості у відповідних спрямуванню ДНАБЬ ім. В. Г. Заболотного галузях у серпні 2011 р. на сайті *www.dnabb.org* створено спеціальний розділ «Видатні особистості». Інформаційна частина ведення розділу відповідно до «Інструкції з ведення сайту Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені В. Г. Заболотного» покладено на працівників відділу бібліографічної та довідково-інформаційної діяльності (складання довідки, підготовка необхідних для сканування

ілюстрацій, добір підписів до ілюстрацій у «Фотогалереї», складання макету).

Розділ «Видатні особистості» складається з біографічних довідок окремих особистостей, розташованих за алфавітом. Для більшої повноти розкриття біографічної інформації електронні сторінки доповнюються «Фотогалереєю». У розділ в міру формування додаються підготовлені біографічні довідки (портрет, текст).

Станом на 1 червня 2015 р. на сайті розміщено 65 біографічних довідок. Умовно біографічну довідкову інформацію поділимо на такі групи: архітектори – 52 довідки, інженери-будівельники – 4 довідки, художники – 5 довідок, скульптори – 1 довідка, інші – 3 довідки. Інтерес до вивчення особистостей можна простежити за допомогою кількісних характеристик – кількості звернень до відповідних сторінок.

Загальна кількість переглядів сторінок розділу – 57 618. Серед них до сторінок з біографією архітекторів зверталися 49 731 раз, інженерів-будівельників – 836, художників – 3525, скульпторів – 494, інших – 3032 рази.

Середня кількість переглядів на одну сторінку – близько 1108 разів. Лідерами за кількістю переглядів (станом на 28 травня 2015 р.) є архітектори Й. Ю. Каракіс – 7362, В. В. Городецький – 4017, В. Г. Кричевський – 3001, А. І. Меленський – 2780, В. І. Гопкало – 2048, В. Г. Заболотний – 1896, О. О. Тацій – 1782, О. М. Бекетов – 1725, художник М. К. Пимоненко – 1773, перший директор бібліотеки М. І. Вязьмітіна – 1468.

Це свідчить про необхідність продовження роботи щодо наповнення галузевого біографічного електронного ресурсу ДНАББ ім. В. Г. Заболотного. Біографічні довідки готуються на матеріалах фонду ДНАББ ім. В. Г. Заболотного. Цінними джерелами є галузевий ресурс періодичних видань першої половини XX ст., а також матеріали, передані до бібліотеки з методичного фонду Науково-дослідного інституту теорії та історії архітектури і містобудування (НДІТІАМ), зокрема особові листки членів Спілки архітекторів УРСР, а також графічні матеріали.

Відповідно до результатів аналізу відвідувань сторінок розділу «Видатні особистості» зазначаємо стійкий інтерес користувачів сайту до галузевої біографічної інформації. Варто відзначити непересічну роль бібліотек у розвитку національної біографістики. Формування біографічних матеріалів і створення вільного доступу до електронних ресурсів є перспективним напрямом розвитку біографістики на базі бібліотек.

УДК 929:304.44:004.91
Муріна С. В.,
мол. наук. співроб. НБУВ

ОСОБЛИВОСТІ БІОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ДІЯЧІВ ЛІТЕРАТУРИ ТА ТЕАТРУ НА САЙТАХ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

На сучасному етапі відбувається становлення принципово нового інформаційного середовища, яке вже впевнено конкурує зі світом друкованої інформації. Ці процеси повною мірою позначилися й на розвиткові біографічної галузі, загальний інтерес до якої стрімко зростає у зв'язку із гуманізацією та демократизацією суспільства. Поступово стала з'являтися біографічна інформація про культурних діячів минулого та наших сучасників в українському електронному середовищі.

Дослідження особливостей наповнення ресурсів, які містять інформацію про діячів літератури та театру, дає можливість класифікувати їх, виділивши такі групи:

- сайти, присвячені культовим особистостям сучасності;
- особисті сайти діячів культури, їхні сторінки в соціальних мережах тощо;
- сайти діячів культури, творчий шлях яких пов'язаний з літературною діяльністю;
- сайти діячів культури, творчість яких тісно пов'язана з театральною та кінематографічною діяльністю.

Значними за обсягом біографічної інформації та доволі популярними є сайти про представників масової культури, які містять величезні різнорідні матеріали про найбільш популярних наших сучасників, – часто не перевірені та мають піар-мету. До таких сайтів можна віднести сайти «Культура України» (www.k-ua.net), «Гордість України» (www.greatest.ua), «Кінотеатр» (www.kino-teatr.ua) та ін. Біографічні матеріали на подібних сайтах досить легко знайти, але така інформація не може бути достовірним джерелом. Як правило, розміщені на них біографічні матеріали схожі між собою і містять однакову інформацію. Проте перевагою подібних сайтів насамперед є те, що всі вони містять фільмографію та іконографію. Вони досить швидко поповнюються біографічними ресурсами, оскільки в більшості випадків мають для цього доволі вагому організаційну та матеріальну підтримку.

На сучасному етапі досить популярним явищем є наявність особистих сайтів, сторінок у соціальних мережах та ведення блогів нашими сучасниками. Саме тут представники культури мають змогу ділитися своїми новинами, додавати записи виступів або творів, спілкуватися зі своїми

шанувальниками або сторонніми користувачами. Із цієї групи для прикладу можна навести сторінки у «Твітері» С. Вакарчука (https://twitter.com/s_vakarchuk), Руслани (https://twitter.com/ruslanaofficial), блог В'ячеслава Кириленка (http://blogs.pravda.com.ua/authors/kyrylenko/5566b8de0eaf1/), блог Олега Скрипки (http://blogs.pravda.com.ua/authors/skrypka/). Безумовно, перевагами розміщення біографічної інформації в соціальних мережах є її оперативність, підтримка інтересу до особистості, популяризація її творчості тощо.

Найбільш поширеною групою на теренах мережі Інтернет є сайти, які містять біографічну інформацію про діячів культури, чий творчий і життєвий шлях пов'язаний з літературною діяльністю. Серед них можна відзначити сайти «Клуб поезії» (www.poetryclub.com.ua), «Український центр» (www.ukrcentr.com), «Бібліотека школяра» (www.ukrtvory.com.ua), «Українська література» (www.ukrlitra.com.ua) та багато ін. Важливим є те, що такі сайти становлять інтерес не лише для широкого кола користувачів електронних продуктів – учнів, студентів, викладачів, а й певною мірою для фахівців-дослідників. Ця група сайтів про діячів культури містить досить великі за обсягом детальні біографії та прикріплені електронні версії творів авторів. Недоліком таких сайтів є те, що вони повільно поповнюються новими матеріалами та дублюють один одного.

Біографії діячів культури, пов'язаних з театром, можна знайти передусім на сайтах театрів. Детальні біографічні довідки про театральних діячів містяться лише на сайтах найвідоміших театрів, наприклад Національного академічного драматичного театру ім. Івана Франка (www.ft.org.ua), Національної опери України ім. Тараса Шевченка (www.opera.com.ua). Більшість сайтів театрів на своїх сторінках розміщують тільки театральні роботи акторів, деяку біографічну інформацію (дата народження, закінчення навчального закладу) та фотографії. До найтиповіших із цієї групи можна віднести сайти: Львівського національного академічного театру опери та балету імені С. Крушельницької (www.opera.lviv.ua), Національного академічного українського драматичного театру імені М. Заньковецької (www.zankovetska.com.ua) у Львові, Театру на Подолі (www.theatreonpodol.com) у Києві, Вінницького обласного українського академічного музично-драматичного театру ім. М. К. Садовського (teatr.vn.ua) та ін. Перевагою цих сайтів є їх постійне наповнення та наявність відео-, фотоматеріалів про акторів. Варто зазначити, що деякі театри і досі на своїх веб-сторінках не розміщують біографічну інформацію про своїх акторів та керівництво.

Значного поширення в українському електронному просторі набуло створення порівняно невеликих за обсягом культурно-інформаційних ресурсів – на сайтах бібліотек[1], музеїв[2], архівів, громадських організацій і окремих краєзнавців-дослідників[3]. Якщо на початковому етапі вони

формувалися й оновлювалися переважно до ювілеїв визначних діячів вітчизняної культури та пам'ятних дат, то нині ситуація відчутно змінюється – ця робота дедалі більше набуває систематичного характеру, сприяє нагромадженню інформації для широкого кола читачів, особливо студентської та учнівської молоді.

Отже, упродовж останніх років інформаційне наповнення українських сайтів біографічною інформацією про діячів минулих поколінь та наших сучасників значно зросло. Перші крокі в цьому напрямі вже зроблені, але сама презентація матеріалу залишається не зовсім задовільною. Зміст персональної інформації досі залишається надто формалізованим, офіційним, іноді суперечливим та сумнівним, майже не розкриває здобутків і творчого потенціалу діячів культури. Аналіз сайтів свідчить, що необхідне здійснення не лише кількісного, а і якісного прориву в представленні біографічної інформації на сайтах мережі Інтернет. Саме це має бути першочерговим завданням у подальшій роботі з наповнення сайтів персональними даними. Нагромаджений досвід переконує в необхідності створення певних теоретичних та методичних розробок у біографічній галузі, загальних принципів і правил для всіх учасників процесу.

Список використаних джерел

1. Бібліотека школяра [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrtvory.com.ua. – Назва з екрана.

2. Вінницький обласний український академічний музично-драматичний театр ім.М.К.Садовського [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www. teatr.vn.ua. – Назва з екрана.

3. Гордість України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.greatest.ua. – Назва з екрана.

4. Кінотеатр [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kino-teatr.ua. – Назва з екрана.

5. Клуб поезії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.poetryclub.com.ua. – Назва з екрана.

6. Культура України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.k-ua.net. – Назва з екрана.

7. Львівський національний академічний театр опери та балету імені С. Крушельницької [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.opera.lviv.ua. – Назва з екрана.

8. Національна опера України ім. Тараса Шевченка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.opera.com.ua. – Назва з екрана.

9. Національний академічний драматичний театр ім. Івана Франка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ft.org.ua. – Назва з екрана.

10. Національний академічний український драматичний театр імені М. Заньковецької [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zankovetska.com.ua. – Назва з екрана.

11. Театр на Подолі [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.theatreonpodol.com. – Назва з екрана.

12. Українська література [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrlitra.com.ua. – Назва з екрана.

13. Український центр [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrcentr.com. – Назва з екрана.

УДК 001.817(477)«18–19»:[55+622]

Осіння Н. В.,
мол. наук. співроб.
Інституту геотехнічної механіки ім. М.С. Полякова НАН України,
м. Дніпропетровськ

ДИСЕРТАЦІЇ ВЧЕНИХ-ГЕОЛОГІВ ТА ГІРНИКІВ УКРАЇНИ XIX–ПОЧАТКУ XX ст. (ІСТОРИКО-КНИГОЗНАВЧИЙ ТА БІБЛІОГРАФІЧНИЙ АНАЛІЗ)

Сьогодні, коли інформація є одним із визначальних факторів прогресу, найважливішим національним ресурсом і рушійною силою подальшого розвитку людства, дослідження фондів бібліотек, де зберігаються рідкісні видання стає актуальною проблемою. У фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Харківського, Київського та Одеського університетів, Національного гірничого університету (м. Дніпропетровськ) знаходиться й наукова спадщина видатних геологів та гірників України XIX – початку XX ст. Значне місце в ній посідають дисертації вчених, які дають уявне представлення щодо внеску дослідників у певну галузь геології та гірництва.

Історію розвитку дисертацій та питання їх використання розглядали деякі автори, але повної картини дослідження дисертаційних праць вчених-геологів та гірників XIX – початку XX ст. немає.

Дисертаційна практика з питань геології та гірництва в Україні має свою давню історію та добрі традиції. Її витоки сягають середини XIX ст., коли

з'явились перші дисертації університетських вчених України. Одними із перших дисертаційних праць були дослідження вчених-геологів найстарішого в Україні Харківського університету. Це роботи Н. Д. Борисяка, О. В. Гурова, І. Ф. Леваковського та ін. Показово, що дисертації цих авторів мали широкий регіональний діапазон (Харківська, Катеринославська, Полтавська губернії, а також Донбас) і актуальні проблеми того часу. До дисертацій, які найбільше цитують, належить робота О. В. Гурова. Вона була видана в кінці 80-х рр. у Харкові у друкарні Зільберберга. Докторська дисертація О. В. Гурова присвячена геологічному опису Полтавської губернії [2]. Це фундаментальна праця (містить понад 1000 сторінок тексту), широко ілюстрована, актуальна за тематикою, з багатьма авторськими оригінальними висновками. Привертає увагу багатюща бібліографія, яка може слугувати цінним ретроспективним покажчиком із зазначеної тематики.

У Київському університеті Св. Володимира на окрему увагу заслуговують дисертаційні праці К. М. Феофілактова, П. Я. Армашевського, В. Ю. Тарасенка, А. С. Роговича, П. А. Тутковського, В. І. Лучицького, В. М. Чирвинського. Еволюцію й трансформацію дисертацій XIX – початку XX ст. можна побачити на прикладі праць вище згаданих вчених. Якщо дисертації К. М. Феофілактова були представлені десятками сторінок, то праці П. Я. Армашевського, П. А. Тутковського та В. І. Лучицького мають від 400 до 700 сторінок. Розширилися регіональні дослідження, деталізувалися окремі геологічні питання, висновки зазнали певної систематизації, набули поширення огляди літератури та довідково-пошуковий апарат. Дисертація П. Я. Армашевського щодо геологічного нарису Чернігівської губернії відіграла важливу роль у регіональному дослідженні України [1]. Геологи того часу часто посилалися на цю роботу, і до нашого часу вона зберегла історичний інтерес. У дисертації розглянуто орографічну будову губернії, опис відслонень, загальну характеристику геологічних утворень. Представлено детальну геологічну карту і п'ять таблиць. Текст забезпечено численними підрядковими примітками, які іноді досягали до 15 рядків дрібного шрифту. Висновки написані стисло, доступною науковою мовою. Бібліографічна інформація представлена в оглядовому розділі й у підрядкових посиланнях в основних розділах. Часовий інтервал – 50 років. Широко цитувалися роботи вітчизняних геологів: К. М. Феофілактова, Н. Д. Борисяка, І. Ф. Леваковського, О. В. Гурова, І. Ф. Синцова. Закордонну інформацію подано у монографіях та статтях німецькою та французькою мовами. Дисертація В. Ю. Тарасенка подає хіміко-мікроскопічне дослідження плагіоклазів родовищ лабрадоритів на Волині. Вона мала значний обсяг, детальну структуру розділів, цікаві припущення та висновки, ґрунтовну бібліографію, з якої найбільшу частину складали зарубіжні видання. Цю роботу було нагороджено премією Рахманінова.

Визначним явищем на початку XX ст. у геологічних колах були докторські дисертації В. І. Лучицького та П. А. Тутковського. Віддзеркаленням розвитку та потенціалу бібліографічного оснащення дисертацій стала робота В. М. Чирвинського щодо хімічного та петрографічного складу льодовикових відкладень України. Вона була надрукована в «Записках Киевского общества естествоиспытателей» і складалась зі вступу, огляду літератури, двох розділів, додатка, резюме на німецькій мові, бібліографічних посилань у тексті та примітках, геологічної карти, таблиць та пояснення до таблиць, списку друкарських помилок. Значний інтерес становить огляд вітчизняної літератури Київської, Волинської, Чернігівської та частини Гродненської губерній. Послідовність запису така: номер, рік, повний бібліографічний опис. Далі йшли анотація або реферат. Анотації – 3–5 рядків, реферати – 10–26 рядків. В основних розділах посилання подані у примітках. Винятком був параграф, присвячений батьківщині валунів, де приводилась стисла характеристика порід з основною літературою. У додатку в алфавітному списку авторів приводилася найголовніша література із західно-європейських валунів. Всього 355 назв. Було презентовано 168 зарубіжних авторів.

У Новоросійському університеті (тепер Одеський університет) дисертації відомих вчених-геологів В. Д. Ласкарєва та Р. О. Пренделя показують регіональний зріз геологічних досліджень та фундаментальність розглянутих проблем. Докторська дисертація В. Д. Ласкарєва присвячена актуальним тогочасним проблемам: геоморфологічному районуванню Волино-Поділля, тектонічній будові Українського щита, корисним копалинам України. Зазначена робота містить понад 700 сторінок тексту. Велику цінність мала геологічна карта, 3 фототипічні таблиці і 52 рисунка. Огляд літератури представлено на 96 сторінках, що є прикладом бездоганної оглядової інформації. Було подано й алфавітний покажчик літератури на 20 сторінках. Ця праця знайшла позитивні відгуки в наукових колах і була відзначена премією імені Ахматова.

Розвиток гірничої наукової думки пов'язано з Катеринославським вишим гірничим училищем (з 1912 р. – Катеринославський гірничий інститут, тепер – Національний гірничий університет), де працювали відомі вчені-гірники. Дисертації О. М. Терпигорєва, М. М. Протодьяконова, В. О. Гуськова, П. М. Леонтовського, М. М. Федорова стали фундаментом головних розділів гірничої науки. У 1916 р. відомий учений І. А. Тіме високо оцінив дисертацію М. М. Федорова (теорія та розрахунок гармонічного рудникового підйому), особливо підкреслюючи її прикладний характер і важливі практичні висновки [3]. Дисертація має 5 розділів. Подано детальний огляд літератури. Це монографії й статті з періодичних німецьких, французьких і вітчизняних технічних видань. Огляд літератури дав змогу

М. М. Федорову зробити висновок, що питання щодо гармонійного підйому не вивчено. Дисертація оснащена розгалуженим довідковим апаратом. Наприклад, для зручності читачів наприкінці дисертації подано алфавітний список буквених позначень з поясненнями значення кожної букви (латинський і грецький алфавіт). Крім того, дисертація налічувала багато формул, таблиць, креслень. До кожного розділу подано значну кількість приміток і посилань. Заслуговує на увагу друкарське оформлення праці. Для пояснення важливості інформації використовувався різний друкарський шрифт, курсив, а також різна жирність шрифту.

Отже, у фондах бібліотек є цінніші видання – дисертації, які мають науково-історичне значення не тільки в галузі геології та гірничої справи, але й у книгознавстві та бібліографознавстві.

Список використаних джерел

1. *Армашевский П. Я.* Геологический очерк Черниговской губернии / П. Я. Армашевский // Записки Киевского об-ва естествоиспытателей. – 1883. – т.VII, вып.1. – С. 87–223.

2. *Гуров А. В.* Геологическое описание Полтавской губернии : отчет Полтавскому губернскому земству / А. В. Гуров. – Харьков : Типография М. Ф. Зильберберга, 1888 – 1010 с. : ил., карт., 4 л. ил.

3. *Федоров М. М.* Теория и расчет гармонического рудничного подъема / М. М. Федоров. – Екатеринослав, 1914. – 181 с.

УДК 012:019.951(477)(09)

Яценко О. М.,
завідділу НБУВ,
канд. іст. наук

ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКИХ ПЕРСОНАЛЬНИХ БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОКАЖЧИКІВ: ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПРАЦІ «УКРАЇНСЬКІ ПЕРСОНАЛЬНІ БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОКАЖЧИКИ (1856–2013)»

Українська персональна бібліографія як складова бібліографії від започаткування (1856 р.) до кінця XX століття розвивалася у межах бібліографії царської Росії та радянського періоду. На її формування вплинули особливості розвитку національної історії, науки і культури. В

історико-бібліографічних працях М. І. Ясинського[1], І. І. Корнєйчика[2], М. В. Геращенка[3] періодизація української бібліографії пов'язувалася з основними етапами соціально-політичного розвитку України.

Розглянувши праці з проблем періодизації української бібліографії та враховуючи той факт, що історія бібліографії пов'язана з формуванням та поповненням документальної бази суспільства, його інформаційними потребами, історією культури і суспільства в цілому, а також ретроспективним підходом для виявлення загальних моментів розвитку бібліографії її типових факторів, ми виділили основні періоди розвитку українських персональних бібліографічних покажчиків про діячів національної культури з моменту їх виникнення й до сьогодні:

1) перший етап (1856–1917 рр.) збігається з періодом Українського культурно-національного відродження;

2) другий етап – формування української персональної бібліографії (1918–1931 рр.) – відповідає періоду пореволюційного національно-культурного піднесення українського ренесансу;

3) «рекомендаційний період» персональної бібліографії радянської тоталітарної системи (1932–1955 рр.);

4) період «біобібліографічних серій», доби кризи і розпаду радянської імперії (1956–1990 рр.);

5) піднесення персональної бібліографії періоду національного відродження (1991–2002 рр.);

6) персональна бібліографія періоду впливу сучасних інформаційних технологій (2003 – по нині).

Запропоновані підходи до періодизації історії української персональної бібліографії дозволяють простежити хід її поступу в контексті особливостей історико-культурного розвитку суспільства й становлення держави Україна.

З'явившись у середині XIX ст., справжнього розвитку вони здобули лише у кінці XX ст. З окремих статей (розділів) у періодичних виданнях (монографіях), присвячених видатним українським діячам, вони поступово перетворилися в грунтовні праці з розвиненим допоміжним апаратом, в яких переважають тенденції вичерпної бібліографії, основним завданням якої є максимальний облік усіх публікацій творів і праць про особу.

Наприкінці складного, буремного XX століття більшу частину котрого в Україні панували умови, коли роль і місце людини в суспільстві визначалися керуючою партійною елітою, яка встановлювала, як і про що читати, з'явилася можливість за допомогою персональних бібліографічних покажчиків зафіксувати та передати нащадкам біографії та результати

наукової, творчої діяльності вітчизняних діячів історії, науки, культури. Причому підготовлені посібники присвячені не тільки видатним особам країни, а й малознаним і зовсім невідомим землякам. Феномен стрімкого розвитку біобібліографії також можна пояснити відсутністю в Україні системи національних біографічних видань, які через біографії фіксували б усі досягнення, звершення, здобутки, успіхи, події, факти з життя і діяльності співвітчизників.

Після 2003 р., із запровадженням комп'ютерно-комунікаційних технологій у бібліотечно-бібліографічні процеси, почалася нова ера підготовки і видання персональних бібліографічних покажчиків, яка підняла їх на сучасний, більш якісний рівень.

Все частіше в бібліотечній практиці під час укладання персональних бібліографічних покажчиків, окрім біографічних довідок і бібліографії, зустрічається використання різножанрових елементів – тексти творів особи, спогади, статті і рецензії, ілюстративний матеріал, вміщення генеалогічного древа, інтерв'ю, застосування епістолярних матеріалів тощо. Отже, бібліотеки намагаються наблизитися до читача, зробити свої видання поширенішими, запитуваними, розширити усталений образ про біобібліографію.

Список використаних джерел

1. *Ясинський М. І.* Історія української бібліографії [Текст] / М. І. Ясинський. – Київ, 1929. – 17 с. – Машинопис.
2. *Корнєйчик І. І.* Історія української бібліографії : дожовтневий період [Текст] : нариси / І. І. Корнєйчик. – Харків, 1971.
3. *Геращенко М.* Проблеми періодизації історії української бібліографії [Текст] / М. Геращенко // Наук. пр. НБУВ. – 2005. – Вип. 14. – С. 547–552.

УДК 025.85:002.1-049.35
Баляниця Н. Б.,
інженер-хімік 1 кат. НБУВ
Затока Л. П.,
наук. співроб. НБУВ
Субота А. Г.,
наук. співроб. Інституту мікробіології і вірусології ім. Д. К. Заболотного
Мозгова С. Г.,
мол. наук. співроб.

ПОПЕРЕДЖЕННЯ РОЗВИТКУ МІКРОСКОПІЧНИХ ГРИБІВ НА ПАПЕРІ ДОКУМЕНТІВ

Папір документів – це комплекс, що складається з волокон, зв'язаних між собою силами поверхневого зчеплення. З плином часу у папері відбуваються процеси фізичного, хімічного та біологічного старіння. Швидкість цих процесів залежить від багатьох факторів, однакроль у руйнуванні книг, особливо під час порушення або невиконання нормативних умов зберігання документів на папері, належить біологічному фактору, а саме мікроскопічним грибам (мікроміцетам).

Для запобігання розвитку та розповсюдженню мікроміцетів на паперових матеріалах є багато різноманітних методів захисту, які поділяють на механічні, фізичні та хімічні. Найбільш зручний та перспективний спосіб захисту паперу документів від мікроскопічних грибів – це використання хімічних сполук – біоцидів або антисептиків, а стосовно грибів – фунгіцидів. Для ефективного використання фунгіцидів для захисту паперу документів необхідно враховувати, що ці сполуки мають відповідати ряду вимог. По-перше, ці речовини повинні характеризуватися високою фунгіцидною активністю по відношенню до широкого спектру мікроскопічних грибів та бути сумісними з целюлозною основою паперу. По-друге, не впливати на здоров'я людини та навколишнє середовище, а також не мати негативного впливу на фізико-хімічні та естетичні властивості паперу. Таким вимогам

відповідають деякі антисептики, зокрема ніпагін та фунгіциди на основі полігексаметиленгуанідинів. Тому фахівцями ЦКР НБУВ було проведено підбір нових дезінфектантів на основі спиртовмісних складів для проведення дезінфекційної обробки документів на паперових носіях. Мотивацією для вибору хімічних складів на основі спиртовмісних розчинів було незначне зволоження паперу документів, тобто зменшений час їх висихання до досягнення нормативних показників вологості 6-8 % при поаркушевій обробці порівняно з водними розчинами дезінфектантів, рекомендованими стандартом з консервації документів.

Відомо, що етиловий спирт має деякі бактерицидні властивості, які залежать від молекулярної маси спирту (підсилюються при її збільшенні) та концентрації розчину. При цьому максимальну згубну дію на бактеріальні клітини має 70 %-й спирт, а зі збільшенням концентрації інгібуючий ефект зменшується. Тому ми дослідили розчини дезінфектантів – ніпагіну та «Валеусу-Д» у 70 %-му етиловому спирті.

Ніпагін (метилпарабен, Е218), погано розчиняється у воді, але добре розчиняється в етанолі, використовується як консервант в косметичній, фармацевтичній та харчовій промисловості, для дезінфекції пастелей на полотні, графіки на папері, додається в клереставрації документів. «Валеус-Д» містить у своєму складі комплекс полігексаметиленгуанідинів (ПГМГ), в відсотковому складі 18±0,9 % ПГМГ гідрохлориду та 1,4±0,6 % ПГМГ фосфату. ПГМГ – високомолекулярні сполуки специфічної азотистої похідної гуанідину. Дезінфектанти, які мають у своєму складі ці речовини, є одними із рекомендованих положеннями чинного міждержавного стандарту з консервації документів, дозволеними до використання в Україні.

Було також досліджено грибостійкість паперу, обробленого 1 %-м спиртовим розчином ніпагіну та 2 % і 4 %-ми спиртовими розчинами «Валеус-Д» з pH 7 і pH 9 (за міждержавним стандартом ГОСТ 9.049 – 91, метод 1) та визначено зміну фізико-хімічних характеристик паперу за дії таких складів. Як модельні зразки паперу ми було використали ганчір'яний папір XVII – XVIII ст., друкарський папір XX ст., газетний папір XXI ст. і офсетний папір XXI ст. Згідно з отриманими результатами високу фунгіцидну дію виявили 2 %-й і 4 %-й спиртові розчини фунгіциду «Валеус-Д» з pH 9 та 1 %-й спиртовий розчин ніпагіну.

Дослідження впливу дезінфектантів на фізико-хімічні властивості різних видів паперу включали визначення опору зламуванню, розривної довжини та кислотності паперу.

Визначали дію 1 %-го спиртового розчину ніпагіну, 2 %-их та 4 %-их спиртових розчинів дезінфектанту «Валеус-Д» в порівнянні з дією таких

же концентрацій водних розчинів цієї сполуки на модельні зразки паперу. Для контролю взято 70 %-й розчин етилового спирту (оскільки його було використано як розчинник для досліджуваних препаратів) та необроблені антисептиками модельні зразки паперів.

За результатами досліджень обробки модельних зразків зазначених видів паперу як спиртовими, так і водними розчинами фунгіциду «Валеус-Д», можна зробити висновок про те, що для досліджених зразків паперу, оброблених антисептиком «Валеус-Д», встановлені незначні збільшення кислотності, меншою мірою для спиртового розчину цієї сполуки з концентрацією іонів водню 9 од. pH, та погіршення їх фізико-механічних показників для більшості досліджених зразків порівняно з контролем.

Кислотність зразків, оброблених ніпагіном, майже не змінювалась, а такі фізико-механічні показники паперу, як розривна довжина та опір зламуванню, знижувались незначною мірою.

Таким чином, 1 %-й спиртовий розчин ніпагіну, можна рекомендувати для дезінфекції документів на паперових носіях, оскільки він показав високу фунгіцидну дію на широкий спектр мікроміцетів (*A. niger*, *A. terreus*, *A. oryzae*, *P. variotii*, *P. funiculosum*, *P. aurantio-griseum*, *T. viride*, *A. tenuissima*) та не виявив значного негативного впливу на фізико-хімічні властивості досліджених зразків паперу. Тому з початку 2015 року фахівці Центру консервації і реставрації Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського здійснили посторінкову дезінфекційну обробку 930 документів з використанням 1 %-го спиртового розчину ніпагіну. Для впровадження препарату «Валеус-Д» не обхідно більш детально дослідити дію розчинів іншої концентрації на фізико-механічні показники паперу, в рамках НДР «Екологічні та технологічні питання уповільнення процесів старіння паперових носіїв інформаціх в умовах бібліотечного середовища», що розробляється у ЦКР НБУВ.

УДК 025.171-049.35
Волосатих Л. М.,
пров. інженер-хімік НБУВ

ОБСТЕЖЕННЯ ТА КОНСЕРВАЦІЯ РАРИТЕТНИХ ДОКУМЕНТІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЇХ ЗБЕРЕЖЕННЯ

Проблема збереження фондів бібліотек не втрачає своєї актуальності. Сучасний рівень вирішення завдань збереження колекційних зборів базується на впровадженні інноваційних технологій, які покликані забезпечити надійність постійного зберігання оригіналів документів.

Рукописи, стародруки й рідкісні видання, історичні колекції, архівний фонд Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) з 2001 року введені до категорії культурних пам'яток, які є національним надбанням Держави. Їх втрата або ушкодження призведе до непоправних наслідків для науки й культури нашої країни.

Послідовне забезпечення збереження бібліотечних фондів, надійність їх постійного зберігання гарантується шляхом своєчасного впровадження оптимальних консервативних технологій. Діючі стандарти з консервації документів («Межгосударственный стандарт. ГОСТ 7.50-2002. Консервация документов. Общие требования») безпосередньо регулюють режими зберігання бібліотечних документів, враховуючи їх унікальність, пріоритетність, а також фізичний стан і частоту використання.

Підтримка фізичного стану бібліотечних документів забезпечується виконанням комплексу санітарно-гігієнічних (профілактичних) заходів.

На практиці усе починається зі щоденної роботи з підтримки чистоти книгосховищ і фондів.

Крім того, у НБУВ фахівці Центру консервації і реставрації (ЦКР), використовуючи сучасні методи і технології, проводять комплексне дослідження стану фізичного збереження унікальних фондів для забезпечення їх довгострокового зберігання. Ці обстеження передбачають проведення візуального огляду документів з метою виявлення наявності механічних ушкоджень, мікологічного та ентомологічного ураження, а також структурно-хімічних властивостей матеріальної основи документів, визначення кислотності паперу книжкових блоків і елементів палітурки контактним способом.

З метою здійснення превентивної консервації, яка є основою для вирішення завдання забезпечення збереження різних видів документів, в НБУВ у плані наукової роботи передбачені регулярні обстеження бібліотечних фондів на рівні кожного документа. Ці роботи проводять у рамках постійно діючого екологічного моніторингу приміщень і фондів Бібліотеки.

Обстеження включає як вивчення загальних для усіх колекцій умов зберігання (параметрів температурно-вологісного, світлового режимів, мікробіологічного контролю повітря), так і виконання конкретних структурних і хіміко-технологічних досліджень матеріальної основи кожного документа.

Перед початком обстеження окремої колекції або рукописного фонду необхідно звернути увагу на місце зберігання його в Бібліотеці (характеристика сховища, місце розташування: у відкритому доступі – на полиці або в закритому – у шафі чи сейфі).

Особливу увагу приділено стану повітря у сховищах та наявності в повітрі мікробіологічного забруднення. Завдяки руху повітря відбувається переміщення повітряних мас у приміщенні та обмін мікрофлорою, що може викликати «зараження» мікобіотою бібліотечних документів. Обстеження параметрів повітря щодо мікробіологічного чинника виконують у НБУВ планово двічі на рік – навесні і восени. А проведені дослідження повітря останніх років свідчать про те, що забруднення повітря спорами мікроскопічних грибів у сховищах Бібліотеки становить від 50 до 250 КУО/м^3, а це не перевищує гранично допустиму концентрацію для книгосховищ (500 КУО/м^3).

Комплексне обстеження кожного документа включає визначення:

– формат книжкового блоку;

– наявність або відсутність палітурки, уточнення виду застосованих для палітурки матеріалів (шкіра, картон, пергамен, тканина, папір);

– фіксація наявності або відсутності твердої палітурки, а також щільності корінців книги;

– міра механічних ушкоджень матеріальної основи документа – паперу або їх відсутності;

– наявність слідів мікологічного й ентомологічного ураження книжкового блоку й елементів палітурки, також вивчення фізичного стану паперового блоку документа органолептичним способом;

– контроль вологомісткості паперового носія й елементів палітурки, виміри вологості контактним способом;

моніторинг температурно-вологісного режиму в сховищі за допомогою портативного термогігрометра «ДТ-3»;

– фіксація необхідності переміщення документів до індивідуальних засобів захисту або проведення реставраційно-стабілізаційних заходів.

Вимір вологості паперового носія і елементів палітурки книг здійснюється за допомогою вологоміра контактної дії «Testo-606». Одержані результати вимірів переважно відповідають вимогам до вологості документів на папері (6–8 %).

Для розробки профілактичних заходів консервації увагу звертають насамперед на наявність або відсутність ознак мікологічного і ентомологічного ураження. За наявності видимих ознак мікологічного ураження, а це помітно під час візуального обстеження документу, додатково проводяться лабораторні дослідження на життєздатність мікроміцетів. Це робота фахівця-мікробіолога. За результатами аналізів у разі виявлення обсіменіння документів спорами мікроскопічних грибів вони надсилаються на оброблення. Такі документи після дезінфекційної обробки перебувають під постійним контролем фахівців відділу наукових технологій збереження фондів (НТЗФ).

Як приклад можна навести, що у рамках постійно діючого комплексного екологічного моніторингу фондів Бібліотеки упродовж 2014–2015 рр. було проведено науково-прикладне обстеження польськомовного фонду відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій. Було досліджено **84 849** документів. Основна частина документів надрукована у XIX – початку XX століття, але також трапляються документи, датовані кінцем XVIII століття. Для виготовлення їх палітурок використані різноманітні за своїми фізико-хімічними показниками матеріали: шкіра, пергамен, картон, папір. Книги видані на друкарському папері різних марок, серед яких зустрічаються окремі екземпляри з друком на ганчір'яному папері (папір ручного способу виготовлення з використанням сировини рослинного походження). У досліджуваному фонді міститься значний масив періодичних видань до 1917 року. Документи мають різний розмір: від формату «А» до великоформатних видань формату «Д».

У процесі науково-прикладних досліджень було встановлено, що переважна більшість книг має певні механічні ушкодження, порушення цілісності палітурки і блоку. Виявлено документи з ознаками інтенсивного природного старіння, виокремлено **4804** документи із слідами мікологічного забруднення. Ці документи ізолювалися від основного масиву і передавалися для індивідуальної санітарно-гігієнічної обробки з метою запобігання розповсюдження мікобіоти в книгосховищі. Таке оброблення сьогодні проведено для **2576** книг. Крім того,

фондоутримувачам надані рекомендації з реалізації реставраційно-стабілізаційних заходів: виготовлення індивідуальних засобів захисту для документів з ослабленою матеріальною основою та примірників у м'якій палітурці, реставрація палітурок та книжкових блоків.

Отже, подібні комплексні обстеження колекційних документів, які зберігаються в бібліотеках, є необхідною складовою повсякденної роботи зі збереження книжкової культурної спадщини.

УДК 091(083.132):025.85
Дзендзелюк Л. С.,
мол. наук. співроб. ЛНБ імені В. Стефаника,
Льода Л. М.,
заввідділу ЛНБ імені В. Стефаника

РЕСТАВРАЦІЙНІ ІНТЕРВЕНЦІЇ У ДЕСТРУКТОВАНИЙ РУКОПИСНИЙ ДОКУМЕНТ

У відділ наукової реставрації та консервації рідкісних видань Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника потрапив на реставрацію інтригуючий об'єкт – трубчастий паперовий згорток, який своїм виглядом нагадував сигару, довжиною 16 см.

Прецизійне візуальне обстеження звитка у процесі оптичного збільшення дозволило вирізнити у порожнистій серцевині об'єкта нитки павутиння. Цей факт свідчив про те, що документ певний час зберігався у сухому середовищі, а отже повної деградації паперу у внутрішніх шарах не повинно бути. Фізико-хімічний аналіз волокон зовнішнього шару показав протилежне. Відібраний препарат неможливо було розділити на окремі волокна, а тому їх ідентифікація, з огляду на глибоку деструкцію, була неможливою. У кількох випадках серед повністю зруйнованих фрагментів знайдено окремі волокна, які нагадували бавовну, хвойну целюлозу і деревну масу. Видимих ознак мікологічного ураження не зауважено, це ще раз підкреслює, що умови зберігання виключали надмірну вологість. Проте з метою безпеки було прийнято рішення провести профілактичну дезінфекційну обробку.

Окреслена реставраторами головна мета включала два напрямки: пластифікацію паперової основи, що дозволило б повернути аркуш до

вихідного стану та збереження інформації (за наявності тексту). Припускалося, що текст може бути рукописним, а чорнило – нестійким до води.

Перш ніж накреслити план реставраційного втручання, відбувся активний пошук публікацій у спеціалізованій літературі, які б висвітлювали реставрацію аналогічних або подібних об'єктів. У цей час саму знахідку було поміщено в ексикатор, що оберігало її від негативного зовнішнього впливу.

Для розроблення плану реставраційних заходів вирішили скористатися досвідом роботи Ірини Руденко – реставратора Меморіального комплексу "Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років" (м. Київ). Вона здійснювала розкриття злиплих документів середини XX століття, вилучених з металевого сейфу, який тривалий час перебував під водою. Методика полягала у насиченні документів розчином фракційного желатину (верхня фракція спиртового розчину) під дією невеликого струму. Свою методику дослідниця-практик базувала на глибокому вивченні процесу закріплення текучих чорнил фракційним желатином.

Документи, аналогічні до наведених вище за станом і часом створення, розкривала й Богдана Циганюк " реставратор Центру досліджень визвольного руху (м. Львів). Це викопані із ґрунту спресовані пачки аркушів з машинописними текстами, що містились у проіржавілому бідоні. Після виморожування, що сприяло призупиненню розвитку бактерій, а отже сповільненню мікологічного руйнування, а також поступового зменшення кількості вологи, їх почергово обробляли етиловим спиртом (методом занурення). При цьому одночасно відбувалось закріплення чорнила, зміцнення основи, дезінфекція, а також насичення міжволоконного простору спресованого паперу. Опісля кожен реставраційний об'єкт виймали з ванни, обгортали блок поліетиленовою плівкою і сукном з метою створення парникового ефекту. Це дозволяло парам спирту глибоко проникнути в усю глибину блоку. Коли спирт спричиняв рухомість волокон паперу, то аркуші піддавались розшаруванню. За допомогою поліетиленової плівки (а подекуди скальпеля) від'єднували кожен аркуш. При утрудненні процесу поверхню документа додатково тампонували спиртом і знову створювали парниковий ефект, після чого продовжували роз'єднання. Окремі документи розкладали для просушування на фільтрувальний папір. Летючість спирту сприяла швидкому їх висиханню. Опісля кожен аркуш додатково насичували зміцнювальним розчином на основі желатину і дублювали. Зважаючи на різнополюсні підходи у реставрації подібних артефактів, нами було прийнято рішення застосувати фракційний желатин, як дієвий зміцнювальний, пластифікуючий, дезінфікуючий і

розшаровуючий папір реагент. Після 8-годинного перебування у розчині структура паперу стала міцнішою, еластичнішою і шанси розгортання збільшилися. За допомогою поліетиленової плівки і скальпеля крок за кроком, спостерігаючи за поведінкою об'єкта, делікатно і поступово вдалося розгорнути документ і побачити збережений текст. На жаль, верхні шари сувою були пошкоджені, тому частина інформації втратилася. Пружність аркуша наростала і відчувалася з кожним витком. Додатково внесений по краплях розчин послаблював напруженість паперу, проте по центру документа з'явилася повздовжня тріщина. Щойно після випаровування спирту розкрилася причина такого напруження: у згаданій частині аркуша по лівому краю структура паперу виявилася помітно щільнішою. На бурому забарвленні всього документа дещо вирізнялася повздовжня пляма. Зважаючи на слабку структуру паперу, її не усунено, однак вона стала проблемною при дублюванні аркуша на нову основу (рівноміцний довговолокнистий папір). У місці плями помітно слабку склейку: папір дублюри набув пухирчастого вигляду. Окрім цього, навіть після тривалої консолідації документа між прокладками у пресі, аркуш знову скручувався, але тепер вже не упоперек, а уздовж. Утримування площинності забезпечила фіксація склом при вкладенні рукопису в раму.

Відреставрований документ початку XX століття містив інформацію з історії села Потелич, що на Львівщині, і зберігається сьогодні у храмі Пресвятої Трійці.

УДК 002.1-047.37
Затока Л. П.,
наук. співроб. НБУВ
Рудакова Ю. К.,
наук. співроб. НБУВ, канд. іст. наук

ОСНОВНІ ВЛАСТИВОСТІ ПАПЕРУ ДОКУМЕНТІВ: ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПРОГНОЗИ ДОВГОВІЧНОСТІ

Створені у попередні епохи рукописи та друковані книги, що зберігаються в наш час у бібліотеках, мають велике значення для формування сучасної культури та розвитку історичних знань. Тож вивчення, обговорення та вирішення питань забезпечення збереження рукописних і друкованих пам'яток не залишаються поза увагою, як у науковців і фахівців Центру консервації та реставрації (далі – ЦКР), створеного в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) більше 20-ти років тому, так і працівників бібліотеки в цілому.

У рамках постійно діючого комплексного екологічного моніторингу приміщень і фондів, а також із метою здійснення превентивної консервації різних видів документів бібліотеки в НБУВ регулярно виконуються обстеження масивів документів на рівні вибірки. Серед іншого, проводяться обстеження фактичного фізичного стану документів колекцій із фонду відділу стародруків та рідкісних видань (далі – ВСРВ) на рівні одиниць зберігання; з цією метою підбираються документи на ганчір'яному папері в оправах або обкладинках, виготовлених із різних видів матеріалів. Обстеження передбачають проведення візуального огляду для виявлення наявності механічних пошкоджень, мікологічних і ентомологічних уражень, а також дослідження структурних і хімічних властивостей матеріальної основи документів, визначення кислотності, вологості паперу книжкових блоків і елементів оправ контактним способом, встановлення динаміки змін властивостей документів із метою розробки та проведення конкретних заходів для стабілізації фактичного фізичного стану матеріальної основи обстежених документів.

Композиційний склад різних типів паперу зумовлює його різноманітні властивості: структурно-розмірні (товщина, щільність, гладкість та ін.), механічні та пружно-пластичні (опір розриву, зламуванню, розшаруванню, продавлюванню, деформація при зволоженні та ін.), оптичні (колір, непрозорість, білизна та ін.), гідрофобні та гідрофільні (ступінь проклеювання, вологість, гігроскопічність, всотуваність), хімічні (наявність залишків кислот, різних катіонів і аніонів), друкарські, електричні

та спеціальні (біостійкість, довговічність). До основних властивостей тих типів паперу, які становлять матеріальну основу бібліотечних документів, властивостей, які найбільше впливають на термін існування та використання зазначених документів, слід віднести механічні показники: опір зламуванню, розриву, а також показник кислотності.

Під час науково-прикладних обстежень документів у НБУВ було виявлено певні різновиди змін їх фізичного стану. Зокрема, неодноразово фіксувалося погіршення первісного стану паперу (пожовтіння, побуріння, ламкість) на краях аркушів книг, тобто в місцях, найбільш доступних для впливу атмосферного повітря. Це підтверджує висновки дослідників паперу про те, що підвищена концентрація кисню в повітрі сприяє прискоренню процесу старіння рослинних волокон паперу, з яких виготовлено переважну більшість бібліотечних документів. Підвищення вологості повітря також прискорює старіння паперу. Зазвичай, у такі умови потрапляє документ під час виникнення аварійної ситуації. Найбільш екстремальним для паперу документів є одночасний вплив підвищеної вологості повітря чи води та вогню. Якщо документ має характерні зовнішні ознаки дії вогню, то процеси природного старіння матеріалу, з якого він виготовлений, надзвичайно інтенсифікуються. Певно, що такий документ відразу потребує проведення комплексу стабілізаційних заходів. Відбирання документів і встановлення першочерговості реалізації стабілізаційних операцій здійснюється за результатами детальних науково-прикладних обстежень із використанням відповідних методів.

У рамках науково-дослідної роботи, що виконується у ЦКР НБУВ у 2015 р. проведено дослідження фактичного фізичного стану десяти документів із колекції стародруків XVI–XVIII ст., надрукованих латинським шрифтом, із фонду ВСРВ. Науково-прикладне обстеження видань передбачало здійснення візуального огляду на наявність механічних, мікологічних і ентомологічних уражень, дослідження конструктивних і хіміко-технологічних властивостей матеріальної основи документів. Обстежено наступні примірники видань (на початку коротких бібліографічних описів зазначено шифри книг):

In 178. Kojaiowicz W. Historiae Lituanae pars altera, seu De rebus Lituanorum, a coniunctione Magni Ducatus cum Regno Poloniae ad Unionem eorum dominiorum, libri octo / Auctore Alberto Wiiuk Koiaiowicz S. J. S. Th. D. – Antverpiae : Apud Iacobum Meursium, 1669. – [24], 496 p.; 4° (21,5x17 cm).

In 371[2]. Josephus Flavius. Flavii Iosephi Antiquitatum Iudaicarum libri XX. – Basileae : Per Hier. Frobenium et Nicol. Episcopium, 1559. – [12], 886, 32 p. ; 2° (33x21,5 cm).

In 511. Paracelsus. Opus chirurgicum : Warhaffte und Volkhommenne der waren von Gott beschaffenen Medicin / des Hocherfarnen Doctoris Aureoli Theophrasti Bombast Paracelsi... – Getruckt zu Basel : bey Peter Perna, 1581. – [12], 444, [12] p. ; 2° (32x21 cm).

In 1059. Kolecki F. Kazanie na pogrzebie zacney pamiкci I. W. Pana, I. M. Pana, P. Chrysztopha Naruszewicza... – W Lublinie : U Pawia Konrada, 1631. – [24] k. ; 4° (18x14 cm).

In 2733. [La Porte J.]. L'esprit des monarques philosophes, Marc-Aurele, Julien, Stanislas et Frederic. – Vienne : Chez Jean-Thomas de Trattnern, 1765. – VIII, 256 p. ; 12° (17x10 cm).

In 3721. Musaeus P. Institutiones Metaphysicae : antehac Rinthelii editae et ita ordinatae, ut omnium facultat. studiosis prodesse possint / Petri Musaei S. Th. D. ... – Ienae : Sumptibus Io. Bielckii, bibliop., 1686. – [64], 784, [40] p. : 8° (17x10 cm).

In 4621. Pigna G. B. Historia de principi di Este / di Gio. Battista Pigna. – In Vinegia : Appresso Vincenzo Valgrisi, 1572. – [8], 798 p. ; 4° (24,5x18 cm).

In 4975. Giovio P. Historiarum sui temporis : tomus primus [-secundus pars altera] / Pauli Iovii Novocomensis episcopi Nucerini. – Basileae, 1560. – T. 1. – [16], 921 [i. e. 911], [1] p. ; 8° (17x10,5 cm).

In 5213. Gembicki P. Salutatio... Vladislai IV, Poloniae et Sueciae Regis... Ipso die auspicatissimi ingressus, ad capessendum Diadema Regni Poloniae: Habita... / a ... Petro Gebicki, Decano Crac. etc. III. Febr. A. D. 1633. – Cracoviae : In officina Andreae Petricovii, 1633. – [8] f. : grav. ; 4° (20x14 cm).

In 5214. Nycz J. B. Hodoeporicon Nobili et Generoso Adolescenti Creslao Stanislao de Kurozwкki Mкcinski... emortalibus ad immortales Beatorum Spirituum sedes Pridie Iduum Februarij concedenti fabricatum... / a Ioanne Nycz... – Cracoviae : In officina Valeriani Piєtkowski, 1641. – [8] f. : grav. ; 4° (18x14 cm).

Всі обстежені книги можна розглядати як вибірку, яка відображає документи колекції, що характеризуються найбільш ослабленою матеріальною основою. Негативний вплив несприятливих умов, у яких документи побували упродовж їх попереднього побутування, можна умовно поділити на п'ять типів.

По-перше, це вплив мікологічних деструкторів на матеріальну основу документів, що призвело до ураження паперу з подальшим руйнуванням частини аркушів блоку (In 2733, In 3721, In 4621). Для цих документів комплекс консерваційних заходів із метою уповільнення процесів природного старіння та стабілізації їх ослабленої матеріальної основи повинен включати індивідуальну санітарно-гігієнічну обробку

(здійснено для In 2733 у березні 2006 р., для In 3721 у липні 2009 р., для In 4621 у листопаді 2013 р.), декислотизацію паперу під час реставраційних заходів і зберігання у індивідуальних засобах із нейтрального матеріалу.

По-друге, це значні механічні пошкодження документів у оправах з пересушеним пергаментним покриттям (In 178, In 371[2], In 511). Для забезпечення подальшого зберігання, зміцнення конструкції оправ і недопущення подальшого збільшення ламкості пергаменту необхідно здійснити його пом'якшення відповідними стабілізаційними складами.

Третій тип – це відсутність обкладинки на документах брошурного типу (In 1059, In 5213, In 5214). Оскільки обкладинка/оправа завжди є певним бар'єром, що мінімізує негативний вплив навколишнього середовища, за її відсутності інтенсивність процесів старіння паперу блоку збільшується. Папір цих примірників характеризується більшим показником кислотності в од. pH. Тому рекомендується зберігання у спеціальних захисних засобах із нейтрального матеріалу.

Четвертий тип – це значні механічні пошкодження шкіряної оправи та блоку, деструкція аркушів по периметру, що є характерними ознаками природного старіння матеріальної основи – паперу (In 4975).

П'ятий тип – це негативний вплив вогню та надмірного зволоження, внаслідок чого процеси природного старіння матеріальної основи документів найбільш інтенсифіковані (In 2733, In 4621, In 4975). Такі книги потребують вчасного проведення найбільш повного комплексу стабілізаційних заходів: індивідуальної санітарно-гігієнічної обробки (здійснено для In 2733 у березні 2006 р., для In 4621 у листопаді 2013 р.), нейтралізації паперу, реставрації аркушів із ознаками термічної деструкції, подальшого обов'язкового зберігання в індивідуальних захисних засобах із нейтрального матеріалу.

Насамкінець слід зазначити, що комплекс виконаного науково-прикладного обстеження документів включав також контроль ефективності проведеної у попередні роки індивідуальної санітарно-гігієнічної обробки уражених мікроскопічними грибами документів. За результатами мікробіологічних досліджень життєздатних мікроскопічних грибів не виявлено. Виконані науково-прикладні дослідження документів підтверджують необхідність запровадження превентивної консервації з метою створення та підтримання таких умов зберігання документів, за яких швидкість протікання процесів старіння їхньої матеріальної основи зменшується, а фактичний фізичний стан стабілізується.

УДК 022.43:025.85
Крікова Т. В.,
голов. бібліотекар НБУВ

ЕКОЛОГІЯ КНИГОСХОВИЩ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ В УМОВАХ БІБЛІОТЕКИ

Нинішню екологічну ситуацію в Україні можна охарактеризувати як кризову, що формувалася протягом тривалого періоду завдяки загальносвітовій тенденції зростання кількості та масштабів природних та техногенних катастроф, соціальних потрясінь, екологічних криз, стихійних лих та інших екстремальних ситуацій, які виникають у зв'язку з глобальною технократизацією, індустріалізацією та комп'ютерізацією всіх сфер буття людини.

Тому проблема збереження інформаційних ресурсів у бібліотеках під час загального погіршення стану екологічних умов набуває пріоритетного значення на сьогоднішній день. Погіршення екологічної ситуації в Україні до кризової негативно позначається на стані внутрішнього середовища приміщень бібліотеки. Руйнівним може бути вплив атмосферних забруднювачів, пилу, сезонних перепадів температури та відносної вологості, наслідків надзвичайних ситуацій тощо. Однією з найбільш розповсюджених причин, яка негативно впливає на стан бібліотечних фондів, є вплив живих організмів: бактерій, мікроскопічних грибів, комах і гризунів.

Будівля бібліотеки, яка є багатофункціональною спорудою, повинна відповідати вимогам збереження бібліотечних фондів, а також перебування в ній співробітників та читачів.

Бібліотечні фонди є складними динамічними екологічними системами, які характеризуються своєрідним мікрокліматом та біоценозами. Збереження книжкової спадщини сьогодні вимагає звести до мінімуму вплив різних руйнівних факторів, намагаючись водночас максимально зберегти оригінали. Для цього розроблена система збереження фондів як складова комплексу заходів, що забезпечують діяльність бібліотеки. Система збереження фондів включає декілька основних напрямків, одним із яких є виконання заходів комплексного постійно діючого екологічного моніторингу приміщень та фондів. Завданнями екологічного моніторингу є: обстеження стану приміщень бібліотеки, насамперед книгосховищ; спостереження за станом фізичного збереження фондів; виявлення причин змін фізичного стану документів; аналіз та оцінка змін фізичного стану документів; розробка та реалізація

заходів, спрямованих на попередження та усунення негативної дії факторів навколишнього середовища на фізичний стан фондів для забезпечення їх довготривалого зберігання.

Комплексність виконання заходів екологічного моніторингу приміщень та фондів НБУВ полягає у оптимальному поєднанні діяльності Центру консервації і реставрації НБУВ, структурних підрозділів Бібліотеки, що є відповідальними за стан збереження своїх фондів, та технічних служб Бібліотеки.

Слід зазначити, що з моменту створення ЦКР НБУВ одним із напрямків науково-прикладної роботи стали розробка, підтримання та контроль за виконанням заходів комплексного екологічного моніторингу приміщень та фондів, який охоплює та враховує особливості усіх приміщень Бібліотеки. Ця робота ґрунтується, насамперед, на виконанні вимог міждержавних стандартів на консервацію документів, що регламентують параметри нормативних режимів зберігання фондів: температурно-вологісного, санітарно-гігієнічного та світлового.

Тому важливо, щоб співробітники структурних підрозділів Бібліотеки, що є відповідальними за стан збереження своїх фондів, вчасно виконували рекомендації фахівців ЦКР щодо підтримання нормативних режимів зберігання фондів, а завданням технічної служби, зі свого боку, є техніко-технологічне забезпечення цієї роботи.

Одним з головних аспектів екологічного моніторингу є мікроклімат, або температурно-вологісний режим. Температурно-вологісний режим зберігання фондів суттєво впливає на інтенсивність, швидкість та обсяги протікання хімічних та біологічних процесів, що руйнують матеріальну основу документів за час сприянні шкідливих домішок повітря та мікроорганізмів. Тому підтримання нормативного температурно-вологісного режиму при зберіганні фондів є основою для мінімізації негативного впливу сучасних екологічних умов на фізичний стан фондів. Як відомо, умови зберігання бібліотечних фондів визначені положеннями міждержавного стандарту «ГОСТ 7 – 50. 2002 Консервация документов. Общие требования», де у статті 4.3.2 визначені параметри температури (18±2)^{0}С і відносної вологості повітря (55±5)% у сховищах та інших приміщеннях Бібліотеки.

Починаючи з кінця 2009 р., фахівці відділу наукових технологій збереження фондів спільно з відділом інформаційно-комунікаційних технологій здійснюють контроль параметрів мікроклімату у будівлі, де зберігаються спеціалізовані фонди, з використанням системи автоматизації бібліотек «ІРБІС64».

Основою мікрокліматичного моніторингу є забезпечення необхідного регулярного обміну повітря для уникнення утворення застійних зон у сховищах для гарантування збереження усіх документів Бібліотеки і, насамперед, документів з ослабленою матеріальною основою. У рамках мікрокліматичного моніторингу обов'язковими є рекомендації співробітників ВНТЗФ щодо регулярності не лише провітрювання приміщень, а також провітрювання документів, що зберігаються у закритих шафах та сейфах, зокрема у санітарний день. Зрозуміло, що в усіх приміщеннях Бібліотеки необхідно підтримувати показники нормативних режимів зберігання фондів, але виконання зазначеного завдання у кожній будівлі має свої особливості.

Ще одним важливим аспектом екологічного моніторингу є повітряний басейн. Повітря можна віднести до найбільш чутливих з екологічних показників до змін, які відбуваються як в навколишньому середовищі, так і в середині книгосховища. З повітрям, яке надходить до усіх приміщень Бібліотеки, до книгосховищ, зокрема, через негерметичні конструктивні елементи будівлі можуть потрапляти токсичні хімічні сполуки, пил та мікроорганізми. Є залежність між вмістом зазначених складових у повітрі навколишнього середовища та повітря в середині приміщення. До найбільш агресивних компонентів відносяться оксиди сірки, вуглецю, азоту. При цьому концентрація газоподібних забруднювачів у навколишньому середовищі та всередині приміщення при відчинених вікнах повністю співпадають, а при зачинених – у приміщення потрапляє більше половини їх концентрацій. Небезпечним фактором забруднювання бібліотечних приміщень є пиловий аерозоль, котрий у своєму складі має органічну, неорганічну та біологічну складові. Пил з повітряним потоком не тільки осідає на підлогу, стіни, стелажі та книги, але й потрапляє поміж сторінок книг. Пилові частки мають різні розміри. Найбільш небезпечним є мілкодисперсний пил з розміром часток на рівні декількох мікрон та менше. Такий пил має високу проникливу здібність, може накопичуватись не тільки в книжках та інших інформаційних носіях, а й в організмі людини, що може призвести до алергії або інших захворювань. Тому санітарно-гігієнічна обробка, а саме знепилювання приміщень та бібліотечних фондів, є важливою не тільки для збереження фондів, але й для здоров'я співробітників та читачів.

Забруднення повітря сприяє старінню та руйнації паперу. Крім того, саме на дрібних частках пилу сорбуються мікроорганізми й у такий спосіб розповсюджуються в середовищі. Мікологічне ураження є найбільш небезпечним для бібліотечних фондів. Мікроскопічні гриби вростають в

папір, використовуючи його як "їжу", й тим самим його руйнують. Спори грибів легко розповсюджуються навкруги.

Для запобігання мікологічного ураження бібліотечних фондів необхідно здійснювати мікробіологічний контроль повітря книгосховищ і вибірковий або суцільний огляд фондів під час планових перевірок. У процесі огляду документів особливу увагу приділяють наявності мікологічного ураження, визначення життєздатності мікроміцетів. У разі виявлення приміщень чи документів з ознаками мікологічного ураження (поява плісняви) виконують дезінфекційні роботи.

Ентомологічний нагляд (перевірку наявності комах-шкідників) виконують фахівці-ентомологи. У разі виявлення у сховищах комах-шкідників доцільно провести дезінсекційну обробку приміщень із залученням спеціалізованих служб міста.

Моніторинг світлового режиму здійснюють шляхом контролю освітленості та оптимального використання ламп денного освітлення, ламп спеціальних конструкцій та дизайну, світових фільтрів та інших ефективних засобів затемнення, а також виваженим розташуванням джерел освітлення.

Для профілактики аварійних ситуацій створюють «Планування дій на випадок надзвичайних ситуацій в установі» та виконують комплекс заходів для його підтримання та запобігання виникнення у Бібліотеці аварійної ситуації на майбутнє.

УДК 002.1(0.021)-049.35
Омельченко М.М.,
завідділу НБУВ, канд. тех. наук

ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ З КОНСЕРВАЦІЇ БІБЛІОТЕЧНИХ ДОКУМЕНТІВ НЕСТАНДАРТНИХ ФОРМАТІВ

Збереження і консервація бібліотечних фондів наукової бібліотеки здійснюється на основі стандартів, норм і правил, робочих інструкцій та іншого. Розпорядчі документи спрямовані на вирішення робочих і перспективних планів зі стандартними розмірами книжок. Як відомо, у вимогах видавництв передбачено певну кількість основних та додаткових форматів для видання. Водночас практика роботи Центру консервації і реставрації нашої Бібліотеки щодо оцінювання нових надходжень засвідчує, що на полицю потрапляє декілька найбільш поширених

форматів. Необхідно також відзначити, що розміри бібліотечної полиці стандартні та розраховані на ширину книжки до 20 см при односторонньому розміщенні на стелажі і до 42 см — при двосторонньому.

Видавництво і друкарні знайомі з цими особливостями бібліотечної дійсності, але інколи переважає авторське бачення матеріалу на папері (особливо представлення графічних схем і репродукцій, котрі потребують чіткішої картинки), тому подача інформації потребує більшої ширини книжкового блоку, ніж зазначені розміри. Не в останню чергу відіграє і бажання поліграфістів успішно виставити на книжковому ринку таку друкарську продукцію. Зазвичай, вартість нестандартної книжки є іншою, привабливішою для видавців Водночас нестандартна великоформатна книжка є проблемою під час розміщення на бібліотечній полиці, а відповідно, у справі збереження і консервації бібліотечних фондів. До такого ряду нестандартних бібліотечних екземплярів належать великоформатні книги, підшивки газет, географічні атласи, архітектурні плани, будівельні плани та ескізи всіх поверхів приміщень, ширина котрих більше 42 см. Практика обстежень бібліотечних фондів показує, що інколи і дисертації з архітектури та будівництва подані в нестандартному форматі (більше ніж формат А4). Висота таких документів може мати великі розбіжності, але проблему становить саме ширина бібліотечного документа. Таких екземплярів (великоформатних) друкованої продукції небагато, але кожен із них є проблемою для розміщення на бібліотечній полиці.

Метою дослідження питання консервації документів нестандартних (великоформатних) видань — пошук рішення поліпшення ситуації з цієї проблеми. Актуальність питання про збереження документів нестандартних форматів викликане потребою збереження їх від пошкодження та створенням умови для підтримання рівновісної вологості в папері. Оскільки через нещільність обрізів книжкового блоку (загини та деформація) порушується рівновісна вологість паперу.

Для гармонійного вигляду книги видавці намагаються дотримуватися правила, щоб формат книжкового тексту був геометрично подібним формату книжки. Дотримання цієї норми сприяє і кращому збереженню інформації, поданої на папері: достатній розмір полів захищає текст від дії ультрафіолетових променів, тобто від пожовтіння паперу. Доцільно зазначити, що старіння паперу документа, який належить до нестандартних форматів, теж протікає неоднаково:через великі розміри навіть загорнута сторінка або вставлена в блок закладка із іншого паперу дають можливість проникненню вологи та інших дієвих факторів у книжковий блок.

Звичайно, для наукової бібліотеки кожна книга – документ, і зберігати її необхідно згідно з нормами стандартів по консервації і положеннями інструкцій по збереженню, але книжка, що має нестандартний формат, потребує значно більше уваги і часу на підтримання її функціональних властивостей. Це стосується і дослідження фізичного стану матеріальної основи документа, і проведення санітарно-гігієнічних операцій із документом, та особливо важливим є контроль режимів зберігання, що є частиною наукової роботи фондоутримувачів і консерваторів бібліотеки.

Варто підкреслити, як зазначає С. О. Добрусина (Стабилизация бумаги документов. Учебное пособие; Москва, 2014), що проблема збереження документів виникла у середині XIX ст., коли стали використовувати для виготовлення паперу целюлозу із деревини. Навіть виник новий термін назви такого паперу, що дійшов до наших днів, як книжково-журнальний папір. Особливістю такого паперу є вміст значної кількості коротких волокон деревинної маси та їх здатність швидко поглинати вологу. Саме ці волокна є слабким місцем у справі збереження бібліотечного документа на бібліотечній полиці: вони легше пропускають вологу через свою структуру і значно швидше міняють колір (жовтіють, тобто окислюються під дією шкідливих факторів).

Зазначені вище властивості матеріалу носія інформації та сезонні відхилення у режимах зберігання сприяють процесу старіння матеріальної основи документа, тобто паперу. Бібліотечна практика свідчить, що ті документи, які виготовлені з використанням добротних матеріалів, мають більше шансів на довготривале збереження для існування, навіть при відхиленні у режимах зберігання. Інша справа – збереження і консервація великоформатних видань. Для таких документів оправа книжки має визначальне значення у збереженні форми книжки. Тут відіграє ключове значення і вид клею для виклейки кришок оправи (це, як правило, кістковий клей), і товщина картону (для кришки), і тип матеріалу для виклейки. На перший погляд – це відомі аксіоми у книжковій справі, але дійсність показує, що використання іншого клею, крім кісткового, веде до діагональної чи двосторонньої деформації палітурки великоформатної книжки. Відсутність зручного місця для розміщення документа на бібліотечній полиці та необхідність підготувати читацьке місце, де можна було б повністю розкрити показують, що проблема збереження великоформатних видань для наукової бібліотеки має велике значення.

Бібліотечні фонди нашої Бібліотеки мають велику кількість таких нестандартних (великоформатних) видань. Кожний вид видання має свою особливість у розміщенні на бібліотечній полиці. Великоформатні газетні

шпальти переплітають у відділі оправи І Центру консервації і реставрації та розміщують на здвоєних стелажах по 3-4 екземпляри горизонтально на полиці. Для великоформатних плакатів, естампів та інших документів, поданих у вигляді аркушів, спеціально виготовляються папки-гіганти, що значно покращило ситуацію у справі збереження зазначених вище видань.

Для окремих одиниць зберігання, що відносяться до нестандартних видань минулих століть, було запропоновано виготовити спеціальні ложементи, закріпити їх на здвоєних полицях, і на них розміщувати такі документи.

Для збереження великоформатних стародрукованих книжок, які використовують читачі, їх використанні читачами, було запропоновано, виготовлено і впроваджено у практику використання спеціальної підставки на читальному столі. Зараз мі працюємо над питанням раціонального розміщення великоформатних видань.

Список використаної літератури

1. Добрусина С.А. Стабилизация бумаги документов: учеб. пособ. – М., 2014 – С. 154.

УДК 025.7/.Велика Кишеня Новус :026:72

Хлівненко Н. А.
бібліотекар І кат. Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені В. Г. Заболотного

ЗБЕРЕЖЕННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ: ТРАДИЦІЇ, ІННОВАЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ (НА ПРИКЛАДІ РОБОТИ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВОЇ АРХІТЕКТУРНО-БУДІВЕЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ імені В. Г. ЗАБОЛОТНОГО)

Сучасна бібліотека – це не тільки зібрання книжкових колекцій, але й величезний світ соціальних комунікацій для людей, об'єднаних пошуком знань. Реальне майбутнє – у тих бібліотеках, які поєднують традиційну культуру спілкування з книгою та нові інформаційні технології. Це прагнення модернізації української бібліотечної системи й перспективи зміцнення партнерських відносин зі світовим бібліотечним, інформаційним і культурним співтовариством.

Бібліотечні фонди є важливим культурним, науковим, освітнім та духовним надбанням країни, спрямованим на задоволення читацького попиту, реалізацію прав громадян на доступ до інформації.

Питання збереження книжкових зібрань привертали увагу, починаючи з глибокої давнини, коли головне призначення бібліотеки було саме в збереженні накопиченої літератури. Фонди бібліотек, як унікальна частина загальнонаціональної культурної спадщини України, мають величезну духовну цінність світового значення. Першою та найважливішою функцією бібліотечного працівника – є збирання та зберігання книжкового спадку минулого. Саме це повинно бути основним завданням і професійним кредом бібліотекаря – хранителя культури і мудрості поколінь.

Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека імені В. Г. Заболотного (ДНАББ ім. В. Г. Заболотного) – є головною спеціалізованою книгозбірнею з архітектури та будівництва, історії та мистецтва України й всього світу. Справжнім скарбом і гордістю бібліотеки є зібрання стародруків та рідкісних книг XVI–XVIII століть, особисті колекції архітекторів, старовинна спеціалізована література тощо. У фонді зберігаються: дисертації, автореферати, науково-технічні звіти, негативи, ілюстративні матеріали (фото, карти, плани, графічні матеріали, листівки), а також періодичні видання кінця XIX – початку XX століть. Така різноплановість та різноформатність книжкових зібрань, а також цінних графічних матеріалів потребує спеціального їх впорядкування та зручної розстановки у книгосховищі для подальшого користування і догляду з метою збереження книжкових перлин архітектурної галузі. Тому розміщення літератури у фонді рідкісної книги ДНАББ ім. В. Г. Заболотного здійснено на спеціально замовлених стелажах для великих форматів книжок і вузьких полицях для альбомів, карт та іншого ілюстованого матеріалу.

Серед заходів, що забезпечують збереження книжкових фондів, традиційно особливе місце займає переоблік. Перевірка фондів проводиться як в цілому, так і вибірково в підрозділах бібліотеки. Система збереження фондів у ДНАББ ім. В. Г. Заболотного функціонує за такими напрямками:

- організація обліку бібліотечного фонду;
- забезпечення збереження документів під час їх обробки, використання;
- створення оптимальних умов зберігання;
- система протипожежної безпеки;
- своєчасне реставрування або ремонт документів;

- забезпечення охорони фондів.

Багато залежить і від відповідальності самих бібліотекарів, рівня їх свідомості, виключної чесності, добросовісного виконання всіх умов, що спрямовані на правильне зберігання фонду, а також дотримання правил пожежної безпеки.

До важливих факторів, що впливають на збереження книжкового фонду,

належить також додержання температурно-вологісного режиму зберігання, захист фондів від шкідників.

У книгосховищі відділу рідкісної книги ДНАББ ім. В. Г. Заболотного передбачено охоронну та пожежну сигналізацію на базі вогнегасного газу нового покоління Novec ™ 1230 . Це нова речовина для гасіння пожеж, яка не пошкоджує комп'ютери і книги. Книгосховище обладнане устаткуванням, що дозволяє підтримувати необхідний температурно-вологісний режим –системою кондиціювання та вентиляції з функцією клімат-контролю.

Інформаційні технології та сучасні засоби комунікації зробили свій внесок в існування бібліотеки XXI сторіччя. Використовуючи автоматизовану бібліотечну інформаційну систему «ІРБІС», працівниками ДНАББ ім. В. Г. Заболотного створено електронний каталог рідкісних фондів бібліотеки та виведено його у загальний доступ на сайті бібліотеки через мережу Інтернет.

Література залишається важливою і значущою частиною нашого життя. Але значна кількість цінних, раритетних видань у досить плачевному стані. Тому з цих пам'яток культури, насамперед, потрібно робити страхові електронні копії, щоб зберегти та відкрити до них широкий доступ користувачів. Це значно зменшить кількість зіпсованих видань, а також сприятиме їх збереженню. Немає потреби доводити, що документи, які існують у фондах бібліотек в електронному вигляді, мають переваги, зокрема, більшу відкритість, доступність для отримання науково-освітніх знань.

Питання збереження бібліотечних фондів, а особливо рідкісних і цінних видань дуже важливе. Час змінює наше відношення до книг, надрукованих 100–200 років тому. Кожне видання – це творчий та інтелектуальний шедевр людства. Наш обов'язок зберегти його для прийдешніх поколінь, оскільки це наша пам'ять, наша історія.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК У СИСТЕМІ НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ КОРИСТУВАЧІВ

УДК 014.5:025.5
Добко Т. В.,
керівник ЦНБІ НБУВ,
д-р наук із соц. ком.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК У СИСТЕМІ ДОВІДКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ КОРИСТУВАЧІВ

Довідково-бібліографічна діяльність як важлива сфера науково-інформаційної діяльності, зберігаючи основні засади структурної організації, трансформується в новій суспільній реальності. Трансформація функцій бібліотек відбувається під впливом зовнішнього інформаційно-комунікаційного середовища, яке включає інформаційні установи, ресурси, продукти і зв'язки між ними; засоби й технології збирання, накопичення, передавання (транслювання), оброблення, продукування й поширення інформації, а також організаційно-управлінські структури, що підтримують інформаційні процеси.

Довідково-бібліографічна діяльність (ДБД) наукових бібліотек НАН України здійснюється під впливом зовнішнього інформаційно-комунікативного середовища, водночас формуючи сегмент внутрішнього інформаційно-комунікаційного середовища мережі академічних бібліотек та установ і бібліотек, з якими спільно здійснюється науково-інформаційна діяльність. Інформаційно-комунікаційне середовище у ДБД складають довідково-інформаційні ресурси (бібліотечні фонди, довідково-бібліографічний апарат), інформаційно-пошукові системи, інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) та інформаційно-комунікаційні взаємодії бібліографа як комунікатора і користувача як реципієнта.

Довідково-бібліографічне обслуговування (ДБО) як вид бібліографічної діяльності передбачає взаємодію двох суб'єктів: користувача (фізична чи юридична особа), який має інформаційну

потребу, і бібліографа (особа, яка здійснює довідково-бібліографічне обслуговування відповідно до разового інформаційного запиту користувача). Ця взаємодія ґрунтується на основі розвинутої системи бібліотечно-бібліографічної та науково-інформаційної діяльності, що передбачає залучення фондів, ресурсів, традиційних та сучасних пошукових систем, широкого бібліографічного знання. Виконання бібліографічних і фактографічних довідок, надання різноманітних бібліографічних та методичних консультацій щодо пошуку документів у фондах бібліотек, установах науково-технічної інформації та глобальних комп'ютерних мережах спрямовано на задоволення поточних запитів, індивідуальних і колективних абонентів, які безпосередньо чи віддалено (каналами зв'язку) звертаються до послуг бібліотеки.

У ДБО процес комунікації починається з комуніканта, яким є користувач, що генерує наукову ідею через свою інформаційну потребу, виражену в інформаційному запиті. Далі, у відповідь на запит користувача, комунікантом є бібліограф, який задовольняє запит користувача шляхом підготовки і надання бібліографічної довідки чи консультації, створення нового інформаційного продукту, надаючи користувачу (вже реципієнту) релевантну запиту відповідь (комунікат), рекомендуючи джерела пошуку чи конкретні бібліографічні посібники, які якнайточніше відповідають запиту. Отже, взаємодії між користувачем і бібліографом здійснюються на засадах прямого і зворотного зв'язку. Цей процес відбувається, коли користувач звертається до послуг бібліотеки, фізично чи дистанційно.

Нині наповнення електронного середовища вторинною інформацією, як і первинною, здійснюється колосальними темпами, що посилює навігаторську функцію бібліографа в орієнтуванні користувачів.

Реферативні журнали та бібліографічні покажчики, які є основою пошуку наукової інформації, з розвитком ІКТ поступово трансформуються в бази даних або формуються і видаються паралельно, як, наприклад, український реферативний журнал «Джерело» і реферативна база даних (БД) «Україніка наукова». Безперечними перевагами БД є висока повнота й оперативність відображення матеріалів, наявність розгорнутих рефератів, простота та зручність у користуванні, постійна актуалізація, гнучкий пошуковий механізм. Вони є не лише найефективнішим інструментом інформаційного пошуку, а й постійно оновлюваною узагальнюючою картиною поточного стану та тенденцій розвитку науки в Україні. На сьогодні ця БД і БД «Наукова періодика України» є найпопулярнішими серед користувачів НБУВ.

Водночас сучасні ІКТ надають нові можливості зі створення тематичних, галузевих бібліографічних та біобібліографічних покажчиків,

які паралельно функціонують як БД з розширеними пошуковими можливостями (наприклад, Бібліографія праць В. І. Вернадського. Література про життя та діяльність / НАНУ. Комісія НАНУ з наук. спадщини акад. В. І. Вернадського, НБУВ ; уклад. : О. С. Онищенко, Л. В. Беляєва, С. А. Дзюбич, Л. С. Новосьолова, В. Ю. Омельчук, Д. В. Устиновський. – Київ, 2012; Тарас Григорович Шевченко: бібліографія видань творів, 1840–2014 / НАНУ, НБУВ ; авт. кол. : В. Ю. Омельчук, Л. В. Беляєва, І. Д. Войтенко, Т. Б. Корольова, Л. С. Новосьолова, О. О. Фіклістова. – Київ, 2014) та які представлено на веб-порталі НБУВ.

Серед нових надходжень до довідково-бібліографічного фонду НБУВ бібліографічні покажчики посідають важливе місце. Водночас у НБУВ здійснюється постійний моніторинг не лише видання нових бібліографічних покажчиків (поточних та ретроспективних) в електронній формі, а й відслідковування їх появи у вільному доступі в електронному середовищі, навігація, архівування і створення електронних колекцій вторинних документів.

Оскільки користувач хоче отримати знання, необхідні джерела інформації найраціональнішим шляхом, бібліографічний покажчик найкраще слугує пошуку інформації з конкретної теми, представляючи її комплексно, узагальнено, систематизовано. Він має сприяти пошуку необхідних документів, інформувати про наявність документів певних видів за змістовими ознаками, оцінювати документи за критерієм якості з погляду науково-інформаційного забезпечення галузі, з врахуванням потенційних групових та індивідуальних потреб, рівня підготовки користувачів тощо.

В інформаційному забезпеченні користувачів тематичний бібліографічний покажчик виконує науково-інформаційну, науково-допоміжну, кумулятивну, ідентифікаційну, пошукову, комунікаційну, оцінювальну, рекомендаційну функції, сприяючи зверненню реципієнта до необхідних йому документів. Завдяки ідентифікації первинних документів шляхом аналітико-синтетичної обробки та створення пошукових образів забезпечується інтелектуальний доступ до їх змісту й включення до системи соціальних комунікацій.

Незважаючи на поширення і розвиток інформаційних технологій, створення різноманітних баз даних (бібліографічних, реферативних, повнотекстових), як тематичних, галузевих, так і універсального змісту, що, безперечно, виконують прогресивну роль у науково-інформаційному забезпеченні потреб науки і освіти, бібліографічний покажчик залишається важливим джерелом у системі довідково-бібліографічного обслуговування користувачів.

В умовах обмеженого кадрового забезпечення доцільно розвивати створення всеукраїнського консолідованого інтернет-порталу з використанням вікі-технологій, який включатиме інформацію про бібліографічні посібники, реферативні видання з усіх галузей знання, зарубіжні спеціалізовані БД.

УДК 070(477)"1917–1920":01.
Вакульчук О. А.,
завідділу НБУВ, канд. іст. наук

НАУКОВИЙ КАТАЛОГ «ГАЗЕТИ УКРАЇНИ 1917–1920 РОКІВ У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО» ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОРИСТУВАЧІВ

У грудні 2014 р. вийшов друком науковий каталог «Газети України 1917–1920 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського», підготовлений фахівцями відділу газетних фондів НБУВ. Питання про необхідність його публікації постало давно, актуальність зумовлена потребою укладання якомога повної бібліографії часописів 1917–1920 рр., адже газети зазначеного періоду користуються підвищеним читацьким попитом з огляду на їх інформаційну насиченість.

Преса є вагомим історичним джерелом і каталог визначає коло цих джерел. На час виходу зазначеної праці вже існувало декілька бібліографічних покажчиків вітчизняної газетної періодики 1917–1920 рр., зокрема й каталог «Газети Радянської України. 1917–1920 рр. (за матеріалами газетних фондів ЦНБ АН УРСР)», виданий 1979 р. Враховуючи час публікації і назву праці, зрозуміло, що в ній описані лише «радянські» газети (всього 400 назв). Основним завданням, що постало перед укладачами на сучасному етапі, стало охоплення різноманітного репертуару тогочасної газетної періодики, складання описів з урахуванням новітнього рівня науково-бібліографічних знань про українську пресу. Науковий каталог «Газети України 1917–1920 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» містить описи 1327 газетних видань, його готували до друку на основі спеціалізованої службової бібліографічної бази даних (БД), адаптованої К. В. Лобузіною для ведення

каталогу газет. Всі описи здійснено de visu. Видання підготовлено до друку у відділі газетних фондів включно з редагуванням і верстkою.

Каталог складається з повних бібліографічних описів газет, розташованих за алфавітом назв. За одиницю опису взято всі номери однієї газети за чотири роки незалежно від того, змінювалася її назва протягом окресленого періоду чи ні. Опис газет здійснено мовою оригіналу. Всі зміни відбито у відповідних рубриках: назва, підзаголовок, періодичність, місце видання, мова, додатки. Науково-довідковий апарат каталогу включає п'ять допоміжних покажчиків: 1) іменний (зі словником псевдонімів і криптонімів); 2) географічний, де перелічено всі назви газет, що виходили у певному населеному пункті протягом зазначеного періоду (географічні назви наведено згідно з тогочасними нормами з посиланням на сучасну назву); 3) алфавітний (подано всі назви за алфавітом); 4) хронологічний; 5) покажчик мов видання; є список скорочень та їх розшифрування. У додатку подається перелік українських газет, виданих за межами сучасної України у період 1917–1920 рр. З огляду на велику зацікавленість читачів такими виданнями і враховуючи пропозиції, висловлені у рецензіях на каталог, відділ газетних фондів планує публікацію окремого покажчика «Українські газети за межами України 1898–2015 рр. у фондах НБУВ». Нині триває робота над його укладанням.

Щодо репертуару газет, описаних у каталозі «Газети України 1917–1920 рр. у фондах НБУВ», то він різноманітний – охоплено часописи різного підпорядкування і спрямування. Найбільше газет політичного характеру, зокрема друкованих органів численних партій: Російської соціал-демократичної робітничої партії, Української соціалдемократичної робітничої партії, Української партії соціалістів-революціонерів, Української партії соціалістів-федералістів, Української комуністичної партії (боротьбистів), Української партії самостійників-соціалістів, російських лівих і правих есерів, єврейських політичних партій, зокрема Бунду і Об'єднаної єврейської соціалістичної робітничої партії, російські газети монархічного, шовіністичного спрямування, анархістські тощо. Органи влади і органи самоврядування також мали свої друковані видання, здебільшого інформаційні, яких у каталозі чимало. Представлена також різноманітна військова преса, видання рад робітничих, селянських та солдатських депутатів, газети професійних об'єднань, таких як Селянська, Учительська, Лікарська спілки, Союз залізничників, Правниче Товариство, «Просвіта», видання церковних громад. Географія видань широка і охоплює всі регіони України. Найбільша їх кількість припадає на Катеринославську, Київську, Подільську, Полтавську, Харківську, Херсонську губернії.

Рецензії на каталог надали д-р наук із соц. комунікацій Т. В. Добко та д-р іст. наук Г. Я. Рудий. За оцінками рецензентів каталог відповідає актуальним завданням сучасної науки і може бути корисним дослідникам різних галузей гуманітарної науки, а також всім, хто цікавиться вітчизняною історією. На численні звернення користувачів на сайті бібліотеки на сторінці ВГФ фахівці відділу інформаційно-комунікаційних технологій розмістили електронну версію каталогу.

Фахівці ВГФ свідомі того, що неможливо охопити весь репертуар газет, що виходили у період 1917–1920 рр. Також надзвичайно складно вирахувати з абсолютною точністю кількість цих газет – їх дуже багато, деякі існували недовго – виходив один або декілька номерів і газета закривалася чи реорганізовувалася; у цей період газети часто змінювали назву. Кожна нова влада, яка у той час приходила на зміну попередній, надавала накази нищити газети і те, що вони збереглися, можна вважати майже «дивом». Деякі часописи не збереглися, тому що надруковані на неякісному папері, деякі дуже пошкоджені і не підлягають звичайній реставрації. Надзвичайна затребуваність газет 1917–1920 років також є причиною їх руйнації. Зважаючи на це, гостро постала необхідність подальшого збереження зазначеного фонду. У такому випадку найдоцільнішим є виготовлення цифрових копій газет періоду 1917–1921 років для подальшого їх використання читачами і працівниками бібліотеки замість оригіналів, що потребують консервації і відповідних умов зберігання, які НБУВ спроможна забезпечити.

Серед актуальних завдань, що стоять перед Бібліотекою, є максимальне розкриття фондів, виявлення, публікація, введення до наукового і культурного обігу якомога більшої кількості джерел для задоволення запитів користувачів, їх наукових, інформаційних, культурних потреб. З цією метою працівники відділу газетних фондів регулярно готують до друку каталоги, що охоплюють різні історичні періоди і розкривають зміст зібрання газетної періодики за певний часовий відтинок. Включені до покажчиків газети можуть бути джерелом, котре містить сукупну різноманітну інформацію, охоплюючи всі сфери життя українського суспільства.

УДК 016:61(477.83)
Васільєва С. В.,
завсектору Наукової бібліотеки ЛНМУ ім. Данила Галицького
Надрага М. С.,
директор Наукової бібліотеки ЛНМУ ім. Данила Галицького

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОКАЖЧИКИ ЯК ЗАСІБ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ЛЬВІВСЬКОЇ МЕДИЧНОЇ ШКОЛИ

Одним із пріоритетних завдань інформаційно-бібліографічного відділу Наукової бібліотеки Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького (ЛНМУ ім. Данила Галицького) є забезпечення вільного та необмеженого доступу до інформації, задоволення сучасних інформаційно-бібліографічних потреб читачів. У зв'язку з тим найважливішим напрямком у роботі відділу є створення бібліографічних покажчиків різних за типами та змістом. Їх тематичне спрямування обумовлено медичною специфікою Наукової бібліотеки. Робота, пов'язана з пошуком інформації, упорядкуванням та укладанням бібліографічних покажчиків, сприяє популяризації медицини як науки, висвітленню її важливих та актуальних питань, допомагає розкрити творчий та науковий доробок видатних особистостей в історії вітчизняної та зарубіжної медицини. Якщо проаналізувати види бібліографічних покажчиків, можна зробити висновок, що робота над їх упорядкуванням триває у декількох напрямах. Так, на допомогу науковцям, викладачам, студентам, лікарям-практикам у відділі створюються тематичні бібліографічні покажчики з сучасних та нагальних проблем вітчизняної медицини. Протягом останніх років триває плідна робота над створенням грунтовного та актуального за своїм змістом з погляду сучасної медицини та фармації видання «Доказова медицина». На сьогодні електронний варіант цього бібліографічного покажчика вже налічує понад 3 тис. джерел. У покажчику систематизуються монографії, публікації у вітчизняних та зарубіжних періодичних виданнях, збірниках наукових праць та матеріалах конференцій, клінічні протоколи та рекомендації з надання медичної допомоги. Корисним для медичних працівників стане бібліографічний покажчик з сімейної медицини, хронологічні рамки якого охоплюють період від 1989 по 2014 рр. Робота над укладанням друкованого видання цього покажчика підходить до завершення.

У тісній співпраці з кафедрами ЛНМУ ім. Данила Галицького проводиться робота над укладанням бібліографічних покажчиків наукових праць співробітників кафедр. Працівники інформаційно-бібліографічного

відділу Наукової бібліотеки активно сприяють у пошуку, систематизації та упорядкуванні наукового доробку кафедр.

Пріоритетним напрямом у роботі відділу залишається пошук інформації для упорядкування та створення біобібліографічних ресурсів. Важливе значення для історії медицини мають численні біографічні та біобібліографічні видання про лікарів і науковців України і світу, працівників вищих медичних шкіл, науково-дослідних інститутів, закладів охорони громадського здоров'я. Вагомим науковим дослідженням став біографічний довідник професорів університету, виданий ЛНМУ ім. Данила Галицького, до упорядкування якого доклали своїх зусиль і працівники Наукової бібліотеки. Перше видання побачило світ у 2006 р. та у 2009 р. вийшло доповнене перевидання бібліографічного довідника [1]. Дослідження проводилися в архівах і бібліотеках м. Відня (Австрія).

У довіднику представлено наукові біографії професорів, керівників кафедр та інших підрозділів Львівського медичного університету за час його існування – від 1784 до 2009 рр. Загалом охоплено близько 700 найвідоміших постатей, що уособлюють різні періоди історії університету – австрійський, польський, німецький, радянський та український. Особливу увагу зосереджено на характеристиці сучасного науково-педагогічного потенціалу університету. Кожна стаття містить портрет ученого, його коротку наукову біографію, стислу характеристику напрямів наукових досліджень та найвагоміших результатів, основні публікації, перелік джерел літератури чи електронних джерел інформації, що були використані під час підготовки матеріалу. Статті про науковців доповнені алфавітним покажчиком імен учених університету та реєстром наукових медичних і фармацевтичних шкіл, які вони сформували. Наведений наприкінці книги перелік бібліографічних джерел надає змогу зацікавленому читачеві глибше пізнати історію університету, охопити основні віхи становлення та розвитку вищої медичної і фармацевтичної освіти у Львові та Галичині.

Спільно з кафедрами університету була започаткована серія «Відомі професори Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького», яка продовжила цикл бібліографічних досліджень про життєвий та творчий шлях професорів нашого ВНЗ.

2012 рік відзначився виходом біобібліографічного покажчика в електронному варіанті, присвяченого 130-річчю від дня народження Мар'яна Панчишина - видатного фахівця у галузі внутрішніх хвороб і туберкульозу, організатора і ректора Українського таємного університету, засновника Українського гігієнічного товариства, протитуберкульозного диспансеру та першого українського санаторію, керівника терапевтичного

відділу «Народної лічниці», редактора журналів «Лікарський вісник» і «Народне здоров'я», професора та завідувача кафедри шпитальної терапії Львівського медичного інституту, засновника Львівської школи терапевтів. Це далеко не повний перелік величних справ та вагомих здобутків одного з найвидатніших громадян Галичини першої половини XX століття [2].

Укладання бібліографічних покажчиків – справа навдивовижу копітка, особливо коли вони охоплюють понад як столітні хронологічні та значні територіальні межі. Прикладом такої праці став цінний, багатоаспектний, насичений бібліографічним матеріалом науковий доробок про фундатора львівської наукової школи фізіологів професора, організатора та керівника кафедри фізіології, декана медичного факультету, ректора, проректора Львівського університету Адольфа Бека [3].

Покажчик включає наукові праці Адольфа Бека, які охоплюють період з 1888 по 1935 рр. та праці, опубліковані після його смерті, рецензії, бібліографічні дані та спомини про науковця, окремим розділом представлена науково-викладацька діяльність професора. Під час підготовки цього видання використовувалися архівні й музейні документи та матеріали з бібліотек кафедри нормальної фізіології ЛНМУ ім. Данила Галицького, кафедри фізіології Ягеллонського університету, відділу спеціальних колекцій Варшавської центральної медичної бібліотеки, колекції документів Mary Agnes Burniston Brazier відділу історії та спеціальних колекцій бібліотеки Каліфорнійського університету Лос-Анджелеса, фондів Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені І. Франка та Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника.

У 2014 р. був укладений біобібліографічний покажчик до 125-річчя від дня народження відомого вченого, засновника кафедри фармакогнозії і ботаніки та ботанічного саду Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького професора Тадеуша Вільчинського [4].

У цьому році завершується тривала робота над укладанням біобібліографічного покажчика, присвяченого 145-річчю від дня народження визначного львівського гістолога, вченого зі світовим ім'ям, автора одного з найкращих підручників з гістології, професора, керівника кафедри гістології та ембріології, декана медичного факультету Львівського університету Владислава Шимоновича. Покажчик репрезентує наукові праці вченого з 1891 до 1938 рр., рецензії на наукові публікації, електронні ресурси довідкових джерел та літературу, яка відображає життєвий та творчий шлях В. Шимоновича [5].

Таким чином, тематичні бібліографічні покажчики з актуальних питань медицини та біобібліографічні покажчики про вчених ЛНМУ ім. Данила Галицького мають велике значення для популяризації медичної науки та висвітлення сучасних її аспектів. Вони відображають науковий та культурний рівень суспільства, дають змогу заглибитися у деякі сфери медичного життя через окремі відомі особистості.

Список використаних джерел

1.Зіменковський Б. С. Професори Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького: 1784–2006 / Б. С. Зіменковський, М. Р. Гжегоцький, О. Д. Луцик. – Львів : Наутілус, 2006. – 416 с.; *Зіменковський Б. С.* Професори Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького: 1784–2009 / Б. С. Зіменковський, М. Р. Гжегоцький, О. Д. Луцик. – Львів : Наутілус, 2009. – 472 с.

2.«Народний лікар» Мар'ян Панчишин (до 130-річчя від дня народження) : біобібліогр. покажч. / уклад.: О. М. Кріль, С. В. Васільєва, Т. М. Столярчук ; відп. ред. М. С. Надрага. – Львів, 2012. – 17 с.

3.Науковий портрет Адольфа Бека – фундатора львівської наукової школи фізіологів. До 150-річчя від дня народження : біобібліогр. покажч. / уклад.: С. В. Васільєва, О. М. Кріль, М. С. Надрага, О. С. Заячківська, М. Р. Гжегоцький ; наук. ред. М. С. Надрага ; Львів. нац. мед. ун-т ім. Д. Галицького, Наук. б-ка. – Львів, 2013. – 66 с.

4.Вільчинський Тадеуш – засновник кафедри фармакогнозії і ботаніки та ботанічного саду Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького. До 125-річчя від дня народження : біобібліогр. покажч. / уклад.: С. В. Васільєва, О. М. Кріль, М. С. Надрага ; наук. ред. М. С. Надрага ; Львів. нац. мед. ун-т ім. Д. Галицького, Наук. б-ка. – Львів, 2014. – 31 с.

5.Владислав Шимонович – визначний львівський гістолог, керівник кафедри гістології та ембріології Львівського університету. До 145-річчя від дня народження : біобібліогр. покажч. / уклад.: С. В. Васільєва, О. М. Кріль, М. С. Надрага ; наук. ред.: М. С. Надрага, О. Д. Луцик ; Львів. нац. мед. ун-т ім. Д. Галицького, Наук. б-ка. – Львів, 2015.

УДК 019.911:001(477):004
Зайченко Н.Я.,
заввідділу НБУВ

УРЖ «ДЖЕРЕЛО» В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У системі науково-інформаційного забезпечення фахівців чільне місце посідають реферативні видання, зокрема реферативні журнали (РЖ), які слугують засобом поточного інформування спеціалістів про опубліковану нову науково-технічну літературу з певної галузі знання, а також ретроспективного пошуку наукових документів. Наразі існує велика кількість реферативних баз даних (БД), невелика частка яких є у вільному доступі, інші є передплатними, але поряд з цим продовжують існувати РЖ – в електронному та друкованому вигляді.

Необхідно зазначити, що між реферативними БД і РЖ є певні відмінності, зокрема те, що саме РЖ надають цілісне уявлення про структуру знання з окремих галузей, сприяють інтеграції науки, надаючи фахівцям можливість стежити за досягненнями у суміжних галузях науки чи техніки та використовувати ці досягнення у своїх дослідженнях. Це досягається насамперед за рахунок систематизованого викладу інформаційного масиву в РЖ згідно з прийнятими системами класифікації документів, а також наявності системи посилань у текстовій частині.

З урахуванням функцій, які виконує РЖ (інформаційне забезпечення наукових досліджень, висвітлення результатів наукової діяльності та найновіших розробок учених у різних галузях знання тощо), та періодичності виходу з друку можна констатувати, що РЖ, за суттю, це поточний науково-допоміжний анотований бібліографічний покажчик, який є важливим джерелом у системі науково-інформаційного та довідково-бібліографічного обслуговування користувачів.

На теренах України на сьогодні кількість РЖ як в друкованому, так і в електронному вигляді досить незначна. На початку 2000-х рр. існувала низка галузевих РЖ: «Медицинский реферативный журнал», «Медицинский реферативно-обзорный журнал»*; «Реферативний журнал України» (серії: «Політика. Політичні науки»,* «Економіка. Економічні науки»*, «Історія. Історичні науки»*); «Агропромисловий комплекс України»; «Екологія» та ін. Серед названих видань більшість вузькогалузеві, їх інформаційна база обмежена щодо видового та тематичного наповнення. Частина цих видань вже припинила своє існування (позначені *). Серед РЖ, які відображають наукові публікації з

багатьох галузей знання, – УРЖ «Джерело» (ІПРІ НАНУ, НБУВ); «Депоновані наукові роботи» (ДНТБ України); «Збірник рефератів дисертацій, НДР і ДКР» та «Збірник рефератів фахових видань МОН України» (УКРІНТЕІ).

Одним із найбільш вагомих є на сьогодні видання, яке цього року відзначає свій 20-річний ювілей, - УРЖ «Джерело» (1995–2015 рр.). Це – періодичне науково-інформаційне видання, призначене для оперативного відображення змісту друкованих в Україні наукових видань з усіх галузей знань. З 1999 р. УРЖ видають на основі інформаційного ресурсу, який не має аналогів в Україні, – загальнодержавної реферативної бази даних «Україніка наукова». Щорічно УРЖ «Джерело» відображає близько 45 тис. документів, що вийшли з друку в Україні або за її межами (якщо авторами є вітчизняні вчені або ж видання, присвячені Україні). Упродовж 1995–1998 рр. УРЖ виходив з друку як один випуск (політематичний), у 1999–2004 рр. видавався трьома галузевими серіями, з 2004 р. і до сьогодні – чотирма: Серія 1 – «Природничі науки»; Серія 2 – «Техніка. Промисловість. Сільське господарство»; Серія 3 – «Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво»; Серія 4 – «Медицина. Медичні науки».

Інформаційні матеріали готуються за єдиною методикою з використанням Рубрикатора НБУВ (розробленого на базі системи ББК для наукових бібліотек), що дозволяє реалізувати зручні пошукові функції реферативної БД «Україніка наукова», а також визначати структуру та зміст галузевих серій УРЖ «Джерело». Під час систематизації матеріалів (присвоєння індексів Рубрикатора) для повнішого розкриття змісту документа в ряді випадків використовується 3–4 індекси, завдяки чому такі документи відображаються в декількох серіях УРЖ. Це забезпечує повноту відображення публікацій із різних галузей знань, що є однією з вимог до реферативних видань, до того ж це слугує для подолання такого інформаційного бар'єра, як розсіяння публікацій.

Для прикладу ми підрахували, що впродовж 1999–2014 рр. з медичної тематики в УРЖ «Джерело» знайшли відображення публікації близько 430 назв періодичних і продовжуваних видань України, з них 110 суто медичного спрямування, ще близько 20 з суміжних галузей (біології, хімії тощо), решта (300 назв) – з різних галузей (електроніка, електротехніка, кібернетика, приладобудування, металургія, наукознавство, педагогіка тощо). Переглянути такий масив документів фахівець самотужки не зможе, і поза його увагою залишиться значна кількість документів. Саме РЖ покликаний надати стислу інформацію про публікації з певної галузі (або ж предмета, теми), які були надруковані у виданнях з інших галузей знань, а також можливість переглянути перелік часописів у покажчику

періодичних і продовжуваних видань, що міститься у кожному номері журналу. Окрім цього покажчика, довідковий апарат УРЖ складається зі змісту, авторського покажчика, а також допоміжних матеріалів (наприклад «Від укладачів» тощо).

Добір матеріалів для галузевих серій УРЖ «Джерело» здійснюють з усього масиву документів, який опрацьовують: упродовж 1999 – 2014 рр. на сторінках журналу знайшли відображення близько 750 назв наукових періодичних і продовжуваних видань України, а також обов'язковий примірник друку, що надходить до НБУВ, зокрема збірники наукових праць, матеріали конференцій, монографії, посібники для ВНЗ, автореферати дисертацій, препринти тощо.

Окрім друкованих версій УРЖ, щорічно здійснюється випуск електронних копій журналу на компакт-дисках. Перші комплекти CD-ROM-копій були у вигляді структурованого текстового файлу УРЖ у форматі PDF, починаючи з 2002 р., реферативна інформація на компакт-дисках подається у вигляді бази даних, що містить записи з 1999 до поточного року включно.

Ефективність УРЖ «Джерело» визначається широтою (вичерпністю) охоплення наукової літератури, науковим рівнем рефератів, наявністю допоміжних покажчиків тощо. Поряд з цим є ряд недоліків. Один з них – недостатня оперативність, другий – недосконалість довідкового апарату, оскільки за відсутності тезаурусів українською мовою немає можливості створювати предметні покажчики. Але це можна компенсувати наявністю загальнодоступної реферативної БД «Україніка наукова», яка, окрім оперативності відображення інформації, надає досить гнучкий інтерфейс для користувача (з можливістю здійснювати і тематичний, і предметний пошук) та містить більше записів, ніж друкується в УРЖ «Джерело» (щорічно до БД надходить 4–5 тис. ретроспективних записів, які не потрапляють на сторінки журналу).

На сьогодні обидва ресурси взаємодоповнюють один одного, є дуже популярними серед науковців і фахівців з різних галузей знань, а також аспірантів, студентів та інших категорій користувачів. Вважаємо, що УРЖ «Джерело» є важливою ланкою у системі інформаційного забезпечення наукових досліджень не тільки в Україні, а й за її межами, і має потенціал для розвитку та використання і в друкованому, і в електронному вигляді.

УДК 015(477):004:001.83
Зінькова Т. В.,
пров. бібліограф НБУВ

СПІВПРАЦЯ РЕФЕРАТИВНОЇ СЛУЖБИ НБУВ З ВИДАВНИЧИМИ УСТАНОВАМИ

Реалії сучасного суспільства висувають необхідність на належному рівні проводити роботу для своєчасного інформаційного забезпечення користувачів за допомогою документально-інформаційних ресурсів. І це дає змогу бібліотеці посісти центральне місце у системі розповсюдження інформації й надання інформаційних послуг. Задовольнити інформаційні потреби користувача, забезпечити вільний доступ до інформації, використати друковану продукцію в наданні бібліографічних послуг – саме в цьому полягає одна із найважливіших соціальних функцій бібліотеки.

Упродовж багатьох років відділ наукового формування національних реферативних ресурсів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) активно співпрацює з різними науковими установами (7), бібліотеками різних відомств (11), вищими навчальними закладами (4) тощо, одержуючи від них в електронному вигляді бібліографічну та реферативну інформацію про нові досягнення в усіх галузях знання, що представлені у фахових журналах. Співробітники відділу опрацьовують цю інформацію та формують нові записи для реферативної бази даних «Україніка наукова».

З метою популяризації бібліотечних фондів НБУВ фахівці здійснюють підготовку аналітичних бібліографічних оглядів, готують тематичні бібліографічні посібники та списки літератури, що надходять до Бібліотеки та відображаються в реферативній базі даних «Україніка наукова». На основі інформаційного ресурсу цієї бази даних видається Український реферативний журнал «Джерело», який з 2004 р. виходить чотирма галузевими серіями та щорічно відображає понад 45 тис. наукових документів. Наукові джерела з економічної тематики подаються в серії № 3 «Соціальні та гуманітарні науки. Мистецтво». Слід зазначити, що за кількістю записів розділ «Економіка. Економічні науки» у цій серії є найбільшим. Значним попитом серед науковців і фахівців користуються джерела з проблем банківської діяльності. Щороку у реферативному журналі «Джерело» подається інформація про понад 700 документів з цієї тематики, значно більший масив публікацій відображається в реферативній

базі даних «Україніка наукова» (станом на 01.06.2015 р. кількість документів з банківської справи становить близько 9 тис. записів).

Заслуговує на увагу популяризація нових надходжень до фондів НБУВ у періодичному виданні «Вісник Національного банку України» – щомісячному науково-практичному журналі Національного банку України. Заснований у 1994 р., він регулярно видається з березня 1995 р. (спочатку щоквартал, з 1996 р. – один раз на два місяці, з 1997 р. – щомісяця). Тематична спрямованість – діяльність Національного банку України, функціонування банківської системи України, актуальні фінансово-кредитні проблеми. Журнал утверджує позитивний імідж Національного банку як стабільної, транспарентної установи, що відстоює національні економічні інтереси, сприяє розвитку банківської системи, забезпеченню цінової стабільності та стабільності національної грошової одиниці. Видання є авторитетним науковим майданчиком для висвітлення та наукової апробації новітніх ідей, методів прогнозування та регулювання економічних процесів для знаних і молодих науковців.

На шпальтах цього періодичного видання поряд з рубриками «Макроекономіка», «Банки України», «Центральний банк», «Фінансовий ринок» стала постійною рубрика «З бібліотечних фондів». У цій рубриці публікуються огляди найновіших видань (монографії, збірники наукових праць, матеріали конференцій тощо) з економічної, фінансової та банківської тематики, які поповнили книжковий фонд НБУВ. Співпраця НБУВ з «Вісником Національного банку України» розпочата ще в кінці 1990-х – на початку 2000-х рр. У перші роки відповідальні за цю справу наукові працівники бібліотеки (Т. В. Добко, Н. Я. Зайченко) систематизували інформацію та готували огляди в процесі самостійного опрацювання нових надходжень. Упровадження електронної обробки видань і формування реферативної бази даних «Україніка наукова» уможливили оптимізацію підготовки бібліографічних оглядів, що дозволило використовувати електронні інформаційні ресурси НБУВ, які створюються у різних структурних підрозділах Бібліотеки.

З 2013 р. налагоджено співпрацю з інформаційно-довідковим журналом «Банкноти і монети України», де вміщено огляд нових надходжень до НБУВ з нумізматики.

У зазначених часописах, окрім реферативної інформації про наукові видання, подаються також стислі відомості про основні напрями діяльності НБУВ, її електронні ресурси, що супроводжуються ілюстраціями. Співпраця реферативної служби НБУВ з видавничими установами у контексті бібліотечно-інформаційного обслуговування користувачів набула достатнього рівня та одержала належну оцінку серед

фахівців галузі. Так, протягом 2013- 2015 рр. у «Віснику Національного банку України» Т. В. Зінькова опублікувала 17 бібліографічних оглядів (267 анотацій), що висвітлюють нові довідкові, енциклопедичні, монографічні видання тощо.

Досвід такої взаємодії показав, що співпраця НБУВ з галузевими виданнями не тільки сприяє адресному поширенню інформації серед фахівців, але й позитивно впливає на імідж Бібліотеки, тому доцільно розширювати співпрацю реферативної служби НБУВ з іншими видавництвами та періодичними виданнями.

УДК 070:39(=161.2):014
Козак С. Б.,
редактор газети «Літературна Україна»

ЧАСОПИСИ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ: БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ЗРІЗ

Серед інструментів української еміграції, що давали змогу не розчинитись у чужомовному середовищі та зберегти прагнення суверенного існування батьківщини, – громадські організації, відзначення знакових дат, українські церкви і насамперед українська преса.

У масиві еміграційних газет і журналів особливе місце посідають часописи «Українські вісті» (Німеччина – США), «Пороги» (Аргентина) та «Нові дні» (Канада), які виходили у повоєнні роки і, на жаль, у нас досі залишаються малознаними. Не маючи жодної державної (бюджетної) підтримки, ці видання десятиліттями знайомили своїх читачів з новинками громадсько-політичного та культурного життя, тримали їхній громадянський «тонус» на належній висоті. Нещодавно з'явилися друком бібліографічні покажчики змісту цих видань.

Історія газети «Українські вісті» («УВ») з п'ятдесятирічним досвідом видання засвідчує не лише той феномен, що цей часопис функціонував найдовше з-поміж усіх українських періодичних видань, заснованих після Другої світової війни в Німеччині та Австрії, а й те, що 3398 чисел газети є водночас і важливими сторінками історії української еміграції, її наполегливої та багатогранної діяльності, спрямованої на боротьбу за національне буття нашого народу, на збереження й

утвердження його історичної пам'яті, культури, мови, на оборону його доброго імені у світі.

Увага саме до газети «УВ» у контексті вивчення історико-культурної спадщини українців повоєнних років у різних країнах світу зовсім невипадкова. Адже часопис був і залишається одним з найважливіших серед небагатьох відомих сьогодні джерел до вивчення теми «українського життя поза Україною». Його особливість (перше число «УВ» побачило світ 19 листопада 1945 року) полягає в тому, що, з одного боку, газета сама є «дитиною еміграції», оскільки заснована в новоульмівському таборі (Німеччина) для перемішених осіб, а з другого – видання з першого дня існування стало найпильнішим літописцем історії української долі, тому відіграло роль своєрідного хронікера життя українських політичних емігрантів у тих країнах, де розповсюджувався часопис (США, Канада, Австралія, Англія, Німеччина, Франція, Аргентина, Бразилія, Франція тощо). Нагадаємо, що спочатку «УВ» були газетою Спілки українських письменників і журналістів у Новому Ульмі, а згодом – Видавничої спілки «Українські вісті».

Покажчик «Українські вісті» в Європі й Америці» у 2-х томах є першою спробою подати вичерпну бібліографічну інформацію про зміст газети за весь період виходу її у світ [1]. У ньому висвітлено зміст усіх 3398 чисел цього унікального видання, яке з 1945 по 2000 рік виходило спочатку в Західній Європі, відтак в Америці. На сторінках газети було вміщено понад 50 тисяч публікацій: інформаційних заміток, уривків художніх творів, статей, нарисів, репортажів та ін. матеріалів українських та іноземних авторів. Окрім опису змісту усіх матеріалів часопису, двотомне видання містить «Пояснення скорочень назв установ, об'єднань, періодичних видань», «Словник криптонімів і псевдонімів» та «Іменний покажчик».

У жовтні 1949 року в далекій від нас Аргентині вийшло перше число українського часопису, який отримав назву «Пороги». Для багатьох українців, які перебували тоді в цій країні, це справді були «рідні пороги» в чужій стороні. Прикметно, що на той час це був перший український часопис літературного спрямування не лише у цій південноамериканській країні, а й загалом перший на всю західну півкулю (Північну та Південну Америки). Бо ж і «Нові дні» (Канада), і «Київ» (США), і «Овид» (Аргентина–США) та інші журнали з'явилися пізніше, після «Порогів».

Це був літературно-мистецький журнал, який виходив у світ упродовж 1949–1957 рр. За вісім років існування часопису на його сторінках видруковано 811 матеріалів різних жанрів. Ознайомитися зі змістом цих публікацій дає підстави підготовлений бібліографічний покажчик [2]. Видання складається з таких розділів: «Поезія» (217

публікацій), «Проза» (95), «З перекладів» (123), «Рецензії, відгуки» (42), «Драматургія» (11), «Від редакції» (8), «Статті, огляди: мистецтво, література, історія, інше» (39), «Імена і дати» (44), «Літературна творчість» (7), «Гумор і сатира» (48), «Бібліографія» (11), «Спогади, щоденники» (24), «Мандри» (7), «Афоризми» (1), «Новини з української культури: театральні постановки, музичні концерти, мистецькі виставки» (17), «Втрати» (4), «Видавнича діяльність» (5), «Науково-популярні нотатки» (14), а також «Різне» (32) та «Ілюстрації» (62). Усі матеріали часопису, таким чином, представлено у виданні в двадцяти розділах. Така класифікація має допомогти орієнтуватися в масиві різнотемних та різножанрових матеріалів усім тим, хто цікавиться набутками української еміграції в царині слова, історії преси, літератури і хто продовжуватиме дослідження змісту часопису «Пороги».

Важливе місце серед численних періодичних видань української еміграції (діаспори) посідає й часопис «Нові дні» (1950–1997), який видавали у канадському Торонто. Історія цього видання – одна з найтриваліших, якщо брати до уваги перелік усіх українських еміграційних журналів. «Нові дні» – це 48 років існування. Це багатющі сторінки громадсько-політичного, суспільного та насамперед культурного буття українців після Другої світової війни не лише в Канаді, а й в усьому світі. А ще «Нові дні» – це 573 числа журналу, тисячі публікацій сотень авторів... Тож у такому важливому процесі, яким є творення різних довідників, енциклопедичних видань, нам не обійтися без доробку «Нових днів», зокрема без бібліографічного змісту цього часопису.

Підготовлений уперше в історії української бібліографістики хронологічний покажчик змісту часопису за всі роки його існування якраз і має на меті допомогти українським студентам, викладачам, науковцям у їхніх подальших дослідженнях, у наближенні до змісту «Нових днів» як до важливо складової частини масиву української еміграційної періодики [3]. Значну літературно-історичну цінність становлять надруковані в різні роки на шпальтах цього часопису спогади про Івана Франка, Володимира Винниченка, Тодося Осьмачку, статті Юрія Шереха, Уласа Самчука, Юрія Стефаника, низка портретів діячів української культури, які прибули до США та Канади (співаків, акторів та музикантів: Б. Пюрка, Р. Василенка, Н. Носенко, Л. Горна, І. Зайферта, М. Ольхового, М. Мінського, Й. Гошуляка, Г. Китастого; художників: М. Дмитренка, М. Левицького, І. Кейвана, І. Денисенка; науковців: Є. Онацького, І. Розгова, С. Килимника; підприємців: П. Яцика, М. Співака, а також матеріали про діяльність українських установ та рухів: Об'єднання письменників «Слово», Канадсько-української мистецької фундації, Фундації імені Івана Багряного,

Фундації імені Тараса Шевченка тощо). Широко подано довідки про «українські адреси» у Канаді та світі, історію українських таборів у Німеччині та Австрії, відомості про зміст української періодики у світі («Українські вісті», «Пороги», «Молода Україна»), про українські церкви та пам'ятники діячам української культури на канадській землі та багато ін. Особливий інтерес становить хроніка літературно-мистецьких подій у колі українських громад у світі, бібліографічні списки книжкових видань закордонного українства тощо.

Бібліографічні видання, які ми оглянули, як науково-довідникові джерела стануть в нагоді науковцям, усім, хто досліджує історію життя українців поза Україною та історію української преси, а не подарують прекрасне відкриття незнаного слова й світу, віддаленого тисячами кілометрів од України, й справжню естетичну насолоду від представлених творів.

Список використаних джерел

1. Козак С. «Українські вісті» в Європі й Америці (1945–2000 р.: бібліогр. покажч. змісту газети «Українські вісті» : у 2-х т. / Сергій Козак – Київ : Літ. Україна ; Ярославів Вал, 2010. – Т. 1 : 1945–1967. – 592 с.: Т. 2 : 1968– 2000. – 560 с.

2. Козак С. Аргентинські запорожці: з думою про Україну : журнал «Пороги»: історія, зміст, автори / Сергій Козак. – Київ : Літ. Україна, 2015. – 156 с. – («Часописи української діаспори»).

3. Козак С. «Нові дні» на берегах Онтаріо: бібліогр. покажч. змісту журналу «Нові дні» (1950–1997. Канада) / Сергій Козак. – Київ : Літ. Україна, 2015. – 670 с. – («Часописи української діаспори»).

УДК 014.5–048.52:027.7
Лебедюк О. О.,
заввідділу Наукової бібліотеки Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет»
Дікунова О. А.,
заввідділу Наукової бібліотеки Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет»

СТВОРЕННЯ БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОКАЖЧИКІВ – СКЛАДОВА НАУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОГРАФІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕКИ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Одним із головних завдань, що стоїть перед професійною бібліотечною спільнотою, є визначення стратегічного напряму розвитку інформаційно-бібліографічної діяльності.

Глобальна інформатизація, упровадження інформаційно-комунікаційних технологій змінює організацію та структуру бібліографічної діяльності, технологію бібліографічних процесів, і, як наслідок, відбувається трансформація фундаментальних понять інформаційної діяльності бібліотеки.

Відомо, що невід'ємною складовою інформаційного середовища є бібліографія. У сучасних наукових дослідженнях виокремлено дві основні парадигми бібліографії: інформаційна і знаннєва, або когнітивно-культурологічна. Інформаційна парадигма проголошує вторинно-допоміжну, посередницьку сутність у системі документальних комунікацій, прибічники знаннєвої парадигми доводять самостійний статус бібліографії, який базується на її когнітивній сутності. На нашу думку, бібліографія як система та галузь науково-практичної діяльності за своєю суттю – діяльність інформаційна, конкретно – документально-інформаційна.

Ефективна робота будь-якої наукової бібліотеки, зокрема й бібліотеки вищого навчального закладу, неможлива без наукової інформаційно-бібліографічної діяльності. Складання науково-допоміжних та рекомендаційних покажчиків є пріоритетним напрямом науково-бібліографічної діяльності Наукової бібліотеки Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет» (КПІ ДВНЗ «КНУ»).

Наукова бібліотека має якісну ресурсну базу і чітко організований довідково-бібліографічний апарат для створення бібліографічних покажчиків: електронний каталог, власні й придбані електронні бази даних, традиційні (карткові): систематичний каталог і систематична картотека

статей, тематичні картотеки, а також доступ до наукових і освітніх ресурсів мережі Інтернет.

Визначення тематики бібліографічних покажчиків ґрунтується на дослідженні інформаційних потреб учених, викладачів, аспірантів і студентів ВНЗ. Отже, інформаційно-бібліографічна діяльність спрямована на виконання навчально-виховних та науково-дослідних завдань, що передбачає перехід освітньої та інформаційної функцій Наукової бібліотеки КПІ ДВНЗ «КНУ» на вищий рівень забезпечення всіх учасників навчального і наукового процесів повною, оперативною і актуальною інформацією.

Система бібліографічних покажчиків різних видів і жанрів існує багато років та постійно удосконалюється. Усі бібліографічні покажчики представлено у друкованому та електронному вигляді. Вони різні за об'ємом, хронологічним охопленням, стилем оформлення, різноманітні за змістом, але всі вони забезпечують якісну інформаційну підтримку освітньо-виховної та науково-дослідницької діяльності ВНЗ.

Тематичні, проблемно орієнтовані бібліографічні покажчики, адресовані конкретним групам користувачів згідно з їх інформаційними потребами, сприяють професійній освіті, самоосвіті, науково-дослідній роботі та підвищенню фахового рівня викладачів та студентів. Зокрема, створено бібліографічні покажчики педагогічної тематики: «Менеджмент і маркетинг у педагогіці та освіті», «Особистісно орієнтоване навчання та виховання», «Інноваційні методи навчання математики»; психологічної – «Терапевтична та консультативна психологія», «Ефективні методи роботи практичного психолога», «Особистість у кризових та екстремальних життєвих ситуаціях»; мовознавчої – «Лексикологія та лексикографія української мови», «Словотвір української мови».

Бібліографічні покажчики наукових праць викладачів сприяють рекламуванню інтелектуального капіталу вищого навчального закладу. Створено «Бібліографічні покажчики друкованих праць викладачів КПІ ДВНЗ «КНУ», що демонструють науковий доробок професорсько-викладацького складу ВНЗ за 2010–2014 рр. У покажчиках представлено монографії, дисертації, науково-методичні видання, підручники та навчальні посібники, публікації в наукових збірниках, матеріалах наукових конференцій, статті у періодичних фахових виданнях. Бібліографічні видання оснащено іменним покажчиком авторів, редакторів, укладачів, що полегшує їх практичне використання.

До 85-річчя заснування Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет» створюється бібліографічний покажчик «Освітньо-інтелектуальний центр

Дніпропетровщини». Він містить матеріали, присвячені історії інституту, публікації про ректорів, визнаних учених. Представлено основні наукові та навчальні видання професорів.

Започатковано видання біобібліографічних покажчиків, присвячених діяльності на ниві педагогічної науки професорів КПІ ДВНЗ «КНУ»: «Володимир Костянтинович Буряк: життя, віддане педагогічній науці», «Фундатор педагогічної освіти Кривбасу Павло Іванович Шевченко», «Відкритий Всесвіт Валерії Семенівни Пікельної». У покажчиках подано бібліографію науково-методичної спадщини відомих учених і представлено матеріали про їх життєвий шлях та науково-педагогічну й громадську діяльність.

Особливої уваги і детальнішого розгляду потребує процес створення краєзнавчих бібліографічних покажчиків, тому що бібліотечне краєзнавство стає одним із пріоритетних напрямів бібліотечної науки, практики, управління й освіти. На нашу думку, краєзнавство як соціально значуща діяльність потребує глибокого бібліотечно-інформаційного забезпечення й обслуговування. У системному аспекті краєзнавство є сферою, яка обслуговується, а бібліотечна діяльність – сферою, що обслуговує.

У 2013 році Наукова бібліотека Криворізького педагогічного інституту створила рекомендаційний бібліографічний покажчик «Моє славетне Криворіжжя», мета якого – привернути увагу до проблем міста, спрямувати наукові краєзнавчі дослідження на розв'язання соціально-економічних, екологічних, культурно-мистецьких та освітніх питань Криворіжжя.

Бібліографічні покажчики – комплексна інформаційна допомога користувачам ВНЗ. Створення електронних покажчиків, що містять повнотекстові й бібліографічні ресурси, дозволить користувачам оперативно отримувати інформацію, що сприятиме підвищенню рівня й якості освітньо-наукової діяльності.

УДК 015 (477) "1861/1917": 001. 814
Лиханова І. Г.,
наук. співроб. НБУВ,
канд. іст. наук

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК «КНИГА В УКРАЇНІ. 1861–1917»: ДЖЕРОЛОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ

За матеріалами картотеки відомого книгознавця Степана Йосиповича Петрова (1917–1974) Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського видає ретроспективний бібліографічний покажчик «Книга в Україні. 1861–1917 : матеріали до репертуару української книги». Видання хронологічно продовжує працю С. Й. Петрова «Книги гражданського друку, видані на Україні, XVIII – перша половина XIX ст.» [1], що була однією з перших спроб створення зведеного репертуару книжкової продукції України за дореволюційні роки. Бібліографічна редакція покажчика здійснюється у відділі національної бібліографії Бібліотеки.

Покажчик «Книга в Україні. 1861–1917» побудовано за територіальним і мовним принципами. До нього включено інформацію про видання, які були надруковані українською та російською мовами в межах сучасної території України з 1861 по 1917 р.

Особливо важливим є те, що у покажчику україномовні й російськомовні видання представлені єдиним масивом. Деякі сучасні дослідники «національну книгу» розглядають виключно як книгу українською мовою, тим самим, на наш погляд, збіднюють нашу культурну спадщину. Згідно з розумінням НБУВ поняття «українська книга» визначається за мовною, територіальною та змістовною ознаками. Таким чином, українській бібліографічний репертуар включає не лише україномовні книги, але й іншомовні видання, надруковані в державних кордонах України, та видання, присвячені Україні, опубліковані в усьому світі. Поєднання таких принципів у визначенні репертуару дає можливість відобразити у бібліографічних працях особливості історичного розвитку України [2].

Покажчик «Книга в Україні. 1861–1917» є грунтовною працею з розкриття репертуару вітчизняної друкованої спадщини другої половини XIX – початку XX століття. Науково-інформаційна значущість роботи полягає в тому, що в ній відображено великий масив видань універсального змісту, які побачили світ упродовж 1861–1917 рр. Вона дає доволі повне уявлення про стан книговидавничої діяльності в Україні у другій половині XIX – початку XX ст., створює надійне підґрунтя для книгознавчих, бібліографознавчих та інших досліджень.

Значний інтерес для дослідника становлять і бібліографічні джерела, за якими створюють покажчик «Книга в Україні. 1861-1917». Джерельна база покажчика включає бібліографічні матеріали великого хронологічного періоду (друга половина XIX – початок XXI ст.), а саме універсальні бібліографічні покажчики та зведені каталоги, покажчики фондів галузевих бібліотек, біобібліографічні, краєзнавчі покажчики, прикнижну та пристатейну бібліографію тощо.

Основними бібліографічними джерелами насамперед є електронні ресурси. Серед яких чільне місце посідають «Міжнародний зведений каталог-репертуар україномовної книги 1789–1923», «Зведений каталог російської книги XIX ст. (1826 – 1917)», сканований генеральний алфавітний каталог книг російською мовою (1725–1998) та електронний каталог продовжуваних видань російською, українською та білоруською мовами Російської національної бібліотеки, електронний каталог Російської державної бібліотеки.

Отже, одночасно з роботою зі створення репертуару національної книги другої половини XIX – початку XX ст. формується й бібліографія другого ступеня, що має самостійне наукове значення.

У зв'язку с цим згадується доповідь видатного українського бібліографа Ф. Максименка на нараді в Києві 21–22 грудня 1945 р. щодо підготовки репертуару української книги 1789–1914 рр. двома академічними бібліотеками Києва і Львова під керівництвом Ю. Меженка. Невипадково Ф. Максименко зробив ґрунтовний аналіз бібліографічних джерел і закликав складати повну анотовану бібліографію української бібліографії [3]. Саме так над створенням українського бібліографічного репертуару і працюють сучасні бібліографи.

Таким чином, інформаційний ресурс «Книга в Україні. 1861–1917: матеріали до репертуару української книги» включає дві складові – універсальний ретроспективний бібліографічний покажчик та бібліографію другого ступеня. Отже, у цілому він буде надійним джерелом для пошуку інформації як для користувачів, так і для бібліотечних спеціалістів. Тому вважаємо за потрібне подати як додаток бібліографію другого ступеня після завершення видання покажчика «Книга в Україні» (електронна версія покажчика представлена на сайті НБУВ – www.nbuv.gov.ua).

Список використаних джерел

1. Книги гражданського друку, видані на Україні: XVIII – перша половина XIX ст. : каталог / склав С. Й. Петров. – Х. : Вид-во Кн. Палати УРСР, 1971. – 296 с.

2. Положення про Національну бібліотеку України імені В. І. Вернадського // Бібл. вісн. – 1996. – № 5. – С. 3–6.

3. Максименко Ф. П. Бібліографія української бібліографії / Ф. П. Максименко // На шляху до створення репертуару української книжки: Протокол наради, присвяченої складанню «Бібліографії української книги 1798–1914 рр.», яка відбулася в бібліотеці АН УРСР 1–22 грудня 1945 р. / відп. ред. Я. Р. Дашкевич; приміт. Л. І. Ільницька. – Львів, 1991. – С. 19–28.

УДК 016 : 929 (477) Шевченко Т. Г.

Новосьолова Л. С.,
наук. співроб. НБУВ
Дзюбич С. А.,
мол. наук. співроб. НБУВ

БІБЛІОГРАФІЧНІ РЕСУРСИ ШЕВЧЕНКІАНИ: ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ У СИСТЕМІ НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ КОРИСТУВАЧІВ

Життя і творчість Т. Г. Шевченка у різні часи були і залишаються предметом наукових бібліографічних досліджень, що становлять собою розгалужений комплекс персональних науково-допоміжних бібліографічних покажчиків, підготовлених у різні часи. Бібліографічні ресурси Шевченкіани – це сукупність традиційних бібліографічних покажчиків та можливостей сучасного інформаційно-освітнього середовища з доступом до різнопланових електронних джерел інформації.

У 2012 р. відділ національної бібліографії Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) започаткував науковий проект «Бібліографічна Шевченкіана». Основна мета дослідження полягає в тому, щоб максимально повно зібрати та представити інформацію про життя та творчість Т. Шевченка, бібліографію шевченкіани, сформувавши цілісну сукупність багаторічного доробку науковців, бібліографів, книговидавців, починаючи з 1840 по 2014 р., створити джерелознавчу базу для дослідження життя та творчості поета й надати її користувачеві для багатоаспектного пошуку в друкованому та електронному виглядах. Результатом реалізації проекту має стати створення електронного ресурсу, який буде складатися: з бази даних видань творів Т. Шевченка на мові

оригіналу та мовами народів світу з 1840–2014 рр.; літератури про життя та творчість; метабібліографії.

Бібліографія Т. Г. Шевченка почала розвиватися наприкінці XIX ст. Підґрунтям для її розвитку стали ранні твори М. Гербеля, М. Ф. Комарова, В. Дорошенка, М. Яшека, Ю. Меженка, С. Пеленського та ін. дослідників, у яких відображено життя та творчість поета в бібліографічних виданнях.

У повоєнні роки над бібліографуванням матеріалів, присвячених Т. Шевченку, працюють колективи Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Центральна наукова бібліотеки АН УРСР (нині – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського – НБУВ) та інші провідні установи країни. Починаючи з 1957 року, збірники праць шевченківських наукових конференцій вміщували бібліографічну шевченкіану за кожний поточний рік.

На початку 1960-х рр. Державна публічна бібліотека АН УРСР (нині – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського) підготувала бібліографію бібліографії «Тарас Григорович Шевченко : бібліографія бібліографії, 1840–1960», упорядники З. Бойко, Г. М. Гімельфарб (К., 1961), двотомне науково-бібліографічне видання «Т. Г. Шевченко: бібліографія літератури про життя і творчість, 1839–1959» (К., 1963).

Хронологічним продовженням цих видань був покажчик Ф. Сарани «Т. Г. Шевченко : бібліографія ювілейної літератури, 1960–1964» (К., 1968).

У 1964 р. Книжкова палата УРСР видала бібліографічний покажчик «Т. Г. Шевченко», укладачем якого був М. Багрич. Покажчик містить видання творів поета та їхні переклади, які вийшли в УРСР та союзних республіках протягом 1917–1963 рр.

У 80-ті та 90-ті роки XX ст. роботу над укладанням покажчиків про життя та творчість Т. Г. Шевченка здійснювали провідні бібліотеки, окремі видавці, виходили також публікації, присвячені проблемам шевченкознавства.

У 1989 році Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського видала науково-допоміжний бібліографічний покажчик «Т. Г. Шевченко (1965–1988)» (К., 1989).

У 2004 році Національна парламентська бібліотека України підготувала видання «Тарас Шевченко, 1989–2003» (К., 2004), перевидане у 2005 р.

До 200-річного ювілею Тараса Шевченка Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського підготувала бібліографію видань творів поета, яка включає відомості про видання мовою оригіналу та мовами народів світу за період 1840–2014 рр. «Тарас Григорович Шевченко : бібліографія видань творів, 1840–2014» (К., 2014) та підготувала

бібліографічне дослідження Л. В. Бєляєвої та І. Д. Войченко «Кобзар» Т. Г. Шевченка у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського». До 200-річчя від дня народження Т. Г. Шевченка Бібліотека презентувала на веб-порталі для ознайомлення користувачів електронну версію видання, яке готують до друку.

Сучасні комунікаційні технології дали змогу науковцям Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського підійти до цієї роботи по-новому, використати всі види інформаційних джерел для подальшого об'єднання розпорошених бібліографічних праць та матеріалів шевченкіани в єдиний бібліографічний ресурс.

Розглянуті у статті бібліографічні покажчики не вичерпують усього бібліографічного доробку про Т. Г. Шевченка, але достатньо виразно характеризують основні напрями підготовки й видання бібліографічних ресурсів з цієї теми.

На сьогодні відділ національної бібліографії працює над складанням бібліографії другого ступеня (метабібліографії) шевченкіани. Матеріали згруповано за хронологією, а в межах року – за алфавітом. Сформована база даних складається з двох розділів: перший – основна частина, другий – допоміжні покажчики. На першому етапі підготовки видання визначилися з допоміжними покажчиками (іменний та предметний). Велика увага приділяється формуванню предметного покажчика як інформаційно-пошукового елементу.

Предметний покажчик до бази даних «Т. Г. Шевченко: метабібліографія» у згорнутому вигляді представляє інформацію, яка буде міститься в тексті видання, є пошуковим ключем до покажчика, подає найбільш суттєву інформацію та містить побудовані за ключовими словами предметні рубрики, на основі згаданих у тексті фактів, явищ, об'єктів, понять та інших предметів, які відображають бібліографічні ресурси шевченкіани. Наприклад, виділені види бібліографічних посібників, бібліотеки, теми досліджень та ін. Предметний покажчик дозволяє з необхідною глибиною та повнотою забезпечити багатоаспектний пошук потрібної інформації користувачеві. Під час підготовки бази даних, зокрема предметного покажчика, використовувалась автоматизована програма «ІРБІС-64».

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського розглядає стратегію свого розвитку в гармонізації традиційних і новітніх бібліотечно-інформаційних ресурсів. Вона полягає в реалізації нової моделі бібліотеки з використанням інтелектуальних комп'ютерних технологій, забезпеченням доступу до електронних ресурсів, входження електронної продукції як повноцінного структурного елементу в національну бібліографію. У

зв'язку з цим на веб-сайті бібліотеки представлено до ювілею великого поета бібліографічну базу даних «Тарас Григорович Шевченко [Електронний ресурс] : бібліографія видань творів, 1840–2014». База даних містить достатню кількість інформації, аби задовольнити потреби користувачів із різноманітними запитами щодо творчості Т. Г. Шевченка. Час функціонування електронного ресурсу є невеликим, але статистика використання бази даних є досить позитивною. З березня по 3 листопада 2014 р. до електронного ресурсу звернулося 1244 користувачі. Зареєстровано 2116 запитів з різних країн, зокрема з України – 777 користувачів, Польщі – 23, Росії – 18, США – 23, Індонезії – 18, Німеччини – 12, Бельгії – 6, Іспанії – 6, Франції – 6, Литви – 6, Нідерландів – 6, Словенії – 6, Ізраїлю, Італії, Молдови, Канади, Казахстану, Швейцарії. За весь час було переглянуто 4913 сторінок за 1531 відвідування, 38 % користувачів зверталися до бази даних повторно. Отже, наведені статистичні дані свідчать про ефективність дослідження відділом національної бібліографії Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського планової теми «Бібліографічна шевченкіана».

УДК 025.26:027.021(477-25)НБУВ:01

Пестрецова Л. А.,
мол. наук. співроб. НБУВ
Шульга І. О.,
мол. наук. співроб. НБУВ

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК «ОБМІННИЙ ФОНД НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО» ЯК ЗАСІБ ВЗАЄМОДІЇ БІБЛІОТЕК У ДОКУМЕНТООБМІНІ ІНФОРМАЦІЙНИМИ РЕСУРСАМИ

Проблема своєчасного та повноцінного документопостачання бібліотечних фондів має вагоме соціальне та культурологічне значення, є однією з пріоритетних у світовому бібліотекознавстві та бібліотечному фондознавстві. Кризовий стан систематичного поповнення фондів бібліотек України, спричинений постійним недофінансуванням комплектування бібліотек, відсутністю єдиної інформаційної та технологічної платформи взаємодії видавничої, книготорговельної та бібліотечної галузей, ускладнює якісне задоволення інформаційних потреб користувачів.

Сьогодні перед книгозбірнями стоїть питання, як перебудувати свою роботу з урахуванням нових умов розвитку суспільства, набуттям нових функцій, активної взаємодії з іншими бібліотеками та інформаційними центрами на державному та міждержавному рівнях.

Багаторічний досвід діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) свідчить про те, що упродовж усього періоду існування документообмін був і є одним із дієвих чинників культурного і наукового співробітництва на державному та міждержавному рівнях. Для вітчизняних і зарубіжних партнерів документообмін є важливим джерелом отримання малотиражних, важкодоступних видань, що не надходять до книготорговельної мережі. Це праці наукових установ і навчальних закладів, матеріали конференцій, збірники наукових праць тощо.

Основні надходження видань до обмінного фонду НБУВ – це академічні періодичні та книжкові видання Видавничого дому «Академперіодика», видавництва «Наукова думка» та видавництв науково-дослідних установ НАН України; література, що надходить за державними цільовими програмами «Українська книга», «Наукова книга» та видання НБУВ.

Варто згадати, що у 2001 році згідно з рішенням Президії НАН України за ініціативою Науково-видавничої ради НАН України та видавництва «Наукова думка» було започатковано проект «Наукова книга» з метою впорядкування академічного наукового книговидання, що здійснюється за державним замовленням. Реалізація цього проекту нині є головним напрямом діяльності видавництва «Наукова думка» НАН України. Обов'язковий тираж видань за проектом «Наукова книга» становить 300 примірників, який підлягає безоплатному розповсюдженню по бібліотеках, навчальних закладах, наукових установах відповідно до розпоряджень Президії НАН України. У 2009 році з програми «Наукова книга» було виокремлено два дочірніх проекти: «Наукова книга для молодих вчених» та «Наукова книга іноземною мовою», що передбачає пріоритетне видання академічної літератури англійською та іншими світовими мовами у межах державного замовлення з метою ефективнішого представлення досягнень вітчизняної науки світовій спільноті.

Що ж стосується іншого державного проекту «Українська книга», то він реалізується з 2005 року. Розподіл літератури, виданої у рамках зазначеної Програми, здійснюється серед бібліотек Міністерства культури України та Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. До НБУВ документи за вищезгаданим Проектом надходять після детального моніторингу переліку книжкових видань, що репрезентовані на сайті Держкомтелерадіо та оформлення щорічного замовлення на ім'я Голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України.

Основні тематичні напрями, за якими видаються книги вищезгаданого проекту: видання для дітей та юнацтва; твори класиків української літератури та лауреатів Національної премії мені Тараса Шевченка; твори класиків зарубіжної літератури (у перекладі українською мовою); науково-популярна література; довідкові та науково-інформаційні видання (енциклопедії, довідники, словники тощо); література мовами національних меншин України.

З огляду на важливість оперативного розповсюдження видань у 2013 р. відділ комплексного формування бібліотечних фондів спільно з відділом обмінно-резервних фондів НБУВ з метою залучення широкого кола партнерів для взаємовигідного обміну документами започаткували випуск науково-інформаційного бібліографічного покажчика «Обмінний фонд Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського».

Перший випуск видання складався із п'яти розділів (685 назв), а нещодавно опублікований випуск (Київ, 2015. -- Вип. ![5]) містить сім розділів (859 назв): у першому – подано інформацію про видання НБУВ за період 2000–2015 рр.; у другому – презентовано нові надходження до обмінного фонду, одержані за державними цільовими програмами (проектами «Українська книга» та «Наукова книга»), а також видання, передані установами, авторами, дарувальниками для подальшого розповсюдження серед бібліотек з науковою та культурно-просвітницькою метою; у третьому – видання з обмінного фонду за 2010–2014 рр., що надійшли за вищезгаданими джерелами; у четвертому – представлено видання ретроспективного обмінного фонду за 1950–2009 рр., що зберігаються у відділі обмінно-резервних фондів НБУВ; у п'ятому – подано видання, які розшукує НБУВ для поповнення своїх фондів. Оновлено та доповнено шостий розділ, присвячений ювілейній даті – 200-річчю від дня народження Тараса Шевченка, яку Україна відзначала в 2014 р. У сьомому – презентовано періодичні видання НАН України з обмінного фонду НБУВ за 2010–2015 рр.

У кожному розділі видання представлено за галузями знань. Багатотомні видання, що складаються з томів, частин, випусків тощо, подаються у зведеному бібліографічному описі під одним номером.

Науково-довідковий апарат видання містить іменний покажчик, що суттєво полегшує роботу бібліотечних фахівців та позбавляє кропітких пошуків у необхідній інформації. Прізвища авторів, упорядників, редакторів, видатних осіб та ін., згаданих у бібліографічному описі, подаються за алфавітом, з посиланнями на сторінку основного тексту.

З електронною версією покажчика можна ознайомитися та зробити замовлення на сайті НБУВ (розділ «Про бібліотеку», рубрика «Співробітництво», www.nbuv.gov.ua/node/502).

Отже, в умовах обмеженого фінансування на придбання видань для фондів бібліотек документообмін є одним із дієвих способів забезпечення необхідною літературою на безоплатній основі і задоволення інформаційних потреб читачів.

УДК 014.5:026:72
Смирнова С. М.,
бібліограф І кат. Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки ім. В. Г. Заболотного

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОКАЖЧИКИ ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВОЇ АРХІТЕКТУРНО-БУДІВЕЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ ім. В. Г. ЗАБОЛОТНОГО ЯК ПІДГРУНТЯ ДЛЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ КОРИСТУВАЧІВ

Завдання сучасної бібліотеки – забезпечити вільний та постійний доступ до якісної та релевантної інформації, задовольнити інформаційно-бібліографічні потреби користувачів. Одним з найважливіших напрямів інформаційно-бібліографічної діяльності є створення бібліографічної продукції, зокрема бібліографічних покажчиків.

Основними користувачами Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені В. Г. Заболотного (далі – ДНАББ ім. В. Г. Заболотного) є галузеві спеціалісти, науковці, студенти. Важливим для бібліотеки є максимально широке розкриття фонду для задоволення потреб її користувачів.

ДНАББ ім. В. Г. Заболотного як провідна книгозбірня України архітектурно-будівельного комплексу приділяє значну увагу укладанню бібліографічних покажчиків. Починаючи з 1950-х років, видано ґрунтовні праці, в яких досліджено історію та пам'ятки архітектури Києва, Лутанська, Переяслава-Хмельницького та Полтави. Заслуговують на увагу фундаментальні тематичні покажчики з питань якості будівництва та будівництва потоковим методом, історії планування та забудови міст, організації будівництва житлових будинків підвищеної поверховості, ландшафтної архітектури. Результатом дослідження галузевих проблем стали анотовані покажчики з питань скорочення термінів будівництва, проектування та виготовлення збірних залізобетонних паль, застосування обчислювальної техніки у будівництві та архітектурі тощо.

Неможливо переоцінити внесок знаних архітекторів і будівельників у розвиток галузевої науки, виховання нових поколінь зодчих. Саме тому в ДНАББ ім. В. Г. Заболотного започатковано серії бібліографічних покажчиків «Видатні будівельники України», «Видатні зодчі України», що сприяють вивченню історичного розвитку будівельної галузі України, формуванню джерелознавчих основ наукових досліджень у галузі архітектури та будівництва.

З найцікавіших видань, що вийшли у серії «Видатні будівельники України», можна назвати покажчики «Видатний український будівельник – Михайло Сергійович Будніков (1904–1966 рр.)» та «Видатний український будівельник – Михайло Михайлович Жербін». За змістом, принципом добору матеріалу та структурою вони належать до біобібліографічних видань і є першими друкованими покажчиками, присвяченими заслуженим діячам науки і техніки XX ст., творче життя яких пов'язане зі становленням Академій будівництва і архітектури СРСР та УРСР (М. С. Будніков) та з сучасною Академією будівництва України (М. М. Жербін). Обидва покажчики вийшли друком у 1996 році. І це не випадково, адже рішенням Президії Академії будівництва України від 25 травня 1995 р. засновано Премію імені академіка М. С. Буднікова для відзначення особистих та колективних успіхів будівельників України. І першим цю почесну нагороду отримав відомий вчений, інженер-будівельник, конструктор, педагог М. М. Жербін. Особливістю покажчика про М. Жербіна є те, що укладач (О. Б. Шинкаренко) не обмежилася його діяльністю в будівельній галузі, а показує Михайла Жербіна як високоосвічену та багатогранну людину. У розділі «Композиторська діяльність» наведено джерела, в яких відображено діяльність М. М. Жербіна на композиторській ниві. Цінність покажчиків у тому, що в них уперше акумульовано матеріали про праці та проблематику діяльності видатних будівельників України, які, без сумніву, викликають зацікавленість фахівців та мають бути в нагоді в їхній науковій та практичній діяльностях.

Продовжують знайомство з багатогранною творчою спадщиною вітчизняних архітекторів і будівельників видання серії «Видатні зодчі України» – покажчики, присвячені життю та діяльності доктора архітектури, першого президента Академії архітектури УРСР, педагога, громадського діяча, ініціатора створення ДНАББ ім. В. Г. Заболотного Володимира Гнатовича Заболотного, а також визначних архітекторів Олексія Олександровича Тація, Йосипа Юлійовича Каракіса, Павла Федотовича Альошина, Владислава Владиславовича Городецького.

У 2001 році було засновано серію «Особистість», перший випуск якої висвітлює творчу діяльність інженера-будівельника за фахом, історика

та києвознавця за покликанням, дослідника, журналіста, автора багатьох праць та популярних видань, в яких висвітлюється життя Києва XIX – початку XX ст. – Віталія Ковалинського. У цій серії вийшов також покажчик «Світлана Артамонова: бібліотекознавець», що розповідає про життя і творчість науковця, педагога, ученого секретаря бібліотеки (ДНАББ) С. С. Артамонової і містить джерела як з фондів ДНАББ, так і з особистого архіву бібліотекознавця.

Слід зазначити, що під час роботи над бібліографічними покажчиками фахівці бібліотеки активно залучають до співпраці провідних вчених галузі. Так, науковими консультантами видань, підготовлених у ДНАББ ім. В. Г. Заболотного, були В. В. Чепелик, А. О. Пучков, Є. В. Тиманович, Д. В. Малаков, М. М. Дьомін, Н. М. Кондель-Пермінова, В. П. Дахно та інші знані дослідники історії архітектури та будівництва.

Унікальним є покажчик «Будівлі бібліотек: проектування, будівництво, реконструкція», виданий у 2008 році. Наукова цінність видання полягає в тому, що воно є першим та єдиним в Україні дослідженням світового досвіду проектування та будівництва бібліотечних споруд. Покажчик складено виключно на матеріалах бібліотечного фонду Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки ім. В. Г. Заболотного. Опрацьовано книжковий фонд, фонд графічних матеріалів, вітчизняні та зарубіжні періодичні видання за період з 1739 до 2008 року.

Сьогодні фахівці бібліотеки працюють над реалізацією соціально-бібліотечного проекту «Історія малих міст України». За результатами роботи планується видати 25 бібліографічних покажчиків, у яких відображатиметься література з історії, архітектури, містобудування та соціально-економічних аспектів малих міст усіх регіонів нашої країни.

Для розширення каналів доступу користувачів бібліотеки до бібліографічних покажчиків на сайті ДНАББ ім. В. Г. Заболотного (www.dnabb.org) створено підрозділ «Бібліографічні покажчики», де у форматі pdf розміщуються бібліографічні покажчики, видані бібліотекою в різні роки.

УДК 014.3:050:027.021

Шкаріна В. А.,
мол. наук. співроб. НБУВ

ПОКАЖЧИКИ ЗМІСТУ СЕРІАЛЬНИХ ВИДАНЬ У ФОНДАХ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Як засіб соціальної комунікації серіальні видання (періодичні та продовжувані) посідають домінуюче місце серед джерел інформації, призначених для науковців. Відображення вміщеної в них інформації у бібліографічних посібниках та можливість її подальшого використання має свою специфіку. Передусім це стосується кола описуваних джерел: жоден бібліографічний ресурс аналітично не відображає усього їхнього репертуару. Поточні видання державної бібліографії (літописи журнальних статей) та реферативні журнали розкривають зміст обмеженої кількості документів і не охоплюють період до початку XX ст. Те саме стосується й ретроспективних бібліографічних покажчиків. Тому важливе місце в системі інформаційних видань посідає аналітична ретроспективна бібліографія періодики. Покажчики змісту журналів є цінними путівниками у масиві наукових та професійних знань. Як жанр бібліографічного посібника вони виконують важливі інформаційні функції, реалізація яких дозволяє вільно орієнтуватися як в актуальній чи малодослідженій фаховій проблематиці, так і у тематичній спрямованості конкретного видання.

Робота з розкриття змісту зазначених видань здійснюється переважно у трьох напрямах: бібліографування змісту найбільш популярних часописів; малодоступних журналів, які є бібліографічною рідкістю; видань української діаспори.

Беручи участь у виконанні наукової теми «Бібліографічні БД у спеціалізованих фондах НБУВ» (керівник – д-р іст. наук В. Ю. Омельчук) за розділом «Бібліографічні покажчики періодичних видань у фондах ВДБО НБУВ» (керівник – зав. відділу, д-р наук. із соц. комунікацій, старш. наук. співроб. Т. В. Добко), співробітники відділу довідково-бібліографічного обслуговування Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (ВДБО НБУВ) розпочали роботу з підготовки метабібліографічного посібника «Покажчики змісту серіальних видань у фондах НБУВ». На первинному етапі бібліографічного дослідження на основі ЕК (Електронного каталогу) ВДБО було сформовано окрему БД «Бібліографія періодики», яка стала основою для майбутньої метабібліографії. Продумуючи структуру майбутнього видання, ми враховували насамперед

як відображені покажчики змісту в карткових та електронному каталогах Бібліотеки і які відповідно пошукові можливості відкриті для користувача.

Так, у загальнобібліотечних карткових систематичних каталогах НБУВ вони відображені за галузевим принципом: у межах літератури з певної галузі виокремлено тип документів «я1 – бібліографічні посібники», де відображено зокрема і покажчики змісту часописів. Слід зауважити, що у великих за обсягом масивах загальнобібліотечних карткових систематичних каталогів інформація про зазначений вище ресурс надто розпорошена.

Акумулювати її та наблизити до користувача допомагають систематичні каталоги бібліографічних видань (кирилиця та латиниця) ВДБО НБУВ. Такі каталоги допомагають науковцям орієнтуватися у базовому масиві вторинного ресурсу, а бібліографи мають можливість проаналізувати бібліографічне забезпечення галузі, окремої теми, комплексної проблематики тощо. Основним індексом у каталогах ВДБО та шифром зберігання у ВДБО покажчиків змісту серіальних видань є Я172.12 «Бібліографія статей із періодичних видань і збірників» з географічним розташуванням матеріалу (Україна, Росія та ін. країни), у межах країни – за абеткою назв журналів. Саме тут акумульовано покажчики змісту до окремих серіальних видань як жанру бібліографічного посібника. Додатково покажчики змісту відображено у зазначених каталогах за галузевою ознакою. Найменш ефективним інструментом пошуку покажчиків змісту періодичних видань з огляду на специфіку зазначеного ресурсу та низку інших чинників є ЕК та скановані каталоги НБУВ.

Також проаналізовано особливості відображення покажчиків змісту в наявних метабібліографічних джерелах. Переважає групування за територіальною ознакою та абеткою назв журналів.

З урахуванням вищезазначеного, вирішено розташовувати матеріал у метабібліографії за галузевим принципом, всередині галузі – за абеткою назв журналів. Таким чином, систематичні каталоги бібліографічних видань ВДБО НБУВ як метабібліографічний посібник відкритого типу акумулюють інформацію про покажчики змісту за географічно-абетковим принципом, а запланований метабібліографічний посібник відображатиме галузеве бібліографічне забезпечення саме таким ресурсом.

Інформаційно-пошуковий потенціал будь-якого бібліографічного посібника значною мірою залежить від застосованих методів характеристики документів. З огляду на багатство та унікальність фондів НБУВ, історичну та наукову цінність збереженого у ній ресурсу ми вважаємо необхідним подати анотації до описаних у метабібліографії покажчиків змісту, а також допоміжні покажчики – іменний та географічний.

УДК 01-048.67:004.77
Штих П. М.,
пров. бібліограф

ВИКОРИСТАННЯ СОЦІАЛЬНИХ МЕДІА ДЛЯ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ДОВІДКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНИХ ВИДАНЬ (НА ПРИКЛАДІ «ВКОНТАКТЕ» ТА FACEBOOK)

Сучасні інформаційні потреби суспільства вимагають від бібліотек використання не тільки традиційних засобів співпраці з користувачами, але й сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. На сьогодні більше ніж половина населення України віком старше 15 років використовує Інтернет. Це хоч і високий показник, але порівняно з країнами Європи та Північної Америки Україна дещо відстає. Але все ж прослідковується динаміка у збільшенні користувачів Інтернету в Україні серед старшого покоління і серед сільського населення.

Разом із використанням Інтернету за допомогою стаціонарних комп'ютерів все більшої популярності набувають мобільні пристрої – смартфони, планшети, нетбуки тощо, які дозволяють використовувати всесвітню мережу будь-де і будь-коли. Близько третини загальної кількості користувачів використовують Інтернет для спілкування в соціальних мережах (Facebook, Twitter «ВКонтакте» та ін.), що робить ці мережі потужними маркетинговими інструментами.

Нині для кожної бібліотеки наявність офіційного сайту є обов'язковою умовою, але її присутність у відомих соціальних мережах з мільйонними (чи навіть мільярдними) аудиторіями користувачів робить її інтерактивнішою, сучаснішою, гнучкішою.

Соціальні мережі почали з'являтися ще в 1994 році (SixDegrees.com, GeoCities.com, Classmates.com), але активного розвитку набули у 2003–2004 роках, коли були створені такі великі ресурси, як LinkedIn (2003 р.), MySpace (2003 р.) та Facebook (2004 р).

На сьогодні одними з найбільших соціальних мереж є: Facebook (кількість активних користувачів становить понад 1380 млн за місяць), Google+ (більше ніж 540 млн за міс.), Twitter (близько 300 млн за міс.), «ВКонтакте» (не менше ніж 300 млн за міс.), LinkedIn (приблизно 200 млн за міс.), «Одноклассники» (понад 200 млн за міс.), Instagram (кількість активних користувачів становить близько 300 млн за міс.) тощо. Отже, популяризація бібліотечних послуг за допомогою соціальних мереж – це одна з необхідних умов для пошуку нових потенційних користувачів, ширшого охоплення аудиторії, для просування і рекламування бібліотечних послуг та продуктів тощо.

Беручи до уваги нові вимоги до інформаційно-комунікативної діяльності бібліотеки, у 2013 році Центром науково-бібліографічної інформації (ЦНБІ) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського були створені сторінки у соціальних мережах Facebook та «ВКонтакте» (https://www.facebook.com/cnbinbuv та http://vk.com/cnbinbuv).

На сторінці Центру, яка ведеться з січня 2013 року в соціальній мережі Facebook, розміщено близько 400 записів. Тематично вони розподілились так: інформація про нові надходження довідково-бібліографічних видань; інформація про масові заходи (семінари, круглі столи, конференції, виставки, презентації книг); новини, події суспільно-політичного життя; інформація про доступ до баз даних, передплачені ресурси; інформація про книжкові новинки, стандарти, законодавчі документи; актуальні питання науки і культури; події, видання, присвячені Тарасу Шевченку; привітання зі святами.

Кількість уподобань сторінки – 232 (станом на червень 2015 року). З них: жінок – 70 %, чоловіків – 30 %; за віковим складом: 13–17 років – менше ніж 1 %, 18–24 років – 11 %, 25–34 років – 27 %, 35–44 років – 18 %, 45–54 років – 18 %, 55–64 років – 18 %, більше ніж 65 років – 7 %.

На сьогодні на сторінці «ВКонтакте» розміщено більш ніж 220 записів (перший запис зроблено 15 вересня 2013 року). За тематичним спрямуванням вони практично такі ж, як і Facebook. У відсотковому співвідношенні публікації розподілися у такий спосіб: інформація про нові надходження довідково-бібліографічних видань – 35 %; інформація про масові заходи (семінари, круглі столи, конференції, виставки, презентації книг) – 20 %; новини, події суспільно-політичного життя – 14 %; інформація про доступ до баз даних, передплачені ресурси – 11 %; інформація про книжкові новинки, стандарти, законодавчі документи – 8 %; актуальні питання науки і культури – 5 %; події, видання, присвячені Тарасу Шевченку, – 4 %; привітання зі святами – 3 %.

Аналіз показав, що у користувачів обох спільнот найбільший інтерес викликають публікації про: надання доступу до баз даних, масові заходи (наукові конференції, виставки), нові надходження.

Розподіл учасників спільноти «ВКонтакте» за статтю: жінок – 75 %, чоловіків – 25 %. За віковим складом: від 13 до 17 років – близько 2 %, 18–24 років – 25 %, 25–34 років – 55 %, 35–44 років – 5 %, 45–54 роки – 5 %, 55–64 роки – 3 %, прихований (не зазначений) вік – 5 %.

Як ми бачимо, аудиторія у Facebook дещо старша, але і «ВКонтакте», і у Facebook різні вікові групи цікавлять приблизно одні й ті ж повідомлення.

Враховуючи інтереси користувачів, які займаються науковими дослідженнями та здобувають освіту, на сторінках ЦНБІ у соціальних мережах варто подавати інформацію про правила складання бібліографій:

пристатейної, прикнижкової, до дисертаційних, магістерських та курсових робіт тощо. Формою подання можна обрати електронну презентацію, яка включатиме тлумачення стандартів із бібліографічного опису та скорочення слів у ньому, а також приклади опису друкованих та електронних джерел інформації.

Цікавою, на нашу думку, буде публікація інформаційних блоків про ті джерела ретроспективної бібліографічної інформації, які зберігаються у ВДБО і не представлені в електронному вигляді. Багатство та унікальність довідково-бібліографічного фонду НБУВ відкриває широкі можливості щодо його розкриття для користувачів соціальних мереж.

БІБЛІОМЕТРИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА НАУКОМЕТРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 004.775:021.1
Жабін А. О.,
мол. наук. співроб. НБУВ

СОЦІАЛЬНІ МЕДІА ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ РЕЙТИНГУ БІБЛІОТЕК

За останні роки мало місце стрімке зростання чисельності користувачів різноманітних соціальних медіа (надалі – СМ), що перетворило провідні з них на глобальні інтернет-проекти (взяти хоча б Facebook, показники відвідуваності якого досягли 1,44 млрд активних користувачів щомісяця в березні 2015 року).

Ні комерційні, ні офіційні державні установи не можуть ігнорувати таких тенденцій, адже в їх інтересах охопити якомога ширшу аудиторію для реалізації власних інтересів.

Зважаючи на те, що одна з найактуальніших проблем сучасного суспільства – дефіцит читання і зниження відвідуваності бібліотек, популяризації бібліотеки через Інтернет набуває все більшої значущості у стратегії розвитку бібліотечної справи.

Очевидно, що в умовах постійного зростання кількості веб-сайтів і інформації на них в Інтернеті, вимоги для підтримки високої видимості окремого веб-сайту серед інших будуть лише зростати. Створення і ведення сторінок бібліотеки на інших веб-сайтах є одним із найдоступніших рекламних кроків щодо просування власних послуг і ресурсів. У цьому випадку зазвичай має місце відсутність потреби значних капіталовкладень (особливо у випадках із СМ), що часто стає чи не єдиною можливістю для самореклами для багатьох бібліотек в умовах обмежених фінансових ресурсів.

Статистичні дослідження, що проводить EBSCO в Європі та Американська бібліотечна асоціація у США, фіксують постійне зростання використання СМ у бібліотеках усіх рівнів як кількісно, так і якісно. Керівництво більшості бібліотек стали активно заохочувати бібліотекарів до ведення представницьких сторінок у СМ, адже вони стали фактором позитивного іміджу.

Серед бібліотекарів ведеться активна дискусія щодо застосування СМ (насамперед Facebook, Flickr, YouTube, wikis і блогів) у бібліотеках. Однак не так багато інформації щодо визначення та вимірювання ефективності застосування СМ у бібліотечній справі.

Основною причиною недостатності інформації є складність дослідження зазначеної тематики, адже значна частина того, що ми намагаємося виміряти, є «невидимою» для пошукових систем. Передусім це стосується якісних характеристик ресурсу (наприклад пошуковий робот не в змозі оцінити змістову цінність викладеного матеріалу).

Як свідчить практика, серед найбільш успішних бібліотек у СМ (відвідуваність ресурсів яких сягає десятків тисяч і більше користувачів щомісяця), всі вони виробляли власні багатоаспектні і багатоходові стратегії щодо діяльності в цьому напрямку.

Характерною ознакою успішності є побудова мережі облікових записів із взаємопов'язаними ресурсами через СМ, де портал бібліотек є центром «павутини». Такі «павутини» значно розширюють видимість електронних ресурсів бібліотеки та збільшують їх відвідуваність, адже формують множину багаторівневих гіперпосилань у середовищах із високими показниками відвідуваності.

Високі рейтинги бібліотечних ресурсів у СМ (результатом чого є відповідне зростання переходів на портал бібліотеки) отримують завдяки не стільки самої інформації, як тим, у який спосіб її подають та як вона супроводжується. Відпрацювання естетичних, ергономічних та інтерактивних елементів посідає основне місце.

Ті ж бібліотеки, які використовують СМ лише як «сухі» новини сторінки, зазвичай мають низькі показники переходу читачів із СМ на веб-сайт бібліотеки. Яскравий приклад – бібліотечні блоги, де така практика призводить до тотальної пасивності читачів, а самі записи бібліотекарів часто не мають жодного коментаря. Така незначна результативність зумовила скепсис щодо сенсу застосування СМ серед певної категорії бібліотекарів, які фактично використовували (часто через брак досвіду) малоефективні підходи у власній роботі із СМ.

Отже, можна стверджувати, що СМ є доступним, але значною мірою трудомістким засобом підвищення рейтингів бібліотечного веб-сайту. Під час застосування СМ варто завжди пам'ятати, що люди використовують зазначені сервіси, насамперед заради спілкування й отримання задоволення від цього. Відірваність від читача, замкнутість у собі, сухість офіційного лексикону та мала активність знецінять змістову частину записів у СМ.

Підсумовуючи вищенаведене, варто виділити необхідність навчання (хоча б у формі коротких курсів) і заохочення бібліотекарів до

роботи в середовищі СМ (наприклад створення сторінки пошани на порталі бібліотеки на кшталт «кращий блогер місяця»), що дозволить уникати грубих помилок та створить передумову для творчої реалізації задумів. Краще з самого початку підходити до СМ не погляду «рекламної акції», а як до зручного майданчику для діалогу бібліотекар–читач, що в перспективі дасть і рейтинги, і ідеї для подальшого розвитку бібліотечних онлайн-послуг.

УДК 027.021:004.91
Жабін О. І.,
наук. співроб. НБУВ

БІБЛІОМЕТРІЯ В ТЕХНОЛОГІЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

Сьогодні бібліометрична інформація для вирішення своїх завдань необхідна загалом трьом категоріям споживачів – вченим, видавництвам наукової періодики, керівникам науково-дослідних підрозділів. Відповідно першій категорії частіше необхідна кількісна інформація стосовно цитування своїх публікацій, другій – покажчики рейтингу періодичних видань, третій – дані про стан та ефективність наукових досліджень у НДУ або у державі взагалі.

Уже в кінці XX та на початку XXI ст. у глобальній інформаційній мережі сформувалися головні постачальники бібліометричної інформації (Google Scholar, Web of Science, Російський індекс наукового цитування тощо), до яких поступово стали приєднуватись науково-інформаційні центри провідних бібліотек, що накопичують та обробляють загальний документально-інформаційний потік. Однак слід зауважити, що співробітників інформаційно-бібліотечних служб теж треба віднести до споживачів бібліометричної інформації, які давно використовують її у своїх аналітично-прогностичних звітах при нетрадиційних запитах користувачів.

Науковці стали користуватися не тільки статистичною інформацією, а й частіше бібліометричними показниками після введення в обіг терміна «бібліометрія»– визначення, яке дав англійський учений А. Прічард у 1967 році, трактуючи його як застосування математичних і статистичних методів для вивчення книг, періодичних видань та в галузі наукової комунікації.

У 2000 р. російський вчений О. М. Зусьман наголосив, що бібліометричні дослідження є частиною бібліографічних досліджень,

пояснюючи таку позицію тим, що практично завжди вони базуються на вивченні вторинних джерел інформації, надаючи певний імпульс до впровадження бібліометрії у технологічне середовище наукової бібліотеки.

Стрімке зростання накопичення повнотекстового потоку наукового контенту в репозитаріях та впровадження інноваційних комп'ютерних технологій у провідних бібліотечних закладах, які почали перетворюватися у науково-інформаційні центри, сприяло де-факто приєднанню бібліометричних досліджень до їх традиційних бібліотечних технологій.

В Україні концепцію трансформації провідних бібліотек в універсальний загальнодержавний науково-інформаційний комплекс розробив у 1990-х роках академік О. С. Онищенко. Звісно, мова йшла про такі потужні бібліотеки, як Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ). Слід зазначити, що у подальшому, вже на кінець 2010 року в цій книгозбірні було впроваджено інтегрований технологічний цикл, що передбачає бібліографування, реферування, формування повнотекстових електронних зібрань, підготовку інформаційно-аналітичних і прогностичних матеріалів. Освоєні вище перелічені наукоємні технології стали передумовою для початку проведення бібліометричних досліджень у НБУВ та перетворення її в головний науково-інформаційний центр Держави. Як наслідок, у 2014 р. співробітники відділу бібліометрії та наукометрії НБУВ розробили та впровадили пілотний проект інформаційно-аналітичної системи «Бібліометрика української науки», який представлено на її порталі за інтернет-адресою: http://www.nbuviap.gov.ua/bpnu/. Це програмна надбудова над найбільшою у світі некомерційною бібліометричною платформою системи Google Scholar, точніше над її блоком бібліометричних профілів вчених, де містяться посилання на їх публікації та наведено бібліометричні покажчики наукової вагомості їх досліджень. Крім супутніх загальних даних про вітчизняних вчених та бібліметричної оцінки ефективності результатів їхніх досліджень, у системі «Бібліометрика української науки» наведено бібліометричні профілі редакцій наукових журналів та установ, лабораторій, відділів тощо. Загалом на травень 2015 до інформаційно-аналітичної системи НБУВ включено інформацію про публікаційну активність понад семи тисяч вітчизняних учених, що дає можливість отримати узагальнену аналітичну інформацію про стан науки України, ефективність досліджень окремих вчених та колективів.

Як було зазначено вище, бібліометрія в технологічному середовищі наукової бібліотеки базується на аналізі бібліографічних даних публікацій, однак сьогодні інформаційно-бібліотечні служби стали використовувати величезні масиви своєї вторинної інформації та розподіленої

у різних базах даних глобальних мереж як осередки наукових комунікацій та як дані і сервіси некомерційних провідних наукометричних систем. Провадження та освоєння сучасних інформаційно-комунікаційних технологій бібліотечними установами сприяє проведенню ґрунтовних бібліометричних досліджень не тільки первинної та вторинної інформації, але й посилань на науково-інформаційний документопотік у глобальних мережах.

Вітчизняні науково-інформаційні центри на базі бібліотечних установ, що мають значні за обсягом депозитарії наукового контенту та розвинену комп'ютерно-телекомунікаційну інфраструктуру, просто зобов'язані займатися бібліометричними дослідженнями та намагатися виходити на кооперативні стосунки з провідними міжнародними наукометричними компаніями, надаючи перевагу некомерційним та відкритим для співпраці.

Отже, зазначимо що, формування сучасних інформаційних центрів повинно розбудовуватися на базі провідних бібліотечних установ, у яких в технологічному середовищі впроваджено методи бібліометричного моніторингу наукового документально-інформаційного потоку. Адже результат такої новації – джерельна база для незалежного експертного оцінювання результатів дослідницької діяльності вітчизняних учених, наукових колективів та можливості для прийняття об'єктивних управлінських рішень у науковій сфері України. Крім того, упровадження технології ґрунтовних бібліометричних досліджень сприяє одержанню незалежного прогностично-аналітичного матеріалу для виявлення довгострокових тенденцій щодо подальших шляхів розвиту науки.

УДК 001(477):004.91
Костенко Л. Й.,
заввідділу НБУВ,
канд. техн. наук, ст. наук. співроб.

НАУКА УКРАЇНИ У СВІТОВОМУ БІБЛІОМЕТРИЧНОМУ П РОСТОРІ

Сьогодні набуває гостроти питання міжнародного рейтингу вітчизняної наукової спільноти та адекватного визнання результатів її дослідницької діяльності. Насамперед мова йде про присутність України у світовій системі наукових комунікацій і представлення публікацій наших

учених у міжнародних фахових виданнях. Це питання є складовою проблематики оцінювання наукової діяльності, вирішення якої необхідне для налагодження конструктивного діалогу вчених з системою управління наукою і суспільством у цілому.

Загальноприйнятим є погляд, згідно з яким тільки професійний експертний висновок може дати об'єктивну картину результативності досліджень установ, колективів і окремих учених. Бібліометричні індикатори, які використовують при цьому, слугують інформаційною базою підтримки прийняття рішень експертами. Принципово важливо використання широкого спектру таких показників з різних джерел інформації, насамперед загальнодоступних.

Передусім слід навести дані з порталу SCImago Journal & Country Rank (Іспанія), який на основі аналітичного опрацювання інформації з наукометричної системи Scopus корпорації Elsevier оприлюднює комплекс консолідованих бібліометричних показників. Згідно з цими даними за публікаційною активністю у 1996-2013 роках Україна серед 239 держав світу обіймає 39-те місце (вітчизняними дослідниками підготовлено 122 тис. документів, проіндексованих Scopus). Серед країн Східної Європи наша держава знаходиться на 5-му місці. Попереду Росія, Польща, Чехія та Угорщина (науковці цих країн надали відповідно 640, 388, 186 та 124 тис. публікацій). Поступаються Україні такі сусіди, як Румунія, Словакія, Білорусь та Молдова (110, 64, 27, 5 тис. документів у періодичних виданнях, які обробляються системою Scopus).

Динаміка публікаційної активності науковців України та країн-сусідів невтішна для нашої держави. Має місце незначне збільшення кількості публікацій українських учених (з 6 тис. документів у 1996 р. до 9 тис. – у 2013.) при суттєвому прирості документів, представлених, наприклад, науковцями Польщі (з 11 до 35 тис. документів за той самий хронологічний період). Слід зазначити, що лідерами з динаміки нарощування кількості публікацій є Іран і Китай. Іран, зокрема, збільшив кількість статей у престижних періодичних виданнях з 0,8 тис. у 1996 р. до 40 тис. у 2013 р.

Вищенаведені дані не можна вважати такими, що репрезентують реальний інтелектуальний потенціал української науки. Певна частина наших провідних учених виїжджає для проведення досліджень у розвинені країни, які й «привласнюють» їх творчий доробок. Ця проблема висвітлюється недостатньо, але можна навести один красномовний приклад. У США сьогодні працює лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, д-р фіз.-мат. наук Михайло Міщенко (Michael Mishchenko). Він має найбільші серед українських науковців бібліометричні показники, зокрема його індекс Гірша в бібліометричній системі Google Scholar становить 70, а в системі Scopus –

55. Однак праці цього вченого, підготовленого в Україні, зараховуються американській науці й сприяють підвищенню її іміджу.

Розподіл публікацій українських учених за галузевою ознакою згідно з SCImago Journal & Country Rank свідчить, що основну кількість статей у періодичні видання, які індексує система Scopus, надсилають науковці у сфері фізики та астрономії, матеріалознавства, інженерної справи, хімії та математики. Роботи медико-біологічного спрямування, а також з аграрних і соціогуманітарних наук представлені недостатньо.

Незначною є репрезентація в Scopus української періодики – у 2013 р. їх кількість становила 33. Не викликає сумнівів доцільність проведення заходів щодо входження наукових періодичних видань України у престижні комерційні бібліометричні системи. Водночас необхідно враховувати глибинну причину суттєвих розбіжностей між науковим доробком українських вчених і ступенем його представлення в цих системах. Вона полягає в їх політиці, що спрямована на залучення науковців усього світу до публікування результатів своєї дослідницької діяльності в певному колі англомовних журналів на комерційних засадах. Тому «коефіцієнт корисної дії» заходів щодо входження українських періодичних видань у такі системи не може бути значним. Як свідчення зазначеної ситуації можна навести такі дані: у 2013 р. наукометрична платформа Web of Science корпорації Thomson Reuters індексувала лише 18 вітчизняних журналів.

На сучасному етапі основним напрямом підвищення видимості нашої періодики у світовій системі наукових комунікацій вбачається її включення як інформаційної складової до загальноступних порталів-агрегаторів, що індексують бібліометричні системи. Кількість таких агрегаторів становить кілька десятків. Як приклад можна назвати DOAJ (Directory of Open Access Journals), Academic Journals Database, OCLC (Online Computer Library Center). Вимоги агрегаторів цілком «підйомні» для редакцій українських журналів і мають зазвичай формальний характер: сайт з англомовним інтерфейсом, наявність ISSN періодичного видання, інформативні англомовні реферати, оформлення пристатейної бібліографії відповідно до міжнародних видавничих правил тощо. Потрібно також звернути увагу на необхідність дотримання сайтом журналу телекомунікаційного протоколу OAI-PMH (Open Archives Initiative – Protocol for Metadata Harvesting) – це засіб передавання метаданих статей до світових науково-інформаційних і бібліометричних систем. Низка редколегій українських періодичних видань здійснює цілеспрямовану політику на входження до загальнодоступних агрегаторів. Можна, наприклад, назвати «Східно-європейський журнал передових технологій», який представлено в 15 репозитаріях і базах даних.

Журнали, розміщені на порталах-агрегаторах, не матимуть імпакт-факторів. Але сьогодні їх наявність не розглядається необхідною умовою визнання високого наукового рівня видання. У 2012 р. на конференції Американського товариства клітинної біології у Сан-Франциско була прийнята Декларація про оцінювання наукових досліджень, яка закликає відмовитися від використання імпакт-факторів журналів: місія науки – одержання нових знань, а не маніпулювання цифрами.

В Україні для підготовки джерельної бази оцінювання результатів наукових досліджень створено інформаційно-аналітичну систему «Бібліометрика української науки». Вона є єдиним вікном доступу до бібліометричних показників українських учених і колективів у провідних наукометричних системах (Google Scholar, Scopus, Ranking Web of Research Centers, Російський індекс наукового цитування), а також інструментарій аналітичного оброблення бібліометричних даних для одержання інформації щодо галузевої, відомчої та регіональної структури вітчизняної науки. Результати такого оброблення свідчать про диспропорції в кількості вчених різних спеціальностей. Так, має місце домінування економістів (25 % від загальної кількості науковців) при незначній загальній чисельності науковців, які проводять дослідження та розроблення у сфері інженерних наук (10 %).

Сьогодні вищезгадана система стала національною складовою міжнародного проекту Ranking of Scientists (Cybermetrics Lab) з порівняння бібліометричних індикаторів науковців різних країн. Вищеназваний проект знаходиться в стадії розгортання й даних по більшості країн не містить. Попереднє порівняння свідчить про недостатню видимість вітчизняної науки у світовому бібліометричному просторі. Так, індекси Гірша у рейтинговому списку першої тисячі вчених Угорщини знаходяться в діапазоні від 85 до 10, науковців Польщі – від 77 до 10, а українських учених – від 52 до 7.

У цілому порівняння бібліометричних показників української науки з аналогічними індикаторами в інших державах свідчить про невідповідність між досягненнями вітчизняних дослідників і ступенем їх оцінки у світовому бібліометричному просторі. Для покращення становища, що склалося, потрібно активізувати:

створення бібліометричних профілів учених, наукових журналів і підрозділів установ (відділів, кафедр, лабораторій);

входження української періодики до загальнодоступних бібліометричних систем;

розширення репертуару вітчизняних журналів у наукометричних системах Web of Science та Scopus.

УДК 004.774:001.8
Кухарчук Є. О.,
мол. наук. співроб. НБУВ,
канд.наук із соціальних комунікацій

УКРАЇНСЬКА НАУКА В АНАЛІТИЧНІЙ НАДБУДОВІ SCIVAL БІБЛІОМЕТРИЧНОЇ СИСТЕМИ SCOPUS

У листопаді 2014 р. Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського було надано тестовий доступ до інноваційного аналітичного інструменту SciVal, що є інтегрованим ресурсом попередніх розробок SciVal Spotlight і SciVal Strata корпорації Elsevier. На думку розробників, його основним завданням має стати оцінка результатів наукової дослідницької діяльності в організаціях з усіх галузей. На основі аналізу даних, які беруть із системи Scopus, організація може оптимізувати фінансування досліджень, визначити дослідні пріоритети і стратегії, приймати раціональні рішення під час вибору персоналу і партнерів під час реалізації наукових проектів. SciVal допомагає організації ідентифікувати і оцінити свої поточні сили та визначити перспективну стратегію свого розвитку, проводити пошук потенційних партнерів для співпраці серед 4600 світових організацій, аналізувати профілі установи за публікаційною активністю і компетенціями, проводити порівняння з конкурентами за предметними галузями у світовому масштабі.

Аналітичний інструмент корпорації Elsevier SciVal складається з 3-х модулів:

Overview – узагальнений огляд дослідницької діяльності та публікаційної активності вчених, організації або країни. Цей блок надає також показники інноваційної діяльності, академічного та міжнародного співробітництва.

Benchmarking – порівняння вчених, установ та країн на основі низки різноманітних бібліометричних показників. Можливість оцінити сильні і слабкі сторони організації з допомогою індивідуального вибору дослідницьких груп, показників і предметних областей для порівняння.

Collaboration – аналіз наявного міжнародного співробітництва наукової установи чи університету для виявлення потенційних партнерів на основі взаємопов'язаних досліджень. Цей модуль призначений в основному для наукових установ та університетів. Усі дані можуть бути відфільтровані за конкретною предметною галуззю.

У першому модулі Overview представлена узагальнена інформація стосовно показників публікаційної активності країни, кількості вчених та організацій. Вся інформація про країну поділена на блоки.

У блоці Institutions подано перелік установ, що афілійовані з Україною. У аналітичній надбудові SciVal українських організацій представлено лише 14. Слід зазначити, що в наукометричній базі даних Scopus представлено 60 установ НАНУ, 120 ВНЗ, 9 та 2 установи НАМН і НААН відповідно. У блоці Summary подається загальна інформація про публікаційну активність країни. У ній наведено такі дані за 2009–2013 роки щодо України: кількість публікацій – 46 896 тис. (зростання за 2009–2013 рр. на 35 %); цитування – 109 017 тис.; кількість авторів – 39 359 тис. (зростання за 2009–2013 рр. на 34 %); публікації у співавторстві з іноземними організаціями – 38,1 % тощо). У блоці Publication наводиться розподіл статей за роками, за галузями знань, за періодичними виданнями та наведено список топ-п'яти високоцитованих українських статей. Дані відображаються у вигляді графіків, кругової діаграми та таблиці. Під час представлення даних про розподіл публікацій за галузями знань та за журналами у вигляді таблиці є можливість детально переглянути дані по кожній позиції. У процесі аналізу публікаційної активності за 2009–2013 рр. констатовано збільшення українських статей на 35 % (з 7 тис. у 2009 р. – до 9,5 тис. у 2013 р.). З розподілу українських статей за галузями знань видно, що переважають публікації з фізики та астрономії (23 %), з технічних наук (15,7 %) та матеріалознавства (14,1 %). Блок Citation надає дані щодо показників цитування (розподіл цитування за роками, нормований показник цитування на одну статтю тощо). Показники цитування з 2009 по 2013 роки істотно не збільшились (2009 р. – 27,5 тис; 2013 р. – 27,7 тис.). У блоці Authors наведено топ-ста найпродуктивніших авторів за 2009–2013 рр., показники цитування та індекс Гірша. Дані про публікаційну активність вчених корелюються з даними зі Scopus.

Блок Competencies – найголовніший та найінформативніший для адміністрації установи чи держави у процесі аналізу та планування наукової діяльності установи, оскільки надає інформацію про інноваційні та перспективні напрями діяльності. Базуючись на аналізі співцитування та техніці візуалізації, SciVal створює унікальну графічну карту або «Колесо Науки», яке ілюструє продуктивність організації з усіх наукових дисциплін за певний проміжок часу в рамках конкретної галузі. На підставі такого аналізу всього масиву публікацій у Scopus виділяється 84 тис. кластерів, що відображають найбільш активні галузі знання, які активно розвиваються групою вчених, що створюють віртуальний науковий колектив. Для створення карти науки групуються сильні кластери та виділяються авторитетні компетенції (DC – distinctive competencies), в яких країна чи організація є лідером, та перспективні компетенції (EC – emerging competencies). Кластери (компетенції) представлені на «Колесі науки» у

вигляді невеликих кіл. Колір визначає конкретну предметну галузь з 27. Розташування залежить від предметної області кластера статей у зазначеній компетенції. Кола, зміщені до центра, показують мультидисциплінарні дослідження. Діаметр кола залежить від частки українських публікацій з даної наукової дисципліни порівняно з міжнародним рівнем. Українські публікації представлено за такими галузями: математика, фізика та астрономія, хімія, матеріалознавство, інженерна справа, енергетика та комп'ютерні науки. Оскільки такий метод являє собою більше якісний, ніж кількісний аналіз масиву публікацій, то результат залежить виключно від наявності публікацій у базі даних Scopus. Інструмент також визначає актуальність проведених досліджень, обчислюючи коефіцієнт відповідності новітнім стандартам шляхом аналізу давності цитування в опублікованих виданнях. Отже, у SciVal створюється точніша і адекватна картина результатів дослідницької роботи в університетах, наукових установах та в країні.

Другим способом візуалізації даних про публікаційну активність країни є матричне подання виділених «компетенцій», при якому враховуються також тенденції розвитку відповідних кластерів публікацій: збільшення частки статей організації стосовно до зміни кількості статей у світі з зазначеної тематики. Таким чином, можливо оцінити перспективність напрямів досліджень, що є надзвичайно важливим для стратегічного планування науки в цілому. Під час аналізу побудованої карти науки України у SciVal лише в 2-х кластерах вітчизняні вчені представлені помітною часткою публікацій, і саме ці напрямки досліджень доцільно розвивати. Ще в 4-х кластерах Україна входить до числа світових лідерів за кількістю публікацій, проте інтерес до цих напрямків у глобальному професійному співтоваристві зменшується.

Модуль Benchmarking дозволяє легко оцінити продуктивність досліджень порівняно з іншими країнами, регіонами чи установами. Для порівняння різних об'єктів і суб'єктів наукових комунікацій доступно 15 різних метрик, серед яких: кількість публікацій; кількість періодичних видань, в яких є статті країни чи організації; категорії журналів; кількість цитувань; середній показник цитування на статтю; міжнародне співробітництво; академічне співробітництво; індекс Гірша тощо. Порівняння можна здійснювати одночасно за 3-ма показниками. Також доступні різні варіанти представлення даних: графічне або табличне. Всі показники з цього модуля включено до Snowball Metrics, що є стандартним набором бібліометричних показників, які були визначені вищими навчальними закладами ряду країн світу для прийняття стратегічних рішень шляхом порівняння результатів науково-дослідної діяльності організації з іншими організаціями.

Таким чином, розглянута наукометрична надбудова SciVal має широкі функціональні можливості, що роблять її корисною для планування та аналізу наукової діяльності як окремої організації, так і країни. Пропонуючи широкий спектр загальноприйнятих у галузі наукометрії показників, SciVal дозволяє керівництву отримати всебічну оцінку наукової ефективності установи чи країни та наочно представити отримані аналітичні дані.

Однак сьогодні в SciVal представлена незначна частина українських учених, журналів та установ, вже наявних у системі Scopus. Тому використання SciVal для аналізу стану вітчизняної науки не може надати об'єктивної в статистичному аспекті картини її стану.

Доцільно здійснювати моніторинг поповнення даних SciVal наявними в Scopus записами і після досягнення певного представницького рівня поставити питання про використання розглянутої аналітичної надбудови в наукометричних дослідженнях.

УДК 001(477):004.91
Lukashevych T. G.
Librarian of the 1-st cat. of VNLU

BIBLIOMETRICS OF THE UKRAINIAN SCIENCE

Nowadays, obtaining summary information about the state of the Ukrainian science according to branch, departmental and regional indicators is getting more and more popular.

The combination of bibliometric portraits allowes to realize information and analytical system under the name "Bibliometryka Ukrayins'koyi Nauky" ("Bibliometrics of the Ukrainian science") that gives a holistic picture of scientific environment of the state. The source base of the system is bibliometric profiles that contain the verified information on publication activity' results which were created by the domestic scientists on the Google Scholar platform.

Components of the source data base are:

- bibliometric portraits of scientists;
- bibliometric profiles of journals;
- bibliometric profiles of institutional subdivisions (chairs, laboratories, departments);
- scientometric profiles of institutions.

The pilot project of information and analytical system "Bibliometryka Ukrayins'koyi Nauky" ("Bibliometrics of the Ukrainian science")" had been realized by the department of bibliometrics and scientometrics of the Service of information and analytical support of Vernadsky National Library of Ukraine during the first half of 2014, and is presented at the Vernadsky National Library Portal at http://www.nbuviap.gov.ua/bpnu/. The system includes more than 7 thousand of bibliometric portraits of scientists and 120 profiles of journals, as well as 80 profiles of institutional divisions. There have been also developed algorithmic and software tools of analytical calculations. The system has demonstrated effectiveness of using a synergetic approach for receiving holistic picture of state of scientific environment by the direct participation of the key actors of scientific communication – scientists, and by involving information resource of the world's largest bibliometric platform Google Scholar

Information resources systems are formed by processing:

• bibliometric profiles, created by scientists, which contain the verified information on the results of publication activity;

• bibliometric indicators of Scopus, Web of Science, Ranking Web of Research Centers, Russian scientific citation index.

Updating of information about the value of the Hirsh indexes in the bibliometric profiles of scientists is being made on a monthly basis; the value of other indicators is being updated quarterly (the Hirsh index is equal to "h" if it has "h" papers, each of which is cited at least "h" times).

Algorithmically-developed software tools of the system provide statistical data processing from bibliometric profiles to obtain a wide range of analytical materials including such ratings:

• institutions, according to the number of bibliometric portraits, created by scientists;

• institutions, according to the amount of highly cited scientists (Hirsch index over 10);

• cities, according to the number of bibliometric portraits of scientists;

• departments, according to the average Hirsh index value, and scientists affiliated with them;

• periodicals, according to Hirsh index.

In addition, users can be provided with the information on the sectors of scientists, arranged according to knowledge areas, departments, Hirsh indexes.

Further development of the system will be realized in the following areas. First of all - is a full coverage of available profiles and methodical

promotion for their creation by scientists and collectives, which would enable to obtain more objective picture of science condition in Ukraine.

The second direction of the system development is communicational. It is based on the establishing of a constructive dialogue between scientific community and society in global networks. This will be facilitated primarily by analytical, as well as geographic and informative system modules which will ensure prompt obtaining and visual presentation (in the form of schedules, diagrams, maps) of a wide range of generalized indicators of research activity in the country in different sectors (branch, regional, departmental). It should be emphasized on the objectivity and reliability of these indicators as they are based on publicly available data Google Scholar, which can be verified. This approach enables each member of society to make independent conclusions about the effectiveness of a subject of scientific communication.

The third direction is international and provides launch of the project on creating scientometrics of Slavic countries. The interested parties have to take responsibility for forming the profiles of their scientists. Their integration can be achieved within the framework of the International Slavic Committee - scientific organization that unites national Slavic committees in over than 30 countries. This will give the opportunity to obtain the source base for comparing the development of prior directions of the participating countries of the progect, for intersection of research interests, and also to identify gaps in science, establish contacts, exchange experience.

The created system is a source base for independent expert evaluation of scientific results of the Ukrainian researchers and research teams. Only professional expertise can provide comprehensive and objective assessment of scientific results. Bibliometric indicators, in their turn, serve only as a supportive tool for making decisions by experts.

УДК 004.78:025.4.036
Симоненко Т. В.,
наук. співроб. НБУВ

ЛІНГВІСТИЧНІ ОНТОЛОГІЇ В БІБЛІОМЕТРІЇ

В останні роки в інформаційній практиці спостерігається зростаючий інтерес до бібліометричних досліджень. Частково це пов'язано з тим, що накопичений колосальний обсяг бібліографічної інформації різного виду, який вимагає якісно нових форм аналітико-синтетичного оброблення, а з іншого боку – з більш відкритим і публічним доступом до бібліометричних баз даних.

Слід зазначити, що у світі є кілька десятків баз даних з наукометричним інструментарієм. Однак жодна з них не є вичерпним джерелом переліку видань, що становлять її основу, і хоча різні бібліометричні платформи укладають між собою угоди про обмін посиланнями, все одно їх потужності в цьому плані залишаються обмеженими, що позначається на об'єктивності розрахунків.

Найзначнішу джерельну базу та найсуттєвіше географічне, галузеве і мовне покриття має Google Scholar (GS). Найбільш релевантні результати завжди відображаються на першій сторінці, завдяки чому ця система дозволяє знайти дослідження, що найбільш точно відповідають запиту, серед величезних масивів публікацій. Профіль вченого GS надає можливість отримати перелік статей дослідника, побачити співавторів, відстежити бібліографічні посилання. Можна переглядати, хто цитує публікації, графіки цитувань у часі та розраховувати декілька наукометричних показників.

Зазначений сервіс дозволяє вченому вказати сферу його наукових інтересів, що не завжди відповідає галузі знань, в якій він працює, але дозволяє формувати «групи за інтересами». Щоб отримати повну картину галузевого розподілу вчених України потрібно, по-перше, мати перелік галузей знань, які будуть зрозумілими з погляду застосованих принципів класифікації, а по-друге – інструментарій для аналізу публікацій науковця, що визначатиме його приналежність до тієї чи іншої галузі.

Ця проблема гостро постала, коли Україна чітко визначила орієнтир на входження в науковий і освітній простір Європи, що супроводжується розробленням єдиних вимог, критеріїв і стандартів. Так, на порядку денному стоїть питання щодо приведення наукових спеціальностей України у відповідність до європейських, а за основу взято Міжнародний стандарт класифікації освіти (далі – МСКО). Варто

враховувати, що МСКО є лише рекомендаційним документом для збору та аналізу статистичних даних з освіти на міжнародному рівні. За визначенням того ж таки МСКО використання його переліку передбачено лише у разі відсутності власної системи вищої освіти або з урахуванням національних особливостей такої системи.

Суттєву роль у розвитку окремої галузі конкретної країни відіграє її галузева система науково-технічної інформації, яка, зі свого боку, базується на розвиненій терміносистемі даної галузі. Отже, вдосконалення галузевої термінології за умов інтенсивного глобального світового інформаційного обміну набуває важливого значення для розвитку науки загалом. При цьому все більшою популярністю користуються багатомовні реалізації терміносистеми, створені із застосуванням сучасних досягнень і методів лінгвістичної, когнітивної та інформаційної науки.

У цьому зв'язку поняття галузевої терміносистеми підлягається певному узагальненню, набуваючи рис лінгвістичної онтології предметної галузі. Зауважимо, що термінологією предметної галузі взагалі є відображення її концептосфери до структур природної мови.

Відкривачем «онтологій» як формальних явних описів термінів предметної галузі та відносин між ними можна по праву вважати Томаса Грубера, який у 1993 році у своїй роботі, присвяченій взаємодії інтелектуальних систем між собою та з людиною, згадав цей термін. Основна ідея Т. Грубера полягала в тому, щоб дати можливість інтелектуальним системам обмінюватися між собою закладеними в них знаннями, для чого необхідно надати конкретний опис цих знань.

Сьогодні онтології – це найновіші й найзручніші форми існування рубрикаторів, які грунтуються на зв'язках між предметами, аспектами, атрибутами та ін. Крім того, онтології є оптимальним інструментом пошуку та подання інформації, що дуже знадобиться у всесвітній павутині.

З моменту появи Інтернету, розробники зіштовхнулися з проблемою складного пошуку ресурсів пошуковими системами. Це сталося тому, що інтернет-сторінки писали для людей, і комп'ютерні системи далеко не завжди могли розпізнати необхідну інформацію. Так виник Semantic Web – на сторінках з'явився опис спеціально для машин, що дало можливість обробляти гіпертекстові сторінки. Елементи в Semantic Web отримують ідентифікатори, так звані Uniform Resource Identifier (URI). Кожен мережевий елемент розглядається як ресурс, який отримав певне ім.'я. Але простої ідентифікації не вистачає для того, щоб зрозуміти, як можна скористатися цим ресурсом. Тому URI марні, поки ми не додамо до них опису. На цьому етапі до справи вступає онтологія. Описи є основою для семантичної розмітки, виводячи онтології до рангу визначального

фактора. Однією з сильних сторін онтологій є їх потенційні властивості для вирішення таких важливих завдань, як поділ знань та їх повторне використання. Залучення комп'ютерних систем, частиною яких є онтології, дозволяє розглядати всесвітню мережу як організований і структурований простір знань, що приведе до використання інформації в мережі на новому рівні. Можливо, незабаром жодна інформаційна система не зможе обходитися без додатків, що базується на онтологічних зв'язках. А лінгвістичні онтології складуть основу аналізу предметного поля в аналітичній діяльності. Слід зазначити, що сьогодні GS близький до вирішення проблем глибокого тематичного доступу до наукових матеріалів (зокрема виокремлення галузей знань, які поки що визначені для англомовних видань).

Звідси випливають такі висновки:

- Україні потрібно прикласти чимало зусиль до побудови й супроводження національних галузевих лінгвістичних онтологій та гармонізацію їх із закордонними;

- наявність такої системи надасть можливість відслідковувати актуальний стан справ у відповідній галузі, створити середовище взаєморозуміння й обміну думками відповідних спеціалістів, дозволить визначати перелік спеціальностей, забезпечуючи їх прозорість і міжнародне визнання.

ДК 050(477):004.738.5:338.46

Соловяненко Д. В.,
керівник проектів Асоціації УРАН,
канд. іст. наук
Кузнецов А. В.,
пров. бібліотекар НТБ ім. Г. І. Денисенка НТУУ «Київський політехнічний інститут»

Провайдер бібліометричних даних української періодики

Останніми роками дедалі все актуальнішим стає питання розроблення та впровадження засобів прикладної наукометрії в практику оцінювання ефективності роботи вітчизняних суб'єктів наукової діяльності. Різні бази даних пропонують різну широту охоплення науково-

інформаційних матеріалів України. Престижні наукометричні бази даних, такі як Web of Science та SciVerse Scopus, активно індексують велику кількість періодичних наукових видань України та збірників матеріалів наукових конференцій, що мали місце в Україні. Для багатьох наук такий масив даних, на жаль, не може забезпечити адекватне відображення стану розвитку вітчизняних наукових шкіл. Ширше охоплення пропонують бази даних РИНЦ та Google Scholar. Але ці джерела інформації доволі важко використовувати як провайдерів даних для побудови потужних наукометричних систем масштабу України.

Під час реалізації проекту «Український індекс наукового цитування» (http://uincit.uran.ua) одним із провайдерів даних було обрано платформу «Наукова періодика України» (http://journals.uran.ua). Це джерело, з якого отримуємо інформацію про публікаційну активність учених у вітчизняних наукових журналах та збірниках наукових праць та показники цитованості опублікованих робіт.

Проект «Наукова періодика України» – це комплексна загальнодержавна веб-орієнтована науково-видавнича інфраструктура, яка забезпечує повний цикл підготовки, видання та розповсюдження періодичних наукових видань. За три роки існування проекту до нього приєдналося більше 250 видань з понад 60 університетів та НДІ України. Станом на II кв. 2015 р. загальний індекс статей, виданих журналами-учасниками, складає понад 45 тисяч одиниць. Сукупний обсяг пристатейної бібліографії цих статей – 580 тисяч цитувань.

Платформа має засоби інтеграції з Регіональним реєстром DOI (http://doi.uran.ua), який зі свого боку інтегрований з базою даних CrossRef (http://dx.crossref.org/). Таке технологічне рішення дозволяє підтримувати сумісність бази даних «Наукової періодики України» з численними міжнародними системами, які підтримують ідентифікацію DOI (Web of Science, Scopus, Medline, INSPEC, EBSCOhost та ін.). Оператор «Наукової періодики України» – Видавнича служба УРАН – є офіційним агентом видавців України у асоціації CrossRef. Це дозволяє реалізувати комплексне рішення щодо підтримки повного циклу технології DOI (реєстрація опублікованих матеріалів – підтримка внутрішніх зв'язків у реєстрі – отримання наукометричних даних).

Механізм ідентифікації індивідуальних суб'єктів наукової діяльності (учених) на платформі «Наукова періодика України» реалізований через технологію ORCID (Open Researcher and Contributor ID). Оператор платформи має ліцензію авторизованого постачальника даних для ORCID, дія якої розповсюджується на всіх видавців – учасників «Наукової періодики України». Це дозволяє формувати і підтримувати єдиний реєстр учених України.

Для розвитку бази даних «Наукової періодики України» як

провайдера наукометричних даних у 2013 р. було реалізовано відкритий протокол та програмний шлюз, за яким зовнішні системи можуть у режимі реального часу отримувати дані про суб'єктів та об'єкти наукової діяльності. Протокол реалізований клієнтом API на базі архітектури REST для формату JSON.

Створений шлюз обробляє такі типи запитів від зовнішніх систем:

· отримання даних про ученого за номером ORCID;

· отримання переліку публікацій ученого (списку ідентифікаторів DOI) за номером ORCID;

· отримання основних наукометричних показників ученого (кількість публікацій, загальна кількість цитувань всіх публікацій, кількість цитувань без самоцитованості, індекс Гірша, індекс Гірша без самоцитованості) за номером ORCID;

· отримання даних про наукове видання за номером ISSN;

· отримання даних про публікацію за ідентифікатором DOI;

· отримання за ідентифікатором DOI статті списку публікацій, у яких вона цитується (списку ідентифікаторів DOI).

Створений шлюз успішно експлуатує проект «Український індекс наукового цитування». Передбачено реалізацію пілотних проектів щодо інтеграції «Наукової періодики України» з іншими системами, які підтримують технології DOI та ORCID (з бібліотечними каталогами, репозитаріями університетів, наукометричними системами третіх осіб тощо).

Наразі актуальними вбачаються кілька напрямів розширення функціоналу створеного шлюзу:

· Розширення можливостей каналу OAI-PMH платформи «Наукова періодика України» і забезпечення можливостей отримання наукометричних даних за протоколом OAI.

· Реалізація REST-шлюзу для популярних специфікацій формату XML (MARCXML, ONIX тощо).

· Узгодження специфікації API-шлюзу «Наукової періодики України» зі специфікацією CrossRef Text and Data Mining, зокрема оброблення запитів:

- рівня випуску журналу (дата випуску, перелік статей у випуску);

- з урахуванням типу ліцензії видавця (зокрема прямі URL-посилання на повні тексти, доступні на умовах відкритого доступу);

- за текстовими полями (імена авторів, слова з назви публікацій, ключові слова тощо).

· Розроблення типової бібліотеки JavaScript, за допомогою якої учасники системи наукових комунікацій зможуть легко впроваджувати функціонал шлюзу у свої програмні рішення.

З М І С Т

БІБЛІОТЕЧНІ ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ

Білінець Н. Г., Іванова М. В., Гаркава М. В. Цифрова спадщина конституційно-правової тематики у фондах НЮБ НБУВ.....3

Борисенко А. В. Досвід автоматизації бібліотечних технологій у Державній науковій архітектурно-будівельній бібліотеці імені В. Г. Заболотного.....6

Галицька С.В., Орєшина Н. В. Скорочений варіант Рубрикатора НБУВ як лінгвістична основа організації інформаційних ресурсів наукової бібліотеки.....8

Добра Н. В. Інтернет-навігатор наукових бібліографічних ресурсів.....11

Каліберда Н. Ю. Дистанційне обслуговування користувачів: пріоритети розвитку.....14

Клочок С. Г. Реєстр оцифрованого культурного надбання.....17

Клюшнікова О. В. Електронні бібліотечно-інформаційні ресурси Національної бібліотеки Білорусі в забезпеченні наукових досліджень (за матеріалами сайту www.nlb.by).....21

Коновал Л. В. Аналіз досвіду національних цифрових проектів європейських бібліотек у контексті формування електронної бібліотеки «Україніка».....24

Корнілова Є. О. Адресно-цільове інформування віддалених користувачів: практика та перспективи використання.....28

Коцюба Є. Ю., Хоменко О. О. Колекції оцифрованих газет: аналіз міжнародного досвіду та особливості організації в Національній бібліотеці України імені. В. І. Вернадського.....32

Лобузін І. В. Міжнародні та національні цифрові бібліотечні проекти: технологічні вимоги і стандарти.....35

Медвідь Т. С. Скорочений варіант Рубрикатора НБУВ як засіб формування інформаційного ресурсу економічної тематики.....40

Перенесієнко І. П. Сучасні дослідження питання функціонування бібліотечних класифікацій у веб-середовищі.....43

Разважаєв А. Ю. Аналіз функціональних можливостей інформаційних систем для наукової періодики відкритого доступу.....46

Руденко Є. В. Довідковий бібліотечно-інформаційний ресурс «Персоналії НАНУ».....48

Самохіна Н. Ф. Електронні періодичні ресурси: наукове опрацювання.....52

Чабан І. А. Проблеми забезпечення цілісності та конфіденційності баз даних автоматизованих бібліотечних інформаційних систем.....55

НАУКОВА АРХІВНА СПАДЩИНА: ФОРМУВАННЯ, ДОКУМЕНТНИЙ СКЛАД, ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Алексєєнко А. О. Фонди Центрального державного науково-технічного архіву України з науково-дослідною документацією: особливості формування та інформаційна наповненість.....59

Бєлая О. М. On-line діловодство з допомогою сайту установи.....61

Бойко Г. В., Бойко І. М. Інтеграційні процеси в архівній галузі.....64

Бойко Ю. О., Березовська О. В., Шарабанова І. В. Нові надходження до Архівного фонду НАН України: документи Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України.....67

Брязкало Т. В., Піддубний О. П. Біографія та наукова діяльність академіка Георгія Степановича Писаренка в документах особового фонду вченого.....71

Булгаков Ю. В. Нові документи в особовому архівному фонді академіка АН УРСР А. Д. Коваленка.....74

Вербіцька О. І. Підготовка наукових видань в НАН України до

відзначення шевченківських ювілеїв у 1961 р. та 1964 р. (за архівними джерелами).....77

Воловник Л. С. Документний склад архівного фонду Національного ботанічного саду ім. М. М. Гришка: загальний огляд.....82

Герасімова Т. В. Особистість Тараса Шевченка в дослідженні Миколи Шудрі (за матеріалами фондів Інституту рукопису НБУВ).....84

Горбач Т. С. Документальний склад архіву Сергія Захаровича Заремби: проблеми систематизації.....87

Горєва В. В. Особовий архів Ольги Іванівни Сорокіної (1892–1988 рр.) у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.....89

Горшихіна О. Ю. Російсько-єврейські періодичні видання др. пол. XIX–поч. XX століть в фондах НБУВ.....92

Індиченко Г. В. Використання документів Архіву Президії НАН України в історичній реконструкції міжнародного наукового співробітництва НАН України (1956–1960).....96

Кіржаєва І. Г., Піддубний О. П. Використання архівних фондів Інституту архівознавства НБУВ: тематика досліджень та склад користувачів (1991–2014).....100

Клименко І. В. Матеріали до історії дитячих періодичних видань: «Волошки», «Барвінок», «Весняні хвилі» у 1917–1920-ті роки (з фондів Інституту рукопису НБУВ).....103

Коваленко С. М. Бондарчук Я. О. Розвиток видавничої діяльності Національної академії наук України в 1956–1960 рр.....106

Кучерява О. Ф. Методичний фонд Науково-дослідного інституту

теорії та історії архітектури і містобудування (НДІТІАМ) – основа галузевих досліджень.....110

Лук'янець О. А. Співпраця НАН України та Українського республіканського правління науково-технічного товариства радіотехніки, електроніки та зв'язку ім. О. С. Попова (1947–1975 рр.): документальна спадщина.....112

Наумова Н. А. Біографічні документи М. В. Птухи в складі особового фонду вченого в Інституті архівознавства НБУВ.....114

Павленко Л. А. Створення архіву національних меншин України в контексті розгортання вітчизняних нацменознавчих досліджень 20-х рр. XX ст. 118

Принь М. О. Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК: історія становлення (за документами фонду установи).....120

Принь О. В. Невідомий рукопис історика П. В. Климента про проведення археологічних досліджень на території заводу «Азовсталь» біля Маріуполя у 1931 році.....124

Січова О. В. Принципи організації документів НАФ в архівах установ НАН України.....127

Слободян Л. О. Біографічні відомості про академіка О. І. Смирнову-Замкову за документами особового фонду Інституту архівознавства НБУВ.....129

Сохань С. В. Документи Київського Пустинного Микільського монастиря XVI–XVIII ст. зі збірки Київської казенної палати з фондів Інституту рукопису НБУВ.....132

Старовойт С. В., Завалішина Л. І. Особовий архівний фонд академіка НАН України А. О. Лебедєва: історія формування, склад документів, інформаційний потенціал.....135

Товкач І. О. Ефективне рішення для інформатизації архівної галузі – уніфікований інтерактивний сайт.....138

Філіпович М. А. Архів Олени Станіславівни Компан (1916-1986): огляд фонду.....142

Шипко Л. В. Листування М. М. Бережкова зі співробітниками та випускниками Ніжинської вищої школи (за документами Інституту рукопису НБУВ).....144

Черняк І. В.. Деятельность А. С. Сокальского как руководителя отдела управления учебных заведений Министерства культуры УССР в период 50–60-х гг. XX века (по документам ЦГАВО Украины).....148

Шаповал А. І. Листи В. М. Перетца до С. О. Єфремова у фондах Інституту архівознавства НБУВ.....152

Шихненко І. М. Інформаційні ресурси мережі Інтернет як джерело з вивчення життя і наукової діяльності вчених НАН України (1956–1960 рр.).....155

Щеколдіна Н. О. Альбоми навчальних малюнків іконописної та малярської майстерні Києво-Печерської Лаври (Кужбушки).....159

Яременко Л. М. Нормативні та науково-методичні засади діяльності архівних підрозділів установ НАН України.....161

ОРГАНІЗАЦІЯ РЕСУРСІВ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ: ПАРТНЕРСТВО ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ

Ейсмонт Ю. В. Економічна термінологія на сторінках УРЖ "Джерело": специфіка та динаміка іншомовних запозичень.....164

Костиря Б. М. Шляхи вдосконалення підрозділу "Література України" в систематичному каталозі.....166

Коваль Т. В. Взаємодія бібліотек в контексті формування інформаційного ресурсу з документообміну.....168

Курвякова Л. П. Створення електронного каталогу книг, надрукованих латинським шрифтом.....170

Лямець А. М. Комплектування фондів александрійської бібліотеки: оп дисертацій.....173

Пристай Г. І. Формування традиційних та електронних ресурсів

наукової бібліотеки: складова культурно-мистецького профілю регіону.....176

Сокур О. Л. Бібліографічна складова організації інформації в бібліотеках НДУ НАН України.....178

Шекера Петро І., Хандошко І. Л. Хандошко І. Л.
Ретроспекція журналів та продовжуваних видань в НБУВ: підхід до вирішення проблеми.....182

БІБЛІОТЕКИ ЯК ІНТЕГРАТОРИ І ПОШИРЮВАЧІ БІОГРАФІЧНОГО ЗНАННЯ

Попик В. І. Здобутки і завдання сучасної бібліотечної біографіки.....188

Бугаєва О.В. «Бібліографічна складова електронного ресурсу української музичної біографіки».....191

Вернік Ю. В. Український біографічний архів як основа віртуальної біографічної лабораторії.....195

Ляшко С.М. Наукові та культурно-громадські об'єднання як форма організації біографічної практики XIX – початку XX ст. 198

Марченко Н. П. Новітня біографіка для дітей в Україні у транскордонному діалозі культур.....202

Мироненко Д. О. Розділ «Видатні особистості» на сайті Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені В. Г. Заболотного як джерело біографічних знань про архітекторів, інженерів-будівельників, митців.....204

Муріна С. В. Особливості біографічної інформації про діячів літератури та театру на сайтах мережі Інтернет.....206

Осіння Н. В. Дисертації вчених-геологів та гірників україни XIX - початку XX ст. (історико- книгознавчий та бібліографічний аналіз).....209

Яценко О. М. Періодизація розвитку українських персональних бібліографічних покажчиків: за матеріалами праці «Українські персональні бібліографічні покажчики (1856–2013)».....212

ЗБЕРЕЖЕННЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ: ТРАДИЦІЇ, ІННОВАЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ

Баляниця Н. Б., Затока Л.П., Мозгова С.Г. Попередження розвитку мікроскопічних грибів на папері документів.....215

Волосатих Л.М. Обстеження та консервація раритетних документів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського для забезпечення їх збереження.....218

Дзендзелюк Л. С., Льода Л. М. Реставраційні інтервенції у деструктований рукописний документ.....221

Затока Л. П., Рудакова Ю. К. Основні властивості паперу документів: дослідження та прогнози довговічності.....224

Крікова Т.В. Екологія книгосховищ та її значення в умовах бібліотеки.....228

Омельченко М. М. Технологічні аспекти з консервації бібліотечних документів нестандартних форматів.....231

Хлівненко Н.А. Збереження бібліотечних фондів: традиції, інновації, перспективи (на прикладі роботи Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені В. Г. Заболотного).....234

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК У СИСТЕМІ НАУКОВО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ КОРИСТУВАЧІВ

Добко Т. В. Бібліографічний покажчик в системі довідково-бібліографічного обслуговування користувачів.....237

Вакульчук О. А. Науковий каталог «Газети України 1917–1920 років у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» як джерело інформаційного забезпечення користувачів.....240

Васільєва С. В., Надрага М. С. Бібліографічні покажчики як засіб популяризації львівської медичної школи.....243

Зайченко Н. Я. УРЖ «Джерело» в інформаційному забезпеченні наукових досліджень.....247

Зінькова Т. В. Співпраця реферативної служби НБУВ з видавничими установами.....250

Козак С. Б. Часописи української діаспори: бібліографічний зріз.....252

Лебедюк О. О., Дікунова О. А. Створення бібліографічних покажчиків – складова наукової інформаційно-бібліографічної діяльності бібліотеки вищого навчального закладу.....256

Лиханова І. Г. Бібліографічний покажчик «Книга в Україні. 1861–1917»: джерелознавчий аспект.....259

Новосьолова Л. С., Дзюбич С. А. Бібліографічні ресурси Шевченкіани: формування та використання у системі науково-інформаційного обслуговування користувачів.....261

Пестрецова Л. А., Шульга І. О. Бібліографічний покажчик «Обмінний фонд Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» як засіб взаємодії бібліотек у документообміні інформаційними ресурсами.....264

Смирнова С. М. Бібліографічні покажчики Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки ім. В. Г. Заболотного як підґрунтя для наукових досліджень користувачів.....267

Шкаріна В. А. Покажчики змісту серіальних видань у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І Вернадського.....270

Штих П. М. Використання соціальних медіа для популяризації довідково-бібліографічних видань.....272

БІБЛІОМЕТРИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА НАУКОМЕТРИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Жабін А. О. Соціальні медіа як засіб підвищення рейтингу бібліотек.....275

Жабін О. І. Бібліометрія в технологічному середовищі наукової бібліотеки.....277

Костенко Л. Й. Наука України в світовому бібліометричному просторі.....279

Кухарчук Є. О. Українська наука у аналітичній надбудові SciVal бібліометричної системи Scopus.....283

Lukashevych T. G. Bibliometrics of the Ukrainian Science.....286

Симоненко Т. В. Лінгвістичні онтології в бібліометрії.....289

Соловяненко Д. В., Кузнецов А. В. Провайдер бібліометричних даних української періодики.....291

Сборник содержит материалы международной научной конференции «Библиотека. Наука. Коммуникация », организованной Национальной библиотекой Украины имени В. И. Вернадского (6-8 октября 2015), в которых поднимаются актуальные проблемы системного развития информационно-коммуникационной деятельности библиотек как важного фактора глобальных международных коммуникаций обеспечивающего дополнительные возможности научного, образовательного, культурного обмена, сотрудничества и взаимопонимания в условиях усиления интеграционных процессов в период формирования общества знаний.

Украинскими и зарубежными специалистами освещаются теоретические и прикладные аспекты формирования и развития отечественных информационных ресурсов, в частности национальной рукописной и книжного наследия, развития электронных сервисов, повышения качества библиотечно-информационных услуг. Рассматриваются вопросы научного, методического, технологического и кадрового обеспечения информационно-коммуникационных процессов в библиотеках.

Издание адресовано работникам библиотечно-информационной сферы, специалистам документо-коммуникационной сферы, преподавателям, аспирантам и студентам вузов.

The collection of materials of international scientific conference 'Library. Science. Communication' (held in Oct. 6-8, 2015 in V.Vernadskyi National Library of Ukraine) highlights urgent problems in systematic study of information and communication library activity as an important part of the global international communication and provides additional possibilities to scientific, educational and cultural exchange, cooperation and understanding in conditions of strengthening integrative processes in international knowledge society.

The articles of Ukrainian and foreign experts deal with theoretical and applied aspects of establishing and developing national electronic services, information resources (including national manuscript and book heritage) and improving the quality of library information services. The problems of scientific, methodological, technological and staff supplying in library information and communication processes are regarded as well.

The collection can be helpful to specialists of library and information industry, specialists in document and communication field, teachers and students of higher educational establishments.

Наукове видання

Бібліотека. Наука. Комунікація

Матеріали міжнародної наукової конференції
(Київ, 6–8 жовтня 2015 р.)
В 2-х частинах

Частина 2

Відповідальний за випуск **О. М. Василенко**

Редактор
І. М. Сарікова

Комп'ютерний набір
Р. В. Поліщука, О. О. Зубенко

Комп'ютерна верстка
С. О. Денисової, Р. В. Поліщука

Підп. до друку 23.09.2015. Формат 60х84/16.
Ум. друк. арк. 17,44. Обл.-вид. арк. 19,50.
Наклад 2 00 пр. Зам № 17.

Надруковано у НВЦ Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського
03039, Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.